

15, 110.
Oct. Zeich.

300 KT.

1432.

3. pe'ld.

Telgis

1432

Pax Corporis,

Az az:

az emberi Testnek belső Nyava-
lyáinak Okairól, Fészkeiről, s' azoknak
Orvoslásának módgyáról való.

TRACTA.

Mellyet mind élő tudós Tanitói-
k szájokból, mind a' Régieknek tudós
fokból, mind pedig maga sok Betegek körül
Tapasztalásiból summáson öszve-fzedett az
Czelédes Gazdáknak és Gazdaszszonyok-
kik Városokban és Falukon lánknak., és sok
fogyott szegényeknek hasznokra, mennyi-
re lehetett értelmessen, világossan és bő-
vebben Magyar nyelven másod-

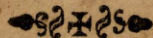
szor ki-adott. *Samu. Ringer*

PAPAI PARIZ FERENCZ,

D. Helvetiában azon Facultásban Hites
Assessor, az Enyedi Collegiumban edgyik
méltatlan Tanító. *S.T.R.*

1. Johan. 3. §. 18.

Cselekedettel és valósággal.

L Ó C S É N,

nyomtat: BREWER SAMUEL, 1692. Eszt.

Az kedgyes Olvasóhoz.

Valamint hogy minden közben vetés és minden ide-s' tova való kapdosás nélkül Istenhez kell folyamodni egyedül, ott, az hola' rendes eszköz meg-fogyatkozik, és a' nyavalya szokatlan, és az Istennek rend kívül való ostroma, minémű vala a' Dávid idejébéli Pestis, és az Abimélek házában a' Sára elragattatása miatt ama' minden méhnek bé-zároltatása, hogy sem nem fogadhatna senki méhében, sem a' ki már az előtt fogadott volt, nem szülhetne: ugy bizony ellenben mind Isten kisértőnek, mind maga veszedelmének akarva való okának, méltan mondhattuk azt, a' ki azt fel-téven, hogy az Isten egyedül elég-seges lévén minden nyavalyáknak gyógyítására, arra nézve, az eszközöket melyekre szert tehetne, vakmerőképpen elmulattya.

Meg-kell annak éhelt halni a' ki nem akar dolgozni, ahoz bizván, hogy az ő munkája és szorgalmatossága nélkül is, az Isten, a' ki az égi madarakat táplálja, és a' mezőnek liliumit ruházza, gondot viselhet ő róla. Azt mondotta régen Hefiodus, hogy: A' jó szántó vető embernek, mikor Istennek könyörög, a' keze az eke szarvát tartja.

Ördög tanácsa ez: Ha Istennek fia vagy, erefzkedgyél-le a' Templomról, meg-öriznek az Angyalok. A' kinek ezze vagyon, ahoz való biztában, gradicsot vagy lajtorját keres.

A' ki csuda-tétel által való orvosoltatást vár akkor, mikor keze között vagy keze ügyében vagyon a' rendes és szabados eszköz, vétkezik az Istentől mutatott bölcs rend ellen. Nevettyük a' Pogányokat a' kik minden nyavalyához külön külön való gyógyító Istent szabtának, melly miatt az Orvosoknak nem volt mit mivelniük.

A' sa Királyt ha emlited, nem abban vétkezett ő, hogy az Orvosokhoz folyamodott

dott betegségében; hanem abban, hogy úgy ragaszkodott azokhoz, hogy azokhoz való biztában Istenről el-feleltkezett, és az Istent nyavalyájában tellyeséggel meg nem kéréste. Tulajdonítani kell a' jó Orvosnak fokát: lehet bizni tudománnyához, hűségéhez, jámborságához: illik is az ilyenbe meg-nyugodni, mint Nagy Sándor, Philippusban; de azonban munkájának jó végét s'-gyűmölcsét, egyedül az Orvost és orvoslást menyből kormányozó bölcs Istentől kell várni.

Bizonyosdolog az, hogy azok a' külső eszközök, mellyekkel Isten élt fokszor a' csuda tétellel való orvoslásokban, magok természeti erejekkel nem munkálódtanak; de leg alább nem is ellenkeztenek természetek szerint a' nyavalyának orvoslásával, edgy szóval nem vóltanak kár-tévő eszközök. Mert azokkal való élés, ugyan csak meg-felelt a' jó végnek; ha szintén azt olly hathatóssan és kézen nem segithették-is, mint maga az Isteni csuda-tétel és erő.

Igy természeti szerint is vólt orvosló erő ama' fában, mellyet Isten Mósesnek

mutata a' Mára vizeinek meg-orvoslására. Sóval orvosoltaték meg csudálatosan a' Jerichonak sós kártévő vize is Eliseus által; De nem természetellen; mint a' Szakács-is az igen sós halnak sávat sós vízzel szokta ki-vonratni természetnek úttján. Ha pedig sós nem volt is az a' víz, (a' mint némellyek itélik) hanem egyéb poshatt bűdösségével ártott, ugy-is természeti rendes eszközt vőtt föl a' csuda tételre Eliseus; mert ma-is a' rozsvízű kútakat a' sóval szoktuk orvosolni.

A' pusztában a' kigyó marás ellen Isten ércz kigyót emeltete-fel; Tudgyuk pedig hogy az érczben természeti erő is vagyon a' mérges marások ellen. Ma-is jónak tartjuk a' gyakor főródeft a' belpoklóság és egyéb afféle bőron el-terjedő nyavalyák ellen, kívált-képpen pedig a' vizek őrvényében való mosódást. Ezt adá pedig tanácsúl a' Propheta-is a' belpoklos Naamának.

A' fűgéből csinált flastrom, a' minéműt Esaias tótt vala az Ezechias Király mirigyére, melly hasznos legyen minden
egyéb

egyéb kelevényeknek-is és tályogoknak lágyítására és ki-fakasztására, ma-is szemekkel láttuk.

A' Christus ama' vakon született embert akarván gyógyítani, nem kapa akar mi fárt elő; hanem a' maga nyálával csinálta porból lárt, s'-azzal kené meg annak szemeit. Igaz dolog hogy ennek lelki értelme is volt, jelentvén, hogy a' lelki szemnek vakságában nincsen jobb szem gyógyító ir a' Christus szájából ki jövő beszédnél; De az-is való dolog, hogy az ember éh nyála igen jó a' szemnek fok nyavalyáiban.

Az olajjal való meg-kenése a' betegnek, (melyről emlekezet vagyon Sz. Márknál az harodikban, és Sz. Jakabnál az ötödik Részben,) ugy vagyon hogy fellyeb-is mutat természeti erejénél; De a' ki meg-gondollya az olajnak természeti fok hasznát, azokban a' betegekben nem rekesztheti ki ennek-is testi gyógyító hathatóságát. Nem hozhatni bezzeg e' rendben és karban már a' Sz. Péter árnyékát és a' Szent Pál keszkenőjét, mellyeknek-is
hasz-

hasznát tapasztalták abban az időben sok betegek.

Elég az, hogy mikor Isten a' csuda-tétellel való gyógyításokban a' külső testi dolgokat symbolumúl vagy jelentő jegyül néha fel-vőtte, meg bizonyította azzal, hogy a' rend-szerint való gyógyításokban a' természetből vőtt eszközöknek annál inkább vagyon helye; Mert most már meg-szűnven a' gyógyításbéli ajándék, mellyel az Ecclesiának kezdetit Isten ékefgeti vala, és a' mellyet maga-is Jakab Apostol el-mulatni tilt vala, meg-szűnven már a' mi időnkben a' nyelvek tudásának és prophetálásnak ajándékával edgyütt: szűkség hogy valamint az idegen nyelvet munkával tanullyuk, és az Írás magyarázásban Tanítóinktól éppülünk, ugy a' testi nyavalyáknak gyógyításában is fakhoz és fűvekhez nyúllyunk.

De ha szintén Isten a' csuda-tétellel való gyógyításokban a' nyavalyákkal ellenkező eszközökkel élt volna-is, mutatni akarván, hogy eszközök nélkül nem szűköldödik midőn valamit mivel, és hogy mind

mind élhet azokkal, mind nálok nélkül el-is lehet; de ugyan nem következnek abból, hogy mi ma az eszközöket megvetvén, csak csuda-tételtől és Istennek rend kívül való hatalmától várjunk. A' mint hogy, hogy az Isten negyven esztendőig mannával tartotta a' pusztában a' Sidókat, arra nézve nem kell ma fel-adnunk a' izántáson s'-vetésen.

Hogy pedig az Orvos Doctörök némely nyavalyának meg-gyógyításában elő nem mehetnek, sőt ki sem tanulhatták a' nyavalya mivoltát; abból-is nem következik az, hogy edgy nyavalya-is nem volna gyógyítható, természetből vőtt eszközökkel. Amaz hofzszas vér-folyásban való Afzszonnyal (kit elő hoz az Evangelista) semmit nem tehetének az Orvosok; mert Istennek titkos gondviseléséből, amaz nagy Orvosra bízott vala annak orvoslása; Mind akkor pedig, mind ma, a' természet rendin-is orvosolható nyavalya ez. Hanem, az ilyen példák csak arra tanítanak, hogy, szélesebben ki-terjedett az ember nyavalyásága, mint az Orvosok

) (s tudo-

tudománya : és hogy az Orvosok az ő munkájokban nem csálhatatlanok ; hanem minden ő fáradozásoknak hathatósága Istentől biratik, hogy az ő munkájoknak gyümölcsét magoknak ne tulajdonítsák ama' bolond Menecrateffel : ne is itéllyenek magok felől egyebet, hanem hogy ők az ő munkájokban az Istennek és a' természetnek szó-fogadó szolgálai. Menyő úté agyon magát Aesculapiust régen, hogy az ő szerencsés orvoslásiért Isteni tisztelettel engedte magát illetni.

Meg-csallják magokat a' kik azt mondják, hogy csak az edgy Syrach Könyvében vagyon a' testi orvoslásiról való parancsolat ; mert Christus Urunk is azt mondgya, hogy : A' betegek szűkölködnek Orvos nélkül ; maga is szüntelen betegeket gyógyított, míg e' földön az emberek között élt. A' 88-czadik Soltárba Dávid az holtakat elenkező értelemmel gyógyítóknak, Rephaimoknak, az az : magokkal jól-tehetetleneknek hívja, fel tévén azzal is az élők között az orvoslásnak hasznát. Mofes, második Könyv.

XXI. Rész. ilyentörvént ad ki : hogy a' ki mást meg-sebessit, tartozik annak meggyógyítására költséget adni. Joseph felől is azt írja ugyan Mofes, I. Könyv. L. Rész. hogy néki Udvari Orvos Doctori voltanak, azokkal rakatá-meg (az akkori szokás szerint) drága szerzfámokkal a' Jákóbb holt testét. Salamon sok szép Könyveket irt vala az orvosi dolgokról. Az is téizen e' materiában valamit, a' minémű szálláshnak formájával él Jeremias a' VIII. Rész. pirongatván a' népet: Nincsen-e Balsamum olaj Galaadban? Nincsen-e ott Orvos? Miért nem gyógyított meg az én népem Leánya? Maga Sz. Lukács Orvos volt. Ugyan Sz. Lukácsnál a' X. Részben, a' sebes Samaritanuspéldájának alkalmatosságával iratik-le ama' borból és fa-olajból álló sebgyógyító orvosság, melyet ma is Christus irenek hívnak.

A' Christus a' maga példájára hozza elő amaz emberek szájában abban az időben is fen-forgó mondást : Orvos gyógyíts-meg te magadat. Nem, mintha az lehetetlen volna, hogy, hogy valaki magának feji,

segítsen; mert mind maga teste állását és hajlandóságait tudhattya, mind pedig illendő orvosságokkal használhat magának: ha pedig maga magát s'-maga javát elmulattya, s'-másval jól téven magát szántszándékkal s'-rendeletlen életével elrontya, az nem az Orvosi tudomány fogyatkózása. Noha meg-ezik az-is, hogy értelmes és hasznos lehet az Orvos más beteg körül, de maga aránt nem elég tanács sem segéd; hanem ő-is más véle való dajkálkodása nélkül szűkölködik. Mint Dávid Prophetához, mikor vakoskodnék bűnében, más Prophetá, a' Nathan küldeték, ki szemeit meg-nyífta.

Ez ha nyomna itt valamit, hogy el-va-
gyon minden ember életének bizonyos vége és tzellya határozva, mellyet sem meg nem előz, sem által nem hág. De ha meg-gondoljuk, szintén ez az indító ok arra, hogy valameddig szabados utakon lehet, ne hadgyuk betegségünkben magunkat; mert nem urai, hanem számadó őrizői vagyunk világi életünknek. Es így, mivel nem tudjuk nyavalyánknak ki-menete-
lit,

lit, életre lépzen-é vagy halálra; tisztünk ez, hogy e' bizontalanságban el-köveßünk mindent, valamit életünk meg-marasztására illendőnek és szabadosnak ítélünk lenni. Ki-menetelit bizván az életünkkel bíró s'-életünk szabados Urának gondviselésére s'-áldására.

Ezek a' gondolatok viseltenek engemet és indítottanak arra, hogy rendszerint való dolgaim között e' Könyvet irjam, tudtom-ra e' materiaról való Irás a' mi nyelvünkön nem lévén. Mit kellesek pedig e' szabados határban cselekedni, és mit kellyen az eszközöktől várni: azt én e' Könyvben, jó lelki-ismérettel, tehetésem szerint, le-irtam.

Nem akartam én itt az ebben Tudós-faknak értelmét meg-fogni, nem-is azoknak íróm; hanem az házi cselédes Gazdáknak s'-Gazdaszszonyoknak, és az igyefogyott Szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezek ügyében értelmes Orvos, kivált-képpen falukon, az hol hamaréb talál segédsegéd a' beteg bárom, mint a' beteg ember. E' Könyvből
penig

penig szűkségehez képest olvashat; vagy ha maga nem tud, olvastathat másvalóval a' beteg. E' sok külömb-kü-
lömb-féle orvosságok között, ha edgyiket nem, meg-szerezheti a' másikat; ha maga házában nem, fel-találja máséban; ha edgytől nem, őszve szerezheti többtől. Nem-is igazítok mind Patikára; hanem nagy részént házuknál fel-található szereket igyekeztem a' Szegényeknek a' ked-
vekért elő számlálni. Adgya Isten ked-
gyes Olvasom e' Munka elő segéllésében,
szolgályn és használyn az én tölem fel-
tött szent végre, Istennek dicsőségére,
sok keservefen nyögő el-hagyatott
betegeknek vigasztalásokra:

A M E N !

Ez hasznos Munkának, Tiszteletes

Tudós Authorának, &c. érdemlett
becsületire.

R Egi igaz Mondás : Sokan sokat tudnak;
Magát penig senki nem isméri annak
Kicsoda, maga felől többet
Alitván; avagy kevessebbet.
Melynek része foly az Elme dagályából,
Része annak csekély alacsonságából,
Mindenik a' jó itélettel
Ellenkezik, s' az Okos Eszszel.
Melynek Törvényre ez : Ismérd-meg magadat,
Egyenes mértékben vedyed dolgaidat,
Esméretes lévén másoknál,
Hogy ne légy idegen magadnál:
Melly a' mint Embernek sübb gondgya éltében,
Ugy kevesb munkája nem látszik mint ebben,
Elégnek tártván, más dolgokkal
Hogy ha élhet kívül valókkal.
Innét ván, sokaknak Nemesebb részekre,
Igen kevés gondgyok, vagy semmi, Lelekke;
De azoknál e' nem nagy csuda;
Nem tudván a' Lélek kicsoda.
Nagyobb csuda talám, hogy minden a' Testet
Tudgya, s' ismért e' földi épületet,
Még-is sokan annak hasznára,
Nem vigyáznak, avagy kárára.

*A melly, bizony dolog elég balgatagság,
s-Az emberi rendhez nem illő bolondság;*

*De mint hogy a' Lélek a' Testet,
Felyül mulya, mint Eg a' Földet.*

*Szükség hogy főképpen Lelkednek javára
Vigyázz, Testednek-is ne légy rontására,
Igy bódogul juthatsz a' czélhoz,
Kit a' jó élet magával hoz.*

*Becsüld azért, a' Ki Lelked békefenségét,
Munkálkodgya, s-azzal Tested egélségét,
Hogy ne legyen fogyatkozásod,
Ha mi jóra vagyon vágyásod.*

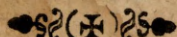
*Ritka dolog, Lélek és Test orvoslását
Edgyütt fel-találni; de itt leled mását,
Mert im edgy Orvosnál, Lelkednek,
Orvosságot találsz s-Testednek.*

*A' Kit inkább becsülly, hogy mit más titokban
Tart, jódra ki-adta nagy világosságban.
Kivánván hasznos munkájáért,
Vegyen mennyei jutalmat, s-bért.*

Igaz indulatnak bizonyosság-tételével írta

Sz. NEMETHI SAMUEL

Kolozvári Reform. Professor

AZ

AZ
ORVOSLAS MESTERSÉGERŐL

ELSŐ KÖNYV.

Az Főnek nyavalyái-
ról.

ELSŐ RÉSZ.

A' Fő-fájásról.

Külömb-
seget.

A Fő-fájásnak edgy-néhány
nemei vadnak; mert az vagy
belső, vagy külső, vagy egéls-
zen fogja-el a' fejet, vagy csak
edgy részét. Es ismét vagy nyilaltattya a' fejet,
vagy nehéz miatta a' fő, mint ha tereh fekünnék
reá, vagy feszíti, vagy ugyan fel-vér a' fájdalom és
dobog, mint a' *Pulsus*.

Fészket. A' belső és mély Fő-fájásnak fészke
vayon az agyvelőt bé-takaró hárttyában, melyet
agykérnek-is hívnak. (mertugyan-is az agyvelő
maga, minthogy érzékenység nélkül való, nem
fájsoha) ez ilyen fájdalom a' szem gyökerére
nyilallik. A' külső Fő-fájás embernek a' feje bőrit
járja.

A

járja, és ha csak mozgattyák is az haját, mingyárt inkább faj; sőt nem is tapogathatni.

Okai. A' főnek nyilalló fájdalma akkor esik, mikor vagy a' vérben való epe-sár, vagy pedig a' gyomorból fel-gőzölő párák az Agy-kért érdeklík és rágják. A' terehnek érzése a' főben, attól vagy on s' akkor, mikor a' phlegmás hideg nedveség az agyvelőt el-árasztja. A' feszítésleg inkább vagy on a' meg-rekedett flatusoktól, vagy párábul lött szelektül. A' dobogó fájdalom, az élő-erekben vagy *arteriákban*, a' hőség miatt meg-tolyúlt igen meleg vértől.

Jelei és Jelentései. A' Fő-fájás maga meg-jelenti magát. A' jelentései pedig fok-félék.

A' külső Főfájás, nem olly veszedelmes.

A' belső, az hirtelen fogó forró-Hideglelésben, gyakrabban bolond-Hagymázt jelent. Ha nagy betegségben hirtelen nagy Főfájás támad, s'-meg olly hirtelen minden ok nélkül meg-szűnik, igen veszedelmes dolog. Ha minden forróság nélkül valakinek feje fokáig faj, füle zúg és tseng, hallása nehezül, tagai lankadnak, az, a' Gutta-ütéstől félyen, és az ellen való Orvosságokkal, jó idején élyen. Ha a' forró nyavályában az hánkódás miatt Fő fájás következik; vagy az orra vére folyása, vagy pedig hányás következik utánna.

Orvosságai. Ha külső a' fájdalom, csak párlással is eleit vehetni ilyen módon: Majoránát, vagy Betonikát mellyet Seb-fűnek hívnak, vagy Szék-fűvet, vagy Kőményt, vagy Spikinárdot,

vagy

vagy mindenikből, vagy a' mellyiket közzűlők hirtelen kaphatni, edgy edgy keveset főzzenek meg etzerben, hév új téglára tsorgassák, s' a' fejét ruhával bé-borítván, annak párájával párollyák mindennap egy-néhányfor.

Ismét. Szőlő venyikét égeffenek meg, annak az hamvából tsinályanak jó párlúgot, azzal mos-lák gyakorta a' fejét. Ha hévséggel vagy on, jobb léfszen a' Káposztarorsának az hamvából tsinált lúg.

Ha a' belső Főfájás forrósággal vagy on, Kátáng-kórót, vagy Basarósa tövet, vagy Szaporafűvet, a' mellyiket hamarébb kaphatod, ronts meg jól, és kösd-bé vélle.

Ha edgyfzer s'-mind nem is alhatol: Edgy kevés Salátát, vagy Mákot, (jobb a' fejér) vagy Eb-szölőt, törj valamellyikkel azok közzűl őszve, s'-ugy kösd-bé a' fejét, hogy mind homlokát, s'-mind vakfzemeit el-lepje.

Vagyigy: Refzely Almát, Tyukmony székével, lágy Sóval tórd-őszve, láfrányozd-meg, ruhára kenven kösd-bé vélle a' fejét.

Leg-jobb a' Fő-fájásban a' Vad-szölő virága, akar nyersen, akar alszszún, főzd-meg etzerben, tórd-meg flastrom formán, ragd ruhára, kösd-bé vélle.

Vagy: Nyers Szapora-fűvet törj-meg savanyu Hoválszszal, s'-ha kaphatsz edgy kevés Rósa-olajjal, vagy Rósa-vizzel őszve, kösd flastrom formán a' fejére.

Ha nagy hévséggel a' Főfájás, nyers Rúta levelet, reszelt Retket, lágy Söt, savanyu Kovászt, erős Etzetet, törj erőssen őszve miat a' pépet, ruhára kenven a' talpait kősd-bé velle, igen hasznosan szíjja alá-felé. Ha meg-szárad rajta, mindgyárt újítsad.

Mind ezek mellett igen jó léfzen elsőben is valami fárt felyül hánytató Orvossággal (vomitoriummal) élni, ahhoz értő emberrel készítettven.

Az homlok eret is meg-váogatni igen hasznos a' forrótságban. Ismét: hőjagot is annak módgya szerint a' lágyán vagy egyébütt szíztatni. A' Kőpölyözés is azon végekre jól segít.

Ha ugyan fel-vér a' fájdalom és dobog, s' nagy a' forróság, ha lehet mindgyárt eret kell váogatni, vagy Mediát, vagy Cephalicát, vagy az homlokot; hogy a' meg-tolyult vér szabaduljon.

Ha a' fájdalom valamennyire szűnik, vomitoriummal élhet, addig nem; mert az erőltetésben el-szenyvedhetetlen fájdalom következne, vagy ér szakadna, vagy a' szem homályosodnék-meg.

Ismét: Eb-szölőnek, Fül-fűnek, és Disznótöknek levével, akár külön külön a' melyiket kaphatni, vagy mindenikből edgy részt vevén, s' őszve-elegytven; mosni kell az homlokát, vak-szemeit, felyül fejtér-Fűznek leveleit kötven reá. Kitsiny gyermeknek csak Uti-fű gyökerét kősd a' nyakában, az is használ.

Jó ezen haszonra a' fájdalmas részt akár Pópiommal, akár fejtér-Irral az hévség oltásárá-bé kötni.

Ugyan

Ugyan ezen okon hogy az hévség alá-felészívodgyék mosni kell gyakorta a' fejtér fájóló embernek lábait, ilyen láb-vizzel: fejtér-Mákot, fejtér-Fű leveleit és Salátát, főzzenek-meg vízben, s-azzal mosásák. Télben, jó a' Fűszfa és Káposzta-torfa hamvából tsinált párlugban is mosni. Vagy gyenge Fű ágakat rontsanak-meg, főzzenek láb-vizet véle.

A' mosás után, reszely fekete Retket, Sóval, Eczettel gyúrd őszve, s kősd-bé a' talpait velle.

Mikor annak ideje ez is jó; a' Szőlő gyenge fáját meg-törvén, levét ki-fatsarván, azzal Arpalisztból gyúrjanak lágy pogársát, s-kősdék a' fájdalmas részre.

Ha nehéz a' fő a' fájas miá mint ha valami terhet hordozna benne, akkor nem kell hivesíteni, hanem melegíteni inkább; mert az, nagyobbára az hideg phlegmás nedvességektől vagon. Használóképpen ha a' szél járja és feszíti.

Jó itt: Gyanta olajjal orra allyát, vakszemeit, és fejtér lágyát gyakorta kenni. Jo a' Spikinárd olaj is. Ismét: Gyanta porral gyakran a' fejtér füstöltni.

Barack magot törj-meg télben, Szapora-fű vizzel crezd-fel, fejtér kősd-bé velle. Nyárban ronts-meg a' Barack leveleit, meg annyi Szapora-fű leveleivel edgyütt, főzd-meg borban, kősd-bé a' fejtér véle.

Edgy edényben, Szapora-fű vizet spiritus vitriolival savanyítsanak-meg, edgy edgy kalánnal igyék-meg belőlle gyakorta.

A 3

Kitsiny

Kitsiny gyermeknek ha a' feje nehéz, mellyet meg-ésmérhetni a' szeme tsipázásából, tsak a' meleg ruhával való dörgölés-is használ.

Ismét: Kőlest és apró Sót, melegíts jól őszve edgy serpenyőben, melegen tedd edgy ruha fatskóban, kösd az ilyen Fő-fájó ember fejére, gyakorta újítván ha meg-hűl.

Az ilyen Fő-fájásban, az ér vágás nem igen szükséges. Jobb valami phlegma tisztító Purgatívával, vagy vomitoriummal, vagy valami laxáló facculust borba tévén arról innya; mellyet ahoz értők meg-készítenek.

Petrúszkölterő porokkal a' nedvesség sziváfra jó ilyenkor élni. Mindennap edgy edgy mogyórónyi Terjéket bé-venni.

Ismét: Indiai Tárkonygyökeret, mellyet Pyretrumnak hívnak, vagy nálunk termőnek gyökerét rágja gyakorta, a' bő nedvességet igen szíjja, és a' bő nyál folyással kevesíti.

II. RÉSZ.

A Fő-szédelgésről.

A' Fő-szédelgés esik abból gyakrabban, mikor a' gyenge gyomorból a' fok gőzölgések, néha ugyan széllel vagy szellővel őszve-elegyedett párák, az agyvelőben fel-takaródnak, és ott azokat a' spiritusokat mellyek által érzünk, mozgunk, magokkal őszve-keverik, és az agyvelőnek rejtekében

keiben vagy kamaráiban edgyütt kerengenek. Innen vagyon hogy olyankor a' szemünkkel is nem latunk egyenesen, hanem minden forogni látszik előttünk.

Félszkei. E' nyavalya azért ritkán vagyon igen, a' gyomor egészségtelensége nélkül; mert ugyan is nem tagadhatni, hogy az agyvelőben magában is a' phlegmás nedvességekből teremhetnek szédelgést szerző gőzölgések; de ez ritkább dolog.

Okai. E' nyavalyának külső okai mind azok, valamellyek a' gyomrot erőtlennithetik, és abban sok nyers emésztetlen nedvességeket gyűjthetnek. Illyen a' sok rendeletlen étel, ital, tobzódás, kiváltképpen az éjjeli, a' mikor egyébaránt is az Aër mind hidegebb, mind vastagabb. A' nehéz emésztő, szelet csináló nyers ételek, ugymint, a' Gyümölcsök, Répa, Retek, Hagymák, s' egyéb minden vastag, és a' gyomorban sokáig heverő ételek. Néha ugyan esésből, ütésből, egyébből is meg esik; de ez nem tételomra való.

Jelei. Jeleit e' nyavalyának nem kell számlálni, maga jel magának; hanem inkább okainak félszkeinek jeleire kell vigyázni.

Ha magában az agyvelőben a' félszke, a' szédelgés mellett ott vagyon a' Fő-fájás, főnek nehélsége, szemnek homályossága, fül-zugás, nehezen-hallás, és többek effélék; azonban meg lehet, hogy affelől ugyan jól emésztszen a' gyomor.

mor. Mind ezek penig az agyvelőben vagy a vérnek, vagy bilifnek, vagy phlegmának, vagy fekete sárnak bőségétől esnek, melyek közzül kit kit az ő tulajdon jele ki-mutat.

Ha a gyomortul vagy on és egyéb alsó részekről, ugy-mint léptől, májtól, az Aszfzonyokban a nádranák bontakozásától s meg-vezérlétől, az is a reá vigyázás által ki-tetfzik, az Orvóságot is a nyavalyának felszkéhez és eredetihez kell alkalmaztatni.

Jelentések. A mi a jelentéseket illeti. Ha a szédülés nem régi, és ritkán jő az emberre, nem olly veszedelmes, és könnyebben orvosolható, mint ha régi és szünetlen való.

Ísmét: Nehezebben gyógyúl, ha a véneken és az hideg phlegmás negyveségtől esik, mint sem ha az iffiabbakon, és a bő vértől.

Ha a szédülés annyira vagy on hogy az embert meg-tántorittya, és ugyan a földhöz is üti, kevesebb felölle a reménség; mert hamar Kórság következik, vagy pedig Gutta-ütés belölle.

Orvoságai. Ha a vérnek bőségét vézi ember eszében, mindgyárt elsőben is vágafson eret. Az után végyen Purgatiót-bé, melly jobb léfzen satskó formában ha készéti, s arról ifzik vagy edgy hetig a főszédelgő ember, ugy hogy az, mind a rozf nedveségeket tisztitcsa, mind penig az agyvelőt erősitese.

E' mellet segéte az agyvelő tisztitását, ptrüszkeltető porokat sziván-fel, vagy pedig még job

ha

ha ptrüszkentés nélkül tisztittya, mivel az agyvelőnek nem használ ollyankor a rázódás: Reszellyenek azért veres Czéklát, facsarják ki a levét, abban tegyenek Majoránát, főzzék-meg, és az után szűrjék-meg, a' beteg vegye teli a száját tizta vizzel, s' abból a' Czékla lévből szíjjon-fel az orrában, ez minden erőltetés nélkül a' rozf nedveségeket bővön tisztittya, így tselekedvén gyakorta.

Hó jagot-is a' nyaka vápájában, vagy a' füle tövén szítatni, annak mestersége szerént, az holzszas szédelgésben, igen hasznos.

De mint-hogy ez nyavalya kiválteppen jó Dieta által szokott gyógyúlni, arra kell igen szorgalmatosan vigyázni.

Azért sem étel, sem ital, sem álmom feletté ne légyen. Ha lehet az étel ollyan légyen, melly keménysége miatt sokáig a' gyenge gyomorban ne heverjen, hogy ott füstölögvén s' gőzölögvén a' szédelgésnek materiát ne adgyon.

Szerezze e' végre Cubium magot, mellyet a' Patikákban Cubebének hívna, hatot vagy hetet törj-meg benne, jó erős bort edgy keveset tölcs reá melegen, és idd-meg éjomra, az után mindgyárt vagy két egész magot rági-meg utánna, s, fogd-bé szádat, orrodát, mindgyárt utánna, a' míg álhatod, hadd járja-el az ereje a' fejedet. Így tégy edgy darabig minden reggel.

Avagy, zöld Pápa-füvet meg-afzalván törj-meg apron, s' minden reggel edgy kés hegyin edgy

edgy kalán meleg borban végy-bé belőle.

Avagy, Pirítskenyeret, öntözd-meg azt jó bor-rál, hints-meg vagy Cubiommak, vagy Coriandromnak, vagy vad-Köménynék, vagy Szerecsen-dió virágnak a' porával, s'ugy edd-meg éjomra, mint hogy ezek a' porok ez nyavalyába leg-jobbak.

Sőt ugyan ez nyavalyában feleltököm nélkül, ha csak két vagy három falat lészén-is az, nem jó leumi, mert az üres gyenge gyomorban mindgyárt meg keferednek a' nedvességek és keferű s'rágó gőzölgéseket borsátanak-fel az agyvelőre.

Igyék szüntelen Sállyáról vagy Betonikáról, vagy pedig szüretkor ezekkel csinált bort, ha csak edgy italt-is, ebédgyét s' vatsoráját végezvén.

Minden étteleután rágjön edgy keveset a' fellyeb dicsért magokból. Vagy pedig két vagy három Mondolával, vagy sült Körtvellyel, vagy Birs-al-mával végezze-el ételét. A' szegény ember végyen Tömjént, éjomra s' minden étteleután edgy edgy borsfőnyit nyelleyen el belőlle: még jobb a' Mafix.

Minden éjjelre meleg ruhával dörgöllyék a' nyakától fogva a' farscokáig minden tagait alá, de a' fejét nem kell dörgölöni, mert a' meleg dörgölés a' nedvességeket az agyvelőben hígítja, és azobkból gőzölgést támaszt; melly itt veszedelmes.

Minden fel-háborodástól, elme búsulástól, haragtól, s' egyéb indulatoskodásoktól, ojjá igen, mint a' tűztől nagy kárával-is az ilyen ember magát.

III.

III. RÉSZ.

A' Reszketegességről és a' Kéz, Láb, Nyelv, s' egyéb tag el-Eséséről.

Rész- A' Z Reszketegesség vagyon vagy egy rész-
kei. ben, ugy mint vagy Főben, vagy Kézben, vagy pedig többekben edgyszer s' mind. Ennek oka, a' tagnak erőtlensége, az erőtlenségnek pedig oka, az erőt adó Spiritusoknak, mellyek a' vérnek lelkei, a' vérben, és az által az tagokban meg-kevesedése, vagy leg-aláb valami okon el-rekedése, hogy a' tagokra ne oszolhassanak. Mert ugyan-is nem lehet egyéb ok, hanem vagy a' Spiritusok kevesek, vagy pedig az inak, mellyek a' Spiritusoknak csatornái; dugúlnak-meg.

Okai. Mind ezek pedig gyakrabban a' rosz, hideg, nyálas vértől esnek. Noha mikor osztán annyira vagy meg-fogyatkoznak, vagy az inak meg-duhulása miatt el-rekednek valamely tagtól a' Spiritusok, annak a' tagnak nem tsak részketése, hanem ugyan el-esése is szokott következni, ugy hogy azt se fel, sem alá ne mozdithassa ember.

Ezeknek közönségeffen külöképpen azon egy féle okai lehetnek, ugy-mint az hideg Aër, a' melly is fokára el-fogyattya a' tagban a' belső, életető és mozgató meleget. Ismét, az hidegítő vastag eleségek, a' robzodó részeges élet, mert valamint hogy a' rendes bor ital ugyan újjítja és eleveníti a' vérnek lelkeit vagy Spiritusokat, ugy ellen-

ellenben a' mód nélkül való tompittya és el-öli azonokat. Ismét, a' vénségi hideg erőtlenség, vagy néha mint az ötvösökben és bányászokban, kiváltképpen a' reszketésnek nagy okai a' kénesős és egyéb ártalmas bé-szívott mérges párák s' gőzölések.

Külömböségei. A' tagnak el-esése kétképpen szokott lenni. 1. Midőn a' tag nem mozog ugyan, de érez. 2. Midőn sem nem mozog, sem nem érez. Mert az inak is kétfélék, vagy a' tagok mozgatására, vagy pedig érzésére szolgálók, néha edgyik, néha másik, néha mind kettő erőtlenedik.

Ez az erőtlenedés pedig, noha gyakrabban az hideg phlegmás nedveségektől vagyon ugyan, de néha meg-esik a' sárga sártúl is, úgy mint példának okáért, a' Kolyikában, az ilyen bilistől pedig vagy sártól a' melly tag el-akar esni, előbb rettenetes rágó fájdalmat szenved, nem úgy mint a' phlegmától, mivel a' bilis erős évvő és rágó, de a' phlegma nem.

Ez nyavalya a' Főnek nyavalyái közzé számlálatik, mivel gyakrabban a' Főből le-szívárkozó nedveségektől vészten eredetet, mellyek az agyvelőből alá származó apró inakat vagy nervusokat el-árasztják s' erőtlentitik.

Jelei és Jelentései. Ez nyavalyák mint-hogy természetekben edgyeznek, úgy jelekben is és jelentésekben; mellyekben kiváltképpen im-ezekre kell vigyázni:

A' melly

A' melly tag reszketni kezd, jele gyakrabban, hogy azon tag el-akar esni. Ellenben pedig, ha az el-esett tagra reszketés következik, jó jel, mert a' vérnek és annak lelkeinek a' meg-rekedéstől való fel-szabadulását jelenti a' tagban.

Ha valamely tag reszketése öreg korban esik, többire holtig úgy marad, és vagy Gutta-ütésnek, vagy leg-aláb valamely tag el-esésének elől-járó postája.

Ha valamely el-esett tag edgyszer s' mind száradni is kezd, semmi reménység nintsen annak gyógyulása felől.

A' Kolyikában való tag el-esés, noha fájdalmasabb, de mint-hogy meleg nedveségtől vagyon eredete, könnyebben gyógyul, mint sem ha a' bő phlegmás nedveség adna okot rája. Innen, Ha a' taga el-esett embernek Hideglelési forróága vagyon is, nem kell meg-ijjedni, mivel ellenben inkább az a' hévség oszlattya és emészti a' phlegmás materiát.

Ha ütés vagy vágás miatt In szakad s' úgy esik el valamely tag, nem varhatni annak gyógyulását egyéb ünnen, hanem a' sebnek gyógyulásából; noha úgy is nem mindenkor.

Orvoságai. Hogy ha vérrel kövölködik az ember, és valami pesgéft érez még az el-esett részben, annál inkább, mindgyárt vágassa meg az erőtlen részről az *Cephalica* eret, de ne vegyenek sok vért, mivel az ér-vágás hivesít, ez nyavalyában pedig melegíteni kell inkább.

Meleg

Meleg házban legyen kiváltképpen elsőben bár csak tizen ötöd napig. Etel-béli diatája is ahoz képest legyen, száraz eleséggel élyen inkább mint leveffel; sültel inkább mint főttel; könnyű emész-tökkel, a' hol kitelik két hétig nyavalyája kezde-tiben, legyen minden ételle sült vad hús vagy ma-dár, leg-jobb a' vad galamb, mivel igen szárazszo-to; sőt csak az erő engedgye igen hasznos gya-korta ugyan minden ételtől is meg-tűrtetni magát. Hal és dísznó hús étel igen ártalmas.

Itala hasonló képpen szűkön legyen, élyen ha lehet sállás vagy ürmös borral: a' méh-ser-is hasznos, mivel ez mindenik szárazszo erejű. Nappal tellyeséggel ne aludyék.

Az izzadás a' bő nedveséget melly az agy-velőt és inakat el-hatotta, igen szépen kevesíti. melyre nézve hasznos a' gőz feredő is. Edgy summá-ban: Akar melly tagja esék-el, ha járhat, jár-jon a' miut járhat és ingassatestét, ha nem járhat, hordoztassa és meleg ruhákkal keménnyen dör-göltesse testét, mert mind ezek is kevesítik a' phlegmát.

Itt pedig azt meg kell engedni, midőn az élyen tagok el-esésében, az ember ábrázattyában hir-telen meg nem vész, és ortzája bé nem esik, jele hogy hátul a' nyakánál az háta geréntzi velején száll alá a' nedveség, mikor pedig az ábrázat el-változik, elé felé siet az agy-velőből a' phlegmás materia. Azért az Orvóságokat is a' szerént kel-letik alkalmaztatni.

Ha

Ha hátra siet, vettefs köppölyt a' nyakadra két felől. Ismét, Mustár magot főz-meg borban, a' meg-főtt magot törd-meg jól, mint a' pépet, kend edgy garafni kerek ruhára, kösd a' nyakad közepire, hadd szijja ott mind addig, mig meg-veressedik, vagy ugyan ki sebesedik: az után nyers Káposzta levelet fonnyasz-meg a' tűznél és azzal raggassad mig begyógyúl.

Ismét, csinálly élyen kenetet, mellyel kenef-sed és dörgöltesd jó erőssen az erőtlen tagokat mindennap kétszer: végy a' Patikában Euphor-biumot, Pyrethrumot, mindeniket edgy lótot, törd meg és szitáld-meg, tégy hozzáfél lot tört borfot és lágy sőt, mind ezeket tedd fa-olajban, melegíts meg, tégy edgy kevés viaszszat is belé, hogy valamennyire keményítse meg, s' ezzel a' mint mondám kenefsd. Ha Euphorbiumot és Py-rethrumot nem kaphatsz, azok helyében tégy tört Mustár-magot, az is jó.

Igen jól segéti a' Kü-olaj is az erőtlen tagokat, ha velle gyakorta dörgölik. Ez haszonra való a' Rökának, Vad-Macskának, Borznak, Med-vének hájja, mivel ezek mind melegítő, mind pedig erőt ado kövérségek. Jó a' Laurus-olaj is. A' mellyiket ezek közzül kaphatni, mindgyárt élhetni velle, jó meleg házban meleg ruhával mindenkor a' kenés előtt meg-dörgölvén a' tagokat.

Jó leg-közelebb az házi Récze sirja is mind a' eszketésben, mind penig ugyan a' tag el-esésben is. Melly-

Mellynek nagyobb erőt ilyen formán adhatz: A jókővér Réczt meg-melylefztvén, vesd-ki a' bélit, az béli helyét tölts-meg aprón őszve-vagdalt Sállyával, Majoránával és Szurok-füvel, (mellyet Szű-fűnek és fekete Gyopárnak-is hívnak,) vadbé, hogy az fűvek ki ne hullanak, vond nyárfra, és szép lassan fűssed, minden le-csepegő firját edgy edényben szedvén, ahhoz meg annyi jó erős eczetet tölts, forrald-fel mind edgyütt, s' azzal az eczetes fírral jó tűz előtt kenegessd az reszkető vagy ugyan el-eset tagokat-is mindennap kétszer, háromszor.

Könnyen szereshető, de nagy erejű Orvosság ez-is az gyenge tagoknak: Afsanak Csalán gyökeret, törjék őszve jól Szék-füvel, Kóménnyel és Sállyával edgyütt, töltsék rá a' beteg embernek a' maga vizelletit, az után főzzék-meg jól mind edgyütt, és jó melegen a' mint el-álhattya, azzal mosassa gyakorta a' gyenge tagokat; éjjelre pedig mártsanak ruhát meg-belé, és igen jó melegen tekerjékbé a' tagokat véle éjjelre, hállyon ugy.

Igy-is meg-lehet: Gyanta és Szék-fű olajat, Róka, vad-Matska és Medve haj fírral olvasz őszve s' azzal kennyed.

Avagy így: Dörgöltesd-meg erőssen a' gyenge tagokat meleg ruhával, ugy hogy ugyan meg-veresdgyenek, az után vagy Fenyő-mag, vagy Spikinárd, vagy Terpentina olajjal kenefd-meg:

Még jobb ha elébb Kű-olajjal kenik-megs' ugy dör-

dörgölök, és az után ez olajakkal újjobban bekénik.

Hatsak a' nyelve esik-el s' egyéb tagja épp, mindigárt kereszenek Mustárt s' azt rágyja s' forgassa szájában. Jobb ennélis három négy tsepp Anis mag olajat a' nyelvére tseppenteni mindennap kétszer. Jó azon formán az erős fekete Cserefsznye Spíritusza, vagy a' mint a' köz nép híjja, kétszer-vótt Egett-bora.

Avagy, végy a' Patikában edgy kevés Euphorbiumot, tórd-meg, edgy csűn fűdd a' nyelve gyökerére, igen sok nyálat szív-ki kevés idő alatt, mivel ez mindeniknél erősebb, és így könnyebíti az meg kötött nyelvet.

Ismét, csinálly ilyen Száj-vizet, Pyrethrumot, vagy a' helyén házi-Tarkoni tövet, Sállyát, Isópot főzz-meg borban, s' azzal mossa gyakorta a' száját. A' meleg feredő-Bánya is (minémű a' Gyógyi nállunk, a' Várad, Budai, s' a' többi) igen jól emészti az ő szárazító erejével a' bő nyálas nedveségeknél a' testben el-emésztését. Vagy a' hol afféle közel nintsen, mesterséggel helyette illyent csinálhatni: Bő Gálitz-követ, Bűdös-követ, Tém-főt és közönséges Sót, vízben főzz-meg erőssen, ugy hogy a' víznek harmad része elapadgyon, s' abban fereszfzed, ugyan azon feredőt gyakorta melegítvén s' ujjitván.

IV. RÉSZ.

A Kórságról vagy Nehéz-Betegségről és Nyavalya ki-rontásról.

Félsze. A' Kórság-is vagy Nyavalya rontás a' Főnek nyavalyái között számláltatik, melynek félsze az agy-velőt bé-takaró hártýában vagy: Mert ugyan-is noha ember észében nem vész, de abban a' Kórságos rázódásban elsőben is az a' hártýa indul-meg, melly meg-indulván, öszve-rázódnak s' rángatódnak minden mind mozgatófra mind érzékenységre rendeltetett inak vagy *nervusok* mindenütt az egész testben, mivel-hogy ezek mint valami az egész testre mindenfelé ki-nyúlt köreletsék úgy származnak ki ez hártýából vagy Agy-kérből, s' annak materiájából valók; úgy hogy az Agy-kér valami ötet érdeklő terhes oktúl meg-rándulván, ezeknek is szükséges-képpen meg-kell mozdulniok, és keménnyen rángatódniok. Innen vagy on, hogy olyankor minden érzékenysége, látása, hallása, érzése &c. el-vész az embernek.

Külömböské. Ez néha az egész Agy-kért elfogyja, s' olyankor az egész testet törí a' Kórság, néha pedig edgy részét, s' akkor csak bizonyos tagot gyötör, vagy kezét, vagy lábát, vagy szeme-heját, vagy néha éppen fele-részét.

Okai. Közlecebb-való oka ennek ez, mikor a' nedvesség és párák vagy bőségekkel terhelik és

feszítik

feszítik, vagy pedig erőös évő és rágó erőkkel érdeklik az Agy-kért, melly miá ennek rázódása és öszve-verődése következik.

Azok a' nedvességek és párák pedig, vagy magában az agy-velőben léznek és teremnek, vagy az alsó részekből származnak, és gőzölögnek fel-felé, úgy mint a' gyomorból, az bélekben termett gelesztákból, az Aszfzony embereknek a' Nádráról, egyéb akar melly részekről. Az ereknek úttyán-is takarodnak néha fel-felé mint edgy hideg szellő formában, úgy hogy ugyan meg-érzi maga az ember s' ottan olyankor rajta esik a' Kórság.

Jelei és Jelentései. Minck-előtte ez nyavalya az emberen esnek, semmi bizonyos jeltől meg nem tudhatni annak el-következését egész bizonyossággal. A' kire pedig reá szokik, az mind magainkább meg-érzi, mind másinkább észében vész, mikor akar reá-jöni, noha bizony gyakrabban ezeken-is minden jelentődés nélkül csak véletlen esik meg.

Azt pedig meg-kell tudni, hogy ha az agy-velőben magában vagy on ez nyavalyának szerző oka, s' ott teremnek meg ez erőös nedvességek és párák, mincse on ly jel mellyről észében vehetné az ember, hogy a' Kórság valakire reá akar jöni. Ha pedig az alsó részekből származik, úgy mind inkább esik valami jele. Vagy a' gyomor szokott olyankor fel-émelyedni, vagy szeme világa homályosodni, és néha a' mint mondam, mint edgy

B 2

hideg

hideg szellő úgy mendegél fel-felé a tagokon, füle bé-dugul, tseng; ha a Nádrától, szédülések, ájulások, lélegzetnek nehezen való vétele s egyéb affélék szoktak jelentődni. Ha a Gelefsztától, annak tulajdon jelei, orra vizketése, szája büdösége, gyomor émelygése s dagadása kimutatják.

A kiket ez nyavalya háborgat, az Hóldnak edgy forma-változására vagy újságra, vagy fogytára, igen reá szokott tartani.

A mely Kórság véle születik emberrel úgy hogy Szülők is Kórságosok voltanak, haláláig el-tart rajta. Más-képpen is ha huzsonöt esztendőskoráig ki nem tisztul belőle, az után ne is próbálják.

Ha a Kórságos emberre negyed-napi Hideg-lelés esik és a fokáig tart rajta, az Hideg-lelésből ki-tisztulván többire azzal edgyütt a Kórságból is meg-gyógyul, mert a Kórság szerző rosz nedveséget az hoszfzas Hideg-lelés az ő tűzével lassan lassan el-emészti.

Orvoságai. Ez Nyavalyával való bánás két időre való. 1. Mikor már rajta vagon: 2. Mikor fel-szabadul tőle.

Mihelt azért a Nyavalya valakit ki akar rontani, mindgyárt helyhefzetsék világos helyre, fa-lapotzkat meg-tekervén gyenge ruhával, mártcsák-meg Gyöngyvirág vagy Rósa vízben, vésék-bé a fogai közzé, hogy a nyelvét vagy ajakát meg ne sértse. A fejét magasztallják jól fel, a két

két inait, szárait, posztó-szüllel vagy valami kefeny ruhával jól szorítsák-meg, kíváltképpen ha a fellyebb említett hideg szellőt fel-felé menni érzette magában, dörgöllyék jó erőssen meleg ruhával a farától fogva a lábait alá felé. Szólitcsák nagy szóval néven, orrát és újjait szorongassák, lőt valami jó erős ptrúszkoltető port is nemárt olyankor az orrában fújni. A szájában töltsenek edgy kis arany-vizet, vagy valami jó erős fekete Cseresznye vizet, vagy pedig két vagy három tsepp Gyanta olajat, vagy ha egyéb nintsen, jó erős eczetet. Rontsanak igen hamar Rútát meg, öntözzék-meg eczettel, dörgöllyék az orrát véle, vagy Gyanta olajjal, vagy Fenyő-mag olajjal, vagy valami jó szagú vízzel. Füstöllyék-meg Gyantával, vagy ama kék virágú Szent-László fűvével, melyet Gentiana minornak hívnak. Ha Alsószony, s a méhétől vagon, égessenek tollat meg, s annak büdös füstöt tartsák az orrához, leg jobb a Fogoly-madár tolla, a szájában Fodor-menta vizet tölts olajával edgyütt, ha kaphat. Az után az háta gerentzit alá kenye-meg erőssen, Gyöngyvirág, vagy Fodor-menta, vagy Rúta, vagy Gyanta olajjal.

A Gyermekekből csak azzal is sokszor ki állott hirtetelen, a Tabák füstöt fútták edgynéhány-szor a szájában. Jó a Gyanta füst is.

A derekas és fundamentomos orvoslás pedig akkorra való, mikor rajta nintsen a nyavalya. Ha véres tagos ember, vágafson eret a karján.

Ahozértő embertől végyen minden hólnapban Hóld-fogytára valami phlegma tisztító Purgatiót bé, vagy Pilula vagy egyéb formában, bár tsak három vagy négy hólnapig. Ha olly embert nem kaphat, álsanak Borza-fanak gyenge töveit, mofsák-meg, főzzék-meg téjben vagy borban erőssen, mindennap edgy darabig edgy két kalánnal igyék-meg éhomra, a' míg érzi hogy jól meg-tisztult.

Hogy pedig újjobban a' rosz nedvességek meg ne gyarapodgyanak a' testben, az utolsó negyedben Hóld-fogytára, Salfaparilla gyökerét, melyet a' köz-nép Szártsa gyökernek hív, főzzenek-meg forrás vízben, s' azt igya szomjúságtól is, vagy négy hólnapban igy tselekedvén; igen emészti a' felettébb-való phlegmás nedvességet. Nemellyek ezen okon a' nyakok vápájában cauternamot viselvén, a' Kórságból éppen ki-gyógyultanak.

Ha, akar Öregnek, akar Gyermekeknek ez nyavalyában az hafa meg-szorult, meg kell leg-elsőben is valami mesterséggel szabadítani, addig tsak héjjában egyéb orvoslás.

Eleitől fogva ez rettenetes nyavalyát sok féle orvoslásokkal próbálták meg-előzni és győzni sokan, mellyek között az híresebbekben és hafzinosabbakban edgynéhányat elő-számlállok.

A' vizek között a' fekete Cserefsznye víz, kiváltképpen ha mind magostól őszve-törvén megposzaltyák, és mint a' Szilvából Spiritust vagy Eget-

Egetbort, kétfzer háromszor meg-tisztáltván vesznek belőlle, s'-ebből mindennap reggel edgy egy kalánkával meg-iszik ember.

Ísmét, a' Gyöngy-virág, Szent György vagy Kása virág, Hársfa virág és Bafa-rosa vize, és mind ezek jobb erejük lesznek, ha Fetske vagy Szarka fiakat elevenen őszve-vagdalván, és a' víz vevő fazékban a' virág között vetvén, edgyütt veszik vizét. Ez illyen vizeknek itala a' Kórság el-kerülésére igen fok példákából ditsértetik.

Igy még jobb tselekedni: Bafa-rosa magot és Tölgy-fán termő gyöngynek a' levelét meg aszaktván, tört őszve apró porrá, abból edgy kés hegyin vevén, és ezek között valamellyik vízben elegyítvén, igya-meg ember, kivált Hóld-fogytán, mindennap éhomra éllyen velle.

Szaglasképpen is az agyvelőt ekképpen erősítheti: Bafa-rosa mag és Tölgy-fa gyöngy porát, mindeniket négy négy fusták nyomót. Szerepsen-diőnak, annak virágának, és Szekfünek, mindeniknek aprón tört porát, két két fusták nyomót. Meg-tört aszszú Rútát és Isópot, mindeniket hat hat pótura nyomót, őszve-elegyítvén, varják karmafin szin gyenge materiában, vissellye nyakában és gyakorta szagollya.

Az olajok között a' Gyanta olaj, de sokkal jobb a' fehér Gyanta olaj, ísmét a' Puszpáng olaj és Búdós kő olaj leg-ditséreteffebbek, ezekből akar külön külön a' mellyiket kaphatni, akar edgyaránt őszve-elegyítvén valamellyik oda-fel meg-irt vizben,

vizben, öt hattseppet éhomra és este le-fektek or meg-innya igen jó. Kis gyermeknek-is bé-adhatni edgy s' két tseppet valamellyik vízben ele-gyítván és Nád-mézzel meg édesítván.

Ismét, ilyen flastromot akar nagynak akar ki-tsinynek ragaszthatni a' lágyára, melly az helyét meg-veresíti ugyan, de azonban a' kár-tévő ned-veléseket igen hatalmossan szítja ki felé:

Borsot, Mustár magot és Galamb ganéjt mindeniket jól porrá törvén, mindenikből végy két susták nyomót. Basa rósa tövet, Tölgy-fa gyöngyöt, Basa-rósa magot, mindeniket meg-aszalván és törvén, mindeniknek porából három három susták nyomót. Kú-olajat, Viaszfazat és Szurkót a' mennyi elég leszén, csináld-őszve a' tűznél flastrom formára, kenny a' ruhára vagy irhára belölle, mennyi a' lágyát be-fogja, s' ál-lyon rajta mind addig míg el szenedheti. Az nyakára-is ha edgyfzer s' mind ragasztasz, annál jobban meg-szítja.

Ha a' Gelesztától vagyon ez nyavalya mind nagyban kitsinyben, Geleszta ellen az ide-alább meg mondandó Orvosságokkal kell élni.

Némelly Orvosságok vadnak, mellyek noha nem láttatnak el-venni a' nyavalyának okát, de ugyan kiváltképpen való titkos erővel használnak e' nyavalyában, minden babona nélkül.

Igy, ha az Martiusban a' fészkekből szedsz két vagy három Holló fiat, új fazékban kementzében porrá égeted, és abból a' porból napjában kétfzer három-

háromszor vagy borbán, vagy valamely fellyebb emóttett vízben bé-vészen, igen ditsértetik. Ha-sonló erejű a' vad-Kannak hójaga-is ha kemen-tzében igen meg-szárazszod, meg-töröd, és ilyen formán élsz ezzel-is. Azonképpen élhetcz az Róka májjával-is ha meg-aszalod és töröd. Eze-ket ha Aszfzony-embernek adod, add Fodor-menta vízben; de ennél-is jobb az Isten-fája-vize.

Ismét, a' Nyúlnak oltóját vagy gyomrát aszald-meg, törd-meg, edgy kés hegyin edgy edgy keve-set Basa-rósa vízben adgy-bé napjában háromszor, e' leg-nagyob erejű.

Illyen Orvosságok többek-is száma nélkül di-tsértetnek, a' fok közöttük ezek híresebbek.

De mivel ez nyavalya az apró Gyermekeken uralkodik inkább, kik közöttük fokakat ugyan halálíg gyötör, ezekkel való bánásnak rendi ez:

Mivel ők az Orvosság vételre alkalmatlanok, s' azonban szoptató Dajkájok tejét követi egéssé-gek, mint-hogy azzal kell élniek, a' Dajka dol-gát-is jó karban kell venni.

Azért mivel még az Annyok méhében-is rútság gyúlt a' gyomrokban, melytől ez nyavalya igen hamar ki-rontya, születések után öt hat napi-ko-roktúl fogva s' eléb-is így kell cselekedni: Tiszta Nádmézet szép új Mondola olajjal elegyítsenek őszve s'-a' szájában kennyenek belölle a' kis Gyer-meknek, hogy nyaldogallya, ez szépen minden erő nélkül ki-viszi az gyomorból a' mi nem oda

való; ha ilyen olaj nintsen, jó lészén íros-vajban-is elegyíteni. Annál inkább ha már ki-törte edgyfzer a' nyavalya, szűkseg hogy az hasa mindenkor tág legyen. Ha a' gyomra van roszszúl, meg-esmerszik abból, mert alutt-tejet hány-ki, s'-akkor flastrommal s'-kenéssel a' gyomrára-is gondot kell viselni, a' szerént a' mint annak helyen le-irom.

A' szoptató Dajka azért se ételben, se italban ne zabálódgyék, kiváltképpen a' sok bortúl el-kell tiltani, mert ha azt igen iszsa, lehetetlen hogy ez nyavalyát el-kerüllye a' szopó Gyermekek, mivel az ollyannak teje igen meleg, és hamar meg-keferedik a' gyomorban, a' honnan fel-szár-mazó keferű párák, az agy-velőt kefervesen ér-deklik, és ez nyavalyát fiettetik. Ellyen inkább jó Serrel, étele-is legyen illendő, nappal ne hadgyák alunni. A' Gyermekek pedig néha néha ferefszék Borban, melyben Castoreumot vagy Basa-rósa gyekeret főzzenek jól meg. Ke-negefsék Rúta vagy Geleszta olajjal. Néha edgy kevés Gyöngy-virág, vagy Hárs-fa virág vizet ad-gyanak szomjúságtól innya, vagy Basa rósából tsinált Julepet kennyenek a' szájában hogy nyalogassa. Refzellyék-meg a' Basa-rósa tövét, kös-sék gyenge ruhában, tegyék a' nyakában, hogy a' szaga hassa a' fejét.

Edgy szóval-már, a' mi a' Diétát-is illeti, mind ételben italban, nagynak kitsinynek, art a' mér-tékletlenség, kiváltképpen a' részegeskedés, melly

melly ennek a' nyavalyának merő szülő Annya. A' Gyermekekben, kinek azon kívül is meleg a' természet s' gyengék az inai, mellyeket a' Bor el-száraszt annál is inkább, és meg-erőtelenít. Minden erőfs, évő nedvességet gyűjtő eledel-ártalmas, hagyma retek, igen sós, eczetes és fű-szerfzamos étkek. A' Fűj hús titkos erejével ártalmatlannak tartatik, ez nyavalyára hajlandó embernek ételére, mivel gyakran Zászpával szokott élni.

V. RÉSZ.

A' Gutta - útéről.

A' Gutta-útérnek mind eredete, természete s'-okai ugyan tsak, a' mellyeket oda-fel a' Tag el-esésében elő-számláltam: Tsak annyiban különböznek, hogy ez az egész testet, imez pedig valamellyik bizonyos részt fogja-el.

Ez nyavalya találván az embert, annak mind mozgását, mind érzését, mind elméjét el-vé-fzi éppen, az edgy lélegzet vételen kívül, noha az-is mindenkor meg-bántódik, néha inkább, néha pedig kevesbé.

Félszke és Okai. Ez nyavalyának oka gyakrabban az bő hideg nedvesség melly az agy-velő kamaráit és az hát-geréntz velejét éppen el-árasztja. Ez pedig vagy hirtelen esik-meg, vagy pedig későbbre, az mint a' nedvesség vagy vékonyabb és folyóbb,

folyóbb, vagy vastagabb és nyúlóbb. Noha néha a' bő vértől s' annak meg-rekedésétől is meg-ezik. Külső okai mind azok, valamelyek az hideg nedvességet gyűjtik, hideg ételek, hideg aer, éjjeli tobzódás, gyakor részegeskedés, kiváltképpen az éhomra való bor ital bizonyoson ké-sziti ez nyavalyára a' testet.

Jelei. Jele ennek a' nyavalyának az hirtelen és nagy hortyogással való le-rogygyanás, melyben gyakorta az ábrázat is el-fordul, könyvei ember-nek akarattya ellen folynak, szája el-tátódik, szeme vagy be-hunyva vagy pedig ki-nyitva ma-rad, gyakorta tajtek túrás, noha mikor igen nagy gradusban vagy on, néha minden tajték és hortyogás nélkül el-óltya az embert.

Ez nyavalyára hajlandók azok, kik fejeknek nehézségét fok időkig érzik, azonban álmra igen hajlandók, fejek gyakorta szédeleg, egész testekben nagy tunyaság, szemek-fénye minden ok nélkül gyakran meg-tompul, szemek s' ábrázattok puffadoz, feledékenyek és mindenkor kedvetlenek; &c.

Jelentései. Ez nyavalyában mennél jobb a' lélegzet, annál jobb a' reménség: ellenben pedig, valóba vékony. Néha ugyan olly kitsiny a' lélegzet, hogy ember éppen holt számban vagy on, akkor így próbáld-meg ha él-e: Tégy vizet a' melyére edgy edényben, ha a' viz ingadoz, jele hogy még ha gyengén-is, vészen lélegzetet. Vagy tarcs edgy tükört a' szájához, ha lélegzetet

zetet vészen, meg homályosodik a' tükör.

Ez nyavalyán, ha nagy mértékben vagy on, soha semmi orvoslás erőt nem vehet. De akar minémű legyen, ha az ember szinte ki éppül-is belőlle, soha nem marad valamely tagja félszeg-nélkül.

Ez nyavalyát hét napnál tovább nem viheti ember, hanem ha mindgyárt elein mig valami ereje van embernek, forró Hideg leli el, mert ez a' Gutta-ütésnek materiáját az ő forró tűzével emészteni és oszlatni kezdi, s'-a' nyavalyát kőnyiti. De ha a' Gutta-ütés után igen izzad, veszedelmes, mivel az, a' mi kevés erő meg-mara-dott azt is el vészti.

Orvossági. Mivel ez nyavalya igen nagy, hamar el-vegezi az embert, azért sieteti is az segétséget. E' nyavalyában, mihelyt meg-ezik, mindgyárt rázni és ingatni kell erőssen a' beteget, dörgöllyék erőssen kezeit, lábait, és mindgyárt jó idején a' gyengébb részben a' mediát vágják-meg, nem kell fok vért venni, csak szintén hogy az vér jobb mozgást vehessen magának; de ha ifjú erőben véres tagos az ember, jótskán ki-vehetni a' vérben. Ha igen öreg, erőtelen, nem kell eret vágni, hanem tsinállyanak jó erőss evő tsapot, melyet Suppositoriumnak is hívnak, Mézből, Szappanból, Aloéből, és Sóból, ezeket őszve-főzven, tegyék-bé a' vég-bélben, hogy alafelészijja az materiát, vagy pedig jó erőss észkő-zőkből főzzenek Krístélyt, s'-adgyák-bé azt.

Erős

Erős prüszkoltató port kell fujni az orrában, a' szájában pedig jó erős Mustárt kennyenek. Töltsenek a' szájában jó erős Fa-héj vizet, hogy jól melegedgyék néki a' teste. Hevitsenek edgy vas serpenyőt meg, s' annak az üregit tartsák közel a' fejéhez, hogy hassa és pirítsa meg jól, így tselekedvén gyakorta. Némelyek azt is nagy haszonnal tselekedték, a' fejét az Gutta-ütötnek megborotválták, jó erős Egerborral meg-mo-
stták és rajta meg-gyujtották, melynek hévségétől szépen ébredett a' beteg. De jobb leszzen egész-szen Gyanta olajjal bé-kenni.

Füstöllyék menten az Gutta-ütöttet Gyantával, s' ugyan annak olajával kennyék orra allyát, vak-szemeit, feje lágyát. Közbe közbe Sállya vízben két három tsepp Gyanta olajat, vagy jó erős fekete Cserefsznye vizet töltsenek a' szájában. Kősek-meg erőssen az inait. Es ha a' lélegzet vétel engedné, nem ártana valami fellyül hánytató Orvosságot is bé-adni, hogy az fojtogató phlegmát ki-veffe; de ha nehezen lehell, nem kell tselekedni, mert meg-fojtaná. Ha egyéb nintsen, Ketske szarvát vagy szőrit égessenek-meg, annak füstit botsásák az orrában, jó serkentő eszköz, kiváltképpen az Afzszony-emberben, vagy pedig csak hév téglára töltött erős Etzet páráját. A' talpait igen sós Eczettel ken-nyék-meg és nyalassak edgy Ketskével, kinek éles nyelvétől ébredgyen a' beteg. Utóllýára vessenek edgynéhány köppölyöket éppen a' fejére.

H2

Ha valamittágúl a' nyavalya, tsináltasson *cauteriumot* a' karján, és tellyes életében visellye. Es ha fel-lábbodozhat, hogy ujjobban rajta ne essek, az elő-számlált és egyéb az aránt használható hathatós Orvosságokat ne tágítsa. Vadnak a' Patikákban igen erős vizek, mellyeket tudós Medicusok hadtanak és adtanak közönséges haszonra, *Aqua Apoplectica* titulussa alatt, mellyekkel gyakorta éllyen, edgy edgy kalánkával meg-iván belőlők. Jó a' Spikinárd viz-is, és valami azzal és Sállyával készülhet. Kubiom magot (cubebet) vagy Pyrethrum gyökeret a' nyál kitisztítására gyakorta rájon, avagy tsak közönséges Tárkony gyökeret. Néha néha izzasztó eszközzel is éllyen, ugymint edgy mogyorónyi Terjéket Borza vízben el-olvasztván, meg-iván, és jól bé-takaróztván utánna, kiváltképpen éjjelre. Minden esztendőben kétszer phlegma tisztító Purgatióval éllyen.

Az mi a' Diétát illeti, szükség hogy szüntelen melegbe tartsa magát Télben Nyárban, mivel ez nyavalyát semmi hamarébb meg nem újjítja mint az hideg. Keveset egyék, mennyit a' gyenge gyomor meg bírjon, az pedig legyen könnyű emészto, Sállya, Majoránna, Rosmarin, Isóp, Csombord hasznofok az ételben. A' Mustár mindennapi legyen. Borral, hanemha vízzel elegyiti, ne éllyen; jobb a' Méhser és főtt-viz Fa-héjjal. Nappal ne alugyék, süveg nélkül ne álllyon, azt is jelébb Gyanta füsttel meg-füstölvéen
ugy

ugy nyomja az fejében. Meleg ruhával tagait, gyakorta dörgöltesse.

VI. RÉSZ.

A' bolond-Hagymázról.

A' bolond-Hagymáz éppen ellenkező nyavalya a' Gutta-ütéssel, mert ez az hideg nedvességektől vagy on, imez pedig az heves sárral (bilissel) fel forró és buzgó nedvességektől; ez az egész testet mély álomban meríti el, imez pedig vigyázó nyughatatlanságokkal kénozza.

Fészkei. E' nyavalyának fészke kiváltképpen vagy on az agy-velőt bé-takaró hárttyában, melly az hévség miatt tüzes kélevénnyel kel meg; és a' beteget, szüntelen bolondoskodással és forrósággal gyöttri. E' pedig hol nagyobb, hol kisebb mértékben; a' mint hogy az ilyen Hagymáz-is nem mindenkor edgy aránt szokott lenni, mivel a' vér-is hol inkább, hol alább gyúl és ég-meg.

Okai. Ennek külső oka mind az, valami az agy-velőt vagy edgy vagy más képpen néki gyalaszthattya, és a' vért meg-indéhattya, hogy az ő forrósága miatt az ereken ne férjen, hanem onnan ki-üsse magát. Az Afzszonyokban gyakorta az hó-számnak meg-rekedése, s' nem rendes folyása, és a' gyermek-ágyban a' ki-tisztulandó nedvességeknek fenn-akadása.

Jelei. Mikor e' nyavalya emberre reá akar jöni,

jöni, ilyen jelei vannak: Az alatlansággal való nyughatatlankodás, háborgó álmodozások, sok héjában való beszéd, főnek nagy hévsége, a' vizelleti először zavaros, az után hova-tovább mind tisztább és vékonyabb. Melly hévségből gyakorta más nyavalyák-is esnek: Óldal-fájások, nyilallások, torok-fájások, és egyebek; szemek embernek fenyefsek, ez után mikor osztán való-ba rajta vagy on, nagy a' szomjúság, nehéz a' lehellés, szárad a' száj és nyelv. Noha néha meg-elik, hogy a' rettenetes hévségben-is nintsen szomjúság, a' melly igen veszedelmes; mivel olyankor az elme igen bántódik.

Jelentései. Veszedelmes jelentések e' nyavalyában: Ha kezei rezketnek, fogait csikorgattya, annál inkább ha a' nyavalya ki-rontya, pelyheket szedeget, az emésztése és vizelleti fejér; mert ez jelenti hogy a' sárga sár (bilis) fel az agy-velőre takarodott.

Jó ellenben, ha ereje igen el nem fogyatkozik, és ha az hévségek után vagy nagy izzadás, vagy orra vére folyása, vagy penig has-menes következik a' természetnek munkálódásából.

Orvosságai. E' nyavalyában mindenen felett a' meg-indult vért kell vigyázni, miképpen tse-nesedgyék; mindenen előtt azért itt az ér-vágás szükséges, noha (a' mint gyakran meg-elik) ha az hafa egyszer-s' mind szorult, jobb először valami jó erőss Kristélyt bé-adni, és azzal tágitást téven; először a' karján, az után másod nap a' nyelv

nyelve alatt az eret meg-vágni, és a' mint az erő és hévség léfzen, vagy több, vagy kevessebb vért ki-venni. Ha az hó-szám rekedett-meg, a' lába fején jobb eret vágni az után harmad nappal; ha még sem tágul az hévség, a' keze hüvelykénél a' cephalicát vágják-meg. Ha ér-vágás nem lehet, alsó felső részeit, nyakát, hátát, inát, szárát, köppölyözzék-meg.

Az ér-vágás után ha álma nem jó, minden mesterséggel álmott kell hozni néki. Saláta vízzel, Tök és Dinnye magból és Mondola bélből, csinnályanak Mondola tejet, s'-azt igya. A' vad-Mák vizéből ottan ottan edgy edgy kalánnal innya még annal jobb, meg-is lehet adni akár ki-nek minden ártalom nélkül. Nyers Káposzta levelet fonnyasztanak-meg a' tűznél, kennyenek Pópiomot reá, az homlokát és vak-szemeit köfsék-bé véle. Vagy, Eb-szőlőt roncsanak erősen őszve mindenestől, rakják ruhára, homlokát, kezéin a' püfusokat és a' talpait azzal köfsék-bé. Ísmét, Rósa olajat, Rósa eczetet, Rósa-vizet, Tyukmony fejeivel edgyütt jól köpöly-őszve, száfrányozd-meg, tûrj ruhát negy vagy öt rét őszve, s' kösd-bé a' fejét véle. Ez mindenek felett rsudalatos erejü efféle bolondoskodás tsendefirésére: Facsard ki a' Salátának levét, tégy meg annyi Afzszony-ember tejét és Rósa olajt hozzá, keverd őszve jól, s'-azzal kennyed homlokát, vak-szemeit.

Jók e' nyavalyában belsőképen-is minden hü-vősi-

vősitők. Főtt vizet, Rósa, Tengeri-szőlő, vagy Sóska juleppel őszve timporálván igyék, hogy jobban hűvösítsen tegyenek Salétromot-is belé. Ísmét, Főtt vizet Czitrommal vagy spiritus Vitrionalival meg savanyítván innya, igen jó hivesítő. Ha pedig tsak tiszta vizet iszik, az, hogy ne ártson, így tselekedgyél: Vels kenyeret a' vízben, forrald-fel, de ne főzd tovább, mert izetlenné léfzen, hűcs és szürd-meg, s'-azt igya. A' szívét szüntelen mosásák Sáfrányos Rósa eczettel, vagy, márcsanak belé darab skárlátot, s'-azt tegyék reá.

Utólyára ha tér az hévség, meg-kell szünni az ilyen igen hivesítőktől, mert ebből veszedelmes mély álomban eshetik a' beteg, hanem egyszerűs-mind őszlatni-is kell a' materiát az hivesítők közzé melegítőket is elegyítvén. Így, fokszori nagy hasznáról ditséretes ez: Gyujcs-meg a' Cámphort, és ólcs Rósa vízben, így tselekedvén mind addig, míg jól meg-hattya erejével a' Rósa-vizet, azzal mossad a' fejét.

Avagy, Föld-meg a' Kóményt (jobb a' gyenge új) és Szék-füvet erőssen, jól őszve-törvén mindeniket és ruhára rakván, köfsék azzal a' fejét. Ísmét, Szék-fű vagy Kómény-olajjal kennyék homlokát, vak-szemeit. E' nyavalyának pedig gyógyítását, mikor már annyira kezd épülni a' beteg, ha magába a' természet azt meg nem miveli, valami jó Rhabarbarumból készített Purgatióval végezzed.

A' mi a' Diätát illeti : Elsőben is az ház melyben a' beteg léfzen, sem igen meleg, sem hideg ne legyen, hanem csak közép aránt. Némelly az igen világosan bolondoskodik inkább, némelly pedig ha sötétes vagyon; azért azt meg vigyáztán, ahoz kell alkalmaztatni a' dolgot. Minden mesterséggel alutni kell a' mint oda-fel mondám; melyre nézve valamely állatnak tüdejét ki-vévén, azon melegen leg-elsőben is kötsék a' feje tetejére, meg mást ha meg hűl. Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte, és igen távoztatni kell hogy valamin meg ne busúllyon. Ha arra veszi magát, enni adgyanak valami jó hivesítőkkel és savanyúkkal készítettett eledelt, mert mennél üreffebb a' gyomra, annál inkább háborog a' feje; igen jó a' Saláta, Egres, Sóska. Az hasára kell vigyázni hogy az meg ne szorúllyon, csappal s' kristéllyel segítsék, mert az ilyen beteg magától semmit nem erőködik, nem is vizellik, az honnan az is fel-akad; melyre nézve adgyanak turbolya-vizet innya, s' az ágyékat kenynyék Scorpió-olajjal, s' nyomogassák alá-felé az hójaga táját.

Annak-felette e' nyavalyához illenek mind azok, mellyeket oda-fel az első Részben az hévségtől való Fő fájátról mondtam.

VII.

VII. RÉSZ.

A' Nátháról, és egyéb az Agy-velő-ről való folyásokról.

Fész- A' Nátha, közönséges természetiben nem le. A' egyéb, hanem az haszontalan nedvességeknek a' főrdől az aláb való részekre alá-takarodása. Mint-hogy nagy lévén minden állatok felett az ember agya veleje, melyre táplálásnak okáért számtalan erek szolgálnak, nem győzi el mind azokat az ereken oda szállott tápláló nedvességeket magában meg emészteni; hanem azoknak nagy része mint-edgy tölcseren az orra és szájra vízontag alá-takarodik, mindennap rend-szerűen mértékleteffen; mikor pedig mód nélkül vagyon, nyavalya következik belőle, mellyet Náthának hívunk.

Okai. Ez pedig meg-efik mind akkor, mikor az agy velő, rendi felett hideg, mind pedig mikor mód nélkül meleg. Mikor hideg, a' nedvességek benne roszszul oszolnak és főződnek, és vízes nyállá valván le-fizvárhoznak: Ha igen meleg, fok gözt csinál a' nedvességek főzése közben, mellyek is el nem oszolhatván, ismét vízzé és nyállá válnak.

Külső okai derekasban ezek: Mikor ember mód nélkül fok étellel, itallal terheli magát; vagy pedig vastag fok szelet és párat csináló eledellekkel él. Azon kívül az alsó részek, gyomor, máj,

máj, lép, mikor vagy igen hevek, vagy hidegek, és külső-képpen valami az agy velőt vagy igen meg-hűtheti, vagy meg-hivitheti hirtelen: Mint példának okáért, nyárbán valaki a' melegen-fokat járván meg-hevül és izzad, mennyen hives helyre, hideg börtben vagy pinczében, vegye-le a' süveget, hirtelen meg-hűlvén a' feje, ottan meg-nátházik. a' külső hives aértől szoríttatván és nyomattatván a' fok nedvességű agy velő, mint mikor a' spongyiából ki-nyomjuk a' vizet. Ez az oka hogy őszfzel olly bő a' náthás ember, mert az hószfzas nyári melegékben meg nyilatkozott részek, hirtelen meg-rekednek, és szorulván ki-nyomják a' nedvességeket magokból valamelly úton lehet.

A' mi a' részeket illeti, a' mellyekre reá szívárkoznak felyül a' nedvességek, meg-kell tudni, hogy az illyen nedvességek, mindenkor az erőtlenebb részre fietnek alá, mint, ha a' tüdő-senyvett, a' tüdőre: ha a' gyomor hideg, a' gyomorra, s'-a' többi. Kiváltképpen pedig három nevezetes helyek vagyon a' mellyekre ülepednek, az ember mellyére, torkára, s'-orrára, honnan néha nagy rekedezések szoktak származni. Noha egyéb részeken-is le takarodnak az ereken a' petsenyék között, a' vállá közin, vállain, karjain alá, melly-is ollyankor nagy lankadsággal mutatya ki magát, mellyet köz nével a' Magyarok Csömörnek hívnak. Hasonlatos-képpen le takarodnak néha a' szemekre, fogakra, s'-a' többi, honnan Szem-könyvezés, nagy Fog-fájások,

jások, forró lafsu Hideg-lelések, és néha mint-edgy Kőszvényi fájdalmai-is a' tagoknak, következnék.

Némely Nátha olly erős és sós nedvességekből áll, hogy a' tüdőre szálván azt ki-rágja, sebesíti, és hószfzas Hurutot (Phthifist) szerez. Némely ugyan a' tüdőre szálván, ott vastagsága miatt annak lyukaiban meg-reked, és az embert szoríttatván fojtogattya.

Jelei. A' kire a' Nátha akar jöni, nehéz a' feje, és minden érzékenységei tompák, teste tunya, puha, álomba telhetetlen, sokat prüszköl, nyála foly, s'-a' többi. Ha hideg Nátha vagyon emberen, jelei ezek: hamar meg-fázik, sárgul, a' phlegma melly le-szívárkozik, édes izű a' szájában, savanyu bőfögések jönnek a' torkára, és egész teste a' phlegmától el-vagyon áradva. Ha ellenben meleg a' Nátha, piros (szokása kívül) az embernek orcája, nagy a' szomjusága, sós izű a' szájában a' nyála, hevülnek a' részei mellyeket a' Nátha állya, ugymint: szemek, vak-szemek, &c. az illyen többet prüszköl, keveset alhatik.

Jelentései. Jelentései a' Náthának, kiváltképpen ezek: Minden Nátha nehezebben gyógyul, és szenvedhető a' Vénen mint az Iffian, mivel a' Vénnek természetü hidig-is, azt hozza magával. Ha a' szájra, torokra, s'-onnan a' tüdőre szívároga a' nedvesség, sokkal veszedelmesebb, mint ha csak az orran foly.

Orvosságai. Az orvoslásban vigyázni kell a Nátha eredetire, s' okára: hogy azt orvosoljuk, a' részt az honnan szivárogo, erőficsük, a' fok nedvességet szárazszuk, ha veszedelmes helyre úgy mint tudóre flet, onnan el-fogjuk.

A' fejét mind azokkal erőfithetni, melyeket az hideg Fő-fajásban és Gutta-ütésben elő szám-laltam: füstöllye magát, süvegbe hallyon, mind süvegét pedig, mind magát füstöllye ilyen formán:

Gyantat, Tömjént, aszszu veres Rósát, fejér Mák magvat, mindeniket edgy aránt törjön őszve, mind süveget melyben hál, mind fejét hogy az orrában is hasson, azzal füstöllye, kiváltképpen éjjelre. Avagy jó Rósa eczetet csepegeffen hév téglara, fejét bé-borítván, fejét, orrát, száját, azzal parollya. Avagy így: Korpát, Kőlest, apró sör pergellyenek őszve vas serpenyőben, jó melegen két jó vastag de lagy ruha közzé rakják, s' fejét kőcsék-bé velle, gyakorta újítván hameg-húl. Aszszu Sállját s' Majoránnát isigen jó köziben tenni. Avagy pedig, Tömjénneles Gyantával füstöllyenek ruhát, s' azzal jó melegen dörgölvén a' fejét, ottan ottan meg-füstölven a' ruhát.

Es mivel akarmelly nyavalya is úgy gyógyul jól, ha annak az okát el-fogjuk s' kevesittyük; azért, ha e' nyavalya hosszas talál lenni, élyen a' Náthás ember minden harmad-nap este le-fektekora arra rendeltetett jó Pilulákkal, minéműek:

Pilula

Pilula de Succino, de Cynoglossa, &c. melyeket a' Patikákban szerezhetsz, módgyát is azokkal való élésnek meg-értheti. Avagy, végy két fusták nyomó Bolus-Armenust, edgy fusták nyomó Cámphort, meg annyi Búdós-követ, törd meg igen aprón, és szitáld meg; az után edgy fült Birs-almának, vagy öreg Körtvélynek az húsával törd ujjolag őszve, vagy Czukkert, vagy Nád-mézet, vagy csak szín-Mézet tégy bővön belé, vatsora után le-fektekora edgy mogyorónyit egyék meg belőlle; ha éjszélkor fel-ferken; hasonlóképpen reggel is. Jó terjékkel is azonképpen élhet.

Ismét, Reggel reggel éjomra edgy borsónyi Tömjént, vagy Mastixot, vagy Cámphort nyeljen el, mind az agy-velőt, mind a' gyomrot erőfitheti, s' a' Nátha materiáját kevesíti.

Ismét: Szeretsen-Diót, Mastixot avagy Tömjént, Gummi Arabicumot mindeniket edgy-aránt, törj őszve jól, edgy kevés Rósa-vizzel elegyítsd őszve téfztává, formáld apró pogácsákban, mint edgy pénz, szárazd meg jól, edgyet edgyet azok közzül rágogás, hogy a' nyálát süritse, kevesítse, s' a' melyedtől el-fogja. Vannak a' Patikákban egyéb Nátha és Hurut ellen való mind fejér s' mind fekete pogácsák, melyekkel is élhetni hasznossan.

A' szegény ember ha egyebet nem kaphat, rágya a' tabák levelét gyakorta, a' nedvességet melyet ki-fiz, pökje; így a' Náthát szépen enyhíti.

Es mivel leg-jobb a' Natha materiáját az orrára szitatni s'-szoktatni, jó p'trűszköl'tető porokat szíjjon, ilyen formán: Gyöngy-virágot, Spikinárdot, edgy kevés fekete Zászpát, vagy az helyén Tabákot és Nádmézet törj őszve, azt szíjjad, igen szépen tisztít.

Vagy ilyen formán: Refzely veres Czéklát, facsard-kia' levét, Majorána vagy Spikinárd vizzel elegyits őszve, forrald-fel, és meg-hűtvén szívd-fel a' markodból az orrodban; minden erőltetés nélkül igen jól tisztítja az agy-velőt.

Közönségesen a' Náthában (kiváltképpen) gyermeknek, ez a' forma igen alkalmas és hatásos: Törj aprón Gyantát, kösd gyenge ruhában, edgy mázos edényben tölcs éget-bort rá, és főzd-meg gyenge tűznél hogy meg ne gyullyon, tseppencs tűz tizenkét csepp Gyanta olajat-is belé, azzal mosd gyakorta a' lágyát, vak-szemeit, orrát.

Ha el-akarod a' Náthát fogni hogy alá ne takarodgyék, mikor a' vak-szemeidnél érzed le-takarodni a' nedvességeket, melyet a' fájdalom ki-mutat; így tselekedgyél: Eczetet, Bolus-Armenust és Tyukmony fejerit jó tűrűn keverj őszve, ruhára kenvén azzal ragdassd. Avagy így, melly fokkal hathatóbb: Facsard-kia' Csálánnak a' levét, Liszt-lángból csinály Tészta-t, velle, s'-flafrom formán tedd a' vak-szemeidre.

A' mi

A' mi a' Diétát illeti: Bennűllyön, szélen, hidegen ne járjon. Száraz légyen inkább mint sem leves az elesége, sült mint sem főtt. A' vacsora kiváltképpen vékony légyen; mivel természet szerint is éjjelre szoktanak meg-indulni a' testben a' nedvességek, mert az éjj kiváltképpen tizenkét órákorig, olyan, mint az Esztendőben az ősz. Kevefset igyék, az, légyen Fa-héjjal és Arpával főtt víz: fős ételt igen távoztassa; kiváltképpen hamar a' fősra ne igyék.

VIII. RÉSZ.

*Az apró gyermekek forrózásáról,
mellyet köz nével Igézetnek
hivnak.*

EZ nyavalya meg-efik a' fok nedvességek miá mellyekkel bővölködnek a' gyermekek, kik természet szerint meleg és nedves természetűek, egész nevendékeny korokig. Innen; ha valami okon, vagy a' szoprató Dajka mértékletlensége, vagy pedig külső meleg miá meggyulad a' benne való tűz, lassu Hideg-lelés vagy Forrózás, Fő-fájás, nyughatatlan alatlanság szokott következni, melly miatt szemek bé-efik, könnyez és tsipázik, el-sárgulnak és fogynak, néha hasok folyása-is következik.

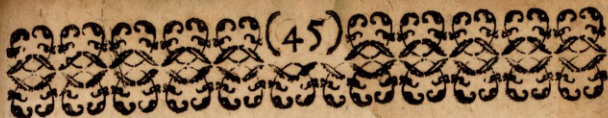
Orvos

Orvosságai. Ezeket orvoslani igen bajos, mivel sem ér vágásra, sem belső orvoslásokra, nem alkalmazatosok; melyre nézve mind azt, valami belső orvoslás kívántatik, a' szoptató Dajkán kell véghez vinni.

Külsőkkel pedig magokat-is a' kifedeket értethetni ilyen formán: Szellyék vékony szeletekre a' Dísznő-tőköt, márcsák - Rósa vizben, fáfrányozzák - meg, kőlsék a' vak-szemeire, és újítsák gyakorta. Vagy, nyers Csalán leveleit rones-meg erőssen mosárban, az után tördőszve jól Pópiommal, kend ruhára, és kösd az homlokára. Avagy: Eb-szőlő levét facsard-ki, márcs ruhát belé, kösd-bé az homlokát. Ugyan Eb-szőlőből főzz fertdőt, s-abbá fe-rezd gyakorta; oltalmazván mind az-által, bé ne talállya innya.

AZ

AZ
ORVOSLAS MESTERSÉGERŐL
MASODIK KÖNYV.

A' Fő némelly Részeinek,
Szemnek, Fülnek, Orrnak, Nyelv-
nek, Fogoknak, Inynek és To-
roknak Nyavalyáiról.

ELSŐ RÉSZ.

A' Szem-fájásról.

NEm lévén e' munkában szándékom, hogy a' Nyavalyáknak minden nemeiről szóllyak, hanem csak a' közönségelesebbekről, melyek gyakrabban forognak az emberek között, és a' melyek hoszfszas, munkás hozzá való készület és gyakorlott kézi mesterség nélkül orvosolhatók; mert amazokra tudos Orvosnak jelen léte kívántatik, ki ez én írásom nélkül nem szüköl-ködik: Itt-is azért a' ritkábban eső, és munkássabb orvoslási nyavalyákat, melyek e' Részekben lenni szoktanak, mind elő nem számlálom.

Mert mint-hogy a' Szem a' több részei között embernek, majd leg-bőlcsebb teremtméne-
nek,

nek, úgy-mint melly edgynéhány hártýákból, (mellyek közzül ki vastagabb, ki vékonyabb) és azok között az hártýák között bé-rekefztetett nedvességekből, mellyek közzül-is ki hígabb, ki sűrűbb) mesterségesen szerkefztetett őszve: úgy annak mindeniknek eshetik nyavalyája, melyben ki orvosolható, ki nem; a' melly pedig orvosolható-is, mind inkább Borbély kezét, munkás és mesterséges hozzá kézfűletet, tőt, vagdalást &c. mintsem Doctort italt vagy kötést, kíván.

Félszei. A' mi azért a' Szem-fájást illeti, ez esik a' szem külső fejeér hártýájának akarmi okon való meg-hevülésétől és meg-gyuladásától, melly miatt hol egészszén, hol pedig csak rész-szerint el-borította a' szemet a' vér-is, néha pedig ugyan ki-is dagad, s' akkor körülölte az ér-is keményen vér-fel.

Okai. Gyakorta a' fő-kaponyát bé-borító hártýától vérszen eredetett e' nyavalya, mellyen igen sok erek terjednek-el, azoknak pedig az ereknek apró ágai a' fül tövénél jövének-el, a' szemnek külső hártýájára oszlnak. Néha ez, könyvezéssel vagy on, néha nagy viszketéssel, néha nagy szurdalással mint-ha tőt vernének belé. Végre sok rúttság, csipa szokott ki-takarodni és meg-rakodni a' szem szégeletein, melly néha a' szemet is bé-tapasztja.

E' nyavalyának hol az agyvelőből le-szívárgó hidegebb nedvesség, a' phlegma, hol az hevebb, a' bilis, az oka: a' mint-hogy az hévség-is hol nagyobb,

nagyobb, hol kisebb. Ha bilis, az, évő természetű, és szurja: ha phlegma, több a' csipa, s'-nem olyan nagy az hévség, a' szem-is nem olly igen verefs.

Ha a' főnek belső részeiből származik, Fő-fájással jár, és a' szem gyökerén kezdődik a' Szem-fájás. Ha a' külső kaponyát bé-takaró hártýáról száll-le, dagadtak lesznek az homlok és vak-szem erek, &c. Mind ezek pedig lesznek közönségesen a' vérnek a' testben való igen bővölködésétől, melly vérben néha a' phlegma, néha a' bilis több. E' bővölködő vért pedig sok külső okok zavarrattýák-fel, hogy az, a' szemeken üsse-ki magát. Néha annak oka az időnek vagy heves, vagy szeles és száraz volta. Néha az ételben, italban való robzodás, részegeskedés, ütés, fűst, és egyéb effélék. Így az Hippocrátes tanítása szerint, ha a' Tél-száraz dérről és szelekkel mégyen véghez, a' Tavasz pedig utánna nedves és Déli-szelekkel leszén, azon a' Nyáron igen fog utalkodni az emberek a' Szem-fájás.

Jelei és Jelentései. A' mi a' jeleket és jelenté-
leket illeti: Mentül kün ülőbbek valakinek a' szemei, annál hamarabb esik e' nyavalyában. A' főnek belső részéből származó veszedelmesebb, mert hamar Hályog követheti, melytől annál inkább félhetni, mennél nagyobb hévség-gel, rágással és szurdalással vagy on. Ha az hafa meg-indul a' Szem-fájó embernek, szeme könnyebbülést várja utánna.

Orvosságai. Mint-hogy e' nyavalyát az has rekedés felette segéti, azt kell meg-látni minde nek előtt, hogy az hafa könnyen mennyen, mivel mihelt az meg-szorul, a' fel-gőzölgő párák a' fájós szemet annál szörnyebb fájdalommal feszítik és hívítik. E' végre ilyen gyenge has lagyító efzközökkel, főtt aszszu húsos Szilvával, Bor-köves tehen hús lével, és ha a' szűkség hozza, ezeknél erősebbekkel.

Mint hogy pedig másodszor, a' vérnek bőségtől esik e' nyavalya, melly bőség hol fellyebb, hol alább, a' mint az ő jeleiből meg-látszik, érvágással ilyen a' beteg, melly az hévséget is igen hatalmason óltani fogja, vágják-meg a' Cephalikát, és jó bővön vegyenek vért belőle, a' mint mind az-által a' betegnek mivolta engedi. Az után pedig harmad nappal a' nedvességeknek a' szemről való vízfzsa-szítására, nem árt a' nyakat és vállaközt meg-köppolyözni.

De a' mint oda-fel meg-írtam, mivel a' szemnek külső hártájára szolgáló erek a' fül-tővéig oszolnak-el a' szem felé, igen hasznos léfszen a' két fül tövére hójag szitató flastromot tenni, a' kár tévő erőls, fős nedvességeknek a' szemről az ereken való vízfzsa szítására. Mellyet igen hamar így készíthetcz-el:

Végy hat vagy hét Kőrös-férget, fejeit s'-lábait azoknak ved-el, a' többit törd-meg jó apron edgy mosárban, keverd edgy diónyi savanyu Kovászban edgy kevés égett-borral edgyütt, kend edgy

edgy edgy negyed rész tallérnyi irhára vagy ruhára, ragasd a' két füle tövére, állyon rajta edgy nap vagy edgy éjjel. Sárvizzel teli hójag szivódik alattok, mellyet fakaszsz-meg, és ragaszsz edgy darabotska nyers Káposzta levelet rá, hogy így lassan lassan szivárog dogallyon belőle a' rútság.

Bort ne igyék ha nagy a' forrósága, hanem mezei Sósának a' gyökerével tsinállyanak főtt vizet, s'-azt igya, igen jó hivesítő.

Hogy pedig még is az hév nedvesség a' szemekre ne rohannyon, A' Csalánynak a' levét facsard-ki. Búza lisztből csinály jó lágy Tésztát véle, flastrom formán vond ruhára, kösd-bé a' vak-szemeit és homlokat véle, ennek igen kiváltképpen való jó szorító ereje nagyon arra.

Avagy így: Tömjént, Mastixot, mindenikből egy-aránt vévén, törd-meg aprón, Tyukmony fejeirivel habard őszve erőssen, márcs ruhát belé, kösd-bé az homlokát és vak-szemeit véle, azon ereje nagyon.

Avagy így azon végre: Mastixot, Tömjént, Myrhát, mindenikből hat hat pórtura nyomót: Bolus-Armenuust, Bab lisztet edgy edgy lotot: Sáfránt négy pénz nyomót, törd aprón ezeket, Tyukmony fejeirivel, Rósa vízzel, s'-edgy kevés Eczettel habard őszve jó higan, márcs ruhát belé, tedd az homlokára s'-vak-szemeire. Mind ezeket pedig gyakorta ujítván, mivel hamar meg melegül.

Ha egyéb nincs: Uti-füvet, veres Rósat roncs

őszve erőssen Eczetben, elegyics és törj őszve edgy Tyukmony székit véle, kösd-bé az homlokát s'-vak-fzemeit.

Télben penig ha egyebet nem kaphacz; Törj meg edgy marok Dülznő-habot mosárban, törj edgy löt Tömjént hozzá, szitáld-meg, Tyukmony-fejérel és jó Eczettel köpüld őszve, márcs ruhát belé, s'-azon módon cselekedgyél.

A' nagy fájdalom enyhítésére: Edgy édes Almat süs-meg jól paráfa alatt, annak a' lágy húsat vedd külön, felénnyi fejer Czipó béllé, edgy Tyukmony székiel, s'-egy kevés Sáfránnyal s'-csecs Téjjel törd őszve erőssen, tiszta ruhára kenvén azzal kösd-bé a' fájdalmas szemet. Igen jó.

Avagyigy: Vedd a' sült Almának az húsát, tégy Cämfort, Sáfránt edgy edgy pótura nyomót belé, Rósa vízzel s'-csecs-Téjjel köpüld őszve jól, tiszta ruhára tévén kösd a' fájdalmas szemedre.

Avagy igy: Edgy kevés fejer Czipó belet, Rósa vizetés csecs Tejet őszve elegyítvén, abban ásztasd-meg, kösd bé a' szemet véle.

Vagy igy hamarjában: Akkor nyuzott marhából, tehénből, avagy berbécsből, vagy bárányból, mész edgy szeletecske húst, azon jó melegen kösd a' fájós szemedre, igen enyhíti.

Vagy penig: Mikor annak ideje vagy on, új, édes lágy Sajtot köls reá.

Ha penig ugyan nem szünnék ezekkel, ha módod

dod vagy on benne: Végy a' Patikában Szem-fájástól való Opiummal csinált fejer Trocischust vagy fél lötöt, Euphrasia, Rósa, vagy Borza virág vizben, vagy őszve habart Tyukmony fejérelnek a' le-erészketet vizében, olvazd-el, ottan, ottan edgy két cseppet erészsz a' fájdalmas szemben belöle.

Mind az hévség óltására, mind a' fájdalom enyhítésére, igen jó a' vén Borza fának az oldalán vagy tövén termő Gomba, melyet Rósa, vagy Euphrasia vizben meg-áztatván köls a' szemedre; gyakorta ujjicsad.

Vagy igy, hogy a' vértől is tisztítsa a' szemet: Főz meg edgy Tyukmonyat keményen, vedd ki a' székit egészszén, a' fejerit penig hincsz meg égetett meg-tört Gálicz-kövel, tört Gyömbérrel és Szekfűvel, állyon ugy edgy darabig, az után tiszta ruha által mind azoknak levét fassard ki, erészsz edgy két cseppet belöle a' szemben.

Igen jól tisztította a' véreiségtől a' Galambnak meleg vére is ha cseppenként belé erészted, kiváltképpen ha a' jobb szárnya alatt meg-sérted, s'-onnan bocsátasz melegen belé.

Ez is igen jó: Végy a' Patikában edgy löt Crocus Metallorumot, vagy Euphrasia vagy Kőmény vizet tölcs reá, s'-annak az higgat vizével mossd a' szemeidet.

Vagy igy: Végy fejer vagy Romai Gálicz-követ, abból négy pénz nyomónyit meg törvén, nyolcz löt nyomó Rósa vizben, mely mint edgy

fél ejtelnek negyed részét téfzi, a' tűznél edgy mázos edényben olvasz-el, s'-abból ereszt sz gya-korta a' véres és fájós szemben.

A' kinek szemeit gyakorta járja e' nyavalya: Végyen a' Patikában Apácza irtet, vagy Ungven-tum de Tutia, s'-abból kennyen edgy edgy lencse szemnyit minden éjjelre a' szeme sze-geletiben.

Igen jó ez-is a' véretség oszlatására: Afzszú Szurok füvet, Majoránát, Pólét, Botza fa vi-rágát roncsolly és vagdally apron őszve, tegy egy kevés Sáfránt hozzá, csinálly gyenge ruhá-ból annyi apró facskókat mellyek a' szemet bé-lepjék, tölcs teli mindeniket ezekkel és erőfs Borban főrrald fel, jó melegen végy-ki kettőt és edgy kevésé ki-facsarván, a' mint el-álhatod, a' melegét, köfd a' szemedre; ha meg-hűl, ismét mást &c. Igy jól meg párolván mindennap négyszer, szépen szivni és tisztítani fogja a' szemet,

Mikor hirtelen egyebet nem kaphacz: Főzz-meg keményen edgy Tyukmonyat, hafics ket-ré, azon melegen a' mint el-álhatod, köfd a' szemedre.

Tsak a' tisztá Bor-is edgy kis Nádmézzel ed-gyütt, szépen tisztítja a' szemet.

Ismét: Kőmény vizet meg annyi favanyu Borral elegyics őszve, azzal mossad a' sze-meidet.

Ezigen

Ez igen ditsértetik: Edgy marok tiszta Búzát, és fél marok lágy Sót tégy edgy réz edényben, tölcs tiszta fejer Bort reá, hogy a' Bor két ujnyi-val ezeken felyül légyen, fedd-bé, állyon ugy vagy edgy hétig, mindennap fel-kevervén tiszta lapoczkával, ez meg-zöldül szépen, szűr-le a' levét sűrű ruhán vagy szürke papirossan által, ab-ban edgy edgy cseppet eresztvén a' szemben, mind a' vért oszlattya, mind penig egyéb. rútságoktól tisztítja és enyhíti a' szemet.

Ez-is jó: Mihelt új levele jó Tavaszszal a' Birs-almának, szedd-meg, tedd-el jó helyre hogy por és füst ne érje. Akar mikor (ha szűkség) végy elé benne, és főzd-meg tiszta forrás vizben, annak a' levével mossad a' szemeidet.

Ha rútúl csipázik mint a' gyermekeknek és öregeknek is néha: Tépj igen szép gyengén tisz-ta Gyapottat, abból az ujjaiddal annyit, men-nyi szemedet bé-éri szépen őszve nyomván, köfd éjjelre a' szemedre, azon éjjel ki-folyó rútságot szépen fel-szítja s'-száraztja, csak gyakran élly így véle.

II. RÉSZ.

A' Szem-könyvezésről.

Okai. A' szemnek könyvezése is mind ugyan azon okoktól származhatik, melly-is néha melegebb, néha hidegebb nedvességeknek a' fő-

a' főről való le-szállásából ered; melyet meg-kell jól vigyázni.

Néha a' szemek minden fájdalom nélkül könnyeznek, néha a' könnyezés mellett nagy a' fájdalom-is, szemnek szurása, évése, s'-edgyütt jár néha a' Náthával.

Valamellyeket azért fellyebb az első Részben a' bő nedvességeknek kevelésére, és a' szemről való vízfizsa szitatófára mondottam, mind élhetni e' nyavalyában is azokkal.

Orvoságai. Annak-felette az hol ugyan semmi nem használ és hozzász e' nyavalya, hójag szitató flastrommal, elébb meg-beretváln, az egész feje tetejét fedesse-bé, s' ugy szitassa a' fár-vizet; de elébb gyengébbekkel kell próbálni, ilyen formán:

Főzd-meg a' Tyukmonyat keményen, ved-ki a' székit, annak az helyét tölcs-meg égetett fejer Gáliczkövel, az-után tedd ismét őszve, és tekerd-meg czérnával, a' pinczében edgy tiszta edényre kereltül apró vészszöket rakván tedd reá, hogy meg-olvadván benne a' Gáliczkő csepegjen az edényben, azt ereszfzed mindennap kétszer s'-többször-is a' szemedben, meg annyi Rósa vagy Uti-fű vizzel őszve elegyítván azt a' le-folyt levét. Jó ezzel-élni még az új Hályogban-is.

Ismét: Edgy edgy Tyukmony hajban mennyi férne, annyi Uti-fű, Rósa, Euphrasia és Kőmény vizeket tölcs őszve, abban vés égetett Témsót és égetett Gáliczkövet, mindeniket két két

két pótura nyomót, forrald-fel őket, egy kevés Nádmézet-is vetvén belé, ha meg-hűl azzal mosdád könnyező szemeidet. Ha mindenik vizet nem kaphatod, a' melyikét kaphatod, azokban s'-abban főzzed.

Az homlokat, vak-szemeit, a' fellyeb-való Részben le-irt szorító flastromokkal e' nyavalyában is használatos lészen bé-kötni.

Edgy summában azért, hogy mindent ide elé ne hordgyak: Mikor osztán a' szem mind könnytől mind vértől annyira tisztul, és vagy jelét lárod, vagy félsz, hogy Hályog ne ereszkedgyék; ilyen formán orvosold a' szemet mind végig:

Az Antimoniumot, melyet az Eötvesek Piskolcznak hívnak, hevics-meg a' tűzben, és ölcs-meg vagy Euphrasia, vagy Kőmény, vagy Vérehulló fű, vagy Borza virág vizben, edgynehány-szor meg-hevitvén és belé őltván, igen szépen szurd-meg sürü ruhan edgynehány izben, tiszta tépet ruhát márcs belé, és kösd a' szemeidre éjjelre.

Ha pedig ugyan homályos a' szemed, és mint edgy szítán által ugy lártz, azon vizben edgy kevés fejer Gálicz-követ, és tiszta Salétromot ereszf, s'-azt ereszfzed a' szemedben, és tépet ruhát meg-ásztatván benne, félyül azzal kössed-bé. De ha ugyan még sem szűnik, sőt mint egy pók-háló formán Hályog lártzik, ugyan azokhoz tégy még edgy kevés Szalámiákat, és így az új Hályog szépen le-rágódik; azon formában élvén ezzel-is.

III. RÉSZ.

A Fül-zugásról.

Fész-A Fül-zugás esik akkor, midőn a' főnek ke. belső részeire s' azon az agy-velőre menő szorofs utak s' apró lyukacsok valami okon bé-dugulnak, és a' benn rekedt aer ki-kévánkozván, ott benn sokféle formában való zugást, vagy a' bé-dugult utakon ki-útvén magát, külsőmb-külsőmb-féle hangot és sipolást szerez; mint a' szél az házak héjján meg-rekedvén, és valamelly szorofs uton ki-menekedvén, szokott sipolni néha.

Okai. Ezek pedig meg-rekednek és dugulnak, néha az agy-velőről oda szálló sűrű enyves nedvességektől meg-rakodván, néha húfocskák névén benne, néha pedig valami külső októl vagy ürétől, vagy egyéb oda hulló s' ott meg-rakodó gáztól. Néha minden rekedés és dugulás nélkül is meg-esik ez, kiváltképpen az Heves és Hagymázos betegségekben a' vérnek meg-gyuladásától, és az agy-velőn el-öszlott apró erekben való forrásától és pefgésétől. Néha pedig a' nedvességekből benn a' fülben lótt flatuloktól vagy gőzölgőparáktól.

Ez fülben való zengés pedig az ötet szerző okok szerint igen sokféle formán mutatya magát, néha sipolás, néha dobolás, néha fűvöltés &c. formán.

Orvos-

Orvosságot. A' mi e' nyavalyának orvoslását illeti; minek-előtte a' fülhöz hozzá nyulnal, meg-kell vizgálni ha vagy a' vérnek, vagy bilisnek, sárnak, vagy phlegmának bősége nem hozta-e azt, és azt meg-tudván, vagy ér-vágással, vagy ahoz illendő purgatioval kell azokat előbb a' testben kevesíteni. A' phlegmának vagy nyálas nedvességeknek bőségétől lévén pedig ez gyakrabban, igen hasznos léfzen ezeket izzasztó és vizellet indító orvosságokkal is szárazítani. Melly aránt igen jó a' Lignum sanctummal, Sassafráffal és Salsaparillával [mellyet szárcsagyökérnek is hívnak] készített főtt vízzel edgy darabig élni.

Az-után kézfics gyenge ruhából apró facskókat, mellyek a' fület bé-lepjék; azokat tölcs-meg-ezekkel: Bétónica levelet, Rúrat, Sállyát, Majoránát, Pólet, Kőményt, Bál-fű magot, Szék-füvet, vagy mind vagy a' mellyikét ezek közül kaphatod, őszve vagdalván és törvén; az-után a' teli facskókat főzd-meg erős borban, s' ki facsarván, jó melegen edgyiket a' másik után mihelt hűl, változtatván kösd a' fülre, s' ugy párollyad mindennap. Vagy: márcs e' Borban spongyiát, s' ki facsarván, jó melegen a' mint el-álhatod kösd a' füledre.

A' párlás után, vagy csak Fa-olajat, vagy Mondola, vagy Barack mag, vagy Rúta olajat meg annyi égett borral és edgy kevés tehén epével (legg-jobb a' csuka epe) őszve

D5

ele-

elegyítvén, edgy két cseppenként crezd a' fülben.

Vagy: Veres hagymának ki-facsart levét, Egett borral s' edgy kevés Terjékkal timporály öszve, s' azt bocásd a' fülédben cseppenként.

Vagy: Tört Borfot, Szekfűvet, Veres-hagyma ki-facsart levében főzd-meg, és meg-szűrven azt erezd a' fülben.

Vagy: A' Veres-hagymának belső réttyeit ki-vévén, abban tölcs Mondola, Rúta, vagy Baraczk mag olajat, vagy közönséges Fa-olajat, vizes tsepűbe takarván fűd-meg a' parása alatt, facsard-ki ugy az olajat levestül, s' azt crezd a' fülben.

Vagy így: Varj annyi spongyiát kereken öszve, hogy mint a' füveget vonhasd a' fejedben, melegíts-meg a' banya-feredő természeti meleg vizet, s' azt tölcsed edgy edényből szüntelen a' fejedben vont spongyiára jó melegen, ugy töltő-gessék edgy óráig, meleg házban, mindennap háromszor, az agy-velőben való gőzölgéseknek oszlatására. Ha olyan vizet nem kaphatni, a' fellyebb említett facskónak való edgyetmásokból csinály lúgot, abban feredgy, és melegen a' fejedre töltsd azon formán.

Ísmét: Főzd-meg az úrmöt és Szapora fűvet Téjben, és annak meleg páráját tölcséren bocásísd a' füleidben, ugy párollyad mindennap egynéhányszor.

Vagy

Vagy penig: Edgy Czipót ki-vévén a' kemenzéből, azon melegen mész-el a' fenekét. Öntözd-meg erőfs égett borral, annak gőzivel párollyad a' füleidet.

IV. RÉSZ.

A belső Fül-fájásról, mellyet másképpen Főben és Fülben való kelésnek is hívják.

I Gen nehéz nyavala ez és veszedelmes, s' gyakorta forró Hideg-lelés következik miatta.

Félszke, s' Okai. Ez gyakrabban a' vérnek forró hévségétől vagy on, melly benn a' fülben kelessel vagy fokadékkal üti ki magát, melly rettenetes Nyilallások következnek, mint ha belé lőnének. Melly mikor osztán meg-érven meg-fokad, néha csak magában is meg-fzokott gyógyulni, ki-folyván a' fok rútság belőle.

Jelentései. E' nyavalya az iffiabbakat járja inkább, kikben melegebb és könnyebben gyulad a' vér. Ha e' nyavala penig sokáig tart (mert rend szerint heted napig el-válik dolga) és fok ideig mind szivárogdogal a' genyettség, jele hogy a' csont-is benn a' fülben meg-veszett, és ott kevés reménség vagy on a' gyógyulás felől.

Orvosságai. E' nyavalyában mindgyárt meg-kell vágni a' Cephalica eret onnan felől az honnan a' fájdalom. A' köppölyözés-is igen hal-

nos,

nos, főképpen a' fültővén. Sőt nadállyal-is annak módgya szerint a' vért a' füle tövén szítatni nagy könnyebségre volna.

Az meg-lévén, mindgyárt kereffenek nyers Tabák levelet, s' köfsék-bé bé-borítván a' fület véle. Ha nyersfét nem kaphatni, a' száraz Tabák levelet asztafsák-meg Borban, s' köfsék reá.

Avagy: Süfsék-meg hamu alatt a' Veres-hagymát, roncsák őszve mint a' pépet, Szék-fű, Kőmény, vagy Baraczk mag olajjal, (vagy mindenikből vévén edgy kevesfét) tegyenek edgy kevés új Vajatéstört jó Sáfránt hozzá, flastrom forman ruhára kenvén, a' fület s' füle tájkát, köfsék-bé véle, mind érleli, mind a' fájdalmat igen enyhíti.

Azonban edgyvagy két csepp Rúta vagy kelerű Mondola olajat ereszfzenek belé.

Vagy: Tyukmony fejeirinek a' vizét melly a' meg-habaras vagy sodrás után ereszkedik, meg annyi csecstéjjel elegyics őszve, és cseppenként erезд a' fülben.

Vagy penig csak fejels belé a' fülben valamelly szoptató Aszfzonnyal, igen érleli, s' fájdalmát enyhíti.

Avagy: Uti-füvet, Eb-szölőt, Szék-füvet és Méh-füvet főz-meg édes Téjben, tégy az edényre edgy tölcsért, s' annak a' paráját erезд a' fülben, gyakran meg-melegítvén és ilyen módon párolván.

Ha ugyan felette nagy hévséggel vagyon, (melly

(melly miatt néha esze nélkül-is vagyon az ilyen beteg) a' Vizi-tóknak, avagy Uti-fünek, vagy Eb-szölőnek levét facsard-ki, Rósa olajjal habard őszve, s' azt ereszfzed a' fülben; igen jól hivesít.

Igen ditsérik ezt-is a' fül belső meg-keelésének oszlatására: A' nyers Kőrös-fát ragd a' tűzre, s' a' melly leve a' végén ki-csepeg, szedd edgy áveg edényben, s' azt erезд cseppenként a' fülben.

Ha el nem oszol, hanem ki akar fokadni, melly meg-tetfzik ebből, hogy a' fájdalom nevedik, ugyan fel-vér a' fájdalom s' az hévség-is nagyobb; segíteni kell a' természetet, és érleltetni a' kelést, ilyen módokon:

Főzd-meg édes Téjben a' fejeér Kenyér belet mint a' pépet, vagy két Tyukmony székivel s' egy kevés jó fele Sáfránnyal törd őszve jól, jó meleg ruhára kenvén köfd-bé a' fület véle, újítván ha meg-hül.

Vagy így: A' sült Veres-hagymát edgy kevés új Vajjal, Szék-fű vagy Rósa olajjal vagy minde-nikkel, és tört Sáfránnyal törd őszve jól pép formán, melegics-meg edgy edényben, és jó melegen ruhára kenvén köfd-bé véle; ezt-is újítván ha meg-hül.

Ha meg-fokad és folyni kezd, arra a' fülére fekügyék a' beteg hogy jobban ki-folyhasson.

Akkor osztán hogy a' seb tisztúlyon és gyógyúlyon, így tselekedgyél:

Főzd-meg erőssen az Arpa-kását, annak fűrű levét

levét elegyics őszve Rósa mézzel, s' azt erezd a' fülben.

Az után Ifópot főz-meg Borban erőssen, szürd-le a' levét, vés Mézet belé, forrald-fel, el-hányván a' tajtékát, s' azt ereszged a' fülben.

Valamikor penig belé akar sz' eresztteni, edgy veszfőre vagy tollura tekerj gyapottat, s' tilz-tis-meg a' fület véle.

Ha ezek nem használnak: Tömjént, Myrhát, Aloët, edgy kevés Grispiánt főz-meg Borban, szürd-meg, és a' miat mondám mézeld-meg, s' ugy ered belő.

Vagy ha egyéb nincs: Egy kevés égetett Tém-sót elegyits meleg Borban, s' erezd belé, igen szépen szárasztya.

Jó ezen végre Myrhát és Tömjént őszve elegyíteni és meg-törni, s' azzal füstolni gyakorta tölcseren által, igen szépen szárasztya.

Ha ugyan a' fülnek belső sebes kelevénye más-képpen gyógyulni nem akar, ez a' Galenus tanácsa: A' vafnak falakját mellyet a' Kovácsok kihánnak, törd-meg aprón és szitáld-meg, főzd-meg erős Eczetben mind addig, mig el-szárad az Eczet rólla, és ujjóbban törd-meg, így főzzed és törjed hét izben, az után szép szin-Mézzel erezd-el, s' azt bocsáld a' fülben.

De azért nem minden folyását a' fülnek kell így szárasztyani, kivált-képpen a' nedves természetű gyermekekben s' iffiakban, kiknek gya-

korta

korta nagy hasznokkal szokott a' bő nedves-feg fülökből ki-folyni.

A' Diatában, mind étele itala, légyen hivesítő.

V. RÉSZ.

A' Fül töve meg-dagadásáról.

Fészke. *Külömb.* **M**Eg-dagad néha az embernek füle töve csak magában minden elől-járó ségei. nyavalya nélkül, a' bővölködő rosz nedveségeket arra takarítván ki a' természet, az hol a' fül tövén természet szerint lenni szokott mirigy forma hús, mint a' spongyia a' vizet, magában bé-szítja a' nedveségeket. Néha penig a' forró-betegségeken és Hideg-lelésekben. E' penig, vagy mindgyárt a' nyavalyának elein érik, vagy penig vége felé a' nyavalya már tágulván s' annak materiája arra oszolván.

E' dagadás néha rettenetes fájdalommal kénöz, néha penig nem annyira, a' mint az oda folyó materia is néha igen forró hev nedveség, néha penig hideg phlegmás.

Orvosságai. Ha nagy hévséggel és fájdalommal vagy on, leg-első gond légyen ez, hogy a' jobb karján vágjanak eret; de ha más féle, az nem szükséges.

Az után próbálni kell ha el-oszolna, de hivesítővel nem kell viszsza verni, mert annak mérge az agy velőre hatna, és meg-ölné a' beteget.

Azért:

Azért: Fejér Kenyér belet Tájben főzzenek-meg, jó Sáfránnyal, Tyukmony székivel és Szék-fű olajjal törjék őszve mint a' pépet, kennyék melegen ruhára, s'-azzal kössék. Azon kívül, vagy Szék-fű, vagy Kőmény olajban gyenge tolat mártván, azzal kenegessék.

Ha oltolni nem akar, hanem nő mind a' fájdalom, mind a' daganat, érlelni kell. Azért:

Fejér Málva és fejér Lilium tövet s'-edgy vagy két Figét törjenek őszve erőssen, egy kevés Fa-olajat ereftvén közibens'-edgy kevés Sáfránt, ruhára kenven azzal raggassák.

Ha mind nem kaphatni, akar mellyiket azok között főzzék-meg Sáfrányos Tájben, törjék-meg, s'-azzal raggassák.

Vagy így: Arpa-kását, Len magot törj-meg aprón és szitald-meg: főzd-meg külön a' szederjes Viola levelet, Szék-füvet és fejer Málva tövet; ezeknek a' levében tedd azt a' két féle Lisztetés vagy két Fügét s-edgy darab disznó Hájjat, főzd és tórd őszve mint a' pépet, melegen ruhárenven azzal kössed.

Mihelt annyira érik és lágyúl, nem kell fokáig várakozni, hanem ottan vágasd-ki, hadd folyon a' rutság, mellyet mint egyéb sebet, tisztogasson és gyógyitson az ő mestersége szerint a' Borbély.

VI.

VI. RESZ.

A' Süketségről és nehezen-Halásról.

Fészkei. A' Süketség néha az emberrel véle születik, mellyel edgyütt jár a' Nemaság-is és ez a' mesterség erejével nem gyógyulható: Gyakran pedig meg-esik az után-is, mind a' fellyeb való Részekben elő-számlált okokból, mind egyebekből, melly-is nem mindenkor enged az orvoslásnak, kiváltképpen ha meg-rögzött a' nyávalya, és ha a' véneken esik. Egyéb Süketség pedig, melly a' fülnek a' sűrű sült nedvességektől való el-áradásában szokott következni, minémű az Hagymázban is esik, könnyebben gyógyulható.

Nem számlálok azért itt sem okára sem külömbfégére nézve semmit elé; mivel ide ahoz értő Orvos Doctornak jelen-léte és bajos munka kíván-tatik. Egynéhány orvosságokat mindazáltal a' közönségeisebbekből és könnyebben szerezhetőkből, meg-mlitek.

Orvosságai. Mind az által itt-is igen reá kell vigyázni minémű legyen egészfszen a' Testnek állapattya, mert ha vagy phlegmával vagy bilissel bővös, és vagy a' vérnek buzgó forrásától vagy pedig sűrű nyálalságától véfzen eredetet, a' szerint kell elsőben az egész testet azoktól meg-tisztítani és üressíteni, és ugy kell osztán a' nehezen-halló fülhöz nyúlui, ilyen formákban:

Itt e' nyavalyában mind azok hasznossan elővételhetnek, mellyeket fellyebb az 3. Részben meg irtam.

Igen jó ez arant az ofzlató füstölés és párlás. E' végre, a' Fű-szerfzám Szeg fűvet meg törvén vesd eleven szénre, és annak a' füstivel tölcsér által füstöltyed gyakorta a' füleidet.

Mindgyárt az ilyen füstölés után, Rúta, vagy keferű Mondola, vagy Baraczk mag olajat meleg en erefz a' fülben, s-ugy fekügyél-le.

Annál hathatósabb leszén, ha ez olajban vagy Rosmarin, vagy Majorána, vagy Sállya, vagy Kómény, vagy Spikinárd, vagy Szegfű olajat egy vagy két cseppet cseppentesz.

Ha ezeket nem kaphatód: Törd-meg a' Zászpát s'-égett borban ásztafd-meg, s'-azt erezd a' fülben.

Igen ditsértetik a' nyers Kőrös-fának is leve, mellyet ilyen módon végy: Egynéhány darab nyers Kőrös-fat rakj a' tűzre, s'-a' végén belőle kicsepegő vizet szedd edgy üvegben. és abból edgy két cseppet mindennap kétfzer a' párlás vagy füstölés után erefz a' fülben. Ha erősebben akarod, meg annyi égett borral e' vizet elegyics-meg, és hathatósabb leszén.

A' kinek módgya vagyon benne, a' Patikában végyen Terpentina spiritúst, azt erefszfe e' mód szerint a' fülében, alig lehet ennél jobb.

A' párlást pedig ha egyéb nincsen, így kövesd-el: Föld-meg vízben a' díznó-Babot, szürd-le a' levét,

levét, s'-a' párájával gyakorta tölcséren álrál párollyad a' füleidet.

Vagy pedig: Fenyő magot és fáji-Cyprus [mellyet Sabinának hívnak] levelét föld-meg Borban, s'-annak a' párájával párold, s'-ugy erefz belé valamit.

Vagy: A' Kenyeret a' mint a' kemenczéből ki-szedik, azon melegen szeld-meg, erős égett borral öntözd-meg, s'-azzal párold.

A' fülben ezeket is erefzthetni, a' mint mellyiket kaphattya az ember: A' Nyúl, Kecske, Fogoly-madár, vagy Csuka epéjét, egy kevés Mézzel és Veres-hagyma ki-facsart levével s'-meg annyi Eget borral edgy edényben habard és melegics öszve, s'-azt erezd belé.

Dicsérik ezt is: Az Hangya tojáft roncs-meg, Veres-hagyma ki-facsart levével elegics öszve, és ruhán által facsard-ki, azt erefszfed a' fülben.

Mindenkor étele után ráigion Coriandromot, kertia vagy vad-Kómény magot.

VII. RÉSZ.

Az Orr vére járásáról.

AZ Orrnak sok nyavalyái vannak, ugymint: annak belől ki-sebesedése, belső bűdös megveszése, benne való rozsíz húsnak növése s'-a' miatt rekedése, mellyet Súlynek is hívnak: De mind ezekben is, valami Borbélyi kezét és me-

sterséget kíván; szánt-szándékkal el-mulatom.

Külömbösei. Az Orr vére folyása azért, a' mint hogy fok-okokbul meg-eshetik, úgy hol hasznos a' testnek, hol pediglen káros. Ugyan-is némelyekre bizonyos időben ugyan reá tart, testeknek nagy könnyebségekkel: néha pedig hosszhas betegségeket végez-el, melyekben mesterséges ér-vágás gyanánt esik, és szemlátomást használ.

De ha mód nélkül való, igen meg-erőtleníti a' testet; sőt néha ugyan el-is-fogyattya az életet.

Okai. Akar hogy első a' vér-folyás, vagy on ez vagy a' vérnek nagy bőségetől, mely akkor, mint a' busúlt bor az hordóból, ki-üti magát az érből, meg-szakaszván azt: vagy a' vérnek fóságától, mely miatt ki-rágódik az ér: vagy a' nagy test-béli erőtlenségtől, melyben az érnek-is rétyei meg-tágulnak, és így a' vér folyton-foly; ha edgy kevelsé szünik-is, de ottan hamar meg-indul.

Jelei. Ha azért az Orr vér folyás a' vérnek bőségetől vagy on, jelei ezek: Verefs az embernek mind orczája mind szemei. Ha a' gyengeségtől: fokáig tart a' vér-folyás, sárga embernek ábrázattya, és az egész testben nagy az erőtlenség. Ha az Aszszonyokban a' méhektől vagy on: az hó-számnak egy-néhány holnapokon való meg-rekedése jelenti. Ha Crisisben, az az, a' forró nyavalya valamelyik heted napon változván; a' beteg nagy könnyebbedést fog érezni utánna.

utánna. Ha az orr likaiban való erekből foly: szorító orvofságoknak fel szívásával mindgyárt szünik. Ha pedig az agy-velőből vagy a' főnek valamely részéről származik: az orrodban fel-sziwt orvofság keveffet használ.

Mikor meg-akar eredni, ilyen jelei vannak: Az ember mind vereffel álmodozik és mind ollyat képzeli, feje s'-nyaka fájása ottan ottan meg-indul, vak-szemciben nehézség, és az ér benne igen vér, gyakran csendül a' fül, kaprozik a' szem, verefs mind szem s'-orczája, lélegzetet nehezen vészen, viszket az orra, foly a' könyve, és minr ha mindenkor valami járna a' szemei előtt, úgy tetfzik, &c

Jelentései. Ha mindgyárt valamely nagy-nyavalyának elein foly az orr-vér, rosz jel; mivel a' természetnek igen nagy meg-erőtletését jelenti.

Ha a' vér onnan felől való orr-likból foly az honnan a' fájdalom vagy on, jobb, mint sem ha más felől: Igy a' máj nyavalyájában ha bal felől foly, roszul esik.

Az hosszhas orr vére folyás, gyakran Vizkór-sággá válik: hasonlóképpen az hosszhas negyed-napi Hideglelésben-is.

Orvofságai. A' mi az orvoslást illeti, a' mint mondám, nem minden orr-vér folyást jó meg-állítani; mert fokszor haszonra vagy on. A' káros vér-folyást pedig ottan annak rendi szerint szüntetni kell.

Az orvoslásban pedig igen reá kell vigyázni e' nya-

nyavalyának okára honnan ered, hogy vagy a vérnek más útra való vonását, vagy pedig szorítással való meg szüntetését, a' szerint alkalmaztathassa ember.

Az ér vágás ez aránt, kiváltképpen a' véres emberekben, igen hathatós eszköz. Az ellenben való eret kell pedig meg vágni, úgy hogy ha a' bal orra likán foly, az ér vágás legyen a' jobb karján.

Használja a' tagoknak is karjainak és czombjainak szorós meg kötése; mert ez a' meg szorítás, az orr felé fiető vért úttjában meg gátoltya s el fogja.

Ha ezek is el nem foghattyak, jó öreg köppölyt csak úgy szárazon vagdalás nélkül a' jobb vékonyára vessenek, az, a' fel felé fiető busúlt vért igen tartóztattya. Néha az embernek lábaira vetett köppölyök is, midőn egyéb nem használt, hatalmossan meg állították az ilyen vér folyást.

Ezeket kezdvén e' nyavalyának orvoslását, úgy kell osztán a' vért szorító eszközökkel gátolni; mert másképpen, ha mindgyárt szorítani kezdgyük, a' meg busúlt forró vér hirtelen megtolyulván valahol valamely érnek meg szakasztásával ki üti magát, melyből nehéz lélegzet vétel és fuladozás, Gutta-ütés, és sokára Viz-kórság is következhetik. Annak idejében azért így kell tselekedni:

Bolus-Armennust, Sárkány vért, Tömjént, Mastixot és Aloët, mindenikből edgy aránt törj öszve,

öszve, Liszt-langal és aprón vagdalt Nyúl apró pelyhes szörivel, edgy Tyukmony fejériben, és vagy Uti-fü vagy pedig Eb-szőlő ki-facsart levében mind ezeket keverd jól öszve, és ruhára kenvén, s' ottan ottan ha meg-hül újítván, kösd-bé az homlokát és vak-szemeit véle.

Vagy hamarjában: A' Bolus-Armennust, vagy az helytén, a' tűzhelyben verefsé égett aszfu agyagot meg-törvén, erős Eczettel és Tyukmony fejéivel keverd jól öszve, s' hasonlóképpen tselekedgyél véle.

Igen jó ez is: Törd-meg aprón a' Geléret, keverd erős Eczetben, s' jó vastagon ruhára kenvén azzal kösd bé hasonló formában. Némelyek a' mód nélkül való vér-folyásban az háló füveget egészen ezekben meg-mártván és levét ki-facsarván, az ujjonnan meg-beretvált főre ezt vonnyák.

Jó néha tsak ez is: Hirtelen, eszébe nem vévén öntsék arczul jó hideg vizzel, attól való meg-ijjedés meg-hűti a' testet, és a' vért meg-állittya; ugyan-is itt akarmelly meg-ijjesztés hasznos.

Vagy: Hideg vízben mártsanak ruhát, vak-szemeit, homlokát köfsék-bé véle, gyakorta újítván ha meg-melegszik. Noha jobb ha vagy Uti-fünek, vagy Porcs-fünek, vagy Tál mosó fünek, vagy Pap erszénye nevű fünek levét ki-facsarván s' azt Eczettel öszve elegyítvén, abban ruhát mártanak, s' azzal kötik-bé. Sőt csak tiszta Eczetben is spongyiát mártani, s' ki-facsarván, homlokát s' vak-szemeit azzal-bé kötni; igen jó.

Ugyan azon uttal edgy darab spongyiát Eczetbe mártván dugják az orra likában.

Nem tsak az homlokát penig, hanem néha a' nyakát-is igen hasznos e' nyavalyában hideg Eczetben mártott ruhával bé-tekerni, és gyakran ha meg-melegszik, újítani.

Hasznos ez-is: Ha ember az eczetes vizet szájában tartya, s'-azt gyakorta újíttya; mert leg-alább a' vért, hogy a' torkán alá nem mennyen, el-fogja.

Igen jó a' vérnek az orrtól való el-fogására ez-is: Ha a' felől, a' melly felől foly, egy-néhány tsöpperős Eczetet csöppentenek a' fülében.

Ezt-is hasznossan mivelik: Edgy Babot hosz-szára ketté hasítanak, s'-az orr gyökerére az ott meg-dagatt érre a' két szemöldök közzé azt kötik erőssen által szorítván: vagy az helyén edgy ezüst pénzt, annál jobb ha azon felyül gelétes Tyukmony fejeřitlen tsepüre takarván, reá kötik.

Ismét: Hevics-meg edgy nagy vasat, cseppents reá az erős Eczetet, s'-annak gőzit szíjjad az orrodban: vagy penig a' tenyeredben tölcs aszszu égett Agyaggal öszve elegyített Eczetet, s'-azt szíjjad az orrodban.

Ha az orr likaiban való erekből foly a' vér, azt mindgyárt szorító eszközökkel kell illetni: Hamarjában azért ha egyebet nem kaphatsz, a' pamutos vagy gyapottas téntából végy ki edgy darab gyapottat, a' téntát ki-fatsarván belőle, kéro' formán dugd az orrod likában, meg-áll véle; mivel

vel mind a' Galles mind a' Galiczko szorító erejű.

Ez-is noha nem csinos, de igen hatható erejű a' vér meg-állításában: Az új dísznő ganéjt erős Eczettel elegyics öszve, s'-azt szagollya.

Vagy így: Tömjént, Aloët, Sárkány-vért, Liszt-langot, Pók-hálót, és apró Nyul szőre, törjenek és vagdallyanak jól öszve, Uti-fűnek ki-facsart levével fel ereftvén, gyapotból csinállyanak kéro't, s'-azt belé mártván, tegye az orra likában.

Vagy így: A' Tyukmony héjját, s'-Papyros, fat égesd-meg, s'-azoknak az hamvát fűjják az orra likában, de akkor teli vegje a' száját hideg vízzel hogy a' por belé ne hasson.

Igen dicséretes a' mint minden-féle vér-folyásban ugy ebben-is a' Csalán mind maga mind töve: Facsardki a' levét, s'-igyal meg két vagy háromkalánnal belőle. Ugyan azt az orrodban-is hasznossan szíhatod. Vagy, főzz tiszta vizet a' gyökerével, s'-azt igyad. Ha csak a' szádban tartod-is a' gyökerét, használ. A' ki-facsart levével gyúrj Lisztből Tésztát, s'-kösd-bé az homlokodat véle.

Ugyan azon Csalán levét Szamár ganéval elegyitsd öszve, szárazd-meg, törd porrá, tedd-el, s'-mikor orrod vére indul szíj-fel be'ne az orrodban.

Igen ditsértetik ez-is e' nyavalyának szünteté-fere: A' Spikinárdot törd-meg igen aprón, s'-minden-nap reggel edgy kés hegyin vevén belőle, veld edgy kalán Uti-fű vizben, s'-idd-meg.

A' Mumia-is igen jó. ha edgy öreg borlőnyit belőle meleg Borban meg iszol.

Mindeneket itt elő nem számlálok mellyek e' nyavalyában dicsértetnek; ezek lévén. a' nevezetesebbek.

A' kinn el-hatalmazik, itala légyen Csalán tövével és edgy kevés tiszta Salétrommal főtt-víz, ez mind hivesítvén, mind a' vért sűrítvén és szorítván is igen használ. Vagy pedig, hevitesen meg edgy darab vafat, s'-azt fűsse az italban, s'-ugy igya.

Száraz és vastag, hivesítő és egy kevesé szorító eledellel élyen, sültel inkább mint főttel: miné mü minden egreses, citromos, minden-féle főska s'-egyeбек.

VIII. RÉSZ.

Az orrnak egyéb nyavalyáiról.

AZ orrban sok fogyatkozások eshetnek a' mint oda fel-is irtam; de nagyobbára Borbély kezét kévannak.

Néha a' szaglása éppen el-vész, melly kiváltsképpen esik a' bő phlegmas nedveségektől eláradván a' szagló részek. Mellyektől e' nyavalyában egészfzen annak módgya szerint meg kell szabadítani a' testet. Az után az orrát kell tisztítani ptrűszkölőkkel, a' mint a' főnek nyavalyáiban meg-irtam. Mindenek felett dicsértetik a' Majoránának Patikai mesterséggel csinált sava, azt

azt ugyan Majorána vizben el-olvasztván s'-gyakorta abból fel-fzíván. Jó a' Majorána olaj-is ha amaszt nem kaphatni, ezzel gyakorta kenvén az orrát s'-vak-szemcit. Mind savát, olaját, reggel s'-estve edgy edgy kalán meleg Borban igya azon kivűl: Sokan ezzel ki-épűltenek belőle. Néha néha ptrűszköltetővel is élyen.

Néha az orrban rút bűdös gombás hús nő, melly miatt szüntelen rút bűdösségben vagyon az ember. Ez, mint hogy a' rosz nedveségekkel elegyedett vértől vagyon, a' testet, minek-előtte ehez nyulnál, meg-kell tisztítani ahoz illendő Purgatiókkal, az után szárasztó vagy évő eszközökkel kell illetni hogy el-emésztdögyék; és ha külvőmben nem, Borbély kézzel-is, sütéssel, vágással hozzá kell nyulni.

E' nyavalyában fő-eszköz ez: öreg Gentiána gyűkərből, mellyet Sz. László fűvének-is hívnek, faragj annyi tsapokat hogy az orr likában jól bele férjenek, tégy az orrban edgyet meg-kenvén e' kenettel: Lúd hájat fejer Málva gyűkerével erőssen törj őszve, főzd őszve, és ruhán által szűlvén azzal kend-meg. Vagy ezzel: Uj Vajat, Kappan-háját, Fa-olajat, edgy kevés Viaszfát melegits és olvasz őszve, kenet lészén belőle, mellyel a' gyűkərből való csapot meg-kennyed, s'-ugy tedd az orrban, gyakorta újítván, és éjjel napal benne tartván.

Ha ez nem használ, étető s'-az után szárasztó mercuriumos, és egyéb eszközökhöz kell nyulni; de

de azokról nem irok, mivel ahoz értő ember jelenléte nélkül azok kár-tévők, nem hasznosak.

Ez orvoslásokkal penig az Hóldnak fogytán az utolsó negyedben kell élni; mivel akkor kissébb a' daganat, s' könnyebben emésztdődik.

Néha minden daganat és ki-növés nélkül, az orr belől ki-vész és meg-fekélyesedik, melly néha meg-varasodik, de ottan ismét ki-ujjúl. Ezzel így kell bánni:

Ha kemény a' vara, lágyíts-meg, Lúd vagy Tyúk hájjal, vagy Mondola olajjal, vagy penig edgy kevés új Vajjal meg-kenvén. Ha a' vara el-esik, tisztító és gyógyító eszközei ezek:

Rósa olajat, vagy Tyukmony olajat on-tálban jól meg-köprülvén azzal kennyed. Vagy: Föld-meg erőssen az Arpa kását, annak sűrű levét jól mézeld-meg, s' azzal mofsad.

Ezek penig leg-hathatósabbak: Dulcis Mercuriust végy a' Patikában, Uti-fű vizben edgy kevestet belőle olvass el, azzal mofsad. Vagy penig azzal a' mit Zöld-viznek szoktanak hívni, mellyet így készies:

Végy egy fusták nyomó Grispánt, más fél fusták nyomó Arany-sárga nevű festéket, tórd-meg ezeket igen apró porrá, föld-meg nyólcz lótot nyomó Borban, addig főzvéen míg fele el-apad a' Bor-nak. Ha meg-hűl, tölcs Rósa és Eb-szóló vizet hozzá, mindenikből 4. lótot, ruha kérőt e' vizben mártván, azt tedd belé gyakran újítván.

IX. RÉSZ.

A' nyelvnek Békájáról, és egyéb Dagadásáról.

Fész- A' Nyelvnek Békája esik a' nyelv alatt. Így ke. A' hivattatik; mert ez a' dagadás ollyan formában düllyed-ki és közepi aránt két felé vágyon válva, mint a' békának az utóllja.

Jelentése. Nehéz nyavalya noha nem igen veszedelmes, csak lássanak hozzá, kíváltképpen az apró gyermekekben serényen kell hozzá látni. hogy meg ne fulasfizza.

Orvossági. Azért leg-elsőben is így nyul hozzája: Pómagránát héjját, aszszu Isópót, Sót, mindenikből két két fusták nyomót vévén törj őszve apró porrá, s' ezzel dörgöld a' nyelve allyát minden-nap edgy-néhanyszor. Még jobb kíváltképpen a' nagyokban, ha a' Só helyében annyi Szalamiákot törsz.

Azon kívül: Pómagránát héjját, Timlót és Gallest, mindenikből edgy aránt vévén főzz-meg Borban, s' azzal mofsad a' száját. Minden vagdálás nélkül csak ezzel is sokszor meg-gyógyult e' nyavalya.

Tiszta forrás vizben hánnyon Borza-fa Gom-báját, s' arról igyék.

Ha ezeknek nem enged és meg nem fakad, vágja-ki a' Borbély, jó nagyocskala légyen a' lyuk, hogy az a' sűrű materia mellyel teli, ki-jöhessen rajta;

rajta; mind a' két felen pedig hofzfára hafítsa a' daganatot, hogy a' materia egyszer-s' mind nyo-módgyék ki belőle. Az után mossa Rófa-mézes Borral, vagy mézes Eczetel, a' míg szépen megtisztúl. Ha pedig megtisztúl, mossa timfós Borral, ez, a' sebet szépen bé-állítja.

Ha ugyan ezeknek sem engedne, (melly ritka dolog) Bűdös-kő olajjal érteszed ilyen formán: öt csöpp Rófa vízhez edgy tsöpp olaj eléfzen, s' azzal mosd.

Egyéb dagadása is esik a' nyelvnek, a' testben való bő nedvességeknek el-áradása és az agyvelőből oda a' nyelvre való le-szállása miatt.

Ekkor a' testet, phlegmát tisztító Purgatióval kell megtisztítani, nyakat s' válla közit köppölyözni, hójagot is füle tövén nem árt szíztatni, az után a' száját ilyen formákban mosni:

Ha a' dagadás hévséggel vagyon; Facsard ki a' Salátának és Szederjnek a' levét, ezeket öfzve elegyítván mosd vélek gyakorta.

Vagy: Szurok fűvet (fekete Gyopárt) és Tárkonyt főzz meg mézes vízben, s' azzal mosd; ez inkább lohasztja.

Más-képpen így: Mézeld meg az Eczetet, vels tört Gyömbért és Szalamiákat belé, s' azzal mosd; meg is fokasztja ez, meg is gyógyítja a'.

Czitrom, Pómagránát, lév, Sóska és Uti-fű kifacsart leve, itt mind jó ennek mosására. Ha ugyā nem enged semminek, vagy ér vágó vassal kell megvagdaltatni, vagy nadályokkal meg-szíztatni.

X. RÉSZ.

A Fóg-fájásról.

Fész-**A** fogak egyéő minden csontoktól ebben kei. különbeznek, hogy ők hártáival bé nem borittatnak mint egyebek; még is mind-azáltal érzés vagyon benne. Oka ez, mert ha külső részekkel ézenének, a' csiklandas és fájdalom miá vélek nem rághatnánk; hogy pedig ézenek oka ez, mert belől az ő gyökereken a' mint az apró eretskéek és élet eretskéek, ugy a' vékony inacska is (nervusok) beléjük bé-hatnak.

Minthogy azért semminémű érzés sem fájdalom nincsen semmi részben, melyben inacska nem agazódtanak volna-el, (ugyan is akar mint vagdálnák az agyvelőt, tüdőt, májját, nem fájna) ugy itt is minden fájdalom a' benne való inacskaiktól függ.

Oka. Mely inacskaikat (nervusokat) hol hév, hol hideg, hol fős, hol savanyu, évő és erőf nedvességek, mellyek az agy-velőről s' egyéőbinnen is reájok folynak, hol pedig a' fogban való rothatt nedvességekből termett férgek, keserveffen érdeklík és ki-befszélhetetlenül kénózzak; a' mint a' mindennapi példa tanítja.

Mind ezeket pedig külső okok is szokták felgerjesztetni, a' szelek, hol hév hol hideg idők, mind ételben italban való mértékletlenségek, igen hév vagy fűszerzámos ételek, hév ételne

hirtelen igen hideg italok, s' egyéb effélék.

Jelei. Ha meleg nedvességektől vagyon, hirtelenebb és élesebb a fájdalom; ha hidegtől pedig, hosszabbab. Hogy féreg legyen a fogban, annak udvasága, rothatt bűdössége, a fájdalomnak is ottan-ottan meg-fülnése, és viszontag meg-eredése, alkalmasint bizonyíttyák.

Ha a foga-fájó embernek orcája dagad, jele hogy a fogban szállott fertő nedvesség, a fogról a külső részekre oszol; és így a fájdalom is fülnik.

Orvoságai. Ez nyavalyában nem nézhetünk arra, mint egyéb nyavalyákban szoktunk cselekedni, hogy a fájdalomnak szerző okát fogjuk elsőben el, Er-vágással, Purgatióval, s' több effélékkel, s' az után úgy enyhítsük osztán a fájdalmat; mert itt a fájdalomnak nagy volta miatt, elsőben is annak enyhítéséhez kell nyulnunk, és az után hogy azon fájdalom ismét meg ne ujjúljon, ennek szerző okának ki-gyomlálásáról kell gondolkodnunk.

Ha azért módgya vagyon benne, annyira tágulván fájdalma, mennyen gőz-feredőben, ott izzadgyon, és köppölyöztesse meg magát nyakan s' vállán.

Ismét hogy a fogra menő materiát valamenyire onnan vontathassa: Szítasson hójagot a kétfüle-tővén, ez, a fogra rohanó évő nedvességet magához szíjja.

Az homlokát pedig azon nedvességeknek még úttyokban való el-fogasára, ilyen formán kösse:

bé: A fekete Nadálynak gyökerét törjék őszve erőssen mint a pépet, s' azt kössék az homlokára s' még nyakára is, ruhára kenven flastrom formába.

Hathatósabb ugyan ennél az a flastrom [ha kaphatni] mellyet a Patikában hívnak Emplastrum Sticticum Crollii, azon módon ruhára vonván, és véle élven.

Vagy ez: Timsót és Gallest törj apró porrá, sürt szurokkal melegíts és elegyíts őszve, vond ruhára flastrom formán, s' azzal kössed.

Mint-hogy a fülekben el-oszlott ereknek és inacsáknak (nervusoknak) nagy meg-edgyezések vagyon a fogakra menő erekkel; azért igen rendesen cselekesznek a kik a Fog-fajást a fül által is orvosoltyák.

Azért a melly felől a fog-fáj, erefszzenek abban a fülben keferő Mondola olajat. Vagy pedig a Fokhagymának ki-facsart levét jó Terjéssel őszve-elegyítven, azt erefszék a fülében. Vagy csak hamarjában edgy fokát a Fokhagymának tisztítsak meg jól, s' azt dugjak a fülében. Vagy Pólet, avagy Szurok füvet főzzenek meg Eczetben, s' annak páráját jó melegen becsálsák a fülében.

Ha hévséggel vagyon, csak hideg Eczetet töltsenek a fülében a melly felől a fog fáj. Vagy így: Sz. György virágának (*Primula veris*) a tövét ki ásván, mosd és afzald meg azt Eczetben afzaltsad, és azt az Eczetet a füléből szidd fel az orrod lyukában, a melly felől a fogad fáj.

A' melly eszközökkel penig a' nagy fájdalom enyhítésére a' fogat szokták illetni, kiváltképpen ezek:

Edgy kis gyapotban tseppents jó erős Spiritus Vitriolit, vagy fűszerfű Szegfű, vagy Fa-héj olajat, tedd a' fajó fogadra, s'-meg állittya.

Igen jó hathatós erejű, azon formán élven véle, (ha kaphatni) a' Camphor olaj-is. Ismét, a' Puszpáng és Mogyoró fa olaj, mellyet Oleum Heracleumnak hívnak, mert ez a' férget-is (ha nagyon a' fogban) meg öli, s'-a' nedvességeket belőle igen szítja.

Ha egyebet nem kaphatsz, Belénd vagy Bolondító fű gyökeret és Tárkony gyökeret főzz meg Borban, jó melegen annak levét szadban vévén, azt tarcsad a' fogadon.

Ez mindenek felett olitrya a' fájdalmat: Törd meg aprón a' Petrefelyem magot, elegyits öszve Opiummal s'-egy kevés Viaszfal, formáld edgy lencse szemnyi golyóbifotskákban, azt tedd a' fogadra, vagy fogadban, ha udvas.

Hirtelen csak ez-is jó: Meleg Tejet vagy meleg Vizet végy a' szádban, s'-tarcs a' fogadon: annál jobb ha a' vízben Lignum sanctumot főzsz, s'-azzal érteted melegen. Ha udvas a' fog, tégy Pyrétrum gyökeret vagy Szegfűvet belé: az után Gallest főzz meg Eczetben, s'-azzal mosd a' fogaidat.

Vagy így: Rósa és Uti-fű viz közzé tölcs edgy kevés Eczetet, s'-azzal mosd. Avagy, verés Borban

Borban főzz öt levelű füvet vagy Tormentillát, verés Fűz gyenge ágat és Gallest, mosd véle: szorító erejével a' fogakra rohanó fluxust vízfűza veri.

Hó jagot is a' füle tövén szitatni, igen jó a' fluxusnak elvonására.

Ezek után olyanokkal kell élni, mellyek oszlato erejekkel is enyhítsék a' fájdalmat.

Fül-fünek s'-Ebszölőnek a' levét facsard ki, tölcs három annyi édes Tejet hozzá, azokhoz egy kevés Szék-fű olajat, vagy Rósa olajat, abban Belénd fű ki-facsart levét edgy keveset, jó féle Sáfrányt edgy keveset, jól timporáld öszve ezeket, s' ruhát belé mártván, köld-bé az álla-kapczáját a' melly felől fáj, véle, gyakorta ujjitván.

Vagy így: A' Borza fanak belső zöld héjját faragd le, főzd meg édes Téjben, azt a' Tejet tarcsa a' szájában gyakorta.

Vagy így: Főtt vagy sült almának a' kásás bélit, eczeres Korpát, edgy kevés Rósa vagy Fa-olajat, Sáfrányt, Belénd fünek ki-facsart levét, öszve elegyitvén, flastrom formán kend ruhára, s'-azzal kössd a' fájó orcáját.

Vagy így, hogy inkább oszlassa: Két Tyukmonynak a' fejérit köpöld meg erőssen Rósa vízben, tölcsed szépen gyenge len csöppre, tört Borfál felyül hints meg jól, az egész orcáját a' fájdalom felől borics-bé véle.

Mind-az-által itt reá kell vigyázni, ha tüzeséggel nagyon az orca-dagadás, effele hivesítőkkel

nem kell hirtelen értetni; mert a' tüzet a' torkára vízfűza vervén, nagy gonosz jönne belőle. Jobb akkor az orczáját edgy kevés Szék-fű olajjal kengetni, s' felyűl, (ha kaphatni) Emplastrum de Meliloto, reá tenni. Ha nem kaphatni, tsak Egett boros meleg ruhát tégyen reá a' kenés után.

A' fájdalom s'-a' nyavalya tágulván, hogy hamar ismét meg-ne ujjúllyon, tisztán tarcsad a' szádat, fogaidat, s' inyéder; ilyen formán: Az aszfszu Komlót főzd-meg eczetes vízben mindennap kétfézer háromszor azzal mosd a' szádat.

Vagy így: Edgy pohár Vízet Spiritus-Vitriolival savanyíts meg, s'-azzal mosd. Vagy, a' Cserfanak belső verefs héjját főzd-meg Borban, s'-mosd azzal.

Ez mindeniknél hathatósabb, mellyel a' fájdalom idején is éltetni: Az Hunyor levelét, a' Belénd-fű gyökerének le-hántott héjját, mindenikből edgy aránt vévén, főzd-meg Rósa eczetben, s'-annak a' levével mosd a' szádat.

Ha féreg benne: Edgy kevés Aloét és Cámphort Egett borban olasz-el, gyaportat belémártván, dugd az udvában: meg öli.

Ha rosz a' fog, vonasd-ki. Itt pedig meg-vigyázd, hogy nem ollyankor kell ki-vonni mikor a' fájdalom nagy mértékben vagyon; hanem mikor valamit szűnik. Akkor sem jó, mikor nagy a' dagadás. Nem is kell egyfzer-s'-mind edgy vonással; hanem lógassa-meg. Ki-vonván, nyomja jól bé az helyét, eczetes vizet forgasson a' szájában,

ban, hideg szélre véle mindgyárt ki ne mennyen. Ha vére meg nem akar állani: tépett ruhat golyóbis formán csinálván, azt tarcs rajta az ujjoddal keménnyen edgy óráig; vagy égett Gáliczkövet nyomj oda felyűl, eczetes tépett ruhát nyomván reá az ujjoddal. Vagy pedig, a' Gelétet aprón meg-törvén, keverd Tyukmony fejériben, s'-azt tedd reá.

A' ki a' Borbély kéztől irtózik, a' kisszebbik féle Zászpának (mellyet Helleborasternek hívnak) levelét roncsollya őszve, azzal dörgöllye-meg a' fogat a' mellyet ki-akar vesztetni, ki-vész magában; de a' többit oltalmazza tőle.

Avagy: Eb-téjnek levében apron tört Töm-jént elegyítsen egy kevés Keményítővel edgyütt, hogy apró golyóbisban formálhassa, s'-azt tegye a' foga udvában, s'-ki vész.

A' dagatt orczádra tégy ilyen flastromot: Figet, fejer Kenyer belet, Csalány tövet törj őszve erőssen, főzd-meg Safrányos Téjben, ruhára kenvén kösd-bé véle.

Ha a' fogaidat tisztán akarod tartani: Nincsen arra jobb, mint a' Bűdös kő spiritussa, savanyítsa vizet véle, s'-azzal mosd mindennap.

Jo az égett Tabáknak hamva-is, ha gyakran dörgölöd véle.

•••••

TOLDALÉK.

A gyermekeknek Fogok hasadásáról.

Gyakorta a' gyermeknek midőn fogok akar hasadni, nagy kint látnak miatta : fájdalomok nagy, melly mi nem alhatnak, forróznak, hasok megyen, rettegnek, sokszor a' Nyavalya is ki-töri; főt meg is hálnak miatta.

Meg-kell azért vigyazni melly helyen akar az inyéből a' fog hasadni, mellyet meg ismérhetni abból, hogy az inye ott kúllyebb áll, és fejéreslik.

Azért nem kell azt várni hogy reá érkezzék a' kin; hanem mindgyárt hét holnapi korában dörögöllyék az inyét a' gyermeknek gyakorta, ujjár edgy kis lóttalan Vajat vévén, azzal; ez szépen lágyittya az inyét s' könnyebben hasad. Mindenek felett dicsérni ez-aránt a' Nyulnak agy-velejét, és a' Kakas-taréjának vérét, ha azokkal dörögölik.

Vagy pedig : A' Nyul agya velejét Mézzel, Vajjal elegyítsék őszve, s' azzal kennyék gyakorta. Ha az nem fog rajta, a' mint hogy némelynek kemény az inye, meg-kell hasíttatni a' Borbélyal ott az hol fejéreslik. Ha vagy így vagy amúgy pedig meg-sebessedik az inye, kennyék ezzel : Törjenek aprón Tömjént, Mézben és Vajban keverjék, s' azzal kennyék; meggyógyul.

XI. RÉSZ.

Az inynek vagy fog-húsának nyavalyáiról.

Okai. **A**Z ember inye ki-vész néha és ki-évődik, a' testben uralkodó, és ott magát ki verős, erős nedvességek miatt kiváltképpen.

Orvosságai. E' navalyában igen használ ahoz illeadó facskóval való Purgatio, mellyet Borban tévén, igyék rólla mindennap a' beteg : és így szépgyengén tisztulván, az egész vér is meg szabadul a' fős, évő nedvességektől, mellyek így az inyéről is vízfőzta szívódván, azok szépen helyre állanak.

E' mellett az inyet is hozzá illendő szükséges orvosságokkal értetni kell, ilyen formákban :

Tölgy-maknak a' tokját, Gallest, Pómagránat, mindenikből két lótot törj-meg darabossan, tölcs-reá veréfs savanyu Bort és két annyi vizet melyben fűs tűzes aczélt elsőben, hogy annál szorítóbb legyen, vész edgy kevés Timfőt belé, főzd őszve jól, s' azzal mofsad mindennap edgy néhányszor.

Vagy így : Aszfzu-Harang virág levelét, Sállyát, Rutát, Szerecsen-diót, edgy kevés Timfőt vegy, törd és szítáld-meg mind ezeket, keverd annyi szép szin Mézben, hogy mint liktárium vagy híg kenet olyan legyen, s' ezzel kennyed ottan-ottan az inyedet.

Vagy így: Rósa-mézet olvasz-el tiszta vízben, savanyíts meg edgy-néhány csöpp Gáliczkő vagy Bűdös kő spiritussal, s' azzal dörgöllyed.

Vagy így, melly mind hasznos, mind penig kedveslélzen: Czukkert, és jó féle Mirrhát, mindenikből edgy aránt vévén, törj őszve, edgy vagy két Tyukmonyat keménnyen meg-főzvé, holz-szára hasítsd ketté, vedd ki mind a' székit, s' tölcs meg az helyét ez porral, tedd őszve, és czérnával őszve kötvé, annál fogva akazd-fel a' pinczében, meg-olvadván benne a' pör, tsepegjen edgy tiszta üveg edényben, azzal mint hathatós és szép Balsammal, az inyedet napjában gyakorta dörgöllyed.

Vagy így: Verefs Rósfát, Uri-füvet, Rutát, Sállyát vagdally őszve, egy egy susták nyomó, Grispánt, Tömjént, Mastixot, Timfót törj őszve, főzd mind ezeket fel ejtel eczetes vízben, míg fele a' viznek el apad, az után a' levét le-szűrvé, olvasz-el benne két lórt Rósa-mézet; igen hathatós ez.

Mind ezekkel a' szájnak ki-vezzésében-is és rothadásában, hasznossan élhetni.

XII. R É S Z.

A nyelv csapja le-eséséről.

Félsze, A' nyelv csapja le-esik, vagy igazábban, s' *Okai.* meg-nő és le-csügg az ember torkára, mintha

mintha mindenkor valamit kellene le nyelni, az aggyvelőből oda szívárkózó phlegmás nedveségek miá, mellyeket e' puha rész, mint valami spongyia, magában bé sziv.

Orvosságai. Itt közönségeffen az aggyvelőre nézve mind jók azok, a' mellyeket az Első Könyvben a' Nathának alkalmatóságával, az ilyen phlegmának a' testben való meg-keveysítéséről mondtunk. A' mi penig a' többit illeti, az ebben áll, hogy a' nyelv-csapot, szárazító és szorító eszközökkel értefsük ottan.

Azért: Isópot, Sállyát, Pómagránát héjját főzzenek meg eczetes vízben, s' azzal gargarizállya a' torkát.

Az után Pómagránát héjját meg-törvé, szítálván, és edgy kevés tört Borfot köziben elegyítvé, nyomd-fel vele a' nyeld csapját.

A' lagyat penig a' fejének, kőd-bé ilyen módon: Főzd meg keménnyen a' Tyukmonyat, hasítsd ketté, s' azzal olly melegen a' mint el alhatya kőd-bé, tarcsa rajta sokaig: jól hasznal ez minden Torok-fájásban, kiváltképpen a' gyermekeknek.

Fel-nyomhatni csak lagy Sóval-is és tört Borfál, őszve elegyítvé ezeket, végyen az ujjá hegyire belőle, s' nyomja-fel véle. Jobb a' közönséges Borfnál az hoszfzu Bors, mellyet a' Patikában találhatni, törd meg azt és meg annyilágy Sót és tört Timfót elegyics hozza, nyomd-fel véle; ez mindeniknél hathatós, szárazítóbb és szorítóbb.

XIII. RESZ.

A' Torok-fájásról és Torok-gyékrol.

Okai. A' Torok-fájás mindenkor inkább hévséggel vagy on, hol nagyobb, hol kisebb, a' vérnek buzgó forrásától, és ugyan a' vérben meg-szorodott s'-az agy velőből az úttya-in a' torokra le szálló bő nedvességektől: mellyek miá holtak kívül rakodik-meg embernek a' nyaka, s'-torka allya, futosó mirigyekkel, hol pedig belől is a' torka két mondolája meg-dagad két felől, és ilyenkor benn érzik a' fájdalom, s'-nehezen nyelhetni miatta.

A' mondolák dagadását, mind fzemével meg-láttya ember belől, belé nézven a' torkában, mind pedig tapogatván kezével meg-érzi kívül, két felől az álla alatt,

Orvosságai. E' nyavalyában is igen ditséretes a' felejobb-való XI-dik Részben ditsért fatskó által való Purgatio. Azon kívül pedig, ha külső mirigyekkel vagy on rakva, csak kenni és dörgölni kell Scorpió vagy Gyék olajjal, melyben ha ember egy kevés aprón tört Szalamiátot elegyit, annál hatatósabb lesz. Hasonló kenettel kell élni a' mondolák dagadásában is.

A' dörgölés után köfsék-bé ilyen formán: Edgy Fetske fészket törj és szitály-meg, főzd-meg sáfrányos Téjben, kend ruhára, s'-azzal kösd bé, ottan ujjítván ha meg-hűl.

Vagy:

Vagy: Málva-Rósát, fejer Málva gyökerének az héjját, főzd-meg Borban; de ha nagy a' fájdalom, ezt is sáfrányos Téjben, mint a' Pépet, kend ruhára; s'-kösd bé véle, ujjítván ha meg-hűl jó meleggel.

Vagy így: Faragj-meg edgy darab Szappant, edgy öszve-marok Len maggal hánd sáfrányos Téjben, főzd-meg és Péppé válik; hasonló formában élly ezzel is.

Bőlsőképpen pedig Uri-fű vízben, vagy pedig csak tiszta forrás vízben elegyítsenek Diamoromot edgy kevés tiszttott Salétrommal edgyütt, melynek neve a' Patikában Sal Prunellæ, s'-azzal gargarizállya a' torkát.

Ha egyebet nem kaphatsz: Olvasz tiszta vízben Salétromot-el, eretj egy kevés Czitrom levét belé, s'-azzal gazgarizáld. Ha ki-fakad: Rósa-mézes vízzel gazgarizállya, ízépen meg-tisztíttya s'-gyógyíttya.

Fészke. A' mi a' Torok-Gyékot illeti, az nem egyéb; hanem a' torok felső részeinek, kíváltképpen pedig a' nyeldeköl körül való apró pecsenyeknek tüzeffen való meg-dagadása, melly miatt ember többire se lélegzetet nem vehet, sem semmit se nem nyelhet.

Felentési. Ez veszedelmes nyavalya, mert a' testi életnek minden úttyát el-fogja, azon kívül az embert igen hirtelen fogja, melyből vagy hamar meg-fordul, vagy pedig hamar benne el-vész a' beteg.

Külömb-

Külömbiségei. Ez néha a' toroknak belső részeit fogja el s' az veszedelmesebb is, néha a' külsőt, melly ugyan kívül meg is látzik, mert nagy tűzességgel üti ki magát; de a' belső nem mindigárt, mindenik pedig forrózó Hidegleléssel hol gyengébbel jár edgyütt.

A' belsőben nehezebb mind lélegzet vétel, mind nyelés, mind szólás; de a' külsőben könnyebb mindenik.

Okai. E' nyavalya rend szerint az iffiabb idjű embereken esik meg mind a' vérnek bőségétől, mind peniglen a' bilisnek, melly miatt is a' vér, mint az hordóban a' bor, fel forr, és útát keres, hol ki üsse magát: ki üti pedig a' torokban könnyebben magát; mivel tág és puha húfokkal rakva.

E' vér forrásának penig és bilis szaporodásának, okot szolgáltat gyakrabban a' mértékletlen élet, a' fűszerfűszamókkal és erős borokkal való élés, kíváltképpen embernek azzal való magát erőltetése: italtól való meg melegülés után erős hidegen való járás, s' többek effélék.

Jelentései. A' belső gyúlasztó dagadás miatt való Torok Gyéknak, harmad nap alatt elválíkdolga. Melyben kevés a' reménség, ha mind hévség, mind fájdalom igen nagy, nyelvét ki veti, szemei el fordulnak, semmi olly tűzesség és dagadás azonban magát ki felé verni nem tetszik, száján tajtékot tűr, itala az orrán jó ki, nyughatatlankodik, ajaka szedőjesedik; mert az ilyen nehezen marad meg hogy meg ne fuladgyon. Jobb remén-

reménség mingyárt, bár csak valamennyire üsse ki magát a' tűzesség és daganat. Jó jel ez is ha hamar és könnyen pökhet; de ha enyves, vastag és kevés a' pökése, veszedelmes. Igen veszedelmes jel az is, ha a' daganat és tűzesség hirtelen minden észre vehető ok nélkül elvész.

Orvosságai. Mivel ez igen hirtelen fogó s' hirtelen edgy felé el való nyavalya, leg első gond is az, hogy a' Media eret meg vágják, sem idejére, sem nemére s' allapottyára nem nézván semmit; mivel semmi nincsen a' mi azt a' buzgó és forró vért úgy csendesítse, és a' testet hivesítse mint ez. Bővön eresztzenek vért. Ha egyfzeri nem tágit, másodszor is, harmadszor is vágasson; a' mint a' szűkség meg tanít.

Igen jó a' karján való ér vágás után más nap, vagy ha ugyan azon napon is, a' nyelve alatt is eret vágatni; mivel ez közelebről vonzza a' forró vért. Jó igen és sokakban tágitást tölt, kíváltképpen a' lélegzet vételre nézve a' köppölyözés, ha mind a' nyakára, mind penig elől az álla alatt a' torkára vettet két felől.

A' mi az egyéb orvosságokat illeti: Kívül belől ottan ostromlani kell e' nyavalyát azokkal is, belől hivesítőkkal kell az hévséget üzni ki felé, kívül pedig melegítő eszközökkel szítatni és oszlatni.

Pomagránát levében elegyítsenek el Diamoromot, edgy kevés Sal Prun ellat, vagy penig csak Salétromot, azzal gargarizállyá; ha penig ez a' torkában való rotyogtatás nem lehet, löjjék belé fets.

fetskendővel, vagy penighanyortá feküvén, tartsa a' torkában a' míg lehet, az után pökje-ki; ezzel pedig gyakorta kell élni.

Vagy csak Pomagránát lévőben erefszenek Salétromot, azzal is meg lehet.

Vagy pedig Sónak, vagy Bűdös-kőnek, vagy Gálicz-kőnek spiritussával savanyicsanak tiszta vizet, azzal mossa gyakorta torkát, mikor annyira tágul, ihattya is ugyan azt.

Vagy így: Uti-fű, vagy Rósa vizben erefs Viola Julepet vagy Sirupot, savanyics meg Czitrom levélvel hogy édes tsipős legyen, s' azzal mossad a' le-irt mód szerint.

A' ki egyebet nem kaphat: Főzzön Szederjet meg-tiszta vizben, vagy aszszu Kőkényt, vagy Barkóczát, vagy fái Sósikat, vagy tengeri Szőlőt, vagy mezei Sósikat, a' levében tegyen Salétromot, Rósa-mézet, vagy pedig cs' tiszta Mézet, s' azzal mossa.

Kivül is mindgyárt be kell a' torkát kötni, ilyen formákban: Szék fű, fejeér Liliom és Mondola olajat, mindenikből két lótot, Tyúk hájját s' új Vaját, mindenikből három lótot, edgy kevés Sáfrányt öszve elegyítvén, gyenge tűznél, tölcs edgy darab gyapjúra melegen, és kösd-bé egéfszen a' torkát véle.

Vagy így: A' Fetske fészket egéfszen tollastól, gazostól főzd meg Fa-olajban, vagy Pecz-olajban, vagy új Vajban, (jobb: ha annyira valót kaphatni:) Szék fű vagy fejeér Liliom olajban) meg-főzvé, szítán tórd által, az Ebnek fejeér aszszu ganéját

ganéját meg-törvén elegyíts belé, jó melegen mint valami Pépet hirtelen kend ruhára, s' kösd-bé egéfszen a' torkát véle; ha meg-hűl, ujíts meg.

Vagy így: Fecske fészket, fejeér Liliom tövet, fejeér Málva tövet, edgy-néhány Fügét főzz meg vizben erőssen, szítán mind ezeket verd által mint valami Pépet, az után Tyúk hájjal, Vajjal, Sáfránnyal elegyíts és melegítsd öszve, és jó melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' torkát véle.

Azokkal is mind jó kötni mellyeket fellyebb ezen Részben a' Torok-fajásról irtam.

Csak így is meg-lehet: Az Ebnek fejeér aszszu ganéját tórd meg, azt Fecskének meg-égetett hamvával Mézben s' ő hájban elégyíts el kend ruhára, melegen kösd-bé véle.

Mihelyt annyira tágúl a' nyavalya hogy könnyebben lehell és nyel, ilyen formán mossa a' torkát: Isópót, Uti-füvet, édes Gyűkeret, Fügét, Arpa-kását, verefs Rósat, főzz öszve erőssen, fassard-ki jól tiszta ruhán által a' levét, melyben tégy Rósa-mézet, s' azzal mossa a' torkát.

Kivül pedig mind edgyre kell kötni.

Ha meg-fakad: Főzz Arpa-kását meg, annak sűrű levében elegyíts Rósa-mézet, azzal mossad. Az után hogy be-gyogyulyon, Timfös Méhserrel értesse.

Ha a' nagy hérségben meg-szárad s' el-feketedik a' nyelve, a' mint gyakran meg-esik: Szép vékonyon s' laposlan szellyen kövér Szalonnát, azt tartsa rajta, szépen meg-tisztittya. Vagy, hánts meg

a' köldö

a' külső héjától a' Bab levelű fünek, vagy Fül fünek, vagy kővér Pórtsinnak levelét, hánd Rósa-vizben, edgyet edgyet tarcs a' nyelveden belölle.

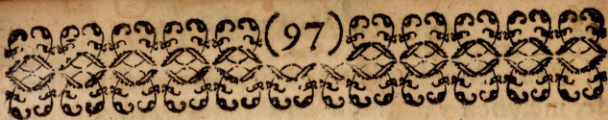
Ha a' nyel ki vész és sebesfedik: Salétromos Rósa-mézzel kell mosni.

E' Viz pedig mind nyelvnék, szájnak, toroknak febét, szépen tisztítja s' gyógyítja:

Egy fülták nyomó Cámphort erős Egett-borban vetvén és egy éjjel rajta tartván, olvaiz el benne bé-tsinálván jól az edény száját. Más nap, Timfót, Tömjént, Mastixot, jó-sele Myrrhát, minde-niket edgy lótot főzz-meg egy meszfzely Borban jól: mellyet a' tűztől ki-vévén tölcs hozzá a' Cámphoros Egett-bort, és ujjobban forrald-fel jól, az után szűrd egy üvegben, s' azzal mossad gyakorta.

A' mi Diätat illeti e' szorgos nyavalyában, így viselje magát: Benn légyen, a' szél ne érje; mert veszedelmesebben el fojlódik. Arpa-kásának a' levét, mellyet Czitrom lével meg-savanyíthatni, hörpögeffe. Higan sült Tyukmonyat, Korpaczibrét, Egrefes levet melyben Borkő-is legyen s' egyéb ehez hasonlókat egyék osztán ha nyelhet, el távoztatván minden fű-szerfzámot igen. Bort ne igyék, hanem Arpával s' Fügével főtt Vízet. Tamarindussal is igen jó főtt Vízet savanyu izűt főzhetni; ezt a' Patikában találhatni. Az hasára igen vigyazzon, meg ne szorullyon az; mert annál veszedelmesebb hévség követi miatta. Melyre nézve igen jó minden Bor-kővel savanyított leves étel.

AZ OR-

AZ

ORVOSLAS MESTERSÉGERŐL

HARMADIK KÖNYV.

A' Melynek, abban a' Tüdőnek és Szűnek nyavalyájáról.

ELSŐ RÉSZ.

Az Hurutról és Rekedésről.

Fész- **G**Yakran szokott esni szorulás a' tüdőnek sok felé ágazó ereiben, az pedig külömb-külob-m-féle okokból, úgy mint az enyves sűrű phlegmától, apró mirigyes csomóktól, a' tüdőre szálló sós, savanyu, erős és évő nedveségektől. Mellyek miá következnek külömb-külob-m-féle nyavalyák, Hurut, nehéz lélegzetvétel, Száraz-betegség mellyet Phthisisnek hívnak, s' röbb effélék.

Jelentései. A' tüdőnek nyavalyái közzül, az Hurutnái semmi gyakrabban nem esik, sem ennél bajosabb nincsen, sem pedig a' melly tovább tarson. Melly miatt, kiváltképpen mikor felettébb erőltet, ér szakadások, a' tüdőnek ki-sebesedése, és sokszor meg fojlódás is szokott következni.

G

Okai.

Oka. Minden Hurut a' természetnek erőltetése, melyben valami, a' mi a' természetnek nehéz, igyekezik kivetni. Ez olyan munkája a' természetnek a' tüdőben, minémű a' Püszfzentés a' főben. Ebben elsőben a' tüdő felfuvódik, az után ismét hirtelen meglohad, és az hasat a' mellytől által el rekesztő hártya-is (Diaphragma) fel s. alá verődik. Innen vagy on hogy az Hurut miá a' vékonyában fájdalmat érez ember, mellyet a' Magyarok köz szóval, Hurut meg szaggatásának, Sérvés fel indulásának szoktanak hívni. Ugyan-is az erőss Hurutban, mind máj, mind lép őszve verődik; mert ezek az által rekesztő hártya alatt vannak s. hozzá ragadnak; de ugyan a' tulajdon fészke a' tüdőben vagyon.

Közönségesen az Hurutnak oka, a' tüdőre szállott s. azt érdeklő nedvesség, melly ha igen bővön oda, fuladozást is csinál egyfzer s. mind E' nedvesség hol vastagabb, hol vékonyabb, hol sós, hol édes, hol savanyu, s. a' többi. Melly nedvességek hogy a' testben meg indulhassanak és az agyvelőből oda alá szállanak, fegét az időnek mi-volta is, mind mikor felette nedves és erős, mind midőn igen meleg és száraz, mind pedig az hideg idő: Az hideg bé-szorítván a' nedvességeket az agyvelőre, melly miatt nem gőzölöghet ki az ő után: A' meleg pedig azon nedvességeket megvékonyítván igen, és a' testben a' széllyel el-folyásra alkalmatossá tévén. Árt ezen okon igen megerőltetéstől hirtelen hidegre menni és hirtelen hivesedni.

Az Hu-

Az Hurutot szerzi az igen meleg házban lakás-is; mert az, minden nedvességet mellyet a' testben talál, meg indit, higit, és széllyel folytat.

Ide járul az étel itál is ha az rendeletlen, az éjjeli tobzódás, mellyet követ reggeli hákogás hurutás. Az Hurutot segéti minden savanyu, igen sós és erőss fő-szerízámoseledel, az hideg ital s. többek effélék. Ismét: füstnek pornaks s. egyéb efféléknek bé-szívása.

Mint hogy pedig a' lép az embernek olly része, melly az emberben való vért mind-edgy meg-szürti, kívált-képpen a' fekete sártól, meg-efik az néha, hogy a' lépnek erei meg-dugúlnak, mellyet Lép-rekedésnek hívnak, melly miatt edgy rövid éretna melly a' gyomor fenekére szolgál, a' fekete sár a' gyomorban takarodik, melly sár mivel savanyu, annak fel-gőzölő erőss évő párája érdekelvén a' tüdőt, hofzfas és mélyen való Hurutot-szerez. Ez ilyen emberek pedig rend szerint sok étel kívánók, de roszszul emésztők.

Külömbiségei. Az Hurut némelly száraz, némelyben pedig sok phlegmát hánynak ki az ember. A' száraz meg-efik csak a' lélegzet-vévő sípna is darabosságától, a' phlegmának az hévség miatt a' Mellyben való őszve fülésétől, néha pedig attól, hogy az Hurutnak oka nem ki hánynak ki phlegma, hanem erőss vagy keserű és sós fel-gőzölő pára.

Ha az Hurut miá ember nem alhatik, rosz; mert a' testet igen erőlteteni, étel kívánságát elveszi, az emésztést gátolva, el-hűlvén miatta a'

G2

gyomor.

gyomor. Az hoszszas, akar száraz akar nedves Hurut, gyakortább Száraz. betegségen végezódik, vagy az erőltetés miatt ért szakaszt, melyből vér pökés következik. Igen veszedelmes, ha a' nedves Hurut hirtelen szárazzá válik, kiváltképpen ha a' mellvében nehezséget, mint edgy terhet, érez ember.

Orvosságai. A' mi az Hurutnak orvoslását illeti, igen meg kell abban vigyázni okait; mert ha vékony sós nedvességektől vagy on, azokat meg kell állítani, hogy a' melyre ne rohannyanak, vagy penig el kell oszlatni. Ha sűrű, azt vékonyítani kell; ha őszve sűlt enyves, azt áfzatni s' lágyítani és a' könnyebben való kihányásra készíteni. Azon kívül az Hurutban többire mind azok mellyeket az Első Könyvben a' Natháról elő számláltam, hasznosan elővethetők.

Igen jó orvosság telik, kiváltképpen az erőfs, sós nedvességeknek a' tüdőre alá szállásában, ilyen formán:

Föld-meg a' Répát (jobb a' Karó-Répa, mert édessebb) a' levet szűd-le, és abban tégy Malofa-fzólót, édes Gyűkeret, Viola gyűkeret vagy két Liliom gyűkeret, föld meg erősten mind edgyütt. Ennek-is a' levét szűrd-le, és tégy bővön Nadméz-zet vagy szép tisztált szin-Méz-zet belé, s' föld-meg jól ujjobban, estve s' reggel jó melegen igyék belőle az ember.

Ha a' Mellyet és Tüdőt enyves sűlt phlegma töltötte el, így kell fel-szaggatni: Bűdös kő spiritus.

ritusát, Vérónica, vagy marti Lapu, vagy földi Borostyán, vagy Isóp vizben tseppentvén, hogy a' viz valamennyire meg savanyodgyék tölle, abból igyék-meg gyakorta edgy edgy kalánnal. Ha a' phlegma szakadozni kezd: Terpentina spiritust négy öt cseppet vegyen-bé Isóp vizben reggel reggel; mert ez a' Terpentina spiritus, ha valami benn a' Mellyben meg szakatt és veszni tért is, szépen meg-tisztítja s' gögyitja. A' ki Bűdös kő spiritusra szert nem tehet: Eczetes Czibrét hőrpögeffen gyakorta; de elsőben Tárkonyt és Sállyát kell meg főzni benne, s' meg szűrvén ugy kell osztán fel-forralni Mézzel és véle élni.

Vagy penig Liktáriom formában illyet készítes, melyből reggel s' estve edgy mogyorónyit egyél-meg: Végy négy löt örmény-gyűkeret, fél font fejer Malva gyűkeret, mindeniket meg-aszalván törd apró porrá, tégy öt vagy hat öreg Birs-almának az húsát hozzá, föld-meg jól marti Lapu vagy Isóp vizben, törd által a' szűrő szítán, s' ebből edgy fontot vévén, tégy hozzá két font szép tisztá Mézet, föld-meg jól ezeket új mázos edényben. Az után a' tüztől ki-vévén, tedd ismét imezeket belé: Edgy fusták nyomó Bécsi tört Sáfrányt, edgy löt aprón tört és szitált édes Gyűkeret, hat pótura nyomó tört Bűdös kővet, (jobb lészén a' Bűdös kő virága) edgy-néhány tsópp Anis és Kőmény olajnak nem kaphatod, olajat-is; ha olajokat ezeknek nem kaphatod, törd magokat apró porrá, szitáld-meg, és keverd belé:

belé: hogy pedig edgy kis savanyúsága érezzék, ha kaphatíz, erefz edgy-néhány csepp. Bűdös-kő spiritust is belé; de ez ki-maradhat. Mind eze- ket erőssen keverd és elegyitsd őszve, s' az után főzzed ísmét addig, míg meg-sűrűdik mint edgy Terjék formán, az után tedd más vagy mázos, vagy üveg edényben, és mindennap élly véle. Igen hathatós kiváltképpen való fő-orvosság ez minden féle Hurutban.

Vagy így rövideden: Edes-gyűkeret, örmény gyűkeret, két Liliom gyűkeret, mindenikből egy-aránt vévén törj és szítály-meg, Likтариум formán keverd tiszta szín. Mézben, főzzed edgy kevelésé, estve s' reggel élly azon módra véle.

Az apró gyermekeknek, Viola és édes Gyű-ker Sirupot elegyits őszve, s' azt kennyed gyakorta a' szájában. Ísmét: Czukkert, vagy ha az nincsen, Nádmézet törj meg, higan sült Tyukmónyban kevervén, add azt enni. Csetsemőnek pedig Czukkert vagy Nádmézet olvasz-el tsecs Téjben, azt add innya kalánból.

Külső-képpen: Kappan vagy Tyúk hájját törj őszve Fokhagymával, s' a' tenyerét és talpát azzal kennyed a' tűz előtt. A' melljét, Fenyőmag, vagy Mondola, vagy Liliom olajjal, vagy apron tört és szítált Fenyőmagot, régi Kappan hájban elegyits, s' azzal kennyed.

Igen jó a' Terjékkal való élés is az Hurutban, mert mind a' gyomrot melegítvén azt étel kívánásra s' annak jó meg-főzefere segélli, mind a' felgőzöl-

gőzölő párákat pedig és a' főről alá szálló nedvességeket, fűritő erejével el-fogja.

Afzizu veres Rósfát, Szék-füvet, Spikinárdot, és serpenyőben meg-pergelt Korpát, kettős gyenge ruha közt kösd a' feje lágyára, kiváltképpen éjjel, minthogy az Hurut akkor uralkodik inkább, ugy hállyon.

A' fejér Liliom tövetés Veres-hagymát, tüzes hamu alatt süsd-meg, törd őszve Vajjal erőssen mint a' Pépet, kend ruhára mint a' flastromot jó melegén, s' kösd-bé a' melljét véle.

Jó az Hurut ellen a' Füge, Sz. János kenyere, Malofa, édes Gyűker, és a' mellyek ezekből készittetnek, némelylek Egette-bort töltenek reá, meg-gyujtyák rajta, s' ugy eszik; nem is ok-nélkül.

Igen hasznos ez is, mellyel a' Németek igen élnek: Meg-sütni a' Veres-hagymát, és jó Nádmézes új Vajban hánni, s' azzon jó melegén meg-eni.

Vagy így: A' Veres-hagymának (jobb a' fejér) belső réttyeit ki-vévén, tégy jó Terjéket belé, s' ugy süsd-meg hamu alatt, előbb vizes szőszben takarván, facsard-ki mindenestül ugy a' levét. Czukkert vagy Nádmézet olvasz-el benne, edgy kalánból azt nyalogassad-bé.

Ez mind Huruttól mind Rekedéstől igen jó. A' nyakas Tőknek virágát szedd-meg, szárasd-meg, Borban főzd-meg, s' azt igyad. Jó azon haszonra az örmény gyűkeres Bor is. Vagy: Fe-

nyő magot vékony Borba főzz-meg, s'-melegen igyad. Annál jobb ha Kakut-füvet és Isőpot-is télfesz hozzá.

A' forralt Tejet sáfrányozd és Nádmézeld jól meg, s'-melegen azt igyad. Igen jó a' Vérónica viz-is, ha meg Nádmézeled, s'-ugy iszod.

Jó igen a' rekedezéssel való Hurutban, a' kövér Portsinnak (Portulacának) levele, ha megfőzöd, Nádmézeled, s'-ugy eszed.

Jó a' Cubium-is vagy Cubebe, kivált képpen ha az hidegtől vagy, ha Malofa-fzölővel őszve töröd, és eszed.

Mikor pedig ember Huruttól való orvossággal él, hanyottá fekügyék; mert ugy könnyebben a' tüdőre hat.

Jó az Árpával, Fügevel, Malosával, és Kőmény gyűkérről főtt víz, ha azzal él szomjúságtól. Rágjon gyakran Anis és Kőmény magot, édes Gyűkeret. Távoztasson minden savanyu és erős elefget. Távoztassa a' déli álmod-is; mivel a' phlegmát igen bőviti.

II. RÉSZ.

A' Fuladozásról.

*Külb-
ségek.* A' Fuladozásnak vagy nehezen való lehellésnek, egy-néhány grádicsokban való nemei vannak. Néha az ember nehezen, de szaporán lehell és piheg, de minden nagy halatos

latos zúgas és hergés nélkül. Néha igen hergés és zúg, és ezt hijják tulajdon-képpen Asthmának. Néha annyira vagy, hogy, hanemha fenn ülve és nyakát egyenesen tartván, másképpen lélegzetet nem vehet ember, minthogy a' fekvésben minden részei a' Mellynek inkább egymásra eresz-kednek és nyomulnak, melly miatt inkább zúg természet szerint is feküve az ember, mint ülve vagy álva. Mind ezek a' Fuladozások pedig, forrólag nélkül szoktanak lenni

Félszke. E' nyavalyának félszke a' tüdőben vagy, mellyet segét a' Mellyet az Hastól el-rekesztő hártjának-is (Diaphragmának) állapotja. Meg-esik pedig emberen e' nyavalya, mikor a' tüdőben való erek és sok felé ágazó utak megdugólnak, vagy az ott meg-gyülekezett sűrű, őszve fűlt, enyves phlegmától, vagy valami dagadástól, vagy a' vérnek bőfegétől, és sűrűségétől, mellynek mint-hogy a' tüdőnek kell által szűrődni, ott meg-tolyul, vagy pedig néha a' Mellynek üregiben meg-gyűlt fenyvet víztől, néha azon Mellynek üregiben való szél-től, melly a' tüdőt feszíti és nyomja. Néha (a' mint mondám) az által-rekesztő hártjának-is állapotjától, mikor azt az alatta fekvő vagy gyomor, vagy lép, vagy máj megdagadván, fel-tolli, melly miatt, mint a' rendes lehellésben természet szerint kellene lenni, fel-s' alá az a' hártja szabadon nem mozdulhat. Ez az oka, hogy a' kiket a' Víz-kórság igen el-ér, nehezen vesznek lélegzetet, mert a' víz ezt a' hárt-

tyát fel-felétollya, mely miatt szabadon nem járhat.

Okai. Leg-közönségebbebb a' Fuladozás esik, a' tudó fok hójagos. lyukainak bé-dugulásától; de meg-esik néha a' roz vagy sűrű, égett vagy nyálas vérnek, a' tudó ereiben való meg-tolyulásától, és akkor a' betegnek vizelleti-is zavaros igen és vastag, zúgása-is és hergése a' torkában nintsen; de midőn a' tudónek hójagos. lyukai bé-dugúnak, nem lehet nagy hergés nélkül a' lélegzet-vétel. Innen vagy on hogy az hergés nélkül való Fuladozásban igen használ mindgyárt az ér-vágás. Azonban a' kik ilyen okon fuladozó, dagadoznak-is edgyszer-s' mind vagy lábokban, vagy egyébütt, mely jele a' roz poshatt vérnek.

Jelei. A' jelekben ezekre kell főképpen vigyázni: Ha a' Fuladozás az enyves phlegmától vagy on mellyel a' tudónek lyukai meg-rakodtanak, gráditsonként szokott ott nekedni a' Fuladozás, azonban Hurattal s' Hergéssel vagy on, és ha valami phlegmát ki-vethet, szűnik mingyárt a' Fuladás. Ha a' főről száll alá a' phlegma, a' Fuldással edgyütt Nátha-is vagy on.

Jelentései. A' Fuladozás hosszú-as nyavalya szokott lenni, és végre Viz-korsággá válik, ha eleit nem vészik. A' vénekben-e' nyavalya ritkán gyógyul-meg. A' kik nevendékeny korokban az erős Hurut vagy Fuladozás miá meg-gősbűlnék, halálos. Ha a' Fuladozást forrósággal való Oldal-nyilallás követi, az-is halálos dolog.

Orvos

Orvosságai. A' mi e' nyavalyának orvoslását illeti; ha a' bő vértől vagy on, melly az ő tulajdon jeléből ki-tetfzik, eret kell vágatni; más-képpen nem. Hanem a' mint az Hurutról, és az I. Könyvben a' Nátháról mondottam, a' bő nedvességet azon az úton mind az agyvelőben kell fogyni, mind a' tudóról hogy az meg ne rakodgyék, el kell fogni. Phlegmat purgaló gyenge orvossággal élhetni egynéhányszor, leg-alább edgy holt-napban kétfzer; hogy így minden erőltetés nélkül lassan lassan a' roz nedvesség takarodgyék a' testből.

Igen hathatóson szaggattya és hányattya a' Tabák levele az őszvefűlt enyves phlegmát, mellyet így készits: Facsard ki a' nyers Tabáknak a' levét, két annyi Nádmézet vagy tisztá szin Mézet hozzá tévén főzd-meg, edgy kalánkával vegyen belőle minden harmadnap reggel. Ha nyerset nem kaphatni, főzd-meg az aszizu Tabák levelet, hasonló-képpen bánnyal a' levével.

Avagy: A' kék Lilium tövet meg-törvén, levét fatsard ki, hasonló-képpen két-annyi Mézzel készits-ek, és ély véle. Azon jó hasznú a' Retek-is, ha meg reszelvén s' levét ki facsárván jó Nádmézest kalánnal iszod; de mindennap ujjítani kell, mert ha áll, igen bűdös.

Vagy így: Végy Fa-héj vizet, igyál-meg minden reggel s' este edgy kalánnal. Hogy pedig szaggatobb és áztatóbb légyen, tégy Viola Julepet vagy csak Nádmézet belé, csipőfőn savanyíts-meg

meg edgy kevés Bűdös-kő spiritussal, vagy ha az nincsen, Eczzettel, s' úgy ély véle edgy edgy kalánnal bé vévén.

Vagy: Sállya, Rosmarint vagy Anis olajat jó felét, négy vagy öt cseppet, minden reggel e' estve edgy kalán meleg Borban vegyen-bé. Jo csak a' láfrányos meleg Bor-is e' nyavalyában.

Vagy így: Isópót, Sállyát, földi Borostyánt, kék Liliüm tövet főzz-meg erőssen vizben mig mint-edgy fele el apad, facsard-ki jól ruhán által a' levét, tégy két annyi Mézet hozzá [jobb a' Nádméz] főzd-meg jól ujjobban tajtékát elhánván, mig mint a' sűrű szilva lév olyan lészén, mindennap reggel s' estve edgy edgy kalánnal végy-bé.

Igen hathatós ezen nyavalyában a' Bűdös-kőnek mind spiritussá, mind olaja, mind balsamumja, mind teje, mellyeket fel-találhatni a' Patikában, ha öt vagy hat cseppet ezekből vagy Egettborban, vagy meleg Borban, vagy Isóp vizben béveszen ember.

Igen ditsénk a' Kőrös fa olajat-is ha edgy sűtők nyomót-bé-veszen ember belölle reggel reggel Isóp vizben. Jó igen az új Mondola olaj-is ha ember meg Nádmézeli, és fel kalánnal béveszen belölle.

Jó e' nyavalyában a' földi-Tőknek ki-facsart leve-is, Nádmézeld-meg, cseppents egynéhány csópp Gálicz-kő vagy Bűdös-kő spiritust belé, reggel s' estve edgy edgy kalánnal belölle végy-bé.

Azon

Azon módon és haszonnal kell bánni az őrmény gyűkérrrel-is.

Jó igen a' verés Káposzta-is, facsard-ki a' levét, két annyi Nádmézzel vagy tiszta szin Mézzel főzd-meg, s' ély véle reggel s' estve.

Vagy így: Isóp vizet és vékony fejér Bort elegyts össze, olasz-el Szalamiakot benne, s' abból igyál; szemlátomást használ

Kivül a' mellyét kennyék ilyen formán: Szék-fű olajat, Liliüm olajat, Mondola olajat, Tyúkhájat, fejér Málva gyűkének és kék Liliüm gyűkének a' porát elegyts össze, olasz edgy kevés Viaszfát-is köziben, s' azzal kennyed. Ha egyéb nincsen: Törd-meg aprón a' Len magot és az aszszu fejér Málva gyűkeret, főzd meg Vajban s' azzal kennyed. A' Patikákban készen találni ehhez a' nyavalyához való kenetet, mellyet hívnak Ungventum Agrippæ, s' azzal kenye a' mellyét.

Hideg szélen ne járjon. Enyves nehezen emész-tő eledellel ne élyen. Isópról, vagy Sállyáról, vagy Pápa fűről igyék. Eczetes Mézes Czibrét gyakorta egyék, melyben Tárkonyt kell előbb jól meg főzni. A' déli álmodt távoztassa, mivel sok phlegmát gyűjt a' testben.

III. R É S Z.

Az Oldal-nyilallásról.

Jelen-**A** Z Oldal nyilallás, mellyet Pleuritisknek hívnak a' Medicus Doctrok, leg-nehezebb,

hezebb, veszedelmesebb, és ijjesztőbb a' Mellynek nyavalyái közzül. Ez az embernek életét igen szorgosan ostromollya, vagy hirtelen megöl, vagy hamartágul; harmad nap alatt alkalmasint elválík ki-menetele.

Félsze. E' nyavalya nem egyéb, hanem a' Mellynnek belső bóltozattyát kárpit módra bevonó hártjának, vagy penig az oldal csontok között való petsenyés húsnak, olyan meg-hevülése, melly miatt azon, vagy edgy vagy más felől, Kelis fokadék kél vagy pattan, melynek tüze miatt forró Hideglelés, szaporán de nehezen lehelés, száraz Hurut, rettenetes sebész Oldal-nyilatás, melly alól fel az hónallyára, onnan meg ísmét alá lövellik, szokott ottan következni.

Oka. E' nyavalyának oka mind az, valami a' vért vagy heveffen fel-forrasztván, vagy hideggel igen meg-szorítván meg-bűsíttya, és hogy utat keressen s' magát ki-űsse, arra késztíti; a' mint ezt a' Vér-pökéről való Réz-ben meg-láthatni bővebben.

Külömbiségei. Ez a' nyilalló fájdalom hol alá felé üti magát az oldal csontok alá, hol penig fel felé lövellik, melly esik az hártjának a' dagadás miatt való feszítéstől. Szapora és nehéz a' lélegzés; mert a' fájdalom miá szabadossan nem mozdulhatnak a' lélegző részek. Száraz az Hurut, de az nem tart fokáig; hanem mihelt a' kelevény meg fokad, hány fok fele materiát, elsőben tisztá véreft, az után tisztá genyetcségest. E' nyavalyában

ban könnyebben fekhetik a' fájó felén a' beteg; mert ha a' más felére fekszik, a' tudó magával vonnya a' fájós oldal hártjait, melly miá rettenetes fuladás és fájdalom következik; de ugyan ha lehet, jobb hanyottá fekünni.

Jelei. E' nyavalya éjjelre nehezedik inkább. Mikor e' kelevény érni kezd, akkor leg-nehezebben a' beteg, tüze és forrósága sebessebb, fájdalomma kénossabb, lélegzete nehezebb, melly másod vagy harmad napra szokott meg-esni; azért nem kell ezen meg-ijjedni, mivel ez, a' kelevény meg-érésének jó jele, melyet követ a' genyetcséges materiának ki-hányása; noha néha magában is utat keresvén magának e' kelevénynek materiája, vagy a' vizelleten, vagy a' béleken, csudálatossan szépen el-olzol, minden a' száján való ki-hányás nélkül, és meg-könnyebbedik a' beteg. Néha vagy az ágyékán, vagy füle tövén, vagy torkán, vagy egyébütt fokad e' materia ki, úgy tágul e' nyavalya a' beteg.

Vagyon más ehez hasonlító, de nem ilyen veszedelmes, nem is ezen okból származó Oldalfájás is, melyet Spuria Pleuritisknek hívnak, ebben noha kínos a' nyilalló fájdalom, de nintsen forróság, sem Hurut rend szerint; e' penig esik a' benn regett szélről, melly ide-s-tova üti magát, és nagy nyilalló fajdalmokat szerez.

Jelentései. Ha a' Pulsus lassu és gyenge e' nyavalyában, veszedelmes dolog. Ha semmit nem pökhet ki, vagy hapökni kezdi ugyan a' rosz mate-

materiát, de azonban csak hamar meg szűnik a' pökés, azonban meg vagy on a' fájdalom és nagy tereh érzés a' mellýében, ez is rossz dolog. Ha zöldes vagy fekete a' mit pök, az is veszedelmes. Ha tizenötöd napig ki nem tisztul a' pökés által, vagy Has folyás követi, az is igen rossz. Ha vagy hosszszas nyavalya után következik, vagy véneken esik ez ilyen Oldal fájás, kevés reménység a' gyógyulás felől. Mentől erősebb, izmosabb, és munkához szokottabb emberek en esik e' nyavalya, annál nehezebben lábollja meg.

Orvoságai. E' nyavalyának orvosszásában elsőben is a' Melyre rohanó forró vért kell onnan minden mesterfeggel el-fogni. Melyre nézve mindgyárt e' nyavalyának kezdetin az ér vágás mindenek felett szükséges, válogatás nélkül, iffián, vénen, éjjel vagy nappal, akár melly részében esék az esztendőnek, férfian, és alszszonyi nemmen, ha szintén terhes vagy havi állapotban volna is, a' felől való karján, melly felől a' fájdalom vagy on. A' vért pedig bővön kell bortsátani, ha el-ájulna is belé, annál jobb; mert ezt a' tüzet semmi inkább nem enyhíti és nem ólttya ennél. Ha pedig a' nyavalya elein el-múlt az ér vágás, azonban Isten s' a' természet segítségével meg-indult a' száján a' fekéllyes materiának tisztulása, nem kell eret vágni; mert így a' természet meg-gátolódnék.

E' mellett mindgyárt készen legyenek az hivelítő Julepek: Végy mezsi Mák, vagy Uti-fű, vagy Saláta,

Saláta, vagy Cichoria vizet, Viola Julepet belé és edgy kevés tört Sal prunellat, s' azt igya gyakran.

A' ki hirtelen egyebet nem kaphat: Főzessen Árpával főtt vizet, annál jobb ha Füge, Malofa-fzőlő, avagy csak edgy néhány szem alszszu Szilva lészzen benne, vessen edgy marok Salétromot belé, s' ugy igya. Nem jó itt semmi savanyuval hivelíteni; mivel az Hurutot indíttya, és a' fájdalmat neveli. A' Bortól tellyességgel el kell tiltani.

E' mellett kennyék-meg a' fájó oldalát, Szék-fű, vagy fejer Lilium, vagy Mondola olajjal, vagy csak Tyúk hájjal, vagy új Vajjal, fellyül reá fok rét meleg ruhát tévén.

Vagy pedig: Főzd-meg a' Szék-fűvet és Somkóró levelét s' virágát Eczetben, azzal öntőzz-meg edgy darab nemezt vagy jó tömött pokróczot annyit mennyi az oldalát bé-lepi, azt két hét új téglaközzé tegyed hogy a' leve ki mennyen és csak nyirkossan maradgyon, azt jó melegen valamint el-álhattya tedd az oldalára, s' takardbé jól. Mihelt az meg lészzen, mindgyárt ez oszlató és iz-zasztó italt igya-bé, semmit egyebet utánna nem iván, sem ki nem takarózáván két vagy három óráig:

Négy Rák örményt törj-meg aprón, tégy megannyi aprón meg-tört Csuka állat hozzá, keverd edgy öreg mogyorónyi Terjékben belé jól, melyet oszván mindenestül olvasz-el, Pólé, vagy Szék-fű, vagy Pápa-fű vízben, tégy (ha kaphatcz) edgy kevés Szalamiákot is hozzá, igya-meg min-dene-

deneftül, s' legyen ugy veszteg a' mint mondám.

Igen jó a' veres Mogyoró bélnek le-hántott belső haja ha meg-töröd aprón, meg-annyi tört Csuka állal őszve elegyítvén, ha a' meg-irt vizek között valamelyikben bé-írfza.

Külsőképpen nem kell el-hagyni az oldala melegítését, ilyen formákban: Főzd-meg a' Somkórót és Szék-füvet Borban, márts spongyiát belé, facsard-ki jól hogy csak nyirkossan maradjon, jó melegen kősd az oldalára, állyon rajta míg meg-hül. Vagy: Meleg édes Téjjel tölcs-meg edgy Tehén hójagot, tedd a' fájós oldalához, állyon ott vagy két óráig: az után az oldalát kend meg Dialthea nevű kénettel, vagy Tyúk hájjal: azon kívül vonny edgy darab ruhára flakrom formán jó Terjéket, s' tedd fellyül reá, s' takard-bé.

Ha fem el nem őszol fem meg nem fokad a' Kelevény, melyet meg-tudhatfz abból hogy semmit ki nem vét, azonban mind fájdalom mind a' terek meg-vagyon a' Mellyben, így tégy: A' fejér Lilium tövet ô hájjal törd őszve erőssen mint a' Pépet, kend ruhára, kősd-bé az oldalát véle; ez meg-fokasztya.

Hogy a' fájdalmat is-enyhítse: Fejér Málva gyükeret, fejér Lilium tövet, Viola levelet, Szék-fü virágot, Borza fa virágot, és Len magot, törj őszve erőssen, az után hánnyad sáfrányos édes Tájben, s' főzd-meg jól, rakjad ruhára, és a' fájós oldalát jó melegen kősd-bé véle. Vagy
penig

penig a' levét le szürvén és jól ki-facsarván, tölcs Tehén hójagban, s' azt jó melegen a' mint el-álhattya tedd az oldalára.

Vagy így: Kend-meg Dialthea kénettel, vagy magával, vagy édes Mondola olajjal őszve elegyítvén, fellyül hints-bé apron tört és szitált Kőmény maggal, azon fellyül tűznél fonnyasztott nyers kápolzta levelét tégy és takard bé jól.

Vagy így: A' Berbécsnek hájját [fagygya] egézfizen ved-ki vagy penig a' tüdejét, s' azon lágy melegen kősd reá; igen enyhíti a' fájdalmat. Hasonló ereje vagyon, ha a' mint a' Kenyeret a' kemenczéből ki-veszik, ottan kettéfszelik, meg-vajazzák, s' az oldalához teszik.

Ha az hévfég miatt semmit nem alhatik: Csinnállyanak Mondola tejet, Tök, Dinnye, Mák, és Ugorka maggal edgyütt őszve törvén, Árpával főtt vízzel fel-eresztvén, és vagy édes Gyüker, vagy Viola Juleppel, vagy penig Viola Serbetel, vagy csak Nadmézzel meg-édesítvén.

Hogy az Hurutás könnyebb legyen, és a' materia is a' mellyéből jobban takarodgyék, melly gyakrabban negyed napra magában is meg-fzokott indulni: Tarcson a' száájában Czukkert, vagy Hururtól való Trociscust, s' egyéb Nadmézből csinált apró Pogácsát, kivált-képpen a' melyet Rotulá Diaireolnak hívnak. Vagy penig: édes Almának az húfát, Vajjal, Mézzel, és egy kevés Nadmézzel főzzék őszve, a' kés hegyin abból vegyen gyakorta.

Igen jó az új Mondola olaj-is, ha meg Nád-mézeli, s'-kalánból azt nyalogattya-bé gyakorlat. Jó hasonlóképpen Nádmézzel az új Fa-olaj-is. A' ki ezt nem akarja: A' kék Káposztát törjemeg, annak ki-facsart levét Nád-mézzel főzze őszve, s'-azt nyalogassa.

Ha a' matéria melly a' mellyéből ki-takarodik őszve sült és vastag: Asztatni és lágyítani kell azt, melyreigen alkalmas eszköz a' Mézes-viz, annál inkább a' Sállyával és Tárkonnyal főtt eczetes Czibre jól meg Mézelve vagy Nád-mézelve. Ismét: a' Viola Serbet, edgy kevés Bűdös-kő spiritust eresztvén beléje.

Vannak egyéb közönséges orvolságok-is a' Nyilallástól igen jók, mellyekkel az alkalmasoság a' mint hozza, élhet ember: Illyen a' Kan fog vagy agyar, mellyet aprón meg-törvén, edgy sütták nyomot igyék-bé Pápa-fü, vagy Szék-fü vízben. Jó hasonlóképpen a' tört Kaláris is. Ismét: Edgy nem igen savanyu Almának vájd ki a' közepit, tölcs meg tört Tömjénnel, süsd-meg szépen, s'-egye meg a' beteg, igyék-meg fellyül reá edgy csésze Pápa-fü vizet. Vagy pedig azon vízben aprón meg tört fényes Kormot edgy sütták nyomot igyék-meg, jól bé-takarózáván utánna.

A' Diéta e' nyavalyában szorofs gondviseléssel légyen; mivel tsak kitsínyben igen veszedelmes főt halálos vétség lehet. Egészízen mig e' nyavalya tart el kell fogni a' Bortól, elégedgyék-meg

meg az Arpával, s'-Figével, &c. főtt vízzel: ihatik gyenge Méh-fert ha a' gyomra álhattya az édest. Közönségesen pedig a' mit ifzik, ne legyen igen hideg; mivel az Hurutot melly e' nyavalyában igen kínos, gerjeszti: minden savanyutól azon okonn őjja-meg magát. Etele semmi kővér és firos ne legyen; mivel az olyan hamar gyulad és hévseget nemz, azon kívül is elég nagy lévén itt a' tűz. Arpa-kása, Tyúknak a' leve, Füge, Malose, Mondola, aszszu Szilva, édes Alma-kása, s'-többek ehez hasonlók meg-engedtetnek. Semmi Tejes nem jó; mivel az hév gyomorban meg-keferedik és forróslágot tsinál. Széltől s'-hidegtől oltalmazták. Az hasára vigyázzanak hogy meg ne szorullyon, másképpen annál inkább meg-nevededik az hévség.

IV. R E S Z.

A' Vér-pökéről.

Okai. NEm lévén a' vérnek arra úttya, hogy a' száján folyjon; minden fele Vér-pökés azért rend kívül és természet ellen való dolog. E' pedig gyakorta meg-ezik fok okokból, mind a' nagy hévsegtől, fel-forván a' vér és meg-ritkúlvan, melly miatt utat keres, az hol, valamely ér szakasztással ki-űsse magát: mind az erős hidegről, benn szorulván és meg-busúlván a' vér, ugy-is kifurja magát: mind a' vérnek fős erős nedvesse-

gekkel való meg-elegyedésetől, melly miá az ereken által rája magát.

Ezekre pedig alkalmatosságot adhatnak a' melegítő ételek, erős borokkal kiváltképpen mértékletlenül való élés, igen melegen való járás, ismét hevülés után hirtelen való meg-hülés, mint mikor ember részegen hidegre és szélre megyen. Télben ágyból fel-kelvén hirtelen öltözet nélkül az hidegre ki-menés, munkától vagy egyéb járástól meg-forrózván, jeges viz ivás, s' többek effélék. Néha ismét esés, ütés, kiáltással, fuvással, erőshuruttak vagy okádással való erőltetés.

Jeleik és Fészkei. A' mi a' Vér-pökésnek jeleit és fészkeit illeri: Ha a' szájból s' annak részeiből vagy az agyvelőből fellyül alá szivárog, meg-érzi ember a' torkában, mert csiklandgya azt, és a' pökéssel mindenkor megyen: Ha a' tüdőről jó-fel, tajtékos, és huruttal tisztul: Ha a' gyomorból és egyéb mellette való részekből, okádással jó-fel a' szájra, és fekete alutt vér forma: Ha a' vérnek fős vízfelségétől és egyéb rozsfaságától vagyon, meg-tetfzik az embernek ábrázattyan, mert sárga, zöld színű, &c. Néha meg-esik az alszszonyokban az hó-számnak meg-szorulásától, ollyankor is a' vér fel felé ki-üti magát. De erről szözlünk ideálabb az ő helyén. Néha meg-esik a' férfiakon is, az alfeleken való Súlynek, melly az elött folyt, meg-szorulásában.

Jelentései. E' nyavalyában a' jelentések főképpen ezek: Ha a' Vér-pökés hévűg nélkül vagyon,

gyon, több reménység gyógyulása felől, mint sem ha azzal. Ha Vér-pökés után genyetség pökés következik, rozf igen; mert az már nagy sebnek jele, és Phthississel fenyeget. Ha a' szakart ér harmadnapig őszve nem forr, hanem a' vér szüntelen foly, az után kevés reménység forradása felől, hanem sebessen maradván, tsak el-szárazsitya lassan lassan az embert.

Orvoságnai. Fő orvoslása e' nyavalyának ez, ha a' vért arról az útról mellyet a' száján kerefett magának, más felé el-fogjuk, melly (ha az embernek ereje engedi) ér vágással megyen leg-jobban végben. Vágjanak eret azért a' karján, kiváltképpen ha valami nehézséget érez azon az oldalán, vagy pedig a' lábán a' bokájánál vagy az hüvelykénél, főképpen ha az hó-szám miatt vagyon. Ha a' Súlytól: nincs jobb, mint ha Náddállal szitattyák ki annak mestersége szerént a' vért. Hasznos a' köppölyözés is a' valla között. Ismét, ez is igen tartóztattya a' rohanó vért: ha tsak szárazon jó öreg köppölyt vettet a' vékonyára.

Másod renden való orvosságok azok, mellyek mind hivesitenek, mind az hig vért sürítik, és annak évő és rágó erejét el-veszik. Illyenek kiváltképpen ezek:

Erőssen őszve habart vagy meg-fodrott Tyuk-mony fejrinek magában ereszkedett vizét két fustak nyomót, Czukkert, vagy Nádmézet, vagy Rósa-mézet, két lótót, Keményítőt három fu-

sták nyomót, elegyíts őszve jól ezeket, és edgy kalánból gyakorta bé nyalogassad.

Vagy: Facsard-ki a' kövér Portsinnak vagy Portulacának a' levét, két annyi Nádmézzel vagy tiszttált Mézzel főzd őszve, s' hasonlóképpen élly véle. Ha Portulacát nem kaphatsz, jó az Uti-fű leve is.

Vagy így: Uti-fű vizet, mezei Mák vizet, mindeniket négy lötöt, aszszu verefs Rósa julepet két lötöt, tiszttított Salétromot edgy fusták nyomót, elegyíts és olvasz jól őszve, s' azt hörpögeffed kalánból aprónként.

Vagy így: Uti-fű vizet Gáliczkő spiritussal savanyíts meg, igyál meg edgy csészével belőle, ez mindgyárt állítja a' Vér-pökést, és a' meg szakatt eret bé varazza.

Igen jó (a' ki szert tehet reá) a' Kaláris Sirup vagy Julep, melyet a' Patikákban árulnak, mindennap reggel s' estve edgy edgy kalánnal nyalogasson bé belőle.

Jó a' Gyanta olaj-is, ha két cseppet Uti-fű vizben bé veszen ember edgy kalánból.

A' vizek közzül leg jobbak ezek: Pap-erzfénye fű viz, Uti-fű viz, Portulaca, Vad-mák, és Szederj viz.

Igen jó szorító és sürítő ereje vagyon a' Csálány levének-is, melyet Uti fű vízzel meg-öntözven törj őszve jól, levét erőssen facsard-ki, Nádmézel meg, s' minden reggel éjomra edgy csészével igyék meg belőle. Sőt mikor gyenge, Párénak

rénak téjjel meg főzni s'-meg enni, igen használ e' nyavalyában. Akar mikor-is penig főzd meg Tyúk-fival, s' hörpöld a' levét.

Hasznosok ezek is: Terra-sigillata, Bolus-Armenus, Vér-kő, akar melyiket igen apró porrá törjed mint a' Liszt lang, két póltura nyomót adgy bé egy kalán Pómagránát lévőben: vagy ha azt nem kaphatod, annyi Portsinn ki-facsart levében, meg-Nádmézelvén.

Hogy a' vérnek forrósága enyhüllyön, külső-képpen arra a' vékonyára az hol a' máj fekszik, tegyed ezt: Rósa, Uti-fű, és Cichória vagy Katáng vizet elegyíts meg Rósa ezzettel, márs ruhát belé, lágy-melegen azt tedd reá. Vagy penig: Kenesse Rósa irrel azon májja tájékát, és alá az háta gerenczit. Vagy: A' Rósa irt, Rósa-ezzettel elegyítsék és melegítsék őszve, s' azzal kennyék.

A' Diátája ez légyen: Igyék Arpával és edgy kevés Ezer-levelű fűvel éségetett Szarvas szarvával főtt vizet. Bort (kiváltképpen elsőben negyed napig) tellyeséggel ne igyék; mert az a' sebnek forradását meg-gátolná. A' főtt vízben mindenkor öltanak vagy háromszor tüzes aczélt meg, hogy szorítóbb legyen. Etele hivesítő, minémű az Egres, aszszu Medgy, [ha az Hurut engedi] Saláta, Birs-alma, Pómagránát, márháknak ugy-mint Tehénnek, Disznónak labai; mivel az ő enyveségekkal a' vért sürítik, és sós erejét tompittyák: e' végre, Hal, Rák, mind hasz-

hasznos e nyavalyában. Mindentől valami a' vért fel-melegítheti, ugymint: erős járástól, kiáltástól s'-a' többi. oltalmazza magát.

V. R É S Z.

A' Száraz-Betegségről vagy Phthisisről.

Félsz. A' Száraz-Betegség vagy Phthisis nem ke-
egyb, hanem a' tüdőnek oly sebe és
veszetsége, melly miá ember gyenge Hideglelési
forróságban és hurutozásban lévén, lassan lassan
idővel el szárad, és mind erejében, mind teste
állapattyában el-fogy.

Felei. E' nyavalyában szüntelen a' lassu Hi-
deglelés, melly étel után mikoron a' gyomorban
derekasban volna a' főzés, leg-inkább forróztat-
tya az embert. E' forrózás pedig a' tüdőnek se-
bétől vagy on, melynek rothadt gőzölgéfi a' közel
való szívet el-hattyák és meg-hevítik; melyről
osztán az hévség az egész testre ki-hat.

Okai. Az hurutás vagy on a' tüdőre szálló
fős nedvességtől elsőben, de az után az eves ge-
nyetségtől melly a' tüdőt rágja, melly Hurut no-
ha elsőbe szárad, de ha ugyan meg nem tér, az után
genyetséges pökéssel vagy on edgyütt.

Szárad e' nyavalyában a' test; mert a' szüntelen
forrózás a' mi nedvesség benne volna, el-emészti:
annak selette, mert e' nyavalyában valók igen-

gya-

gyakran izzadnak: a' fok izzadás pedig, a' testnek
merő azon olvasztása, s'-bádgyszta.

Végre e' nyavalyában, nehezen lehellés is va-
gyon; mert a' tüdő rothadván, fenyvett matéri-
ával telik-el a' Mellynnek belső ürege, melly feny-
vett viz, az ott közel való szívet fojtogattya, és
az által-rekesztő hártát (Diaphragmát) le felé
nyomja, melly miatt nem lehet szabados a'
lélegzés.

A' tüdőnek pedig ki-sebefedése, a' mint fel-
lyebb a' Vér pökéről meg-irtam, az oda szálló
évó matériától, vagy egyéb ér szakadástól efik.

Külső okait a' mi illeti, tudni való, hogy itt
mind a' rendetlen étel ital, mozgás, ugrás esés,
űtés, hidegek, s'-egyebek, igen erős készítő és
segítő eszközök lehetnek. Ide járul az olyan
nyavalyában való emberekkel kiken igen el-hatal-
mazott, igen közel való társalkodás, edgy edény-
ből vélek ivás, gyakran való lehelleseknek bé fzi-
vása; mert annak a' fenyvetségnek dögi, bizo-
nyos, hogy az épp tüdőt is sokszor meg hatotta,
és benne rothadást indétott.

Orvoságai. A' mi e' nyavalyának orvoslását
illeti: ebben mindgyárt jó idején kell valamit
próbálni; mert ha akkor nem, az után késő.
Igen-bajosán gyógyul a' tüdőnek sebe; mert az
orvoság oda nehezen hat, a' mit gyógyul-is, azt
mindgyárt el-bontya az Hurut. Ebben az ember
sokszor húsz, huszonöt esztendőig-is el-vesző-
dik, fen-jár, s'-dolgát teszi; noha igen erőtlen.

De

De hogy ha forró és hamar fogó nyavalya után következik e' nyavalya, hamar meg-öli az embert. Hasonló-képpen: ha a' mit ki-pök igen bűdös, vagy az hafa igen meg indul, nem ehetik, színe elváltozott, annál inkább ha az haja-is kezd hullani; közel ott az halál. Azért nem igen kell a' Phthisisben való embernek az hasát meg-indítani, annál inkább valami erős purgatioval értetni; mert el-kell vészni miatta.

Azért mindenek felett ételére vigyázzon, olly eledellel élylen, melly mind nedves, mind hivesítő legyen: azonban a' tudónek sebet ne vesse, hanem inkább tisztítsa. Mindenek telett ditséretes ez aránt a' Táj és minden Tejes étel; mert ez, az ő savós részével a' sebet tisztítja, turós részével forrasztja és gyógyítja, vajas részével pedig a' száratt testet táplálja. Leg-alkalmatossabb a' Kecse Táj. A' Tájjal pedig mindgyárt mielt ki-fejik azon lágy-melegen kell élni, mert akkor több erő vagyon benne; főt jobb ha az edényt meg-melegítim melyben akarják fejni. Elsőben kevesebbet igyék, az után többet többet, míg hozzá szokik. Hogy pedig meg ne keseredgyék a' gyomorban, edgy kevés Nádméz kell a' Tájben vetni, annál jobb (ha kaphatni) a' rósás Nádméz (Sacharum rosatum.) A' Tájital után mindgyárt ne aludgyék, se ne egyék; hanem várakozzék míg a' gyomorban meg-főződik. Kétszer igyék Tejet napjában a' két fejkor. Reá vigyázzon pedig, hogy ha forrósága talál lenni,

lenni, akkor ne igyék; mert az hég gyomorban ottan meg-vész a' Táj.

Igen jó a' rósás Nádméz ha közbe közbe edd-geli ember. A' kinek természeti a' Tájtol irtózik: élylen Rósa liktáriummal; tsak azzal fok gyógyult-meg. Ha nehezen lehell és pök: vagy lőp, vagy marti Lapu, vagy édes Gyükér Sirupra tégyen szert, s'-azt nyalogassa-bé.

Vagy pedig: Földi Borostyánnak facsarja ki a' levét, két annyit nyomó Nádmézzel főzze őszve jó fűrűn mint a' Szilva lév, s'-azt nyalogassa. Annál jobb, ha Bűdös-kő virágát, vagy igen aprón tört és szitált Bűdös-követ elegyitenek belé.

Vagy: Csengő-fűnek a' virágát meg szedvén, Likтариум formán főzze-meg tiszta Mézben, s'-gyakran egye. Vagy: A' Nadály-fűnek gyükerét meg-aszálván, törje és szitálja-meg, Mézbe vagy Nádmézbe Likтариumnak meg-főzvé, egye gyakorta.

Vagy: Bűdös-kő virágát, vagy aprón tört s'-szitált Bűdös-követ, és aprón tört Tömjént, négy pénz nyomót mindemiket, edgy szép Almának közepis ki-vájvánd tedd belé, fűsd egy meg, és meg-Nádmézelvén edd-meg éjomra.

A' Mondola Táj-is igen jó meg-Nádmézelve, ha gyakran él ember véle. Hasonló Tejet készíthetni Tök és Dinnye magból-is, és igen hasznosan élni véle.

Ezekén kívül, élni azokkal-is, a' mint a' szük-seg fogja kívánni, melyeket az Hurutól s'-a' Vér-

Vér-pökéfről fellyebb le-irtunk, mivel e' nyavalyában azok is fel-találtatnak.

A' füstölés-is az ő szárazító erejével használhat: Tömjént, Myrrhát, Mastyxot, Benzoynt a' Patrikaban vévén, tórd őszve, vész eleven szénre benne, füstöllye az hazat melyben az ilyen beteg lakik, véle. Tölcséren-is szíjja és nyelleye.

Vagy így: Marti Laput, Ifópot vagdally őszve, hánd új fazékban, vízzel paráhold-meg, tégy hozzá-illendő fedőt reá, ragazd bé körül téfztás ruhával, furj edgy lyukat a' fedőn, mikor a' Kenyér fel fűlésében tedd-be a' kemenczében, az után ki-vévén, bonts-ki a' lyukát, és azon jó-vő párát, ereszfzed tölcséren által a' szádban, s'-az orrodon botsáfd ki; hatalmasson tisztíttya a' tüdőt.

A' melljét, s'-hátát, kenheti Salétromos Vajjal, vagy Rósfairrel.

Etelében minden erőf, savanyu és fős, vefzedelmes; hanem az édes, Tejes, mind alkalmazhatóbb: ísmét, gyenge állatoknak húfai, új Tyukmonyak, alutt hideg étkek kiváltképpen Malaczból és Halból való, apró Halak, főképpen a' Rákok, Riskásás és Arpa-kásás levek, Mondola, Malofa, Füge, hasznos ételében.

A' bortúl (kiváltképpen ha meg szokta) tellyesféggel el nem tilthatni: igyék azért kevesset, édes kedvűt; de nagyobb részént itala legyen Arpával és Malosával vagy aszfzu Szilvával főtt viz, vagy Mézes-viz. Csengő fűből és fejer Mál-

Málvából főzzenek feredet, csak lágy-molegen mint a' Nyári viz ugy hadgyák, s'-abban gyakran feredgyék.

VI. RÉSZ.

Az el-Ajuláfról vagy el-Haláfról.

Külömb. AZ el-Ajulas az el-Halástól különbözik. A' böz: imez elől jár, ez az után következik: imez nem egyszer-s'-mind éri-el, ebben pedig csak hirtelen le-rogygyan az ember; de okaira, félszkére, és orvoslására nézve mind edgy.

Félszke. E' nyavalyának félszke kiváltképpen a' szűben vagy on, melly meg-terfzik tsak abból is hogy ebben a' Pulsus meg-fogyatkozik, s'-a' tagok meg-hűlnek. Oka pedig e' nyavalyának vagy magában a' szűben vagy on, vagy másunnan származik, s'-ugy fojtya-el őstán a' szívet.

Jelei. Jelei ennek ezek az emberen: El-szédul, színe ábrázattya el-változik, el-hal, külső tagai meg-hűlnek, izzad. Néha minden ok nélkül való busúláson kezdődik, ugy ajul őstán-el, vagy le-rogyik, femmi tagját nem mozdithattya. Néha valami rút képzelésöken kezdődik, tsak hirtelen, szólni akarván, szava el-fogódik, lélegzetet nem vehet, szeme el-hunyik, Pulsusfa szűnik.

Okai. E' nyavalyára sok dolgok adhatnak okot, s'-edgy szóval mind azok, valamelyek az élető és elevenítő spiritusokat fogyattyák, vagy

penig

penig azonokat a' szűben meg-fojtyák : minémű az hoszfszu ideig való alatlanlág, szomorúság, bufúlás, nagy fejelem, fájdalom, hoszfszas Hideglelés, éhség, veriték, hányás, has-menés és vér-folyás által való a' testnek nagy meg-űreksítése, mellyek miatt a' spiritusok-is (mellyek nem egyebek, hanem a' vérnek leg-jobb és vékonyabb része) meg-fogyatkoznak. Ísmét, okot adhat erre az ütés, efés, melly miá a' szű hirtelen meg-szorul és fojlódik. Néha a' gyomorból fel-menő keferű, mérges páráknak fojtó ereje, mellyek a' szívet érdekelvén azt el-fojtyák, ez meg-esik a' Gelesztáktól-is, kívált-képpen a' gyermekekben. Hasonló veszett mérges gőzölgések mennek-fel az afzszonyokban a' méhekről-is, és e' nyavalyát szerzik.

Jeletései. E' nyavalyában ezeket kell meg-jedzeni: A' kik gyakorta e' nyavalyában esnek, azok rend szerint hirtelen hálnak-meg. A' ki e' nyavalyában öntözéssel, ptrűszkölő eszközökkel semmit nem akar ébredni, meg hal. Sőt ha ébred-is, de ha a' Pulsusfa, színe és melege meg nem jó, veszedelmes dolga. Ha a' nyaka e' nyavalyában a' vállára vagy mellére szegik és csügg, Pulsusfa meg-szűnik, kékül orczája; utolsó remé-
leg.

Orvosságai. Okaira nézve e' nyavalyának orvoslása-is különböz. Ha hoszfszas étlenség-től vagyon: Pirított Kenyeret hánnyon jo Borban s'-azt egye, mindgyárt meg-ujjúl tőlle. Igen ha-
mar

mar erőtád a' Borból, Nádmézből és Tyukmony szekiből tsinált leves-is, mellyet Bor-sufának vagy Lengyel Czibetének hívnak a' konyhákön: Fa héjjal kell meg-szerzfámozni. Ha igen melegtől: Rósa olajjal kell kenni, s'-legyen hives helyen, hogy a' spiritusok benn rekedgyenek. Ha az afzszonyokban a' méhekről vagyon, arról szőlunk ide alabb.

Ha valami mérges eszközöktől vagyon, mint néha az meg-esik: mindgyárt okáttató orvossággal ki kell hántatni, és mérges erejét, vagy Fa olajnak, vagy Mondola olajnak, vagy új Vajnak itálával el-ölni, vagy valami egyéb kövér-lével, Téjjel s'-a' többi. Ha a' fok vérnek folyásától vagyon: fektessék ágyra, a' feje alá csügjön, orczáját, nyakát, mofsák Rósa vízzel. Edgy kevés Vizzel elegyített Bort adgyanak innya. Ha a' felettébb való purgalódástól vagy hányástól vagyon: egyék új Terjéket, vagy Birs-alma, vagy Dió Liktáriumot, vagy eleven Gyömbért. Az hasát, gyomrát, kennyed ezzel: üröm és Birs-alma olajat, melegíts őszve Rósa eczettel, s'-azzal kennyed. Egyék Borban ázott pirított Kenyeret. Azonban akar vér folyás, akar egyéb felettébb való tisztulástól legyen, ahoz kell látni annak módgya szerint; a' mint kit kit az ő helyén le-irunk.

Ha a' fok izzadástól esik: hivesítőkkel kell azt vízfza verni, hideg Vizzel, Rósa vízzel, Eczettel öntözzék az ábrázattyát. Legyezövel hajtsanak szelet reá. Márcsanak ruhát vagy posztót Boros
I Rósa

Rósa vizben vagy Rósa eczetben, s². tegyék a² fzi-
vére. Füz ágakat, Szőlő leveleket, vagy annak
idejében Rósát hánnyanak az ágyában, s². azokon
fekügyék. Ha a² vérnek bőfegétől vagy ijedéstől
esik: vágjanak eret rajta, kétfzer, háromfzor-is.

Akar mi okon legyen, mielt e² nyavalya reá
következik: jó éles ruhával dörgöllyék a² testét,
a² nyelvét Terjékkal: p²trűszkölő eszközt fujja-
nak az orrában: kennyék az háta gerinczit alá
Szék-fű, vagy fejér Lilium, vagy Kőmény, vagy
Kapor olajjal.

Vannak igen jó szívet erősitő olajak is, mel-
lyekből két három tseppet edgy kalán Borban
bé-adhatni; ilyen a² Czitrom haj olaj, Fa héj
olaj, s². a² többi. Illyen az Alkermes, Czitrom
sirup, Confectio de Hiacinto, Fa héj sirup, Fa héj
viz, s². a² többi. Hirtelen tsak ez is igen jól hasz-
nál: Fejér Czipó belet sáfrányos Borban főzze-
nek-meg, jó melegen flastrom formán ruhára
vonván, kölsék bé a² szívet véle. Bolus Armenust-
is tehetni belé. Sáfrányos Tájben-is Bolus Ar-
menustal el-készithetni.

VII. RÉSZ.

A Szű-dobogásról.

A² Szű-dobogáson itt értyük a² szűnek azt a²
fel-verést, melly rendeletlen, és természet-
ellen vagy. Fel-vér pedig ilyenképpen a² szű,
vala-

valamelly ötet keserveffen érdeklő dolognak on-
nan el-háritására.

Fészke. A² szű ugyan itt a² meg fertődött rész;
de a² nyavalyának oka nem mindenkor a² szűben
vagy, hanem gyakrabban más egyéb részekről
ered, és ugy szarmazik a² szűre azt érdekelvén és
e² rendeletlen mozgásra fel-indítván. Melly
mozgása a² szűnek néha olly nagy, hogy ugyan
hallatoskopogással verődik fel, néha a² rajta fek-
vő öltözetet-is láttatik meg mozdítani. E² nya-
valyában még a² lélegzet-vétel is gyengébb, és az
élet-erek mindenütt a² testben rendeletlenül ver-
nek fel.

Okai. E² nyavalyának oka, néha a² szűben va-
gyon a² mint mondám, vagy valami a² szű körül
való dagadástól, vagy húfnak a² szű fülei körül
rend kívül növéstől, vagy a² phlegmás, nyálás és
sűrű alutt vérnek a² szűben való meg-tolyulásától.
Vagy a² szívet környül vevő hártában valami
erős, fósés keserű nedveségnek meg-bővölésétől;
főt néha ugyan abban termett apró fergektől.
Melly okoktól ha vagy a² Szű-dobogás, hosz-
szas szokott lenni és ritkán gyógyúlható.

Gyakrabban pedig (a² mint mondám) masun-
nan ered, s². ugy hat-olztán a² szívre, ugymint: a²
gyomorrol, májrol, lépről, a² bélekben való
gelesztákról, kiváltképpen pedig igen gyakorta
az aszszonyokban a² méhekről fel-gőzölő, kefe-
rű, évő, s². a² szívet keserveffen érdeklő s². fojtogató
páraktól, vagy a² vért el-ható bő-fekete sártól.

Jelentései. E' nyavalya ha esztendőnél tovább tart, az után-is az emberen igen rajta marad, és ugyan végét-is éri; kívált-képpen ha afféle dagadtól, hús-növéstől vagy onn melyekhez az orvosságokkal nem férhetni.

Orvosságai. Innen láttuk hogy e' nyavalyának is orvosságait, az ő okai szerint kell szabni; melyekről-is az ő tulajdon helyeken szözlünk: itt azokat jegyezzük-meg, melyek közönségesen is használhatnak.

Igen sokszor e' nyavalyában ditséreteffen használt az ér vágás; azért, ha tsak az erő megengedi, el nem kell azt mulatni a' karján, a' belső éren, melyet Basilicának hívnak. Annál inkább ha vagy a' Süly a' felfibban, vagy az Hó-szám az aszfzonyban, nem foly. Ha a' phlegmásbó nedvességtől: ahoz illendő fatskót kell csinálni melyről szüntelen igyék a' beteg, és a' nedvességeket emésztse. Ha a' fel-gőzölgő párákhoz vagy on gyanu, melly igen meg-tetlzik az étlenfégből: mind a' szive tájára, mind pedig egyébűvé a' mellyén, vettesse száraz köppölyt gyakorta.

A' gyermekekben gyakrabban a' gelesztáról vagy on, kikkel így élly: Aloét, Myrrhát, két két fusták nyomót, Sáfránt négy pénz nyomót, megtörvén, két fusták nyomó Czitrom lévben és edgy fusták nyomó Borban elegyts jól el, ruhát belé mártván, tedd a' szüvére.

Ismét: Három fusták nyomó aprón tört Aloét, két fusták nyomó üröm ki-facsart levét elegyts edgy

edgy ökör épéje közzé, azzal Ros lisztből gyurj pogácsát, mellyet meg-égett-borozván fellyül, köld-bé a' köldökét véle.

Igen hasznos e' nyavalyában a' fekete Cserefznye viz, a' Borrage, Pápa-fű, Buglósá vagy ökör nyelv fű viz, ha gyakran iszik belőle. Annál jobb ha ezekkel edgy kevés Alkermest, vagy Hiacintina Confectiót fel-ereszt, s'-ugy iszja. Igen jó a' Szarvasnak meg-ráspolyozott szarvával főtt viz-is rend szerint való italara. A' kitől ki-telik: három három Arpa-szem nyomó Moschust és Ambrát fél ejtel borba vetni, gyakran degy edgy kalánual belőle meg-innya.

Ismét: Gyöngy virág olajat, Téglá olajat, meg annyi Aqua-vitával elegyítsenek őszve, s'-azzal kennyék a' szive aránt.

A' mint minden-féle nyavalyáiban a' szünek, ugy itt is hasznos a' Bezoar, vagy annak helyén a' Szarvasnak szivében termett tsont, meg-törvén, és négy pénz nyomót Borban vagy fekete Cserefznye vizben meg-iván. Jó a' Melissa, az az: mint kerti mind mezei Méh-fű viz, Hárs-fa virág viz; kívált-képpen ha ezekben vagy Alkermest, vagy Kaláris Sirupot el-olvasztasz, ugy iszod: ismét a' Fa-héj viz. Használ ez-is: Aszfzu Méh-fővel tölcseken vánkost meg, s'-azon fekügyék. Vagy főzzék-meg erős borbán s'-kössék a' szivere. Ha hévsége vagy on, Sóska vizben Czitrom julepet elegyitsen, azt igya.

AZ
ORVOSLAS MESTERSÉGERŐL
NEGVEDIK KÖNYV.

A' gyomornak és béleknek
nyavalyáiról.

ELSŐ RÉSZ.

*A' gyomor erőtlenségéről, Csömörrel
és étel nem kívánásáról.*

Ezek többire mind edgyütt járnak, és edgyik a' másiknak oka; mert a' kinek a' gyomra gyenge, az, hamar utál mindent és csömörlik: efféle gyakori csömörlés is pedig, annál inkább erőtlenséget vizsontag a' gyomrot.

Okai. Mind ezeknek a' gyomor hibáinak oka, hol az hidegségben vagy, ugymint: mikor a' gyomor a' fok nyálas nedvességekkel el-telvé, meg-hűl: olyankor kívül is ha tapasztyák, hidegnek érzik a' gyomrot, savanyut bőfög fel, sem hévseg sem szomjuság, nincsen az emberen, és ha jó melegítőt eszik vagy iszik, ottan jobban utánna. Es a' gyomornak hidegsége pedig, a' máj miá is meg-esik, mikor az igen hév, melynek hévsege, a' rajta

rajta fekvő gyomornak ha mi kitsíny melege volna is, azt is magához vonnya és szítja. Azért, vétkeznek a' kik mindgyárt, a' gyomor erőtlén lévén, egélszen az hasat melegítőkkal borították; mert a' májjat annál is inkább hevítik. Vagy ezeknek oka vagy a' melegségben és szárazságban: olyankor szüntelen száraz bőfögések vannak, szárad a' száj, és nehéz a' lélegzés, s' az hivesítő nedves ételek ugyan meg-űjtyák a' beteget. Vagy a' sárga sárban, melyet Cholerának hívnak: és olyankor keferű a' száj, a' bőfögés mint a' Tyukmony szíkinak a' szaga, szomjuzik, keferű hány. Vagy a' fekete sárban: és olyankor savanyu fojtós jó-fel az ember torkára, kívánnya és bé-veszi a' gyomor az ételt; de nem emésztheti meg.

Jelei. A' gyomor gyengesége és étel nem kívánás, a' gyermekekben rozsfzabb jel, mint az öregekben; mert amazoknak, természet szerint is több melegeknek kell lenni. Ha valaki valamely nyavalyából gyógyulván szépen ételre kap, s' azonban hirtelen vizsontag étel kívánása el-vész, jele, hogy meg indul a' nyavalya ujjokban rajta.

Orvosságai. E' nyavalyának gyógyításás (ha lehet) Purgatióon kell el-kezdeni, vagy fellyűl hányván, vagy alól tisztulván. (a' mint a' dolog kívánnya) vagy phlegma, vagy sár, vagy fekete sár tisztító Purgatióval élven. A' közönségebbek között igen ditséreteffek, a' Rhabarbarum,

Folia Sennæ, Manna. Ha fellyül akar hánni: jó igen a' Sal-vitrioli a' nyál ki-tisztítására; vagy egy fusták nyomó aprón tört s'-szitált Kapot-nyak gyűkeret igyék meg borban.

Ha hidegségtől vagy on : a' sárt vagy Pilulák. kal, vagy itali Purgatióval ki-tisztítván elsőben, az után a' gyomrot melegíteni s'-erősíteni kell. Igen jó itt ez-aránt az úrömből tsinált Sirup vagy Julep, az úrmös Bor, úrömnek vagy Fodor-mentának a' sava, Borban vagy étek lévben gyakorta fustak nyomót bé-véven belöle. Jó a' Narancs héj étek lévben, Fodor-menta viz, Majorána viz, úröm viz, éjomra edgy edgy kevesset meg-iván belöle. Jó a' Terpentina-is és Terpentina olaj két három csepp edgy kalán égett-borban, vagy Fa héj vizben : a' Fa héj vizzel való élés magánosan-is igen hasznos minden gyomór gyengeségében. Vagy: Fa héj olajat edgy két cseppet erős meleg Borban vagy edgy kalán égett borban estve reggel bé-venni.

Vagy igy: Két fusták nyomó Terpentinát, két póltura nyomó Mastixot, négy pénz nyomó Sze-recsen-dió virágát öszve törvén, keverj jól öszve, és formálly edgy edgy borfónyi Pilulákat belölök, étel előtt két órával mindenkor, hármat vagy négyet végy-bé.

Vagy: Balsamum olajat három tseppet tsep-pencs Nád-mézben, s'-nyeld-el éjomra. Igen dicséretes a' Zedoaria vagy Czitvar gyűkér, akar meg-törvén és meleg Borban meg-iván, akar pedig tsak

tsak ugy szárazon minden reggel edgy darabot meg-rágván s'-el-nyelvén; ennek penig a' ki hasznát akarja venni, fok ideig ilyen véle.

Vagy igy: Aloét, Myrrhát, Mastixot, Zedoaria-t törj öszve edgy aránt, tölcs annyi égett bort reá hogy három ujnival felette légyen azokon, állyon ugy, és az higgattyából edgy edgy kalánál reggel reggel vegyen-bé ember belöle: Nád-mézzel meg-édesítheti. Ez, a' gyomrot mind szépen tisztítja, mind penig erősíti.

Jó a' Mastixal és Calamus aromaticussal vagy Anissal vött égett-bor is éjomra, vagy estve lefektekör. Jó azon módon a' Terjék-is, vagy maga, vagy égett-borral elegyítve, estve lefektekör élhet ember véle. Jó az eleven Gyöm-bér is.

Vagy igy: Két három darabban törvén hét, nyolcz, vagy kilencz szem Borfot nyelly-el rágtalan, vagy Gyömbért hasonló formán; ottan meg-melegíti a' gyenge gyomrot. Vagy penig: edgy fusták nyomó Borfot, Borban meg-lágyított Ostyában apronként takarván, nyeld-el tsak ugy, igyál edgy ital jó Bort rea, estve, ugy fekügyél-le.

Riverius, azon formán a' Fokhagymát javallja, edgy vagy két fokot vagy gerezedet tisztíts meg a' külső hejától, hadd rajta a' belső hártáját, és meg ne seccsed azt; mert másképpen felbőfög, és a' gyomrot rájja, nyeld-el ugy egéfszen mint a' Pilulát szokták, meg ne rájadj, fekügyél-le véle, esendessen tartya azon éjjel a' gyomrot.

Vagy : A' Fodormentát ráncs-meg Tyukmonyban s'-Vajban, mint a' Sállját ízokták, s'-azzal ély gyakorta.

Ísmét: Törd-meg aprón akar a' kerti akar a' vad Kőmény magot, apró Sóval elegyítsd őszve, s'-azzal főzz higanfűlt tyukmonyat; azt egyed-éjorra.

Ha ezek a' gyomor erőtlenségei a' felettévaló telisegtől efnék : a' fellyül való hányás (a' mint fellyebb is mondám) ottan könnyebséget hoz a' gyomornak. Mellyet tsak így-is véghez vihet: Igyék lágy meleg vizet, nyujtsa-bé a' tor-kában az ujját. Vagy : Retket, Czéklat, főz-zön-meg Vizben, annak a' levében igyék jól; az-is meg-indittya.

Kivül a' gyomrot ezekkel kennyék: üröm, Fodormenta, Spikinárd, vagy Birs-alma, vagy Szeretsen-dió olajjal, vagy külön ezekkel, vagy ezekben edgy-néhányat a' kit kaphatni őszve elegyítvén, és beléjek hogy sűrűbb legyen, edgy kis Viaszfazat olvasztván.

Igen jó Kenet ez-is : Mastix olajat, és Szeretsen-dió olajat, Balsamum olajat, üröm olajat, elegyíts őszve.

Crato a' ki három egymás után következett Császároknak volt Medicussa Bécsben, és a' Magyarok között is sokat próbált volt; felette igen dicséri e' flastromot: Végy a' Patikában Ladaniumot négy lótot vagy többet, két annyi Viaszfazal a' tűznél olvazd őszve, vond edgy darab ir-hára.

hára flastrom formán a' mennyi a' gyomrodat bé-lepi, tedd és varrasd reá, légyen rajta éjjel nappal harmadnapig, az után ujjitcsák : a' gyomor melegét igen segíti, és így az emésztést-is, a' szelert őszlattyá.

Igen jó kenni a' Laurus és Ruta olaj is.

Vagy így : Ürmöt, Fodor-mentát, Sállját, nyersen törj őszve erőssen, hints-meg Borral, s'-edgy serpenyőben melegíts-meg, jó melegen ruhára rakván kösd-bé a' gyomrát véle. Ha nyers-et nem paphatni, ezek aszfszún is jók, meg-kell Borban jól főzni, s'-az után úgy kell meg-törni.

Vagy így : Aszfszu Mentát, Ürmöt, verefs Ró-fát. Szék-fű virágot ronscolly őszve, piritott Kenyeret törj apró porrá, hints meg jól véle a' füvet, az után mind őszve főzd meg jól erőss Borban, annál jobb ha aprón tört Mastixot vagy tömjént téfz közikben, melegen rakd ruhára kösd-bé véle.

Vagy: Az aszfszu Mentát, Ürmöt, Sállját, törd és szítáld-meg, hasonlo-képpen a' piritott Kenyér belet; mind ezeket főtt Birs-almának vagy közönséges Almának az husával őszve törvén, és mint a' sűrű Pépet erőss Borban meg-főz-vén, annál jobb ha Gyömbér is leszen benne, kend melegen ruhára, s'-kösd-bé véle.

E' nyavalyáiban a' gyomornak közönségesen az emberek sokat javallanak, sokat is tapasztaltanak hasznosnak, mellyet ki-ki követhet; én itt mindent elő nem hordok. Hanem az ételnek mód.

módgyát kell igen meg tartani. Azért a' gyenge gyomru ember mohón ne egyek, sem fokkal egyfzer meg ne terhelje magát, hanem csak a' mennyit el-bírhát a' gyenge gyomor. Edgyszer éven, azután ne egyék seigyük ha lehet addig, míg az előbbenit jól meg nem főzi a' gyomor. Könnyen emészttőkkel éllyen : arra igen vigyázzon, mitsoda ételt fzenyved inkább nehézség nélkül a' gyomra, s' azzal éllyen : fűstölt asfalt és fős eledelek ártalmassak. Ételt fű-szerfzámoztassa Szeretsen-dióval, annak virágával, Gyömbérrel, Fa héjjal. Mindenek felett használ, e' nyavalyákban a' természet szerint meleg feredő-Banya; főt ugyan italára-is annak vize.

Ha ez erőtlenségek a' gyomornak hévségétől vannak: mindenek előtt (a' mint odafel említém) az ételre kell vigyázni, hogy az ember olyat ne egyék, a' melly a' gyomorban hamar meg-vész, rothad és hévséget szerez : ilyen minden kövér eledel, akár husnak akár Halnak kövére; főt az Halé hamarébb meg-vész. Ilyen a' tej és minden tejes, vajas, mellyek a' meleg gyomorban ottan meg-késerednek : ugy-mint a' Tyukmony-is, kiváltképpen rántva, és a' Mézes ételek, mellyek-is a' gyomor hévsége miatt, hamar méreggá válnak : ugmint az édes gyümölcsök-is, Dinnyék, Cseresznyék, Almák, és hamar meg-vészők, minéműek minden-féle Baraczkok: ísmét az hevítők, minéműek az Hagymának minden nemei, kiváltképpen nyersen, az igen

igen fű szerfzámos eledelek, az ért Sajt, s' többek ezekhez hasonlók.

Azért: itt hasznalatossak az hivesítők, kiváltképpen mellyek egyfzer-s' mind savanyúk-is; mert az ételt kívántatták. Fő ditséretre méltó ez-aránt a' természet szerint savanyu víz, mert mind hivesít, mind a' rosz nedvességeket (az hasat lágyítván) tisztítja : nyári s' téli Saláta, akár maga, akár vize: minden-féle Sóska, akár ételben, akár vizeitalban: minden egreses, Olasz gyümölcsök, Czitrom, Narancs, Pómagránat. Ha Bort iszik, az is savanyu izű legyen. Leg-jobb a' Tamarindussal főtt víz, mellyet a' Patikában kaphatni, jó savanyu és has lagyító. Vagy: főtt Vízét savanyitcsanak Czitrommal, vagy Julepet tsinállyanak Czitrom vagy Sóska siruppal, vagy Gálicz-kő spiritussal: Ez spiritust mind az-által nem kell adni azoknak a' kikben fok a' sár, míg attól meg nem tisztulnak; mert annál nagyobb buzgást forrást tsinál a' gyomorban: sem gyermekeknek, sem aszszony embereknek igen gyakran; mert a' Sóska a' méheknek árt.

II. RÉSZ.

Az étel ki-hányásról, nem emésztésről, és csuklásról.

Okai. Sokszor meg-érik, hogy a' gyomor ki-fészkei. Vánnya és bé-fogadgya az ételt; de csak

csak hamar vagy fellyül vagy alól azon nyersen s' emésztetlen ki-megyen, néha csuklással, néha pedig a' nélkül. Ennek okai mind azok, valamelyek a' gyomrot meg-erőtlenithetik, (mellyekről az első Részben fellyebb szözlottunk) kivalképpen a' gyomornak fok hitván nedvességekkel való telisége, a' miatt el-hűlése, ázáfa és fikulása, melly miá a' mi benne vagyon, meg nem tarthatya: néha pedig a' benne való nedvességeknek erőfs évő keferüése vagy savanyúsága, melly az ő rágásával az hányásra erőlteti: néha a' Bor italban való mértékletlenség, vagy valaminek utálva való étele itala, kövér étkek, s' egyebek. E' savanyu és erős nedvességeket pedig ottan fel-indíttya, az hozzájok hasonló étel vagy ital; úgy mint a' savanyut, a' Bor ital és eczetes étek: a' keferü, évő, erős nedvességet, az Hagyma s' egyéb hasonló. Néha az hányásra erőltet az erős huzut-is.

Jelei. Mind ezek miá ha el-hűl a' gyomor, következik osztrán a' Csuklás; hogy pedig a' Csuklás nagy részent a' gyomor meg-hűléséből származzék, meg-tettség avagy tsak abból, hogy a' kik szoktatásból mindigárt étel után a' kéffel fogokat fokáig vájják, (mint a' parafztok közönségeffen szokták) minden ártalom nélkül nagyokat szoktanak csuklani, meg-hűlvén szájuk el-tátása miá a' teli gyomor, melly ottan el-mulik ha bé-fogják szájukat. Noha a' Csuklás nem tsak a' teliségtől, hanem néha a' ürességtől-is meg-efik, és a' mér-

ges

ges páraktól; mint a' Pestisben, egyéb mérges Hideglelésekben, felettébb erős és erőltető Purgatio után, és a' nagy Vér-has után, meg-szokott történni néha.

Jelentései. Ha az hányásra való erőltetés és nem-emésztés a' teliségtől vagyon vagy az erős évő nedvességektől; hányással gyógyul-meg, a' mondás szerint: *Vomitus Vomitu curatur.* Ha annak hidegségétől, el-ázásától és fikulásától: melegítőekkel és erőstőkkel, minémüekről az I. Részben szözlottunk. A' csuklás után ha ptrusz-szentés következik, gyakrabban meg-szünik: De a' mérges bolondozó forró Hideglelésekben a' csuklás gyakorta halalos jel.

Orvosságai. Azért, a' mint aránza ember, az I. Részben mondott módok szerint, ha kívánatik, hánytassa fellyül a' bő rész materiát; az után erőstítse a' gyomrot ahoz illendőkkel, sült Birs almával vagy Körtvélyel, Fa hejas Nádmézzel meg-hintvén annál jobb léfzen. Vagy, edgynéhány szem Mastixot az hányás után nyeljen-el, vagy piritot Kenyeret egyék, vagy jó Terjéket, vagy eleven Gyömbért: kívül bé-kötvén ürömmel, mentával, a' mint fellyebb-meg irtam.

Jó igen ez is: A' Fodor-menta vizet Pómagránát lével savanyíts jól-meg, tégy edgy kevés Nádmézet belé, s' idd azt gyakran kalánnal. Jó a' régi veres Rósa Conserva vagy Likтариум-is, Szomjuságtól igyék aczélos Vízet vagy Sóska

vizet,

vizet, annál jobb leszzen ha aprón tört Bolus-Armenust elegyítse belé.

Jó az hányás ellen a' Babnak vagy Lentsének második leve is ha íszod. Annál hathatósabb ez: Reszeld-meg a' Birs-almát, facsard-ki levét, abból edgy vagy két kalannal igyék; ottan használ.

Gáliczkő spiritussal savanyíts Vizet, azt igyad; ellenzi igen az hányást. Ha ugyan még is erőltet: annál inkább savanyíts-meg, ugy igyad. Ha az nintsen: igyál erős eczetet. Annál jobb ha azon spiritusból öt hat csöppet Borban eresztesz, s' azt íszod éjomra mindennap edgy kalannal. Vagy: azon spiritussal savanyíts üröm vizet, ereszd edgy kevés Fodormenta levét belé, azt igyad kalannal.

Külsőképpen, jó az hányás ellen a' Cámphoris szaglaní. Ísmét: a' Veres-hagyma is vízfűzveri ha szaglod. A' mi pedig a' kenést és kötést illeti: mind azokkal élhetni, melyeket az első Részben meg-jedzettem.

Vagy így: Főzd-meg erős Eczetben a' spongyiát, facsard-ki az Eczettyét, csak ugy nyirkosfan jó melegen a' mint el-álhattya köfűk a' gyomrára. Annál jobb ha az Eczetet elsőben Fodormentával és Szék-fűvel fel-forralod. Vagy pedig: a' nyers Fodor-mentának a' levét facsard-ki, tölcs meg annyi Bort hozzá, forrald-feld, márcs spongyiát belé, és ki-facsarván, jó melegen köfd rá.

Vagy

Vagy így: A' Birs-almát hámozd-meg, főzd-meg Gyömbéres Borban, az után aprón tört szitált aszszu Fodor-mentával törd újlag, és főzzed őszve mint a' Pépet, melegen kend ruhára, köfd bé a' gyomrát véle.

Vagy így: Ürmöt, Mentát, Méh-fűvet, főzz-meg Eczetes Vizben, melegen köfd a' gyomrára; meg-újítván ha meg-hűl.

Vagy így: Fodor-mentának a' levét ki-facsarván, elegyíts-meg Eczettel, azzal jó savanyu Kovált gyurd-meg, és meg-lágyítván kend ruhára, s' köfd a' gyomrára.

Tsak ez-is használ néha: kezeit és nyakát ha jó hideg Vizzel meg-nedvesíti; főt ugyan tartcsa benne a' kezeit edgy ideig, a' nyakara pedig hideg Vizes ruhát tegyen, a' torkán pedig az álla alatt edgy Tyukmonyat tartson.

A' Csuklásban, ha a' teliségtől és a' gyomor hidegségétől vagy on, mind ezek használnak. Sőt csak ez-is hasznos annak szüntetésére: Rádj Kömény magot, tarcs meg a' lélegzetet edgy darabig, az után azt mint meg-melegült párát nyeld-el, tégy ugy edgy néhányzor; meg-fűnik.

Minthogy a' ptrűzfűzés-is meg-fűnteri néha: szíj ptrűzkölő port fel. Jó hirtelen a' Terjék is ha edgy Mogyorónyit meg-eszel. Tarcs hideg Vizet a' szádban az után. Vettefs edgy nagy köppölyt a' köldöködre ha ugyan nem szűnik. A' tüzes sarámakot Borral ólts-ki, melegen rakjad ruhára, köfd-bé a' gyomrát véle. Az ijesz-

K

tés

tés vagy hideg Vizzel véletlen arczúl öntés-is, használ néha.

Ha valami mérges materiától vagyon: (mint a' forró Hideglelésekben) leg-jobb orvosság a' Ter-jék. Ismét : Papa-fű magot, Kómény magot, Fa-hejat, főzz-meg Borban, s' azt igyad kalánnal.

III. R É S Z.

A' Gyomor-fájásról.

Fész-kei. A' Gyomor-fajásban, meg-kell tudni a' fajásnak mind fészket, mind okát. A' mint azért hogy a' gyomornak három része, ugymint: annak felső és alsó szája vagy kapuja, és ismét az egész több része, tömlője vagy ürege. Ha a' felső szája fáj, minthogy azon igen sok érzékeny inacsok (nervusok) szövődnek fonódnak össze; rettenetes a' fájdalom: és minthogy szűhöz közel vagyon, a' szűnek fájdalmát is és el-fojlódását magával hozza, az honnan-ugyan *Cardialgiának* is vagy szű fájdalmának hívják. Ha az alsó szája fáj a' gyomornak, a' mellyen az emésztettétel a' bélekre ki-megy: az, inkább tulajdon-képpen hivattatik Gyomor-fájdalomnak, melly mikor a' gyomornak üregiben meg-gyülekezett és ezt az alsó száját feszítő s' tekerő szélről vagyon, hivattatik Köldök csömörnek, melly Deákul *Colica flatulenta*, vagy *Colica ventriculi*.

Okai.

Okai. De e' rágó és kinzó fájdalom, gyakrabban a' keferű, évő, lós, savanyu, és a' gyomornak hol felső hol alsó igen érzékeny kapuját érdeklő s' ostromló nedvességektől és gőzöktől vagyon. Melly meg-terfzik tsak abból-is, hogy gyakrabban nem állandó ez; hanem hol az étel után mikor az emésztésnek kellene lenni, akkor kénozt, a' gyomorban regett rosz fűlt nedvesség, az új ételtől italtól, mint a' mész a' víztől, fel-lobbanván, forván, és e' gyomor háboruját szerezvén, melly minden felé üti magát; és valahol a' gyomor részeit éri, az ő erős évő erejével azt serti, sebheti: Hol peniglen éjomra fáj, és akkor a' koplalással nevededik a' fájdalom, az eledel vétellel penig tsendesedik; akkor esik penig ez, mikor tudni illik bő a' farga vagy fekete savanyu fár a' gyomorban, az penig hig, melly az ő éleltségével mikor csak maga vagyon, serti a' gyomrot; de ha az új étellel még-elegyedik, kiváltképpen ha nem hozza hasonló erős vagy savanyu az eledel, nem annyira sebhethet, ez meg-esik néha a' sok ideig való koplalásban, meg-éleledvén és mint-edgy meg-ezetedvén a' gyomor-béli nedvesség. Néha ismét rettenetes fájdalom következik a' gyomornak sebtől-is, midőn az, vagy meg-kél és ki-fakad, vagy valami egyéb okon ki-sebesedik: ez ilyen fájdalomnak semmi szűneti nintsen.

Külömbiségei. A' Gyomor-fajás penig, néha forrózással, nehéz lélegzéssel, s' elme busulásával vagyon, néha penig a' nélkül; és ha vagy hányás

K 2

vagy

vagy alól tisztulás követi, a' beteg gyakrabban könnyebséget érez belőle.

A' nagy forrózó Hideglelesben, ha edgyszer s'-mind nagy Gyomor-fájás-is következik, igen veszedelmes jele a' gyomor nagy fel-gyuladásának, és többire halálos.

Orvossági. A' mi orvossát illeti: ételére kell és italára igen vigyázni, minthogy az étel ital leg-elsőben is a' gyomrot éri, melly ha alkalmatlan, ugyan a' gyomor-is érzi egyéb belső részeknél hamarabb meg. Etele azért legyen könnyű emésztő, jól meg-főtt, leves inkább mint száraz, jó meleg, az ő rendes idejében, és a' mit a' gyomor egyszer könnyen el-fogad, és magában nehézség nélkül el-fzenved, azt meg-kell szokni, és többször is elő kell venni: az étel sok fele ne legyen, mert edgyik a' másikkal öszve forván és fel-buzogván, kiváltképpen ha ellenkező természetűek, mint a' Mézes vagy Tejes az Eczeteffel, a' gyomornak ujjabb kint szerez: legyen edgy vagy kettő jó: igen Eczetes, fűszerfámos és lós ne legyen: a' fűszerfámok között leg-jobb a' Szeretsen-dió virág, a' Fa-héj és Safrány, mert ez természeti szerint is fájdalom enyhítő. Sállya, Fenyő és Kő-mény mag s'-Kapor, a' miben illik, ki nem marad-gyon. Itala legyen edgy darabig vagy Vizes Bor, vagy Fa-héjjal s'-Árpával főtt Viz, csak hűvőssen neigen hidegen, mert a' gyomornak a' mi kevés ereje volna-is, azt-is el-ronttya az igen hideg, és az étel kívánást el-vélzi. Reggel, este, vagy edgy

edgy kis Terjéket, vagy Fa-héj vizet, vegyen-bé. Nappal ne aludgyék; mert az, tsak meg-keferiti, fonnyasztja, nem meg-főzi az eledelt, mint ama' nyers füstölő faból való tűz; az éjjelit pedig, minden mesterséggel segitcse. Arra igen vigyázzon, hogy az hafa mindenkor szabados legyen. Bútól, bánattól, haragtól, magátigen ójja; mert ez mindenik a' gyomrot erőtleníti, és az emésztést gátolván, a' nedvességeket keferiti, a' vért fűriti, nyálafittya, a' béleket szorittya, mintha által övedzené a' fájdalom a' vékonyát, lépét puffaszttya; és edgy summában a' mint Salomon szól, a' tson-tokat szárazttya.

E' nyavalyában elsőben is a' gyomrot a' sok vészett nedvességektől tisztítani kell; de tsak lassan lassan, egy néhány nap asztatván, és tsak ugy gyengén a' testből takarítván; mert egyszeri erős Purgatio csak el-tsapja magát, mint a' febes patak: a' mi úttjában vagy on, magával azt ki-vízi, de a' sűrű enyves sült nedvességet, fel nem ásztattya, hanem a' testben hadgya; és így a' testet is, héjában meg-erőtleníti.

Azért: fellyebb az első Részben le-irt, Aloés, Myrrhás égett-borral élylen a' beteg, reggel s'-este, edgy edgy kalánnal bé-véven, meg-Nádmézelheti a' ki akarja: edgy hétig, tovább-is élhet ember ezzel. Vagy: csináltasson valami jó sacculust (fatskót) melyet Borban tartván, arról igyék mindennap ebéd s'-vatsora-előtt két két órával, edgy hétig s'-tovább-is. Ez így is

mindgyárt meg lehet: Földi epén, (Centauria minor) Temondád-fű gyökeret, (Eryngium) Dictamnus gyökeret, Apró-Bojtorján levelet, Kapotnyak gyökeret, Eb-téj gyökér héjját edgy kevesset, Kőmény magot, Fa-héjjat, vagdally őszve, rakjad fatskóban, tedd edgy ejtel Borban, állyon benne, és az idő szerint (a' mint mondám) edgy edgy csészével vegyen-bé. Vagy pedig: *Stomachalis* Pilulákat vegyen, és minden héten kétszer, ugmint Szeredán, Szombaton le-fektesse, hetet hetet, nyeljen el benne. A' mi a' *sacculust* illeti: annál jobb izút is készíttethet ember Patikában, mert ez, keferű; erre mind az által akar ki szert tehet.

Alig lehet belsőképpen a' Gyomor-fájásban edgy jobb a' Szék-fű viznél, ha azt ifszza a' beteg. Ha azt nem kaphatni: a' Szék-fű virágot forrás Vizben főzze-meg, azt igya melegen. Annál jobb, ha a' Kőmény magot darabossan meg-töröd, Szék-fű vizben meg-főzöd, meg-szűröd, Nádmézeled, s'-azt ifzod. Vagy pedig: Szék-fű vizben olvasz Terjéket el, s'-azt igyad kalánnal.

Vagyon a' Patikákban edgy jó *Electuarium*, melyet hívnak *Electuarium de Baccis Lauri*, ez a' gyomornak minden nyavalyáiban használatos, akár tsak ugy Terjék formán egye ember, akár meleg Borban, akár Szék-fű vizben elégytse, s'-ugy igya kalánnal.

Vagy így: Mondola belet, Tök, Ugorka és Gő-

Görög-dinnye magot, törjön erőssen őszve az ember, erefszfe-fel akar mezei Mákvirág, akár Saláta, akár Uti-fű vizzel, mint a' Téj olyan léfzen, vessen (ha akar) edgy kevés Nádméze belé, azt igya gyakran kalánnal. Ha Mákvirág vizet nem kaphatni, jo a' Fodamenta viz-is.

Külsőképpen tselekedgyél így: Fejér-Málva gyökeret, veres Rószát, Szék-fű virágot és üröm virágot, főzz-meg tiszta Vizben, (annál jobb léfzen Szék-fű vizben.) Ha hévsege vagy a' gyomrának: a' főzés közben tölcsenek edgy kevés Rósa eczetet vagy Rósa-vizes eczetet közi-ben, szűrjék-meg, egy-néhány rét ruhát (jobb a' spongyia vagy nemez) belé mártván, és levét jól ki facsarván, nedvesen, jó melegen, köffék a' gyomrára, s'-azzal párollyák, napjában edgy-néhanyfor.

A' párlás után: Ruta, vagy Kapor, vagy Kőmény olajjal, kenneyk-meg a' gyomrát mindgyárt: annál jobb, ha az olajat jó égett-borral őszve elegyíted, s'-ugy kened.

A' kenés után: ragaszszanak *flastromot* a' megkent gyomorra; jó, *Emplastrum de Baccis Lauri* a' Patikában. Vagy pedig: aprón tört Kőmény vagy Kapor magot, főzz-meg jól Mézben, kend ruhára, s'-kősd a' gyomrára.

Jó a' Fa héj vizzel való élés is. Ísmét: éhomrakét vagy három keferű Mondola belet vagy Barack magot meg-enni.

A' nagy tekeréssel való Gyomor-fájásban, hirtelen

telen, használ ez-is, ha a köldökére edgy öreg köppölyt vagy edgy csuprot vetnek.

Avagy: A kemenczéből ki vött meleg Kenyeret két felé szelvén, hinesék meg felét aprón tört Gyömbérrrel vagy Kőmény maggal, s' jó melegen a' mint el-álhattya, kössék a' gyomrára.

Ha ugyan nem szűnik a' fájdalom: Főzzenek feredőt fejer Malvából tövestől, Szék-füből és Somkóróból, s' abban üllőn kétszer napjában, étel előtt: a' feredő jó meleg legyen, a' mint el-álhattya a' teste.

Jó ez-is külöképpen a' fájdalom enyhítésére: Tyukmony szíkiével erefszék-fel az édes Tejet, jól Sáfrányozzák meg, az után vessenek fejer Czipó belet belé, főzzék-meg erőssen mint a' Pépet, kennyék melegen ruhára, és kössék a' gyomrára.

Vagy így: Szép vékonyon szelgyed szeletekre a' Kenyeret, piríts meg öntözd meg Rósa eczetel, főtt vagy sült Birs-almának az húsával, télben Birs-alma liktáriommal, törd őszve jól, erezd fel savanyu Borral mint a' Pépet, vés belé tört Mastixot vagy Tömjént, tört és szitált üröm és Szék-fü virágot, edgy kevés Szerecsén-dió virágot, Rósa és Szék-fü olajat is, erefsz belé, főzd ezeket mind őszve, kend ruhára, kösd-bé a' gyomrát véle jó melegen; ha meg hűl, ujítani kell.

A' Szeretsén-dió olaj-is igen jó, ha Szék-fü olajjal őszve olvasztván és elegyítvén, a' gyomrot kenik véle.

A' sa-

A' savanyu fártól való rágó fájdalomban, ez-is hirtelen használ gyakorta: Végy szép fejer Krétát edgy lótort, Szerecsén-diót edgy sütták nyomót, Nádmézet két lótort, törd ezeket apró porrá, és edgy mogyorónyt e' porból vévén, edgy kalán meleg Födormenta vízben el-elegyítvén, idd-bé akar mikor, mikor a' fájdalom kénozt.

Vagy: edgy kevés üröm sirupot el-elegyítvén edgy kalán vad Mák vízben, azt idd-bé.

IV. R E S Z.

Az Has-szorulásról és Kolyikáról.

Külbomb. NEM minden Has-szorulás Kolyika, s' mint ellenben nem minden Has-menés Vérhas. Mert néha az emésztet megyn ugyan, de tsak resten, azonban penig ugyan szorulva az has, melly miá a' rut párák fel-gőzölögnek, a' gyomrot érdekelvén vesztegetik, az étel kívánást el-rontyák, és nag'fő-fájásokat szereznek.

Ez Has-szorulásra némely emberek ugyan természetek szerint hajlandók, meleg, száraz testek állapottyával vagy *temperamentummal* birván; úgy hogy, akar-melley kitsiny okból ottan meg-szorul a' bélek.

Okai. E' penig olyan dolog, hogy, valamint-hogy a' belső hévség oka az Has-szorulásnak, úgy ellenben az Has-szorulás is nemzi az hévséget, és így ezek egymást igen segítik.

K 5

Nem

Nem csak az hévség és szárazság szerzi penig ezt-mindenkor, hanem néha az hidegség is: így a Gutta-ütésben, annak nyálas hidege miatt, elveszén a' béleknek erőlködő erejek, Has-szorulás szokott következni.

Ezt segítik minden enyves, száraz, fűtölt, nehezen emészto' eleségek, igen hideg italok és éretlen savanyu Borok, mert noha a' savanyu Bor lágyítani látszik is az hafat, de szintén az után a' lágyítás után szokott leg-veszedelmesebb szorulás következni, mert lágyit ugyan borkövével, de szorit seprejével. A' kiknek ellenben az ő szorulások az hévségtől és száraz természetűtől vagy, azoknak minden száraz és hevítő ételek italok, nyavalyájoknak ujjítására valók.

A' valóságos Kólyikában penig, nem csak szorulás, hanem rettenetes tekergő, furdaló, és nyíllaltató fájdalmok és belső égések is vannak, kiváltképpen a' bal vékonyában az ágyékára alá.

Ebben penig, a' szorulásnak okai sok félek: Néha meleg, forró, rágó epés sár; néha hideg, enyves, nyálas, taknyos materia; néha meg-rekett szél; néha bema termett és ott meg-rekett férgek. Innen mondatik az Hideg, Meleg, és Szél Kólyika.

Meg-kell penig ezt itt tudni: hogy, kiváltképpen a' meleg Kólikának oka, nem mindenkor ben a' bélekben vagy, hanem az hafnak üregiben a' béleken kívül a' fodor háj körül, oda hatván valami uton az epe-sár, melly, rettenetes fájdal-

fájdalmakat s' égéseket szerez, mintha valósággal való Kólyika volna. Ez, hogy nem a' bélekbe legyen, meg-tetstik ebből; mert a' kristélyezés, semmit nem enyhít. Ebben a' beteg csak el-szárad, és lassu Hideg is leli miatta. Ez illyen formájú Kólyikában esnek el a' tagok, kiváltképpen a' felsők; sőt a' Nehéz nyavalya is ki rontya miatta, fel-hatván az agyvelőben az az epés rágó materia.

Külömbiségei. A' Kólyikában a' fájdalom néha csak egy helyen vagy, néha széellyel jár az hasban, és hol jobb, hol a' bal részre, hol alá, hol fel, uti magát. A' bélek a' Kólikában gyakrabban meg-szorulva vannak, úgy hogy még szél sem mehet, és ha megyen is valami, az, őszve sült golyóbis, és széllel elegy vagy. Néha megyen az has, még is meg-vagy a' Kólyikai fájdalom; mert az őszve sült golyóbisok, a' gerezdes vastag bélben el-maradnak, ha az higja tágul is.

Jelei. A' nyálas és taknyos Kólyika, melyben a' szél is inkább aralkodik, leg-kinosabb, és nehezebben tágul. Ha a' széltől vagy: puffad az has, és nagy zörgést korgást művel. Ha az epe-sártól: nagy az hévség, Hideglelési forrózás, szomjuság, és a' vizellet is láng színű.

Külömbiségei. E' Kólyikás fájdalmat a' vese fájdalmától, nehéz mindenkor meg-külömböztetni még annak is a' ki szenved; ez penig kiváltképpen a' külömbség: A' vese fájdalom a' vesénél kezdődven, egyenesen az ágyékre és szemé-

remre hat alá: A' Kólyikai fájdalom penig, széllyel jár, és mint-edgy által övedzi az hasát. 2. A' Kólyikai fájdalom, étel után öregbedik a' bélek meg-nyomulván a' teli gyomortól; de a' vese fájdalom, ellenben az étellel szünik inkább.

Jelentései. A' mi a' jelentéseket illeti: A' Kólyika, ha meg nem rögzött, ha bujdosó fájdalom és edgy helyen nem reked meg, ha néha néha a' fájdalomnak szüneti vagy on, s' tellyességgel úgy meg nem rekesztette a' béleket hogy ugyan semmi ne menne, reménseget nyujt a' gyógyulásra.

Ha penig igen nagy a' fájdalom, és csak ugyan azon helyben, szüneti nintsen, semmi nem megyen tőle, semmit nem alhatik a' beteg, azonban az hányas erőlteti, csuklik, eszén nintsen, tagai hülnek, hideg a' veriték, nincsen ott gyógyulásra reménsege.

Orvosságai. Minden Has-szorulásban jó segítés a' reades Kristély; de gyakran nem kell véle élni, mivel osztán a' természet annyira reá szokik, hogy a' nélkül semmit nem erőlködik; sőt néha többet használ egy kevés Manna és Mondola olaj, edgy kevés Tyuk lévben bé vévén, mint sem harmincz Kristély.

Ellyen lágyító eszközökkel az illyen beteg, kiváltképpen egyéb étel előtt, ugymint olajos vagy vajas levelekkel.

Jó a' főtt aszszu szilva, kiváltképpen ha jól meg Nádmezeled; ezt penig ebéd előtt, edgy órával egye,

egye, s' egy jó ital vizes bort igyék reá; nyilván meg-indította. Jó azon módon élven véle, a' Vajban és Nádmezeben főtt Alma-is.

Vagy így: Ebéd előtt edgy órával egyék-meg edgy diónyi Irosvaját, igyék meg azon módon edgy jó ital vizes bort reá.

Minden héten penig egyszer így cselekedgyél: Végy két lótlágy Cassiát, edgy fusták nyomó készített Bor-követ, keverd össze jól, és nyeld-el éjomra.

Vagy így: Három lótlágy Mannát egy kevés étel lévben olvasz-el, s' hörpögezd-fel éjomra.

Vagy így: Új Mondola olajat, Mannát, mindeniket edgy lótlágy, vagy Korpa czihrében, vagy Káposzta lévben, vagy Szilva lévben elegyícs-el, s'-azt hörpögezd-fel, kér órával ebéd előtt.

Vagy így: Veres Czékla levelet főzz meg Tehen hús lévben, azt hörpöllyed azon időben.

Vagy: Főzz aszszu húsos Szilvát meg, edgy kevés Folia Sennét ruhában kötven főzd-meg kőszte, annak mind leve mind szilvája igen jó has lágyító.

Kivül kenni kell az hasát Fa-olajjal, vagy Ludháj sirral, vagy penig illyen kenettel:

Vagdald-meg aprón a' fejer Málva levelét, főzd-meg Vajban edgy serpenyőben, és jó erős ruha által fatsard-ki jól, azon ki-facsart sirban főzz újolag más vagdalt Málva levelet, és fadsard jól ki, háromszor így tselekedven, ezzel kennyed; igen szépen lágyította.

Jó ezen

Jó ezen végre, kenni véle : a' fejer Liliom olajis, a' Dialthea nevű kenet, Laurus olaj, s' több effélék. Ismét : a' Kő olaj, Ruta olaj, Castoreum olaj, akár külön külön, akár öszve elegyítve.

A' mi a' Kőlyikát illeti : minthogy gyakrabban esik-meg az Hideg Nyálas és Szél Kőlyika; elsőben is ennek gyógyításában illyé formát kell tartani:

1. A' béleket tellyességgel meg nem kell engedni szorulni, és mihelt valami szorulást érez, ottan lágyítani kell. 2. Elsőben alól kell inkább próbálni kristéllyel, mint sem felyül valami itallal. 3. Ha a' szorulás tágul : fájdalom enyhítő orvos-fágokat kell adni.

Igen jó azért a' Kőlyika elein, akár az édes, akár a' keserű Mondola olaj, ha meleg Borban öt vágy hat löt nyomót meg-íszik a' beteg belőle, mind a' fájdalmat enyhíti igen, mind penig a' megfeneklett enyes matériát szép gyengén felásztatván, azt a' testből ki-vízi.

Jó fájdalom enyhítők ezek is az Hideg Kőlyikában : Mőld-ki fejer Borban a' Farkas bélit, az után kemenczében meg-aszalván, törd apró porrá : E' porból edgy fűtők nyomót vévén, vésd edgy kevés fejer Borban, hirtelen enyhíti a' fájdalmat ha meg-íszod.

Vagy így : Forrally tisztá Vizet, az után negyed részénnyel Fa-olajat mennyi a' Viz, tölcs közzé, Borfold-meg : Ebből jó-melegen a' mint el-szenvedheti, vegyen-bé a' beteg edgy két kálannal; a' fájdalmat igen ólttya.

Vagy

Vagy így : Három vagy negy löt Mondola olajat, edgy kalán Mák siruppal, elegyits meleg Borban, s' igya-meg.

Vagy penig : Edgy mogyorónyi Terjéket, vagy magát tsak, vagy penig meleg Borban el-olvasztván, vegyen-bé, ez-is használ igen az Hideg Kőlyika fájdalmiban.

Mind azokkal penig a' Kőlyikában-is élhetni, a' mellyeket fellyebb ezen Részben lágyításnak okáért le-irtam.

Ha a' széltől igen feszül az hasa : *Gálénus* tanácsából, vessenek csuprot vagy valami nagy köppölyt a' köldökére; mindgyart szűnik a' fájdalom.

Ismét : Melegitsenek Kőlest, Zabot és apró Sót edgy serpenyőben öszve, tegyék ezeket ruhasatskóban, és jó melegen kössék az hasára. Vagy penig : hamar Téglát melegítvén, s' ruhába takarván, jó melegen tegyék az hasára.

Belsőképpen, a' szél ellen ez igen hathatós, *Electuarium de Baccis Lauri*, végy a' Patikában, edgy diónyit elegyits-el edgy mézfűszely jó úrmós Borban, cseppences négy vagy öt-csepp vad Kőmény olajat belé, jó melegen gyakran edgy edgy kalánnal vegyen-bé belőle.

Vagy ez helyén : Törj Babirt (Bál-fű magot) és Kőmény magot apró porrá, szitáld-meg Borban forrald-fel, vés (ha vagy on) Mannát, vagy Fa-olajat tölcs belé, jó melegen azt hőrpögesse.

A' Kri-

A' Kristély aránt pedig e' Kólyikában meg-kell tudni: hogy, edgy fele Kristély, nem mindenkor használ; mert néha olly enyves phlegma rakodik meg a' béleknek belső oldalain, hogy azon a' kővér Kristély semmit nem fog ha tsipő ereje nintsen; ollyankor azért igy cselekedgyél:

Végy igen erős Bort annyit, mennyi edgy Kristélyhez elég, tégy hat lótot Dió olajat vagy Len-mag olajat belé, négy vagy öt kalán erősegett-bort, Fenyő-mag olajat, Ruta olajat, mindeniket két két fusták nyomót, melegits őszve ezeket, és kristélyezzék-meg véle; Csudálatosan használ nagy kinokban.

Vagy igy: Gyermekek Hugyát végy annyit, mennyi elég, Dió vagy Len-mag olajat nyolcz lótot ereszt belé, Terjéket két fusták nyomót, elegyits és melegits őszve, kristélyezd-meg véle.

A' kristélyezés után mindgyát, Mondola olajat vagy Fa-olajat (a' mint oda fel-irtam) igyék be.

Ditséretespor a' Kólyikában ez is: Edgy fazekat aprón vagdalt fejezűrömmel tölcs-meg, tölcs két ejtel Bort reá, huszonnégy óráig ázzék, felét a' Bornak osztán szűrd-le más edényben, a' másikat pedig főzzed, aprónként ezt is reá töltögetvén mind addig, míg minden Bor az ürömről elapad és fő. E' fővés közben meg látod, hogy fellyül a' fazék oldalaira sok szép veres por ragad, melyet szédgyle. E' porból, három nap egymás után minden reggel, edgy kés hegyin vévén vésd edgy

edgy kalán Borban, igya-meg; hatalmasan enyhíti a' kint.

Jó ezen végre a' Narancs héjja is, ha meg-töröd, szítalod, és Borban iszod. Jó a' Narancshaj olaj, Fenyő-mag olaj, Castoreum olaj 3. 4. tseppet meleg Borba bé-vévén.

Ísmét: Szeretsen-dió olajban elegyits Pésmát, kend véle kívül a' köldöke táját.

Igen jó belől a' Castoreum, edgy borfőnyit olvaszt-el Méhserben, s' idd-meg; alig-is lehet ennél jobb, ha gyakran élszvéle.

Ísmét: Majusban szedd-meg a' Tehén-ganét, és meg-aszaltván, tedd-el. Ebből törj-meg porrá, elegyits, Lilium, Ruta, Szék-fű, vagy tsak kőzönséges Fa-olajban, ezzel kennék az hasát a' fájaldalmokban.

Ísmét: Zabot, Kölest, varjanak edgy facskóban, főzzék-meg meleg Borban, s' azt tegyék az hasára míg a' melege tart, az után újítsák.

Szünnvén a' fájaldalmak, hogy azok meg ne újuljanak, igyekezni kell azon, hogy a' phlegmás nedveség jobban is ki-takarodgyék: Azért, Folia Sennét, Rhabarbarumot, Mannát, Bor-követ, Föld-epe füvet. (Centaurea minor) Kőmény magot, edgy fatskóban rakván, ereszték fel ejtel Borban, tarcsák meleg helyen, s' mindennap edgy edgy csészével éjomra igyék-meg a' beteg, míg benne tart. Vagy pedig: a' fatskót kétszítsék úgy, a' mint fellyebb az harmadik Részben le-irtam.

Az ki-takarodván, valami jó gyomrot és béleket erősfűtő s'-szelet ofzlató spiritusokkal éllyen. Illyenek: spiritus Terebintinæ, spiritus Salis, Anis és Fenyő-mag olaj, mellyekből mindennap négy vagy öt cseppet étele előtt meleg Borban vegyen-bé.

Ezen kívül hasznos ezen végre a' Fa-héj viz, Anis viz, Czitvar viz, reggel s'-estve le-fektekor élven véle akarimellyikkel.

Az Epe-fártól eredett és meleg Kólyikában, lágyító, de egyszer-s'-mind nedvesítő, és valamennyire hivesítő, s'-fájdalom enyhítő Krisztélyek kívántatnak. Kivált-képpen jók a' Téjből, Olajból, Terpentinából, Tyukmony szikiből, Málvából, Czékla levelből, Savóból &c. valók.

Az hasára-is olyanokat tegyenek, mellyek mind melegítsenek, mind egyszer-s'-mind nedvesítsenek mint edgy lágy feredő; illyen az ökör hójag, mellyet feligtölcsenek meg meleg Téjjel, vagy Vizzel, vagy Fa olajjal, köffek-bé, s'-tegyék az hasára; a' fájdalmat igen enyhíti.

Vagy így: Arpalisztet és Len magot, főzzenek meg Szék-fű olajban, azt flastrom módra ruhára kenvén, jó melegen köffek az hasára.

Némelylek az illyen kinban gyenge apró Kutyák kólykókat raknak az hasokra, s'-igen használ.

Azonban, minthogy ez illyen Kólyikában a' máj igen hevül, azt így kell hivesíteni: Salátának, Katang kóró levelének ki-facsart levét Rósa eczetel elegyits öfzve, márts ruhát belé, redd a' májijára.

Ismét:

Ismét: Csinállyanak hivesítő Julepeket, mezei Mák vizzel, Saláta vizzel, Cichoria vagy Sóska vizzel, öfzve elegyítvén Viola vagy vad Mák Siruppal, s'-azt igya, mind a' fájdalomra mind a' szomjuságra nézve.

Ha a' fájdalom enyhül, a' fárt szép gyengén tisztítani kell illyen módon: Három vagy négy fűtök nyomó Rhabarbarumot, főzz-meg Cichoria vizben, facsard ki jól ruha által, Nádmézeld meg, vagy olvasz Mannát el benne, idd bé.

A' fájdalom enyhülvén, a' sár-is tisztulván, mikor annak ideje vagy on, igen jó a' szomjuság enyhítésére a' Görög-dinnyével való élés. Jó a' savanyu Vizzel való élés-is annak módgya szerint, ebéd s'-vacsora előtt edgy vagy két órával. Jó a' Savóval való élés-is és a' Korpa czibre.

Mind ezek felett való, mind szomjuság óltani, mind has lágyítani, a' Tamarindus a' Patikában: ebben két lötöt főzz-meg edgy ejtel forrás Vízben, szépen meg-savanyittya, azt igyad szomjúságtól.

Kivül az hasát kennyék Mondo, vagy Liliom olajjal, vagy Viola olajjal, vagy közönsége, Faolajjal. Leg-jobb penig az a' kenet, mellyet a' Patikában *Galbanetum*nak hívnak.

Mind ezek így menvén-is véghez; de ugyan a' krisztélyezést-is nem kell abban hadni, hanem mi-helt valami szorulást vagy fájdalmat érez, véghez kell vinni. Azt penig csak édes Téjből, Olajból, Tyukmony szikiből, és Terpentinából kell öfzve simogatni.

Ez ilyen Kőlyikában hamar el-esnek a' tagok, azon az okon, a' mint oda-fel meg-irtam. Melly hogy ne legyen, idején kell gondot vifelni; minden reggel azért az egész hasát üröm olajjal ken-nyék-meg, ez mind erőssíti a' részeket, mind a' szelet oszlattya. Annal jobb ha hig Ambrával (a' kitől ki-telik) és Myrrha olajjal öszve timpo-rállyá, s' ugy keneti.

Belsőképpen kíváltképpen éjjelre, gyenge me-leg Borban aprón tört Zedoirát (Czitvart) és Mirrhát elegyítvén igyék.

Ismét: Kővér Berbécsnek a' fagygyát azon melegen a' mint ki-vefzik, terítsék és köfsék az hasára. Vagy, gyenge Kutya kőlyköket, mel-lyek a' miatt meg-kőlyikásodnak magok-is, és el-vefznek. Vagy, eleven Réczenek az hasát mel-lyeszfék-meg, és tegyék az hasára.

Ha ugyan a' taga el-esik: Kenyék azt Galba-netummal, vagy Sállás Borral, vagy égett borral, Lúd, Récze, Medve vagy Borz hájjal: ezeket aprón meg tört és szitált Sállya porral öszve kevervén.

A' mi a' Diátát illeti: Meleg házban legyen, szél ne érje. Hideg italt ne igyék, Vízet tellyes-eggel ne, hanem Bort kevéssét. A' meleg Kőlyi-kában vizes bort, jó főtt Vízet Fa-héjal, Kőmén-nyel s' Arpával. A' szomjuság szenvedés itt leg-többet használ.

Etele könnyű emésztő legyen, leves inkább mint száraz, olajos, vajas, tehen-hús siros, gyenge húsú

húsú állatok főve nem sütvé. Minden rántott igen árt. Az ételében (az hova illik) Sállya, Petrefellyem, Majorána, Csombord, vad Kő-mény, legyen. Kevéssét egyék egyszer. A' bu-sulásnak alkalmatosságait is távoztassa, mert ve-szedelmesül meg-árt.

V. RÉSZ.

Az Has-menésről és Vér-hasról.

Külömb-ségei. NEM minden Has-menés Vér-has; mert néha természetnek jó munkája az Has-menés, és ember nagy könnyebbséget érez utánna. Néha pedig nagy erőtlenségére vagon, és meg-orvoslásra való nyavalya.

E' pedig vagy fájdalom, nagy has-tekerés és bé-lek ki-sebesedése nélkül vagon, és mondatik kö-zönseges Has-folyásnak *Diarrhœának*: vagy nagy tekeréssel és ki-sebesedésével a' béleknek, és mondatik tulajdonképpen Vér-hasnak, *Dysen-teriának*.

Az Has-folyással, néha emésztett nedveségek tisztulnak, néha pedig csak ugy-mégyen emésztet-len ki az eledel, a' mint bé ment; és ez hivattatik *Lienteriának*, az az Hasfikulásának: néha pedig csak az erőltetés és gyakor le-ülésre való kívánc-zás vagon, de többire semmi nem mégyen; ez hivattatik *Tenesmusnak*.

Okai. A' mi a' seb és tekerés nélkül való Has-

menéseket illeti: akar nyersen, akar emésztve takarodgyék felettébb a' fok rutcság, mind annak oka a' gyomornak erőtlensége, kiváltképpen a' gyomor alsó szájának vagy kapujának el-ázása és meg-fikulása s' rágulása, melly miatt a' benne való étel és ital az ő rendes idejéig benne nem maradhat és meg nem főhet. Ide járul a' béleknek is erőtlenségek, mellyek a' bő nyáias nedvesség miá néha annyira el-áznak és fikulnak, hogy magok-ban meg nem szoríthatják a' gyomorból ki-ment emésztett Chylust, melynek edgy részéből még jó vérnek kellene lenni; hanem mind java mind roszíza ki-takarodik a' testből; és így a' test meg erőtlenedik, s' jó vére nem szaporodván, veszni kezd.

Néha nem annyira a' bő nedvességgel való el-ázástól vagy on; hanem attól, hogy a' nedvesség igen erős és évő s' rágó erejű, melly érdekelvén s' rágván a' gyomor kapuját és béleket, a' léfzen, hogy nem nyughatván a' bélek, idő előtt ki-adgyák a' mi benne vagyon.

A' mi a' gyakor le-ülésre való erőltetést illeti, melyben vagy semmi nem, vagy pedig igen kevés és taknyos matéria mégyen, annak oka és sefzke csak a' vég hárkában vagyon, mikortudniillik az erős rágó nedvességek, fekete sár, lós phlegma miatt, ki-évődik, sebeffedik.

Jelei. A' tulajdon-képpen való Vér-hasban pedig, gyakor és véres Has-menés vagyon, nagy has-

has-tekeréssel, kinos fájdalommal, és a' béleknek ki-sebeffedésével.

Oka. Ennek oka minden rosz nedvesség valami a' béleket ki-rághattya, néha a' lós phlegma, néha a' sárga, néha a' fekete sár, néha pedig valami rothadás. E' nyavalyára külösképpen alkalmatolságot szolgáltat minden eledel, valamely a' gyomorban hamar meg-vész; ilyen a' fok gyümölcs étel, kiváltképpen éretlen, rosz poshatt viznek itala, s' a' többi. Sőt néha ugyan az idő járása hozza magával e' nyavalyát, és olyankor ugyan közönségesen uralkodik; mint mikor az igen hideg és száraz Tél után igen esős Tavasz következik, azon a' következő Nyáron felni kell a' Vér-hasnak uralkodásától; vagy ha a' Tél esős és lágy lejend, utánna pedig száraz és hideg Tavasz. E' nyavalya pedig egyszer dögösebb mint más-szor.

Jelein ennek nem kell munkálódni. A' mi pedig jellemeit illeti, kiváltképpen valók ezek:

Jelentései. Ha a' Vér-has a' fekete sártól vagyon, minthogy az, igen rothasztó, és fenét hoz a' bélekre; veszedelmes a' nyavalya. Ha a' taknyos nyáltól vagyon; ugy-is kinosabb, mint sem a' sárga epés sártól; mert imez enyves ragadó lévén, tovább hever a' béleknek oldalain.

Ha a' Vér-hasban való ember nem ehetik, nem alhatik, tisztá fekete matéria és bővér mégyen tőle, tsuklik, okádozik, s' nagy a' szomjusága és forrósága; többire halálos. Ha pedig darab-húsa

húfok és kövérségek mennek tőle; az-is halálos. A' gyermekek és vénék, nehezebben lábollyák meg, mint a' közép idejük.

A' nehezkes afzszonyok, akar-melly Has-menésben, hamar idétlent szűlnék.

Orvossági. A' mi az Has-menésbéli nyavalyáknak orvoslását illeti, mint-hogy ezek nem megszűnnek egy-mástól, és csak nemünémű környűl álló dolgokra nézve különböznek; Elsőben-is a' közönfeges Has-folyásban és akar-melly Has-fikulásban, akar emésztett akar emésztetlen matéria mennyen felettéb, így kell tselekedni:

Igen reá kell az okára vigyázni, a' gyomortól nagyon-é inkább, vagy a' béleknek gyengéjétől az Has-menés; mert néha az, a' geleztától-is meg-esik, és úgy kell osztán az orvoslást alkalmaztatni. Ha nyersen és emésztetlen megyen, a' gyomortól nagyon inkább; azért, gyengén tisztítani kell a' gyomrot folyűl hányató orvossággal, az után pedig erősíteni és táplálni mind belső s' külső efzközökkel.

Jó segítség itt ez-aránt belsőképpen a' régi veres Rósa Conserva vagy Liktárium, akar külön élven ennek valamelyikével, akar pedig őszve elegyítvén. Jó igen itt, ha a' betegnek nagy hévsege nintsen, a' Terjék-is.

Külső-képpen, Fodormentát, veres Rósát, Űrmót, Czitrom haját, vagdaly jól őszve, rakj meg két fatskót vélek, és tuzd-meg hogy edgy rakásba

rakásba ne mennyenek. Főzd-meg a' fatskókat veres Borban vagy aczélós Vizben, facsard-ki, jó melegben páralva tedd edgyiket a' gyomrára, ha e' meg-hűl, tedd a' másikat reá, ezt pedig vessd újolag a' meleg Borban; és így edgyiket a' másikkal meg-váltván, párollyad véle mindennap kétszer háromszor jó darabig.

A' mi a' külső kenést, flastromozást és kötést illeti, pedig, e' nyavalyában mind hasznosak azok, mellyeket fellyebb ezen Könyvben az I. és II. Részekben elő számláltam, azokkal kell itt-is élni.

Ha pedig emésztett matéria megyen az Has-folyásban, (melly a' Diarrhoea,) abban-is meg kell vigyázni honnan ered kiváltképpen; mert ez, mind a' májból, mind a' lépből, gyomorból, bélekből, mind pedig az afzszonyi rendben a' nadrájoktól takarodhatik, s' arra kell igen vigyázni. Noha mindazáltal, akar honnan legyen a' bő, meg-veszett, hol epés, hol nyálás, hol fekete sáros nedvességeknek bősege, szokott ez eredni a' testben. Azért, elsőben-is e' nedvességeket kell tisztítani; de úgy azért, hogy az has indító orvosilag, szorítson-is egyszer-s' mind.

Illyen erejű a' Rhabarbarum, kiváltképpen ha meg-pergelik a' tüzön. Végy azért edgy vagy két fusták nyomó Rhabarbarumot, vagdald aprón, edgy csészé űröm, vagy Cichória, vagy aczélós Vizben, vagy veres Borban áztassad edgy éjjel, reggel ruha által facsard-ki jól, e' ki-facsart lévben tégy

tégy újrolag jó aprón meg-tört Rhabarbarumot két póltura nyomót, s'-idd-meg. Téjjel, vagy Savóval, vagy Káposztra lével készített krístélyt-is nem árt bé-adni.

Szabadulván ez hitván nedveségektől a' test, az után bátran adhatni haszorító elzközőket is :

Végy Eczetet s'-két annyi Vízet, mindenikben süs egynéhányzor tűzes vasat, őszve elegyítván, főzz benne Noszpolyát, Barkóczát, és Birs-almát, leveleivel edgyütt főzz egy marok Tölgy makkot is köziben, főzd-meg jól ezeket, míg fele el-apad: márts spongyiát belé, levét ki-facsarván, jó melegen a' mint el-álhattya kősd a' gyomrára; ha meghűl, ujítsad. Kenyék a' gyomrát és hasát vagy Mastix, vagy Birs-alma, vagy Mirtus olajjal, vagy külön valamelyikkkel, vagy őszve elegyítván; és hogy szorítóbb legyen, aprón tört Abel vérét (Sangvis Draconis) vagy Tömjént köziben elegyítván, ezzel kennyék a' párlás után.

Ísmét : Aczélos Eczetben, hány piritott Kenyér belet, sült Birs-almának az, húsát, főzd és törd őszve hogy jó sűrű legyen mint a' Pép, elegyíts közzé aprón tört és sejtált Mastixot, Tömjént, Abel vért, vagy Bolus Armenust, kend jó melegen ruhára, s'-kősd-bé a' gyomrát.

Ha igen rága a' rosz nedveség a' gyomrát: igyék Mondolából, Ugorka, Dinnye és Tök magból, Uti-fű vizzel készített Tejet. Főzessen Csengő füvel és mezei Mentával feredőt, üllőbe belé, úgy hogy tsak a' gyomrát érje-fel.

Két

Két fusták nyomó Mastixot főzz-meg edgy ejtel forrás Vízben (annál jobb léfzen ha tűzes vasat sütz belé) s'-azt igya mikor szomjuzik: Vagy : főzzön Tormentilla gyökeret Vízben, vagy asfalt Barkóczát, s'-azt igya.

A' Balha fűnek vagy Hunyornak (jobb a' melly babos, tarkás.) levelét vesd elevenlézénre, lyukas széken annak füstivel párollyák az alfelét, igen használ minden Has-menésben. Annál jobb ha azon fűvet meleg Eczettel őszve törvén és ruhára rakván, a' párlás után a' gyomrát békötik véle. Jó azon módon az ökörfark kóró levelével is párolni, főzzék-meg Téjben, s'-öntözzenek hév kovats követ véle.

Igen hasznos a' Kalaris Sirup-is, (melyre a' gazdagabbak szert tehetnek,) mindennap edgy-néhányszor edgy edgy kevesset bé-venni belőle.

Ísmét : A' csipke Rósa gyümölcsét mikor meg-érik szed-meg, meg-haítván, magját kihányván, aszald-meg, a' mikor szűkség főzd és edd-meg, igen szünteti az Has-menést. Sokszor, mikor semminem használt, a' Noszpolyával való élés meg-gyógyította e' nyavalyát; de az illyen igen szorítókkal nem kell élni addig, míg a' bőrsártól meg nem tisztítottuk a' testet; mert azt meg-rekesztvén, több kárt téfzen mint hasznót.

Akar melly régi Has-folyásban-is, ditséretes és nagy hasznú ez : A' vizes helyen termő tarka levelű Hunyornak és Fű-fűnek (meg-törvén) levét facsard-ki, mindenikből edgy aránt vévén elegytsd

gyítsd őszve, főzd addig míg harmada el-apad, éhomra edgy edgy kalánnal vegyen-bé : meg-Nádmézelhetni ha tetszik.

Néha az Has-folyás, vizelletnek meg-indításával szűnik-meg, el-szívárogván más felé a' bélekről a' fok rosz nedveség, ilyen formán : Fenyő magot főzzenek-meg veres Borban, annak a' levét igya vagy három nap éhomra, melegen. Vagy : alzaly-meg egynéhány mezei Ptrücsköt, törd apró porra, melyből edgy fusták nyomót, végy-bé edgy kevés fejer Borban.

A' tulajdonképpen való Vér-hasban, mind ezekkel a' meg-mondott eszközökkel élhetni ugyan, de nagy vigyázással, óva és tapogatva; mert a' szorító eszköz e' nyavalyában fokszor veszedelmes, a' fellyül vött orvosság gyakorta semmit nem munkálódik, leg-jobban pedig a' kristély; azért efzeffen meg-kell vigyázni, minek vagyon ideje, minek nintsen. Mert az erős-évo nedveséget, melly mind a' sebet a' bélekben, mind pedig azt a' nagy rágó fájdalmat szerzi, erőtlentíteni és enyhíteni kell, azonban lassan lassan tisztítani, a' béleknek sebeit tisztítani s' gyógyítani, és osztán a' béleket szorítani, mind az ő rendi szerint.

Leg-elsőben azért, mindgyárt kevesíteni kell a' nedveséget valami gyenge purgatióval, nem gondolván azzal, hogy azon kívül-is eléggé megyen az has; mert e' nyavalya, annak a' rágó-matériának kevesítésével nem pedig benn szorításával orvoslódik, mellyet ha mindgyárt elsőben szorító eszköz-

eszközökkel meg-állítanál, olyan volna, mint ha a' Farkast rekefztenéd Marháid között az istálló-ban.

Leg-alkalmatosabb erre a' Rhabarbarum, melyből két fusták nyomót törj meg, tedd edgy kevés Uti-fű, vagy Cichoria, vagy Pap-erszénye, vizében, vagy pedig aczélos vizben; áfztassad benne egy-néhány óráig, és mindeneftül fogva idd-meg, mindgyárt a' nyavalya elein.

Italod pedig, elein két három nap, legyen ez : Két vagy három löt Tamarindust főzz-meg edgy ejtelni tiszta Vizben, s'-annak levét igyad.

Ha azt nem kaphatod : Savóban vagy Korpaczibrében tiszta tűzes vafat süs egy-néhány-szor, s'-azt igyad e' nyavalya elein szomjuságtól.

Az ér-vágás forog itt kérdésben : Azért, ha a' beteg véres természetű és jó erőbe vagyon, azonbanha nagy az hevése: első vagy második napján e' nyavalyának, vághat eret szabadon és hasznosan; mert ezzel-is kevesedik a' matéria, hivesedik a' test, és hivesedvén szorul, az álom-is inkább reá-jó; e' nyavalyában pedig az alatlanság leg-veszedelmesebb, az álom szerezh pedig valami jót, mivel más-képpen-is az alvás közben szorulni szokott az has.

Azonban, minthogy a' béleket leg-hamarébb és könnyebben minden erő szakasztás nélkül tisztítja és öblíti a' fok rágó nedveségektől a' kristély, azt el nem kell hadni, hanem még elein azt a' nyavalyához illendőképpen el-készítvén bekell adni,

adni, nem egyszer kétszer, hanem edgy-néhány napon; változtatván mindazáltal annak készítését, úgy hogy néha tisztítson inkább, néha a' fájdalmat enyhítse és a' sebet gyógyítsa inkább, néha szorítson inkább a' bé-adott kristély.

Tisztítani a' kristélyt készítsed Savóval vagy Korpa czibrével, ezeket főzvéen benne: Fekete Nadály gyökeret, ökörfark kóró levelét s' virágát, Uti füvet, veres Rólát, pergelt Arpát: ezeknek meg főtt és le-szűrt levében végy a' mennyi elég, Rósa Mézet vagy csak szín Mézet tégy és három Tyukmony fejerít küpülj belé; és ha Nyar vagyon, vagy Eger-fark fünek vagy Portsinnak ki-facsart lévét elegyíts, s' úgy add-bé annak módgya szerint.

Fájdalom enyhíteni, tsak így is meg lehet: Tejet a' mennyi elég forrallyanak, erefszék fel két vagy három Tyukmony szikivel: ha vagyon, Rósa Mézet, ha nintsen, szín Mézet és edgy kevés Terpentinát, öszve törvén Tyukmony szikivel, elegyítsenek-el jól benne, s' adgyák-bé kristélyül. Ha lehet, egy kristélyből is ne maradgyon ki a' Terpentina; mivel az a' sebet mind tisztuttya, mind szépen gyógyittya.

Vagy így: Edgy Juh vagy Berbéts fejet mind bőritől dárabolly-el, főzd-meg erőssen addig míg az húsa ugyan le-forvad, le-szűrvén e' nyálás lévből annyit mennyi edgy kristélyhez elég, forraly fel újlag Csengő füvet, meg tört Tormentilla gyökeret benne, és újlag meg-szűrvén, három

három Tyukmony szíkit erefsz-fel benne. s' add-bé; ez mind szorít, mind gyógyít.

Csak ez-is jó hamarjában: Arpa-kása levében, vagy Téjben, főzz Uti-füvet, szűrd-meg, tégy Tyukmony szíkit s' Mézet belé, s' add-bé.

Vagy így: Arpa-kása levében (mennyi elég) vagy két Tyukmony fejerít küpülj, tégy azon kívül két löt Gumini Arabicumot belé, meg annyi olvasztott Kecse fagygyat, edgy kevés Bolus Armenust, forrald-fel, és illendő melegen add-bé.

Effele nyálas kristély után penig, hogy az ő enyves és tapadó erejével kárt ne tegyen, másod napon újlag seb tisztító kristélyt adgy-bé, ilyen formán: Korpa-czibrében főzz Arpa kását, levében annyit mennyi elég le-szűrvén, vés nád mézet vagy rósa mézet vagy szín mézet belé, ad-bé.

Edgy szóval: Tisztítani a' kristélyt csináld Korpa czibrével vagy Savóval; mert a' Káposzta lév igen rágja, és a' kint nevehi: Fájdalom enyhíteni s' gyógyítani, Rósa mézes Tehén téjjel; ebben ha tűzes aczelt sütz, nagyobb ereje lézen a' gyógyításra.

Azonban: Etelében is hasznos az Arpa kásás lév, Korpa czibre, Savó ital; és ha nagyhévsége nincsen: igen jó a' sáfrányos édes Téj-is e' nyá-
valyában.

Vagy penig: Igen szép Lisztből Tyukmony szikivel gyurjanak Czipót, süssek-meg kementzében, abból Nád-mézes Téjben morfollyanak, hogy mint valami Pép olyan legyen, abból egyék kétszer, háromszor, napjában.

Jó a' jól meg-főtt Borju húfnak-is leve ha gyakran hörpöli, Szeretsen-diót vethetni belé, annál jobb ha azt Riskásával főzik, s'-ugy eheti. Jó a' Riskását higan édes Téjben meg-főzván, vagy két Tyukmony szíkit belé tévén, kalánnal enni e' nyavalyában. Az Arpa-kásának pedig sürü ha gyakran hörpölöd e' nyavalyában, mind tisztíttya a' sebet, mind pedig hivesít.

Két Narants haját főz-meg két ejtel Vizben, s'-azt igya szomjuságtól. Vagy pedig: Főzz Vizet, Tál-mosó füvel, Tormentilla gyökérrel, Egér-fark füvel, aszszu veres Rósfával, s'-azt igya. Mind sütvé, mind fővé, mind Liktárium formában, igen jó a' Birs-alma étel. Vagy így tselekedgyél véle: Hasíts ketté, vájd-ki mind a' tor-sáját, tölcs meg fejeér Viaszfzal, s'-ted őszve, és vizes len tsepűben takarván s'-erőssen őszve kötvén, sarátnak alatt süsd-meg, illyet egyél egy-néhány nap, kiváltképpen használ.

Keményen meg-főzván edgy-néhány Tyukmonyat, szedd-ki a' szíkit, morsáld Rósa vizben, Nád-mézeld és Szeretsen-dióval hints-meg, illyet egyél egy-néhányszor.

Ismét: öt vagy hat löt Uti-fű vagy földi Boro-tyán kifacsart levét meg-Nádmézelvén, igyál-meg; az utolsó kiváltképpen ditséretes.

A' gazdagok a' Kaláris Sirupra szert tehetnek, igen jó e' nyavalyában, vagy csak úgy magában, vagy Rósa vizben bé-vévén belőle gyakorta.

A' Vér-hás szűnván; hogy mind a' gyomor
mind

mind a' bélek erőfsödgyenek: Üröm és Fodor-mentá Sirupot őszve elegyítvén edgy aránt, azt nyalogassa kalánból gyakorta.

Sőt ha a' Vérhas a' fok gyümölcs ételtől esett: a' nyávalja elein-is bé-vehetni az üröm Sirupot, edgy kevés Fa héj vizet igyék-meg fellyül reá, igen használ: azonban, jó melegítőkkal köfsék a' gyomrát; a' mint ezen Részben az Has-folyás-ról meg-irtam.

Jó a' Vér-hasban ez-is: Edgy Galamb finak bélit kivetvén, és az helyét Viaszfzal meg-töltvén, süsd-meg, s'-edd meg éhomra. Közönfeges nem igen savanyu Almával-is hasonlóképpen tselekedhetel, mint a' Birs-alma felől irtam. Annál jobb, ha a' Viaszfzal edgyütt Gummi Arabicumot is téfz belé.

Jó e' nyavalyában, elégedendő tisztulás után, mind a' Noszpolyával, mind a' Barkóczával való élés.

Ismét: Tavaszfzal, a' Tölgy fáknak gyökerén szokott teremni valami szorító eszköz, melly veres, és formájára nézve mint edgy Szőlő-szem, mint edgy Gombának neme ez: ezt Tavaszfzal szedvén és meg-aszalván s' meg-törvén, ennék a' porából, Uti-fű vizben egy kevesfet bé-venni, igen hasznos.

Vagy így, melly a' rothatt nedveségektől való Vérhasban hasznos: Egy Czipót asztafs-meg Eczetben, az után kementzében aszald-meg, másodszor-is meg-asztatván Eczetben, újolag

keményyen aszald-meg, meg törvén, édes Téb-
ben, Korpa czibrében, vagy Arpa-kásás lévben
veffen belőle hogy sütske legyen, s' azt egye.
Hasonlóképpen elhetni a' Bolus Armenussal-is,
valami lévben edgy süsták nyomót bé-vévén
belőle.

A' gyermekeknek főzz Téjben Gummi Ara-
bicumot, vagy Keményétöt, vagy Viza hójagot,
meg. Sáfrányozván, azt adgyad enniek, fellyebb
említett Tyukmonyat Czipóval, vagy a' nélkül-is.
Igyanak Arpával főtt Vizet, melyben Szarvasnak
meg-égetett szarvát vész edgy darabot, arról
igyanak. Ismét: adgy enniek gyakorta, men-
től régibb veréss Róla Conservát vagy Liktá-
riomot.

Ha nem alhatik: vad Mákból csinált Sirupot
és Birs-alma Sirupot egy aránt öszve élegytvén,
s' ugyan vad Mák vizével fel-eresztvén, abból
igyék gyakorta edgy s' két kalánnal; mind álmöt
hoz, mind hívést, mind szorit.

A' közönségesen el-hatalmazott Vér-hasban
penig, minthogy az, mérgetség nélkül nintsen:
a' meg-mondott orvolságokon kívül, uj Terjék-
kél, Diacordiummal, aprón tört Gyanta porral,
Pápa-fű vízben ebből két póltura nyomót bé-
vévén gyakorta: hasonlóképpen, Szarvasnak
Patikai módon el-készített vagy penig ákartsak
meg-égetett szarvával, Bolus Armenussal, Pim-
pinella (Babaire) gyökere és Tormentilla gyö-
kere porával edgy süsták nyomóval, azon vízből
kell

kell gyakorta élni. A' rendes ital penig, legyen
Arpával, Tormentilla gyökérrel és ráfpolyozott
Szarvas szarvával főtt Viz.

Minthogy penig e' nyavalya minden Nemzet-
ben igen közönséges; eleitől fogva, Szegények,
Bóldogok, sok-képpen próbálták orvoslását,
sokra-is reá akattanak: mindeneket elő nem
számlálók; hanem minekelőtte a' külsőkre lép-
ném, a' Szegényekért edgy-néhányat még le-írok.

Tiszta Vízben süs vagy háromszor tűzes vasat,
az után a' tűzhelyben vagy süto kemenzében
meg-égett s' veresfedett Agyagot meg-törvén
s' szitálván s' abban a' Vízben kevervén, abból
adgy egy-néhányszor innya a' betegnek.

Vagy így: Végy két vagy három öszve-marok-
kal Liszt-langot, négy vagy öt aprón tört Szer-
csen diót, annyi Tyukmony szikit mennyi elég
ezeknek meg-gyúrására, meg-gyúrván csináld
Pogácsákban, süsd-meg a' kemenzében; akar
Téjbe morsálva, akar csak ugy magánossan egyék
ebből edgyet reggel s' este mindennap a' beteg.

Ismét: Vedd vizét Tavaszszal a' Cser-fa jövé-
senek és gyenge leveleinek, s' azt igya. Jó igen
a' Dió olaj-is, akar Levesben, akar Pogácsát véle
gyúrni, s' meg-enni igen jó.

Ismét: A' Rák héjját Szeretsen-diós Borban
föld meg erőssen, meg-aszálván, apro porrá
törd-meg, mindennap kétszer Pápa-fű vagy Uti-
fű vízben ebből igyék-meg annyit mennyit edgy
kés hegyin vehetsz.

Vagy így : Edgy vas serpenyőben, edgy Tyukmony szikrit Fa-olajban vagy Dió-olajban rancs-meg, s'-egye-meg éhomra; ha az nem használ, másod napon is hasonló képpen tselekedgyék; ha annak sem érzi semmi hasznát, igen roszszul vagy on dolga.

Vagy így : Hevits-meg edgy téglát, ús edgy Tyukmony szikrit reá, hints-meg hamar jól megtört Szeretsen-dióval, annál jobb ha aprón tört Mákkal hinted-meg, meg-fülvén egye-meg. Ismét: Főzze meg a' Lentsét, s'-igya a' levét.

Hogy a' béleknek sebe gyógyuljon, igen jó ez : Edgy lőt Terpentínát (jobb a' Velenczei) edgy Tyukmony szikrit edgy tángyeron roncs őszve jól, azt Pap-erfzénye fű, vagy Uti-fű vizzel, vagy csak tisztá Arpával készített főtt vizzel erzd fel, mint a' Téj olyan lészén, szűrd-meg ruhán, Nádmézeld-meg (ha lehet) edgy edgy tsészével minden reggel s'-estye igyék-meg belőle.

Külsőképpen, kennyék az egész hasát Birs-alma olajjal, vagy Rósa olajjal, vagy peniglen éretlen Fa-olajjal (hakaphatni,) vagy Fa-olajat főzzd-meg harmad részénnyi Ecsettel, mind addig, mig az Ecsettye el-apad, s'-azzal kennyék. A' gyomor kedvéért, Mastix vagy üröm olajat is elegyithetni hozzá.

Meg-kenvén az hasat, felyül hints-bé imez szorító porokkal, vagy külön külön vélek, vagy penig őszve elegyítván őket: Ilyen az aprón meg-tört Póma-

Póma-gránát haj, Galles, Maknak a' tokja, veres Rósa, Tömjén. Mastix. Vagy ezeket a' porokat elegyíts az olajokban, edgy kevés Vialszat belé vetvén és őszve olvasztván, csinálly kenetet belőlök, s'-azzal kennyed.

Vagy : Bolus Armenust hat fusták nyomót, Tömjént edgy lőt, Abel vagy Sárkány vért, Mastixot, Mumiát, mindeniket 2. fusták nyomót, tórd porrá ezeket, és Tyukmony fejeivel őszve küpült eczetben elegyítván, az után ruhát belé mártván, a' köldöke alatt kösd-bé véle.

Vagy : Edgy falka Pókhálót keverj őszve Tyukmony fejeivel, ránts-meg Dió-olajban vagy Fa-olajban edgy serpenyőben, jó melegen a' köldöke táját kösd-bé véle.

Ha a' Vér-has járovány, minthogy az, méreggel vagy on, akkor Terra sigillátával őszve elegyített Terjéket keny ruhára, s'-azt tedd a' hasára, csak magával a' terjékkal is meg-lehet.

Vagy : Ürmöt, Menthát, Uti-füvet, Cser-fa levelet, Birs-alma levelet, Tál-mosó füvet, Te-mondád füved, Szerecszen-diót őszve vagdaltván és törvén, rakjad edgy facskóban, mellyet főzz-meg veres Borral őszve elegyített aczélos Vizben, ki-vévén belőle, s'-levét ki-fatsarván, jó melegen kösd az hasára, s'-azzal párolyad, gyakorta-újítván.

Vagy : Gyenge ruhából csinált fatskót tölcs-meg Korpával, főzd-meg Eczetben, s'-ki-fatsarván kösd reá azon módon, újítván. Ha a' fájda-

fájdalom igen nagy, ezeket sáfrányos Téjben kell meg-főzni, s' ugy kell bé-kötni.

Ugyan ezeket hév kovacs köre öntözvén, üljön a' beteg lyukas székre, s' ugy párolyák az alfelét.

A' mi a' Diarát illeti : E' nyalyában mind az igen hideg, mind a' meleg ártalmas ; hanem csak mértékletesen legyen. Etele könnyű emészthő legyen, száraz inkább mint leves, sült inkább mint sem főtt ; keményen sült vagy főtt Tyukmony ; és ha nagy hévsege nintsen : minden Tép és Tejes éték, Ris kása, Arpa-kása, hasznos. Minden erőss, fős, ezetes, neveli a' kint. Itala legyen azok közzül melyeket le-irtam ; ha nagy hévsege nincs, veres Bort vagy sajtotlat igyék kevesset. Minden mesterfeggel azon kell lenni e' nyavalyában, hogy a' beteg alhassék.

A' gyakor le-ülésre való kívánczóságban, melyben többire semmi nem megyen, melyet (a' mint oda-fel meg mondtam) Tenesmusnak hívják, többire majd azont kell követni, azon Purgatióval élni mellyel a' Vérhasban, s' azon Kristéllyel bévetni.

Leg-többet térszen itt a' párlás ; azért, az ókór fark kórónak levelét, virágát, s' úrórn virágát, rakj két facskóban vagy többben, főzd-meg Tépben, hasát és alfelét jó melegen kösd-bé véle ; mindgyárt újítván és változtatván ha meg-hül. Vagy : veres Rósát és Szék-fű virágát főzd-meg Tépben, márts spongyiát belé jó melegen, arra üljön a' beteg ; újítván ezt is ha meg-hül. Vagy : két

két facskót tölts-meg Korpová, főzd meg Eczetben, onnan ki vevén, hol edgyikre hol másikra álljon jó melegen.

A' fái Cyprus levelét főzd-meg Eczetes Vízben, lyukas széken hév kovacs körül azzal párolyák az alfelét. Vagy pedig : Szurkot, Tömjént öszve elegyítvén, véssek eleven szénre, s' azzal fűstöllyék lyukas széken ; igen használ.

Vagy így : Juhnak vagy Berbétsnek lábait s' fejét darabokra vagdalván, hasonlóképpen egy vagy két disznó Tököt el-darabolván, főzzék-meg erőssen feredőnek, melyben edgy néhány szor ülhet napjában, mindenkör meg-melegítvén.

Ismét : Ketské fadgyat, csinállyák csap formán, s' tegyék-bé mint a' Szappantsapot szokták, az alfelében ; enyhíti a' fájdalmat, és gyógyítja a' ki-sebessedet részt.

Az Has menéshez és erőltetéshez való, a' vég-hurkának vagy bélnek le-járása-is, melly gyakran meg-esik, kiváltképpen a' gyermekekben, ha tudniillik testeknek belső állapotja hideg és nedves ; erre pedig gyakrabban okot szolgálhat a' fok ivás.

Azért : az illyent az italtól (a' mennyire lehet) igen el-kell fogni. Ha mikor pedig le-jó : kenyeék meg Rósa olajjal : vagy Uti füvet, vagy Tal-mosó füvet, főzzenek meg Borban, s' azzal melegen mosásák meg, és felyül hintsék meg aprón tört Galleffel, vagy Tölgy-maknak a' tokjával, vagy Bolus Armenussal, vagy Tömjénnel, nyomják ugy fel. Az után párolyák lyukas székre ültet.

ültetvén, a' mint a' Vér-hafról meg-irtam ide-fel. Vagy: Tömjént s' veres aszfszu Rósát öfzve törvén, vésék eleven szénre, azzal füstöllyék lyukas székben. Az hidegtől őrtalmazák, meg ne tsipje; mert ottan belé esik a' Fene. Ha szék-béli szűkségét akarja tenni: ne üllőn le, hanem fenn álva tegye; inkább nem megyen le a' béle.

Ismét: Egy darab gyalult Cser-fa deszkát melegítsenek meg, s' a' mint melegét el-álhattya, meztelen alfellel üllőn rajta.

VI. RÉSZ.

A' Gelesztákról közönségesen.

Külömb. NOha a' Geleszták a' béleken kívül is segek. meg-teremhetnek ugyan; de az, ritka dolog: szöllok azért csak a' bélekben termőkről. Ezek három félek: vagy gömbölyű hoszszak és vastagok, és ezek teremnek a' gyomor táján a' vékony bélekben, s' gyakran a' gyomorra, sőt az ember szájára, s' orrában is fel-jönek: vagy gömbölyűk s' igen vékonyok, és ezek ugyan félszkeffen igen számossan teremnek meg a' vastag bélekben: vagyon ezeken kívül (noha ritka) lapos Geleszta is, melly mint edgy hoszszan hasított szij, ugy nyul el hoszszára a' bélen.

Oka. Ezek meg-termésének oka minden eledel, valamelly hamar meg-vész és rothad, melyből

ből léfzen olly poshatt édes nedveség, mint a' Sajtban-is és egyebekben láttuk, hogy a' belső meleg azt táplálván, abból öfztán a' meg-mondott férgek elevenednek s' teremnek.

Innen vagyon, hogy a' melly csetsemőt hamar hús ételre fognak, abban leg-hamarébb meg-terem a' Geleszta; mert az hús nehezebb emészto lévén a' Téjnél, fokáig hever a' gyomrotskájokban, melly miá ugyan ott meg-vész, és a' Geleszta meg-termésre okot ad. De ha Téjjel éltsak, ez nem következik; mert ha meg-vész-is a' gyomorban a' Téj, meg-savanyodik; ezek a' férgek pedig az édes nedveségből teremnek, a' savanyótól pedig el-vésznek.

Terem pedig a' Geleszta ollyan édesből, melly hamar meg-vész; de nem terem a' Mézből és Nádmézből, mert ezek szarasztoók, és rothadás ellen valók; a' Mézes étel után ugyan fel-indul a' Geleszta; de nem az, hogy abból termene, mert már meg-vayon; hanem hogy azt igen szetreti szivni és szopni, s' igen táplálódnak tőle, mint a' Téjtől és Tyukmonytól-is. Melyre nézve ugyan ezekben is csálhatni meg, mint edgy étető méreggel a' Gelesztát, hogy meg-hallyon és a' testből ki-vészzen.

Jelei. A' melly emberben Geleszta vagyon, ki mutattya magát, mind az alvás közben, mind azon kívül. Mikor aluszik: ijjelez, befzél, fogait csikorgattya, &c. Ha nem aluszik: orra viszket, okádozik, fokat ifzik, szája mint egy

savanyu bűdösséggel dohos, hurút, az emésztet melly megyen tőle olyan mint a' Tehén gané, poshatt, &c. De nem mindenben mutatódik mindenik jel ki; hanem kiben edgyik, kiben másik.

Jelentései. A' Geleisztától az emberben fok nyavalyák, elájulások, nyavalya ki-rontás, forró hideg lelés, néha kolyika s' egyebek szoktak következni, néha pedig hirtelen halál is, által rágván és fúrván azok a' béleket.

Orvosságai. A' mi orvoslását illeti e' nyavalyának, itt mindgyárt mihelt észünkben vesztünk, azon kell lenni, hogy vagy elevenen vagy holtan ki-takaríthassuk azokat. Igen jó azért itt legelsőben is Rhabarbarumot bé-adni, két, három, vagy négy póltura nyomot (a' mint a' betegnek ideje kívánja) apron meg-törvén, vagy Mézbe keverjék, s' ugy egye-meg, vagy edgy kevés forralt Téjben igya-bé; ez üzi a' Geleisztát fellyül alá-felé. Alól pedig ugy kell tselekedni; hogy, Krisztéllyel olyat vessenek bé, a' melly után fied a' Geleisztá: ilyen a' Mézzel, Petz olajjal elegyített édes Téj, azt adgyák-bé Krisztélyben, annyi mértékben, a' mint a' beteg ideje lészén.

Abban kell azért igyekezni, hogy fel-felől alá-felé takarodgyék a' Geleisztá; melyre nézve fellyül a' száján keserű orvosság illik, vagy ha keserű nem lészén is, leg-alább olyan, melytől a' Geleisztá távozzék; alól pedig Krisztélyben olyat kell bé-adni, a' mellyet szeressén, és a' melly után indullyon;

dullyon; ugy hogy, emez felső hajtsa, és az alsó hujja, és így az emésztettel szépen ki takarodgyék. Ugyan ezen végre külső Geleisztát üző kötésekkel is egyszer-s' mind élhetni.

E' végre: Végy fél fusták vagy egy fusták nyomó Rhabarbarumot, (a' beteg idejéhez képest) meg annyi Geleisztá port (femen Cinæ) tégy hozzá, ha e' nintsen, jó lészén a' Varádits körömagva is, meg afzalván s' meg-törvén jól a' Rhabarbarummal edgyütt. Porcsin fű (Portulaca) vizben, vagy Perje fű vizben, vagy edgy kevés meleg Borban igya-bé; mind gyengén purgállyá, mind a' Geleisztát meg-öli és ki-üzi.

Mint hogy pedig az ilyen beteg szomjuzik: Az italában vessenek vagy két mogyorónyi Kénésöt, jól benne habarjak-meg, állyon rajta két óráig, az után az italt rólla le-szűrven, azt igya. Minden szomjuságtól való itala ilyen Kénésös legyen; mert a' Kénésös ital meg-öli a' Geleisztát: annál jobb ha fel forralod a' vizét véle, s' ugy szűröd le.

Igen jó a' Geleisztá ellen a' Fokhagyma is főve, és minden Fokhagymás eledel. Föld-meg Téjben erőssen a' Fokhagymát, addmeg a' Téjet a' gyermeknek enni.

Ismét: A' Mogyoró-fának két fazék között vedd olaját, abból két, három, leg-fellyebb négy tseppet (a' mint a' beteg ideje engedi) adgy-bé Perje fű vizben, vagy Fokhagymás édes Téjben, vagy Kénésös italban, vagy edgy kis borban, meg-

meg-öli s'-ki-vízi akar Geleisztát, akár egyéb férget.

Jó éjomra az Űröm viz, Centauria (Föld-epe) viz, egy csészével meg-innya, vagy penig ezekben is Kénésőt habarjanak, rólla le-szűrven ugy igya, jobb ereje léfzen.

Vagy így: Edgy kevés Buza-lisztlangot forraly fel tiszta Vizben hogy sűrűtske legyen, Tég gyanánt azt add gyakorta enni, a' Geleisztát ki-vefzti.

Ísmét: Vájd ki egy Narantsnak a' bélit, rölcs belé Laurus olajat, Űrömnek ki-facsart levét, Terjéket, Geleisztá port, vagy Vrádics kóró magot, takard-bé jól vizes len csepűben, fűsd meg tüzes sarátnak alatt jól, az után fatsard ki minde-nestől a' levét, mellyel kend-meg a' köldökét, szivét, vakfzemeit, a' pulfusokat. Azon kívül az hasát, melyét, kend-bé égert borral, hints-bé fel-lyül aprón meg-tört Mirhával, vagy Űröm vagy Vrádits kóró virága porával.

Vagy: A' Csengő fünek levelét s'-virágát roncs őszve jól, rakjad ruhára, kösd-bé a' köldökét véle: bé-kötvén, mindgyárt a' mellett igyék Lisztlangos Vizet, vagy Rhabarbarumot, vagy Méhserben Geleisztá port, vagy Fokhagymás Tejet.

Vagy így: Geleisztá port, Szarvasnak égetett szarvát, mindenikből edgyaránt vévén, aprón törj őszve, abból két, 3. vagy 4. póltura nyomót vegyen-bé reggel s'-estve meleg borban, vagy Űröm vizben, vagy Fokhagymás téjben.

Vagy:

Vagy: A' Geleisztá port áfztasd Eczetben vagy két óráig. az után tiszta Mézzel főzzed sűrű Likтариummá mint a' Terjék, abból reggel s'-estve adgy-bé edgy mogyorónyit.

Vagy: Meleg Borban adgy Fa-olajt bé innnya gyakorta, vagy Fa-olajos levest adgy enni gyakran, vagy Vajast, mivel az olajostól és firostól el-vefz a' Geleisztá. Igen jó a' Baratzk mag olajis, akár kívül kennyed a' köldökét véle, akár penig add-bé meleg Borban innnya, akár mindeniket tselekedd.

Jo, rendes italnak a' Bűdös-kő vagy Gálitz kő spiritussal lavanyított Vizet is innnya; mert ezek, mind a' rothatt poshatt nedvességeknek orvossági, mind a' Geleisztát is űzik.

Vagy penig: Rendes italnak főzd-meg a' Perje fűvet, vagy a' szárában induló Búzát, vagy Rosot, az-is mind űzia' Geleisztát ha véle él.

Vagy: Olvazd meg a' fejér Onat hatszor egymás után s'-mindenkor öntsöd az italban, vagy Viz vagy Bor léfzen az, meg-szűrven azt igya szomjuságtól.

Vagy így: Bűdös-kő virágát edgy fűsták nyomót, Bolus Armenust edgy póltura nyomót, agy-bé innnya Űröm vizben, vagy Baratzk levél vizben, vagy űrmös Borban.

Jó igen a' Baratzk virág Sirup is, edgy kalánka-val bé-adván nyalogatni; mind az hasát lágyítja, mind a' Geleisztát űzi.

Jó a' Dictamnus gyűkér-is, akár meg-főzven Borba

Borba igya a' levét, akar pedig aprón meg törvén fel fusták nyomót, többet is adgyanak-bé meleg Borban innya belőle.

Kivül ezek használnak: Az Űröm olaj, Fodormenta olaj, keferű Mondola olaj, Baratzk mag olaj, kennyed véle az hasát. Vagy: Sártóknek a' bélit főzd-meg Fa-olajban, kennyed az hasát, a' bélit pedig kösd a' köldökére. Jó a' verefs olaj is mellyet Csengő-fű virágából készitnek véle kenni.

Ismét: A' Sártóknek bélit ki-vévén, magvától meg tisztítván, törd őszve erőssen Tehén epével s' edgy kevés Borral vagy égett-borral mint a' Pépet, ruhára kenvén kösd-bé a' köldökét véle.

Ismét: Fürtös Viola magot (Lupinorum,) edgy kevés Mirrhát, Aloët, mindenket apró porrá törvén, Tehén epével vagy edgyéb epével őszve törvén mint a' Pépet, edgy kevés űröm olajat is cserzthetni belé, flastrom formán ruhára kennyék, s' kössék-bé a' köldökét, és a' derekára is ha tesznek, annál hathatósabb.

Vagy így: Űrmót, Isten-fáját, Vrádics kóró virágát, zöld Fokhagyma szárat, Málva és Viola levelet, Föld epéjét, főzzenek meg Eczetes Vizben, kössék-bé véle jó melegen az hasát egész-szen.

Vagy: Gyurjanak Epével Lisztből Tésztát, Pogácsa formán laposítsak-meg, kennyék-meg égett-borral, s' kössék-bé a' köldökét véle.

A' vég-hurkában való apro Gelesztákat a' mi illeti, annak orvoslására, igen hathatós a' Krisztély, mellyet

mellyet igen keferűkből kell készíteni: Főzzenek Földi-epét, apró Bojtorjánt, Káposzta lévben, tegyenek Aloët bővön belé és olajat, adgyák-bé annak rendi szerint.

Ismét: Szappanból, Mézből, bővön Aloët tévén belé, főzzenek tsapot, tsinállyák jó hosz-szan, tegyék-bé, magával ki-hozza. A' fellyebb-meg irt Geleszta űző orvosságokból azonban fel-lyül is vegyen-bé. Vagy: Sajtból tsinállyák a' csapot, kennyék meg Vajas Mézzel, tegyék bé, magával ki-hozza az apró Gelesztákat.

VII. RÉSZ.

A' vég-hurkában való Súlyról.

Jelen-E Zen az úton való takarodása a' vérnek, részei. Sokszor igen használatos, és nagy nyavalyákat kerültet-el, ugymint: Oldal fájásokat, Nyilallásokat, Melancholiai rébolyodást, Arénát, &c. De ha felettéb vagy on: veszedelmes, az egész testet minden belső részekkel edgyütt erőtleníteni, fogyattya, természeti melegétől fosztva, honnan vízkórság, &c.

Okai. Ennek oka, a' vérnek néha bősége, néha veszettsége, fos-évo ereje, melyek miá keresvén útát magának minden felé, itt a' vég-hurka ereinné üti oltán ki magát edgy szer, az után is pedig azon útra reá tart: A' mint az III. Könyvnek, III. IV. Részében ide-fel meg-irtam. Gyakrabban

rabban pedig ennek oka a' lürü fekete vér, melly mind seprősségére nézve, mind sós, évő erejére nézve kinozza ez ilyen beteget.

Félszei, Külömbsegei. E' nyavalyának félszeke a' véghurkában vagyon; mert néha azon elágazott ereknek végei úgy ki-düllyednek, hogy azokat szemmél lathatni, és ez a' Külső Súly: néha pedig a' belső ágazási, mellyek belől a' bélekben ágazódnak, azok dagadnak-meg, s'-akkor nem látzanak, és ez a' Belső Súly, e' pedig mindenik nagy fájdalommal vagyon, mind addig, míg semmi vér ki nem takarodhatik belőlök, ez a' Dagadó Súly. Vagyon pedig Folyó Súly-is; mert néha mind a' két helyről takarodik a' vér: a' Belső Súlyból, az emésztet után, a' Külső Súlyból, az emésztet előtt. E' pedig néha minden fájdalom és dagadás nélkül takarodik, és nagy könnyebbséget hoz az egész testnek, (a' mint felyebb mondtam) bizonyos időben kerülván elő nagy haszonnal, majd mint az aszszonyokban az ő természeti szokások. De néha ismét mód nélkül foly, és nem tsak a' rozsz fekete vér, hanem a' jó is igen ki-takarodik nagy erőtlenségével a' testnek.

Ennek oka kiváltképpen a' természetnek temperamentuma, embernek belső, kiváltképpen a' Melancholiára hajlandó állapottya. Ehez járulnak azt segítő, sós, eczetes, füstölt, s'-egyéb minden nehéz emésztő eledelek, és azon kívül, valami a' testnek természeti melegét fogyathattya, úgy-mint:

mint: mértékletlen bujaság, harag, felelem, mellyek a' vért sűrítik, égetik, és fokképpen felzavarják.

Orvoságnai. Elsőben-is a' mi a' Dagadó Súlynek orvoslását illeti, minthogy az mindenkor nagy fájdalommal vagyon öszve kötötve (mert heves ez a' dagadás,) mingyárt azon kell igyekezni, hogy a' fájdalom enyhüllyön. Azért: Fejér-Málvának, Málva-Rósának, levelét, virágát, Len magot, Szék fű virágát és Kapor magot, Téjben erőssen főzz-meg, annak párájával párollyad lyukas széken. Vagy: Mártsgyenge ruhát vagy spongyiát belé, s'-tedd reá vagy üllőn reá jó melegen.

Vagy így: Pópiomot, edgy Tyukmony székít és tört Sáfránt, elegyíts jól öszve ön edényben, kenny gyenge tépett ruhát vagy gyapottat meg véle tedd a' Dagadt Súlyre; igen enyhíti. Ha ugyan nem szűnik: Törj edgy kevés Opiumot belé; meg-tsendeffedik.

Vagy: ökör-fark kóró levelét s'-virágát, Somkórót, Szék-fű virágát főzz-meg Téjben, mártsgyenge ruhát belé, s'-melegen tedd reá.

Vagy: Vereshagyma fejének a' rojtyát törj-meg edgy falkát, Fa-olajban főzd-meg erőssen, s'-azzal kennyed, a' rojtyát tedd reá fellyül. Vagy: Borzafának aszszu levelét, törj apró porrá, hintsbé véle, tsudálatossan enyhíti a' fájdalmat.

A' Len levelű fünek (Linaria) sárga kővér virágát szedd meg, új Hájjal vagy új Vajjal törd öszve

erőssen, s' azzal kennyed, ökör-fark virágat is ronthatz közzé. Jó igen kenni a' Baraczk-mag olaj-is.

Ísmét: Egy-néhány Rákot, főzz Fa-olajban mind addig, míg a' Fa-olaj meg-sűrűdik mint a' Méz, azzal kennyed; igen hamar enyhíti. Az után: A' Fokhagymának nyers szárát meg égetvén s'-apróra törvén, hints bé véle. Jó a' Gémnek hájja is, Görög-fejérrel törd őszve erőssen, s'-kennyed véle. Tyukmony Olaj, Dió olaj, kiváltképpen pedig a' Pufzpáng olaj, melyben igen nagy Fájdalom enyhítő erőn van, úgy hogy, a' rettenetes Fog-fájást is semmi inkább nem szünteti, mint, ha azzal értetik. Jó a' Mák olaj-is. Ísmét: a' Belénd fünek magyából vött olaj, kenni véle, edgy veszföcske végire gyengeruhát vagy gyapottat tekerjenek, az olajban mártván, azzal kennyék. Ez olajokkal akar külön, akar pedig egymással őszve elegyítve élni, mint: ha edgy löt Len olajhoz két póltura nyomó Pufzpáng olajat vagy Belénd-mag olaját térfelz, edgy kevés tiszta Viaszfá belé olvasztván, szépen megsűríti, és kenet formáléshoz.

Vagy így: Tyúk hájat törj őszve erőssen sült Almának az húzával, Sáfrányozd-meg jól, és újolag edgy kevés Pópiummals'-edgy Tyukmony szikivel elegyits és törd őszve erőssen, s' azzal kennyék.

Vagy: új Vajat fekete ón edényben a' Nap fényén vagy melegen kúpully erőssen mind addig,

míg

míg a' Vaj az óntól meg-feketedik; igen jó véle kenni. Vagy: Kénest két füsták nyomót, törj-meg erőssen négy löt Rófa írbén, s'-azzal kennyed.

A' mellye orvosságok mind a' fájdalmat enyhítik, mind pedig a' daganatot lohasztják, ilyenek: Süsd-meg sáratnak alatt a' Vereshagymát, meg tiszttván és új Vajjal erőssen őszve törvén, kennyék véle. Illyen a' keserű Mondola olaj, és a' Baratzk-mag olaj, akár külön, akár elegyítve. Ísmét: a' Csengő kóró virágának olaja (veres olaj) és a' Tyukmony olaj; ha pedig ezek közzé edgy keves Búdóskó Balsamumot [Balsamum Sulphuris] elegyítez, igen hatható.

Ísmét: Lisztlangból, Rófa olajból és Tyukmony szikiből Téjben főzz Pépet, jó melegen kend edgy tenyérruhára, és halmant feküvén a' beteg, tegyék a' Sülyre, gyakorta újítván ha meghül. Vagy pedig: tsak zöld Borza levelet főzz-meg erőssen Vizben, míg ugyan el roshad, azt kend melegen ruhára, s'-a' mint mondam újítsad. Vagy: A' kővér Portsint (Portulaca) törd-meg erőssen, s'-azt tedd reá azon formán, ez ha sebes volna is, gyógyította.

Főzzenek feredőt fejér Málvából, köz Málvából, Somkóróból, ökör-fark kóróból, Borza-fa leveléből s'-virágából, Kaporból, Szük-füből &c. s'-abban ulyon gyakorta.

Ha ugyan még-is dagad: Főzz Vizzel elegyített Borban erdei édes-gyökeret (Polipodium)

és Csengő füvet, spongyiában vévén jó melegen a' levét, csorgassad a' Dagatt Sülyre; szemlátomást lohad. Jó a' feredő-Bánya vize-is. Jó a' meg-higgadt Meszes víz-is lohasztani. Jó a' meg-gyujtott Búdós-kőnek füst-is igen, ha lyukas székre ülven azzal füstölik az alfelet. Vagy: erőfs Eczetet hév kovacs kőre csorgassanak, s' azzal párollyák.

Ha Belső a' Süly: Uti-fünek ki-facsart levét, elegyits őszve Rósa olajjal, vagy közönséges olajjal, vagy keferő Mondola olajjal, Kristályben adgyák-bé. Vagy: Ketskefagygyuból edgy kevés Opiummal edgyütt csinállyanak tsapot, s' tegyék-bé. Vagy: Ketskének a' tüdejét azon melegen a' mint ki-veszik, tegyék reá; igen enyhíti.

Süly ellen, némelly eszközök italul-is használnak: Jó az Eger-fark fű, ha Vizben főződ, s' levét iszod. Az ökörfark levelét meg-aszalván s' meg törvén édes Téjben főzd meg, ugy egyed. Vagy: azon fünek levét ki-facsarván, Nadméz-zel főzz Sirupot belőle, s' azt nyalogassad gyakorta. Szent Györgys'-Pünköst között szedvén az Arva-csalánt, aszald-meg, tórd-meg, a' porát tedd-el, a' Süly ellen egyed higan sült Tyukmonyban. Vagy: ugyan Arva-csalánból csinály feredőt, Lórum gyűkeret-is meg-rontván főzhetz edgyütt véle feredőnek.

Ha ki-sebessedik: Fekete-ön edényben Tyukmony szíki olaját habard addig mig meg-feketedik, s' azzal kennyed. Tömjént, Mirhát, Sár-

Sáfránt, aprón őszve törvén, azzal hintsd.

A' Dagadó fájdalmas Sülyben, hasznos a' karján való ér-vágás, azt peniglen háromszor négyszer-is követteffe-el edgy holnap alatt; mert ez, az alá-felé rohanó vért szépen vízfőz vonnya, az hévseget hivesíti. Vagy penig: Edgy-néhány Nadályt szedessen ember, tartsa tiszta kút vizben harmad napig, újítván gyakorta a' vizét, abból egygyet vagy kettőt ruhás kézzel meg-fogván, tedd a' ki-csütözött Sülyhöz a' száját hogy belé ragadgyon; ha nem akarja: kend-meg eléb Tyúk vérrel, s' ottan meg-kapja, így szitalis ki jól abban a' rút seprős vérben; ha le-akarod venni: hints-meg sóval vagy hamuval a' fejét, mindgyárt le-esik.

Ha ki-akarod a' Sülyt fakasztani: Törj sült Vereshagymát: erőssen őszve valami Epével, s' kennyék véle. Vagy: Sártók bélit, Epét és Aloét, törj őszve erőssen, s' tégy reá benne. Vagy: Vereshagyma ki-facsart levét Aloéval elegyits őszve, s' azzal kennyék. Vagy: A' Ló-s' egyéb ganét az útakon Nyarban őszve gömbölygető Bogarat szedvén, főzd-meg erőssen Len olajban míg el-roshadnak, ruhán által szűrvén s' fatsarván, azzal kennyed. A' kinek penig az előtt folyt a' Sülye, az után meg szűnt melly miatt fájdalma nagy: vessenek edgy nagy köpölyt az alfelére, az ki-fizijja, és folyni kezd.

Etele, itala, hivesítőkbl állyon: minden sós, erőfs, évő, fűszerfámos eledelt, távoztasson.

Bort ne igyék. Hasára vigyázzon meg ne szorul-
lyon; mert ha meg-szorul, annál kínosabb a'
Súly.

A' felettébb Folyó Súlyben penig, szorító,
és sürítő orvolságokkal kell élni; mert ebből,
nagy erőtelenség, gyakor el-ájulás, és halál is
következhethetnek. Használ itt leg-elsőben, a' ka-
ron való ér-vágás, a' mennyiben az alá-felé roha-
nó vér vízfzsa vonódik véle. Azonban: hamar-
jában a' karjait kössék-meg jó erőssen, ezzel is
el-fogódik az alá-felé rohanó vér. Vessenek azon
kívül jó öregköppölyt a' májja tájára vagy a' köld-
ökére; ez is hatalmasan szijja vízfzsa.

Ísmét: Uti-fű vizet, Temondád-fű vizet
(Eringium) és Paperfzénye-fű vizet, vagy őszve-
feggel, vagy külön vévén, olvasz-el benne Bolus
Armennust vagy Terra Sigillátát, s'-azt igya. Ete-
lében jó a' Birs-alma és Körtvély, és mind azok-
ból készülhet, sülvé, főve, vagy Liktárium for-
mában. E' mellet, alá az háta-gerenczit, ken-
nyék-meg hivesítő kenetekkel, ugymint: Rósa
olajjal, Rósa írral, Pópiommal, &c.

Ha a' Külső Súly foly: Szerezz Nyir-fa Gom-
bát, azt meg-aszalván, refszeld apróra, hintsék a'
ki-fakadott Folyó Súlyre; tsudára méltó mint
használ.

Ísmét: Végy olyan vizet melyben a' Ková-
tsok a' mivelés közben a' vasat sűtik, abban főzz
őkör-fark levelét, azt spongyiában vévén, lágy-
melegen azt rakjad reá, vagy penig, párolyad a'
pára-

párájával lyukas széken. Vagy: törj Tölgy
makkot meg, azt Tölgy-fa levéllel edgyütt főzd-
meg erőssen két facskóban rakván, azokat a' facs-
kókat edgymás után, mihelt edgyik hűl, a' mási-
kat tedd reá.

Az Angolna hálnak a' sűtés közben le-csepegő
firja, igen használ e' nyavalyában, vagy maga tsak,
vagy egybekkel őszve elegyítvén, hakenik véle;
jó szorító és gyógyító ereje nagyon.

Vagy: Bolus Armennust, Aloët, Mastixot,
Tömjent, Abel (Sárkány) vérét, Gallest,
mindenikből edgy aránt tyukmony fejeivel jól
őszve törvén, és valamenyire Uti-fű viznek ki-fa-
csart levéllel fel-eresztvén, kennyék véle.

Vagy: Nyulnak szörít égess meg, Pókhálóval
elegyits jól őszve, az után ezeket keverd Tyuk-
mony fejéribé, és kend bé a' Folyó Súlyt véle;
ha penig nem látzik a' Súly: répert ruhából tsi-
nály kerő formán tsapot, kend bé ezekkel, és
tedd-bé a' vég-hurkában.

Vagy: Vereshagyma ki-facsart levét, Szap-
pannal és Mézzel főzd őszve, Macska szört vagy
Nyul szört kevervén jól belé, s'-azt tedd reá, ez is
igen szépen bé-fogja, s'-meg állittya. Vagy:
Valamelly állatnak meleg vérét vévén, ahoz való
fecskendővel, vessek-bé azon melegen a' vég-
hurkában; meg-állit akár mi Vér-folyást.

Mind ezek között, hogy a' nyavalya nem csak
meg-gyógyulyon, hanem, hogy többször elő ne
kerülyön; közönfegessen ahoz értő Tudóssak,
a' Len-

a' Lentiscum fának reízelt forgátsát ditsérik edgyező értelemmel ; hogy , az ilyet nyavalyára hajlandó ember, azzal főzeffen Vizet, és rend szerint való italára azt igya.

Vagyon a' Patikában egy kenet, *Unguentum Comitissæ*, (Grófné íre) igen hasznos a' Folyó Sülyben, ha azzal vékonyát és farát gyakorta kenik.

Ismét : Az ilyen embernek a' szájából az Epej gyükere ne igen szakadgyon ki, hanem azt tartsa rága és forgassa benne. Ismét : A' Rosor égésék-meg, törjék-meg, hintség véle, ez is meg állittya.

Ismét, A' Patikákban találtnak, *Pilula de Bdellio*, ezekben vegyen edgy lótót vagy többet, abból minden héten kétszer, vegyen-bé éhomra edgy fusták nyomót ; igen ditséres hasznú a' Folyó Sülyben.

AZ

AZ S. T. K.

ORVOSLÁS MESTERSÉGERŐL

EÖTÖDIK KÖNYV.

A' Májnak, Lépnek, és Vese-
eknek nyavalyáiról.

ELSŐ RÉSZ.

A' Májnak hévségéről és dagadásáról.

Okai. A' májnak rend kívül való hévség-Fészkei. Age, nehéz nyughatatlan nyavalya, melynek kiváltképpen való oka, a' májban való sok apró ereknek és utaknak meg-szorulása, valami vastag enyves nedveségektől való bételése ; néha pedig egyéb okokból is, ugymint : igen hevítő fű-szerzámos ételekből, italokból, részegeskedésből, haragoskodásból, s' egyéb effélékből meg-esik.

Jelei. Jelei e' nyavalyának : a' szomjuhozás, gyakor has-rekedés, hús némű ételnek utálása, tenyérnek talpnak pefgése hevülése, néha keferű a' száj, néha Hideg-lelési forrózások vannak, ábráznak tarjagossága, s' több effélék.

N 5

Orvos.

Orvosságai. Nehéz e' nyavalyában a' belső orvoslás; mert mikor a' máj hevül, gyakrabban a' gyomor hideg; és így, ha a' májat hivesítőkkel hűteni akarjuk, a' gyomrot annál inkább erőtlenné tyúk. Leg-jobb az ér-vágás, a' jobb karján a' Basilicát vagy Tüdő-eret, Mediát vagy Salvatellát kell meg vágni.

Azonban, minthogy e' nyavalyában a' *bilis* vagy epesár uralkodik, azt kell illendő Purgatióval tisztítani: Végy Folia Sennét három fusták nyomót, Rhabarbarumot egy vagy két fusták nyomót, Anis Kőmény vagy Kapor magot két póltura nyomót, meg annyi Szerecsen-dió virágot, mind ezek ázzanak edgy kevés Cichória vagy Rósa vízben egy éjjel, reggel forrald-fel, facsard-ki jól a' levét, melyben edgy vagy két lótt Mannát olvasz-el, vagy penig annyi Rósa Sirupot, igyameg mind éhomra.

Vagy: Végy Crocus Metallorum nevű port hét árpa szem nyomót, edgy kevés Borban ázzék edgy éjjel, szűrd-meg reggel, s' igya-meg; felyül hányattya-ki a' fárt. Vagy a' ki az italtól irtózik: Vegyen aprón meg tört Rhabarbarumot 6. póltura nyomót, edgy lótt Calsiát, Nádmézzel keverd össze ezeket, és formáld edgy gesztenye formában vagy falatban, azt egye-meg éhomra.

Itala legyen Árpával, Fa-héjal főtt Viz, Czitrom levével meg-savanyítva. Vagy: Tamarindussal főtt Viz, elég edgy lótt edgy ejtel vízhez. Vagy: edgy kevés veres Rósát főzz-meg forrás viz-

vízben, savanyi tsak-meg spiritus Vitriolival.

Vagy így: Edgy ejtel forrás vízben tégy 8. lótt Czitrom vizet, annyi Rósa vizet, meg annyi Nádmézet, főzzed mindaddig, míg minden táj-tékátul meg tisztul, azt meg-hűtvén, aprónként igya; igen jó izű és hasznos ital. Vagy így: Főzzenek Vízet mezei Sóska gyűkérral, savanyítsák meg tengeri szőlőnek vagy fáji sóska gyümölsének levével.

Vagy így: Jól meg-ért Almát egy-néhányat meg-rezelve, levét farsard-ki, meg főzvé, táj-tékát el-hányván, tisztics-meg, ahoz töles-meg annyi Czitrom levét, meg annyi Rósa vizet, és (ha vagyon) Pómagránát levét, és Nádmézet mennyi elég, hogy édes tsipős legyen; kedves és hasznos ital, mellyel akar-melly forróságban élhetni.

Igen alkalmas eszköz a' máj hivesítésére a' tsipkerósa gyümöltse-is, bélt ki tisztítván, bő Nádmézzel Likтариум formában kell főzni és enni. Jó a' Medgy és fái sóska Likтариум-is.

A' kitől ki-telik, olvaszszon-el Kalárist Czitrom lévben, vessen edgy kevés Nádmézet belé, s' igya-meg. A' szegény emberigyék Savót, elegyítsen (ha kaphat) Czitrom levét belé; igen jó. Mind ezeket hatalmasan véghez viszi a' savanyu Vizzel való élés. Feredgyék-is gyenge-meleg Vízben gyakorta. Kannyék a' májja táját Rósa írral vagy olajjal. Eczezzék-meg a' Rósa vizet, ruhát mártanak belé, s' tegyék a' májára.

Néha

Néha a' májnak igen heves dagadása vagy, vagy a' bő s'-meg-tolyult, vagy pedig a' fel-forrott vér miá, külöképpen arra alkalmatosságot adván a' felyebb meg mondott okok-is, melly, nagy nyilallással, forrózással és fájdalommal vagy. Ebben is mindenek felett hasznos az ér vágás, a' fellyebb le-irt hívesítő italok : ezeken kívül hasznos e' nyavalyában a' jó fele Terpentina, ha edgy babnyit vagy mogorónyit benne ember meg-eszik, és apró Bojtorján, vagy Petrefelyem, vagy Cichória vizet reá iszik. Itala legyen Arpával és édes Gyűkerrel főtt víz, vagy Viola Sirupos ital. Kivül kennyék a' mája ráját, Rósa, Űróm, és Szék fő öszve elegyített olajával : tegyenek reá flastromot, melynek neve, *Emplastrum de Meliloto* ; a' többi is ide illenek, mellyeket fellyebb ezen Részben le-irtam.

Néha a' máj dagadása nem heves ugyan ; hanem meg-tolyulván benne a' sűrű rosz vér, fel-fu-vódik a' máj ; és noha nem nyillaltató, de igen terhes a' fájdalom, mint ha valami kö. fekünnék ott jobb felől az oldal csontok alatt.

E' vérnek sűrűsége pedig, vagy a' fok phlegmás nyáltól, vagy a' sűrű, zavaros, seprős, fekete sártól vagy ; melyre alkalmatosságot szolgáltatnak minden szorító, sürítő, enyves, vastag, s'-nehéz emészto eledlek, poshasztó gyümölcsök s'italok. Néha a' gyomornak hidegsége s'-erőtlenlege az oka, melyben tsak fűstőlög nem fő az eledel, melly miá vastag és nyereséggel tellyes vér me-gyen

gyen a' májra, s'-azt meg-dagja. Néha ez a' fu-valkodás a' meg-rekett flatulóktól vagy ízéltől-is meg-esik.

E' máj meg-dugulásának ha eleit nem veszik, ebből ösztán nehezen tisztul ki az ember, és rothasztó Hideglelések, hoszszas Has folyások, Kólyika, Sárgaság, Viz-kórság, s'-többek e'féle következhetnek belőle.

Ennek orvoslását elsőben is kell kezdeni a' Purgatió, melyre illendő a' *Nodulus* vagy Satskó, arról igyék edgy vagy két hétig, azon formán a' mint a' IV. Könyvnek III. Részében le-irtam. A' satskóhoz való edgyetmáshoz pedig a' májra nézve, Petrefelyem és Kőmény gyűkeret, és Tamariscus fának az héjját is tehetni.

Rendes itala, legyen Arpával és Bagoly-bor-fóval főtt Víz ; ez a' Borsó igen nyitja a' izorult ereket. Minden ételét Bor-köves étek leven kezdgye-el ; és jobb lészén, ha vagy Cremort vagy Cristallus Tartarit két fusták nyomót vézen-bé étele előtt edgy kalán étek lévben. Igen jó (rendes italára) a' főtt vizet erdei édes Gyűkerrel (*Polypodium*) főzni ; mivel ez, a' sűrű fekete sárt szépen fel-asztattya : Sóska és Kőmény gyűkeret-is főzhetni köziben, Fa-héjjal és Anis maggal edgyütt.

Minden holnapban egyfzer, e' nyavalyában, valameddig jól ki nem tisztul : vagy Aloéból készített Pilulákkal, vagy Sennás és Mannás Szilva lével élylen.

Mint.

Mint hogy ez ilyen máj meg-dugulás hoszfzas szokott lenni, akár mint ostromollyák is hirtelen meg nem tér, hanem lassan lassan kell ásztatni a' sürű nedvességeket, és nyitni a' meg-dugult ereket. Erre nézve: igen dicséretes a' savanyu Vizzel való élés, kíváltképpen Majusban, két vagy három hétig s'-továb-is continuálván, azt pedig igya mindennap ebéd s'-vatsora előtt két két órával; mert mingyárt étel után ha iszod, többet árt mint sem használ, többet rekeszt mint nyit, a' nyers fővetlen nedvességeket magával edgyütt a' gyomorból a' vékony erekre el-csapván. Melynek itala hogy igen meg ne hűtse a' gyomrot: az ital után mindenkor edgy mogyorónyi Terjékert, vagy eleven Gyömbért, vagy Gyömbérespiritott Kenyeret egyék meg. Ha savanyu Vízet nem kaphatni: igyék Bűdös-kő vagy Gálitz-kő spiritusával savanyított fött Vízet. A' ki azt sem kaphattya, igy tselekedgyék:

Vég aprón meg-tört tiszta Bor-követ három lótót, (N.B. Négy fusták edgy lótót nyom.) Lakatosfól reszelt Vas port két lótót, tedd edgy ejtel Vízben, főzzed új mázos fazékban edgy egész óráig, szüntelen kevergetvén, az után meghűtvén, tiszta posztó által szűrd meg, minden nap vagy edgy holnapig ilyen italt igyék meg három három kalánnal ebéd s'-vatsora előtt két két órával; igen nyitva az ereket.

A' Csipke-Rósa fának a' töve is, igen jó a' máj meg-dugulásában, mosd meg, főzd meg Vízben, s'-azt

s'-azt igyad rend szerint. Hasznos a' Bárány ürömről és Föld-epéjéről való ital-is.

A' kényesebbek élyenek gyakorta Katáng-kóró gyűkér (Cichoria) vagy Kőmény gyűkér Likáriummal.

Külsőképpen: Reszelt Földi-tőköt és fejer Málva gyűkeret meg törvén, főzzék meg Borban, vagy Tėjben, vagy Eczeres Vízben mint a' Pépet, ruhára kenvén jó melegen, kőlsék azzal a' májja tájékét. Kények pedig ugyan ott, vagy Kaporna, vagy fejer Lilium olajjal.

II. RÉSZ.

A' Sárgaságról.

Fészkei, A' májnak meg-dugulása szerzi a' többi Okai között a' Sárgaságot is; mert az meg-dugulván, meg dagad, és a' rajta lévő epe-hó jag meg nyomul, szorul, és bé-dugódik is néha; és holott ez hójagból a' bélekre kellene az epének lassan lassan folydogalni, hogy a' bélek meg ne rekedgyenek, hanem ez az epe a' benne való emésztetet ki-menni segítse; meg-szorulván azért az hójag szája, a' bélekre nem mehet az epe, hanem fel-felé a' májra, onnan az erekre, azokon pedig az egész testre ki-hat, és Sárgaságot hoz, melly a' szemen terfzik hamarab meg, mivel ott nintsen annyira hús, hanem tsak hátyán oszlonak-el az apró erek, és ez az oka hogy ott mutat-tya ki

tya-ki hamaréb magát. Néha pedig az epe-hó-jag-nak ilyen meg-dugulásánélkül is meg esik a Sárgaság a testben, az igen el-bővült bilifistól vagy epe-sártól.

Jelei. Az epe-hó-jag rekedésének pedig jelei ezek: A' béleknek emésztése feje, szorulva az has, a' vizellet veres-sárga mint a' Sáfrány, meg-festi sárgán a' ruhat a' melyhez ér, azonban semmi Hideglelési forróság nintsen a' testben. Ha a' bilifnek bőfegétől vagy on penig: a' vizellet sárga, forró a' test; és meg esik az hoszfzas Hideglelés után is néha. Valamint penig a' sárga szín, ugy a' fekete és zöld szín is el-fogja néha a' testet, a' fekete és hagyma lészhez hasonló vagy ugyan Grispán színű sárnak a' testben el-bővelésétől.

Orvosságai. E' nyavalya gyógyításában, mint egyebekben is, kiváltképpen a' nyavalya okának fogadására kell vigyázni. Jó itt is a' fellyebb való Részben dicsért Purgatiókkal való élés, mivel e' nyavalya is onnan függ; azért, minden ott le-irt orvosságok, itt is illendők; kiváltképpen a' Rhabarbarum.

Jó igen a' tyukmony-pirosító gyűkérel (Rubea) Vére hulló fű gyűkérel (Chelidonia,) főtt Vizzel való élés; melyben kevés Bárány ür-möt, Föld-epéjét (Centaurea,) Fa héjját és Sáfránt vethetni.

Majd mindenek felett hathatós a' Tavaszszal szedett Lúd fiak ganéja; meg afzalva, törve: tölcsenek Bort reá, ályon rajta, s'-az higgattyát le-szűr-

le-szűrven, aprónként igya éjomra. Vagy: csak ugy magában a' porban véven 1. fusták nyomót, add-bé innya edgy kevés fehér Borban, négy nap egymás után éhomra; éppen meg-gyógyította: az íziért Fa-hejat és Nadmézet tehetni között. Jó a' Tyúk ganéja feje is, két poltura nyomót vagy többet éhomra hasonló formán bé-véven.

Mikor vizellik, vizellyék az még párálló meleg Ló-ganéjára, hogy a' parája halsa-meg; fokát téssen ez is.

A' feje Pefzerce-fű ki-facsart levét (Marrubium album) két-annyi Nád-mézzel főzöd öszve, tajtékát el-hányván tisztítsd-meg, edgy edgy kalánnal reggel reggel igyék-meg belőle a' Sárgaságban lévő ember.

Vagy így: Törd-meg a' Csalán gyűkeret, főzd-meg erőssen feje Borban, az után meg szűr-ven és jól ki-fatsarván, vess Sáfránt belé, minden reggel igyék-meg edgy edgy jó italt belőle.

Vagy így: Feje Pefzerce füvet, Vére-hulló fű gyűkeret, Lavendulát, Apró-Bojtorjánt, Czitrom héjját, jól öszve vagdalyán: az után edgy kevés Sáfránt, Gyömbért, közikben téven, edgy kevés Rhabarbarumot is (ha vagy on,) rakják faeskóban, azt tegyék edgy feje Borral telfedeles edényben, s'-azt igya.

Az Eperjnek levelét, gyűkeret, Malosa-szölövel egygyütt, főzd-meg forrás Vizben erőssen, s'-azt igya rend-szerint szomjuságtól.

Vagy: Csengő-kóróval és Eperj gyűkérel főtt

Vizet

Vizet igyék. Vére-hulló füvet, Csengő füvet, rakjon a' sarujában, s'-járjon rajta: annál jobb, ha kebelét, süvegét-is meg-rakja véle.

Jó ez is igen, paraszt orvosságban: A' meleg Ló ganének levét facsard-ki, tölcsed Kecske Tej közzé, azt igyad melegen éhomra vagy három napon: Nád-mézet, Sáfránt, vethecz belé az ízért.

Mosdgyék arczúl Borban vagy Bab virág vizben. Ismét: Csinállyon feredőt, Vizben megfőzván Szappanozó füvet (Saponaria). Málvat, Gyenge gyökeret leveleztől: Bab lisztet-is főzhetni belé.

Arpa és Bab lisztel tölcsenek-meg egy facskót; azzal dörgöllyék a' testét a' ferebőben.

III. RÉSZ.

A' Viz-Kórságról.

Külömb- ségei. A' mit köz nével Viz-Kórságnak hívunk, nem mind Vizes nedvességtől vagyon az; hanem néha Széltől, néha mind Széltől, mind Vízről. Az honnan három nevei-vannak-e' nyavalyának. Első az, melyben a' dagadás a' bőr alatt az egész testen minden-félé ki-hat; úgy hogy, jvalahol az ujjoddal megnyomod, ott marad az helye: ebben még a' szemérem test-is meg dagad, és gyakorta forrózással edgyütt vagyon: ennek neve *Anasarca*. Máso-

Második, mikor embernek az hafa és lábai megdagadnak, a' felső részei pedig száradnak: ezt (minthogy ebben az ember olyan mint edgy fel-fűtt tömlő,) nevezik *Ascitesnek*; ebben kevesebb a' Szél, több a' Viz. Harmadik, melyben sok a' Szél, kevés a' Viz; ebben az has úgy fel-fúvódik, hogy ugyan fénlik, és kong ha ütük, mint a' dob; ez a' *Tympanites*.

Okai. Közönfegessen többire minden-féle Viz-Kórságnak oka: a' nedvességeknck nagy bősege, a' belső részeknek, gyomornak, májnak, lépnek, nagy hidegsege és erőtlensége; melly, néha hosszfas Vér folyás és Has-folyás után következik; néha a' Folyó-Súlynek meg-állásától, vagy az Afzfzönyokban az Hó-szárnak meg-fzörulásától; néha az igen hideg itaktól, melly miá a' gyenge ereken meg-fagy a' kövér, Tej forma fejét Chylus, melynek meg-fagyása miá, ismét meg-dugul és ki-hasad a' gyenge ér; és így, az has üregiben aprónként bé-csepegdegél a' nedvesség, melly ott meg gyűlvén, meg-rothad és poshad; és poshat Vizzé lévén, e' nyavalyát szerzi.

Nem csak az Hasban pedig, hanem a' Melynek is üregiben meg-gyűlhet az ilyen fenyvert matéria; és akar melyik helyen legyen, mikor igen el-hatalmazik, nagy fuladozást szerez, vagy fel-tolyván vagy le-nyomván a' Melyet az Hastól által rekesztő hárttyát, melynek a' lélegzet vétel közben, szabadossan fels-alá kellene járnai.

Jelentései. A' mi a' jelentéseket illeti: A' bór alatt az egész testen el-hatott dagadás, könnyebb a' gyógyítáfra, mint egyéb nemei. Akar melly Viz-kórság pedig könnyebben gyógyul azokban a' kik túrneik; mert e' nyavalya valóba meg-kivánnya, kivált-képpen a' szomjuság tűrést; mivel ebben a' szomjuság nem itallal, hanem szomjusággal enyhődik. Könnyebben gyógyul, ha a' Lép-dagadásától, mint sem ha a' Máj dagadásától vagon. Mennél szűkebben vizelethetik az ilyen beteg, annál veszedelmesebb. A' melly Viz-kórság edgyfzer meg-lohad, és ísmét újolag megdagad; végét éri a' betegnek.

Akar melly nagy légyen pedig a' dagadás; de ugyan a' felől jó reménységben lehetni ha a' betegnek ereje vagon, ha ehetik, könnyen emészt, lélegzetet könnyen vehet, vizelethetik, s' felettenem szomjuhozik: e' jelekben mennél több vagon jelen, annál több a' reménység, mennél kevessebb, annál roszszabb. Valamelly Viz-kórságban pedig utóllýára Hurut következik; halálos.

Orvosságnai. E' nyavalyában-is, az orvoslást, mindgyárt az ezen Könyvnek I. Részében dicsért Purgatiókon kell kezdeni. Mindeneket felre tévén: csak az edgy Rhabarbarummal való élés-is sokszor jóra vitte e' nyavalyát, minden harmadik vagy negyedik napon edgy-edgy fusták nyomót meg törvén, és vagy üröm vizben, vagy Cichoria vizben, vagy aczélos vizben éhomra béiván; mind a' bór nedveségeket vífzi, mind a' májjat

májjat erőssíti. Ugyan-is: nem kell e' nyavalyában erős Purgatio, kiváltképpen gyakran; mert többet árt gyengítésével, mint sem használna tisztításával. Er-vágásnak, köppölyözésnek, s' egyéb sebefsítő orvoslásnak e' nyavalyában nints helye; mert az ilyen beteg való sebben, ottan hamar Fene eskik.

Jók az izzasztó orvosságok-is e' nyavalyában: Törjenek-meg darabossan Fenyő-magot, főzzék-meg erős Borban, annak a' levéből egy jó csészével melegen jó hajnalban edgy-néhány nap edgy-más után igyék-meg, jól takarjakké utánna, ugy fekügyék jó darabig míg meg-izzadhat.

Vagy így: Jó higatskán mint valami italt, főzd-meg Vizben erőssen a' Kölles-Kását, az után szürd-meg, és tölcs-meg annyi erős Bort hozzá, forrald-fel újolag, abból minden reggel jó melegen igyék-meg edgy csészével, jól bé-takarózáván utánna.

Vagy pedig: Minden harmadik este, Körös-fának a' favát (Sal Fraxini) tizenöt Arpa-fzem nyomót, Pápa-fü vizben el-olvasztván, add-bé innya.

De mindenek felett ditsüretes e' nyavalyában az az orvoslás, melly a' vizelett által tisztítja e' fenyvett nedveségeket. Ezek között leg-nevezetesebb és hathatóssabb a' kék Lilium gyñké-rének leve, mellyet meg-reszelvén és levét ki-fatsárván, s' az után még-annyi fehér Bort hozzá töltvén, Nádmézzel édesícs-meg, és minden reg-

gel belőle edgy edgy csészével igyék-meg; mind a' vizelletet indíttya, mind a' phlegmás poshatt nedvességet az alsófelén kiviszifzép gyengén.

Vagy így : Azon gyűkérnek ki-facsart levét három lótót, edgy lótó Mannával őszve elegyítván, igyékbe éjómra. Vagy penig : Azon ki-facsart lévből négy lótót, még annyi Mézzel s'-kevéss Borral őszve főzvé, igyék meg.

Igen jó a' Turbolyának ki-facsart leve-is, abból 2. lótót vévén s'-meg annyi Bort hozzá töltvén, igya-meg éjómra; így cselekedgyék egy-néhány napon egymás után.

A' melly penig mind izzafszon, mind a' vizelletet indítsa, éllý ilyen itallal : Végy fél font Guajacumot, Sarsaparillát, Sassafrást, mindeniket négy-négy lótót, tölcs reá 3. ejtel forrás Vizet, főzzed mind addig míg harmada el-apad edgy mázos fazékban, mellyhez illendő fedőt tértás ruhával ragasz, meg fűrván a' fedőt hogy edgy veszfűzöcske belémehessen, mellyel a' Víznek lefűvését meg-mérhesse. Az után szűrd le a' levét : az íziért vés Malosa-szólót s'-Fa-héjjat belé. Ebből mindennap hajnalban melegen, igyék-meg edgy jó csészével; ez, igen izzafsztya.

Az egyfzer meg-főtt edgyetmáfra, tölcs újlag 3. ejtel Vizet, hasonlóképpen főzd-meg. Ezt igya szomjuságtól akar mikor; ez, a' vizelletet igen indíttya. Ilyen itallal, kiváltképpen ha elein élész, e' nyavalyát éppen ki-gyomlállyá; csak egyéb ártalmas italokhoz ne nyullyon a' beteg.

Ez-is

Ez-is jó a' vizellet indítáfra : Edgy hétben kétszer, edgy edgy mogyorónyi tiszta szép Terpentinát, vagy csak úgy magában, vagy Turbolya vizben el-olvasztván, vegyen-bé.

De, mint-hogy héjába viszfűzük ki a' testből a' vizet, ha a' belső gyenge részeket meg nem erősíttük, hogy a' viz ne forjon; azért, akar mi orvossággal éllýen, mindenkor utánna 3. órával edgy kevés Fa-héj vizet igyék a' gyengült gyomor és máj erősítésére.

Vagy penig : Jó erős Borban, fél font Malosa-szólót főzz meg mint a' Péper, tőrd által a' szítán : aprón tört aszszu Czitrom haját. Fa-héjjat és Saffránt, elegyits köziben : ebből vegyen-bé edgy kés hegyin annyit, mennyi edgy gesztenye. Jó ezen végre a' Terjék-is : ísmét, a' Birs-alma vagy veres Rósa Likttárium-is.

Jó a' Tókon termő Béka-lentsének is ki-facsart leve, kiváltképpen ha nagy hévségben vagyon az, ilyen beteg, ha Nád-mézzel vagy Szín-mézzel őszve főzvé iszssa ember; mind hívesít, mind vizelletet igen indít. Jó azon főrmán és végre, a' fejer Pészerczének (Marrubium album,) és Macska-parénak (Urtica mortua) ki-facsart leve.

Jó igen, a' Genista nevű fűnek gyűkérét ha erős Borban meg-főzik, s'-mindennap edgy edgy csészével melegen meg-iszik; tsak ezzel való élés-is egyedül, sok Víz Kórságban hasznalt.

Az italta' mi illeti : Ebben, kiváltképpen való nagy szomjuság szenvedés kívántatik; mert csak

O 4.

ez fő

ez fő ponttya az orvoslásnak: melly tűrés, ha egyéb orvossággal nem élne-is, tsudálatosan használna; noha, minthogy e' szenvedés kinos, ritka ember veheti reá magát, kiváltképpen az Aszszonyi renden. Sőt még Vízet sem kellene az ilyen betegnek mutatni. De ha nem tűrheti: igyék örmény-gyűkeres vagy űrmös Bort; akar közönséges akar Bárány űrömmel légyen. Vagy: igyék aczélos Bort, vagy a' fellyebb le-irt Guajacum levét. Vagy, ha nagy az hévsége: közbe közbe igyék edgy edgy kevés vagy Cichória, vagy űröm, vagy Juh űröm, vagy Tálmosó fű, vizet. De a' mint mondám: csallya inkább a' szomjuságot, valamennyire lehet: és mossa száját, szarát, torkát, mint sem igyék.

Ezen nyavalyának orvoslására, igen jó Lúgok is találtattak fel a' Tudósfoktól; Mert, mint-hogy a' füveknek ereje az ő savokban vagyon, a' füveknek pedig sava azoknak hamvában, melyből a' főzés közben ki-olvadván és a' Víz közzé elegyedvén a' só, ugy léfszen a' Párlúg; nem csuda azért hogy ennek itala többet használ, mint ha csak a' füvet főznék-meg.

A' Szőlő-venikét hamuvá égetvén, s' meg-száltván, tedd Cichória, vagy Turbolya, vagy apró Bojtorján, vagy Tál-mosó fű, vagy Eperj vizben, vagy pedig csak Aczélos Vizben, főzd-meg jól, (ruhába kötven az hamvát,) az után azt a' Lúgot aba posztón által (jobb a' takaró szürke papiros) szűrd-meg vagy tiszfzer, minden reggel

reggel melegen edgy edgy csészével ebből igyék a' beteg; csuda hasznát érzi.

Jók egyéb füveknek-is hamvai, kiváltképpen a' Kőrös-fának, Disznó-bab kórójának, Genistának, Fenyő tövisnek, &c. hamva, vagy külön, vagy öszve elegyítve, és a' meg-irt mód szerint megfőzve, szűrve, és véle élve.

Jó mind a' Borza-fának, mind a' földi Borzának töve, főzenek Vízet véle, s' azt igya; igen takaríttya-ki a' fenyvet nedvességeket. Avagy: A' Borza-fának belső zöld héjját hántsák-le, azt főzzék-meg Vizben, s' azt igya.

Ismét: Az havasi Ugorkának tövét (Cucumis Asininus) faragják csap formán, tegyék-bé az alfeleiben; tsuda-képpen tisztíttya maga után a' vizet ki a' testből.

Ismét: A' földi Borza gyümölcsének a' magvát aszald-meg, s' törd apró porrá, 1. vagy 2. süsták nyomót igyékbe Tehén hús lévben: vagy, egyék-meg higan sült Tyukmonyban. Vagy: Kecse-Téj Savóba főzz Spikinárdot-meg erőssen, s' azt igya.

Külsőképpen, kennyék az hasát űröm vagy Kőmény olajjal, vagy azzal a' Kenettel, melynek neve a' Patikában: *Ungventum Agrippae*. Feredőt főzenek erős Timfös Vízből, s' abban feredgyék.

Ismét: Aszszú Ketskeganének, Kőmény mag-nak, földi Borza aszszu gyűkerének aprón tört porából, Ros lisztből, (annál jobb liszt, ha ha-

vafi

vafi Ugorka ki-facsart leve léfzen közötte.) Eczet-rel edgyütt főzz flastromot, jó melegen ruhára rakván, búríts-bé az hasát véle.

Vagy penig: A' közönséges Korpát, főzd-meg Borban, jó melegen rakjad ruhára, tégy más gyenge ruhát fellyül reá, a' ruhát kívül hamarjában aprón tört Kómény maggal hints-bé, búríts-bé az hasát véle, egynéhány nap így cselekedvén; a' vizelletet igen indíttya.

Ha a' széltől vagy on a' dagadás: jó igen az a' flastrom, melyet *Emplastrum de Baccis Lauri* hívják a' Patikában. Vagy penig, készíts ilyen formán flastromot: Kecske ganét, Tehén ganét, tört Búdös-követ, Rúta olajat, vagy az helyén Petz-olajat, aprón tört Bál-fű magot (Babirt) főzz őszve flastromnak, jó melegen ruhára rakván, boríts bé véle az hasát.

Vagy így: Mind hasát, lábát az hol dagatt, kend meg Eb-szölő vizével; vagy penig Nyárban, annak ki-facsart levével, s' rakd-bé felyül földi Borza levéllel. Ismét: a' Retket reszeld-meg, Vére-hulló füvel tört őszve erőssen, kösd-bé a' talpait véle. Jó az *Unguentum Agrippæ* a' Patikában, véle kenni a' dagatt részeket.

Vagy így: Végy 1. font Galamb ganét, Búdös-követ, Salétromot edgy edgy lótot, aprón tört és szitált Bál-fű magot, Kapor magot és Szék fű virágot, mindenikből más fél lótot, aprón tört és szitált Disznó babot 3. lótot, főzd-meg ezeket erőssen mind őszve Borban, kék Liliomnak és földi

földi Borza tövének ki fatsart levét, s' Mézet tégy az után hozzá a' mennyit akar sz, főzzed újolag erőssen mind addig, míg meg sűrűdik mint a' Pép, melyet ruhára kenvén, jó melegen a' dagatt szárait kösd-bé véle.

Ha tüzes a' szára daganattya, és nagy a' fájdalom; így cselekedgyél: Len levelű füvet virágostól (*Linaria*) és Belénd füvet, mindeniket edgy matokkal vévén, főzd-meg erőssen Borban míg el-apad, az után erőssen fatsard ki a' levét, ahoz tégy 1. lótot ökr-fark virág olajat, vagy annyi Len-mag olajat, akar Kender-mag olajat, ismét, 1. Tyukmony szíkit, s' edgy kevés Viaszfát, olvaszfad őszve hogy légyen lágy Kenet belőle, s' azzal kennyed.

Ha a' izemérem-teszte fel fuvódik: Szék-füvet, Somkóró levelet virágostól, Kómény és Kapor virágot, Majoránát, veres Rósát, fejér Málva gyökeret, főzz-meg erőssen Borban: az után levét le-szűrven és jól ki-facsarván, meg-tört asz-fzu ganéval, és meg-tört Cser-fa hajjal, főzd őszve újolag, ruhát belé mártván és ki fatsarván, jó melegen boríts-bé véle, mihelt meg-hűl, újítván; úgy párolyad.

A' széltől fel fuvódott fenyeshafat, így orvosold: Edgy Tehénnek egyszéri ganéját, aprón tört aszfzu Rutat és Kómény magot, gyermek vizelletivel, Sóval, Búdös-kövel, Salétrommal, a' tűznél keverd őszve erőssen, melegen ruhára kenvén, boríts-bé egész szzen az hasát véle. A' Izáramnak is jó ez.

Mint.

Minthogy az ilyen beteget a' szomjuság igen szokta kénozni, annak óltására semmi nincs jobb az űröm-fónál, abból öt árpa-szem nyomót vegyen bé űröm vagy Pápa-fű vizben, vagy főtt vizben, gyakorta.

IV. RESZ.

A' Lép-dagadásról és fájásról.

Férfz. A' Lép-dagadás és fájás, sem okára sem ^{kei.} gyógyítására nézve nem sokat különbözik a' Máj-dagadásától; azért, valamit fellyebb ezen Kőnyvnek I. Részében irtam, mind ide szabhatni. Azonban, bizonyos hogy a' Lép gyakrabban dagad meg mint a' máj; leg-gyakrabban pedig, nem annyira magában a' lépben vagy on a' dagadás, hanem a' lép körül meg-gyülekezett szélről mely ott feltolya magát, és úgy látszik mintha a' lép dagatt volna meg.

Okai. Minthogy pedig a' lép, puha rész, és sok apró hójagocskákból serkeztetett öszve: azonban, az egész vérnek rajta által kell szűrődni; meg-esik az, hogy a' vér sűrű, nyálas, vagy seprős lévén, benne meg-akad és reked, melly miá fel-fuódik és dagad, néha fájdalommal, néha a' nélkül; és az ilyen dagadás, kiváltképpen ha az hoszúas Hideglelésben meg-veszett vértől esik, igen sokáig el-tart.

Ennek külső okai, mind azok lehetnek, melyek

lyek a' máj-szorulásának; kiváltképpen pedig, a' Mézes étel, Tejes és Eczetes, leg-hamaréb fel-fujja a' lépét. Ez, a' bal oldalnak feszítésével, futásban vagy lovaglásban való nyilallásával, főtt ugyan kézzel-is tapasztható meg-dagadásával, maga ki-mutatja magát: mind ezekkel edgyütt jár az ábrázatnak is meg-vezése, fargulása.

Orvoságnai. Ennek orvoslása hamar nem szokott lenni; hanem ezt csak lassan lassan kell orvosolni. A' kitől kitelik, igen ditséretessek: *Pilula de Ammoniaco*, a' Patikában, vegyen egy vagy két lótot, és minden héten kétféle este lefektekör ötöt ötöt nyeljen-el belőle.

Vagy: Ellyen az I. Részben ditsért Purgatóknak valamelyikével, és a' mint mondtam, mind azokkal az orvoslásokkal, melyeket a' máj megdugulásában dicsértem. Itala legyen aczélos Bor, vagy savanyu Viz, az hol kaphatni. Etelésben gyakorta élyen Eczettel, Mézzel és Vizzel edgyütt kézfittetett Eczetes Czibrével, melyben Sállját, Tárkonyt, főzzenek-meg erőssen, hogy hathatós ereje légyen; ezzel, Oximel gyanánt élhet.

Igen jó a' Macska-paré is (*Lamium*, *Urtica mortua*,) e' nyavalyában, akar ételül gyakorta egye, akar Borban főzze s' igya, akar meg-aszaltván meg törje és Borban igyabé. Jó a' Kapor-nával való élés-is.

Minden italában elegyítsen edgy kevés Oxy-melt; ez, igen el-furja magát a' bé-dugult lépén.

Annál

Annál jobb, ha a' főt Vízet Borragóval, Szarvas-nyelvű füvel, és Tamariscus-fa héjjal főzi, s' Oxy-melt erefzt belé.

Patikabéli orvosságok között, igen hathatósak e' nyavalyában: Tartarus Vitriolatus, Sal Tamarisci, üröm vagy Pápa-fű vízben edgy edgy fusták nyomót s' többet is bé-venni belőlök, vagy külön, vagy edgyütt.

Ísmét: Spiritus Vitrioli Tartarifatus, edgynéhány cseppet Pápa-fű vagy üröm vízben meg iván. Ísmét: A' ki e' nyavalyára hajlandó, csináltasson Tamariscus fából abroncsos edényt, s' abból igyék.

Vagy igy: Nyólcz ejtel Bort tölcs edgy mázos edényben, vész belé aprón vagdalt Kőrösfá hajat fél fontot vagy valamivel többet, mind addig főzd míg edgy ejtel marad belőle, azt szűrd-le, öszfűzad nyólcz réztre, s' nyólcz napokon éhomra idd-meg melegen; nagy erejét fogod tapasztalni.

Ez-is igen jó: Szüretkor, Borragóval, Szarvas-nyelvű füvel, Tamariscus héjjal, Pápa-füvel, csinállyon edgy általag Bort, s' igya gyakorta.

Vagy igy: Edgy falka Szarvas-nyelvű füvet égés hamává, ez hamából Pápa fű vízzel, vagy üröm, vagy ugyan Szarvas nyelvű fű, vagy Tamariscus, vízzel, csinálly Párlugot, szűrd által szűrke papiroffon, s' abból 1. csészével vévén, erefz Oxy-melt vagy csak Eczetes Mézet belé, s' igya meg éjomra, igy cselekedvén 1. vagy 2. hétig; vészí hasznat.

Vagy:

Vagy: A' Szarvas nyelvű füvet meg-aszálván és porrá törvén, abból a' porból gyakorta igyék-meg üröm vízben éjomra.

Külsőképpen: Fa-olajban és ökör szára véléjében a' meg-reszelt Földi-tőköttránc-meg, s' melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' lépít véle.

Vagy: A' jó savanyu Kovászt Fa-olajos Borban főzd meg erőssen mint a' Pépet, melegen ruhára kenvén, kösd-bé véle. Jó igen a' Patikában az a' flastrom, melynek neve: *Emplastrum de Cicuta*.

Vagy igy: Végy nyers büdös Bürköt, vagy nyers Tabák levelet, vagy mindeniket edgyütt, törd-meg erőssen, jó Fa-olajos Borban főzd-meg, s' melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' lépít véle. Vagy, főzzed mind addig míg a' Bora el-apad, a' többit ki fatsarván, kennyed véle a' lépít. Jó azon haszonra, a' Kaporna olaj-is. Jó a' Fa-olajjal Pép módra erőssen öszve tört fejét Liliüm gyükér-is. ha véle bé kötik.

Vagy igy: Ruta, Liliüm és Kaporna olajat, Disznó-hájjal kevés Viaszfát, öszve olvasztván: és Szarvas-nyelvű füvet, Kőrös-fa héjját, meg-aszálván, törvén, és köziben elegyítvén, kennyed a' lépi táját véle. Jó az *Emplastrum de Melilotois* ezen haszonra. Ísmét, az a' Kenet, melynek neve a' Patikában: *Unguentum Martiatum*.

Ez-is igen hathatós: Végy 1. font havasi Ugorkát, vagy magát vagy tövét, fejer Málva és

Viola

Viola levelet edgy edgy jó marokkal, föld-meg Fa-olajos Borban erőssen mind addig mig el-rol-hadnak, az után szítán törd által, Kaporna, vagy fejer Lilium olajjal, és edgy kevés Eczzettel újolog föld őszve, s'-melegen ruhára kenvén, kölsed a' lépit véle.

V. RÉSZ.

Az Hypochondriaca Melancholiáról.

Fész-E Nyavalya, Melancholiának hivattatik, *kei.* nem mintha csak fekete sártól volna mindenkor; mert néha egyéb nyálas nedvességeknek bőfegétől is meg-esik: hanem azért, hogy mindenkor a' lépnek veszferségével vagyon. Hypochondriának pedig azért, mert ebben a' terhes fájdalom a' gyomor alatt mint-edgy ugyan által övedzi az embert, mintha valami kő fekünnék ott.

Okai. Meg-esik azért e' Nyavalya: 1. Mikor a' gyomor hideg lévén, sok nyálas és enyves nedvességet gyűjt magában, mellyek a' bélekközött való fodor-hájjat is el-árasztván, abban meg-dugulnak; és ezt a' gyomor alatt embert által övedző fájdalmat nemzik. Az ilyen állapotban, a' máj is meg-dugúl, melly miá meg-hevül: innen a' fok szél, halszag felfűlése, korgása: onnan alab hatván, a' lépnek is fel-fűvódása; mellyekből

ből a' fok rothatt gőzölgések fel-felé menvén, az agyvelőt is el-hattyák, meg-zavarják; és a' fok héjában való phantasiáknak okai. Ez neme az Hypochondriai Melancholiának kiváltképpen a' mértékletlen életű embereken esik-meg. 2. Vagy on e' nyavalya magától a' fekete sártól, a' sárga epe-sár a' testben el-bővülvén, őszve fűlvén, és meg-feketedvén: mellyel osztán kiváltképpen a' lép telik és reked-meg, és e' meg-mondott háborukat szerzi: az agy-velőt is pedig gőzölgésszel eltöltvén, szomorú felelmes gondolkozásokat hoz emberre.

Jelei. Jelei e' nyavalyának, főképpen ezek: sokat pöknek, devékony nyálas: többet ehetnek mint sem a' gyomor véle birna; az honnan (kiváltképpen bő vatsora után) nyughatatlan étizakájok, mind addig, mig a' gyomorban az emésztés végbe mehet. Emésztés, okadás, bőfögs, szél menés után, nagy könnyebbséget vesznek. Félelmessék az ilyenek, szomorúak, gyanakodók, gondolkodók minden érzékénysegek késedelmes, álmok háborgó. E' nyavalyában, néha következik nagy szű dobogás, szorulás: végre testek csak magában el-szárad, s'-több afféle.

Jelentései. E' nyavalya ugyan nem halálos, de terhes és hoszfzas szokott lenni: mind azért, hogy a' matéria is a' melytől vagyon, nehezen enged: mind, hogy az ilyen nyavalyában fetrengők, többire szó fogadatlanok, és az hoszfzas orvoslást fel nem vehetik.

Orvoságai. Itt a' vészett nedveségeknek a' testből ki-takarítására, a' fellyebb való I. Részben dicsért Purgatiók hasznosiak, kiváltképpen purgáló facskóval való hofzfaszolás, annál inkább ha Folia Sennából, Rhabarbarumból, s' Agaricum-ból, annak rendi szerint készítettetik.

Közben közben pedig, a' meg-feneklett matériát gyengén áztatni kell; mert itt, hirtelen és erővel, semmit nem vehetni, ama' mondás szerint: *Cedit Melancholicus morbus, cedentibus Medicis.* Azért, így cselekedgyél:

Készített Bor-követ (Cremor Tartari) edgy fusták nyomót, tiz csepp Bűdös kő olajjal elegyits őszve, az után tölcsed edgy kevés Szilva lévő közze, idd-meg éhomra, minden héten háromszor így élven véle; közbe pedig, gyenge Laxativummal élly, melly nap ezzel nem élly.

Jó gyenge Laxativum ez. Három vagy négy fusták nyomó Folia Sennet, edgy kevés Kőmény vagy Anis magot, edgy kevés Cremor Tartarit, vagy csak Bor-követ. ásztas-meg edgy csészé Cichória vizben, vagy Rófavizben, vagy tsak tisztá forrás Vizben. Ázzanak edgy éjjel, reggel forrald-fel edgy kevesé, az után ruha által szűrd és facsard-ki: olvasz-el benne 3. fusták nyomó Mannát, vagy Rósa Sirupot, vagy csak Nád-méz: idd-meg éjomra.

Tisztulván a' Laxativum által, mindgyárt más nap vágjanak eret rajta a' bal karján; mivel e' nyavalya, többire a' lépnek veszettségétől függ. Mint-

Minthogy pedig e' nyavalyában rend szerint hamar szorul az has; élyen olyan leves eledelkel, melyekben legyen Bor-kő; mert ez, szép gyengén minden erő nélkül lágyit. Ekképpen, tehetz Bor-követ Korpa czibrében, vagy Káposztalévben, vagy Egreses Tyúk-fi vagy Tehen-hús lévőben, s' ezekkel élhetz annak módgya szerint.

Azonban: közbe közbe, vagy a' felyebb le-irt purgáló satskót, vagy a Folia Sennés és Mannás italt elő vehetni.

Igen dicséri *Gálénus* e' nyavalyában a' Feredőt, kivált képpen ha hivesítő füvekből áll. Fözzenek azért Sós-kával, fejer Málvával, Fűz-ággal levelestől, Salátával, őszve vagdalt Disznótökkel vagy Vizi tökkel, Feredőt: annál jobb, ha bővön Árpát és Almát meg-vagdaltván, belé fősz: csak Árpával és Almával s' Tökkel főzeis, igen hasznos. E' Feredőben pedig, edgynéhány napokon feredgyék, ugyan azon Feredőt melegithetni mindenkor. E' feredésnek hasznát ha érzi, gyakran kell véle élni; minek előtte pedig ember belé tilne, igen jó, ha vagy Szerecsendió olajjal, vagy Laurus olajjal, vagy üröm olajjal meg kenik a' gyomrát: mikor ki-száll pedig belőle, vagy Rósa kenettel, vagy Rósa-czetes Fa-olajjal, kennyék meg jobb felől a' májja-táját.

Minek utánna pedig így fok napokig élne a' feredéssel: végre, igen hasznos volna, ha az alfe-lén való Süllyős erek (Hæmorrhoides) folyini kez-

kezdenének, melyet ha a' természet véghez nem vinne, mesterfeggel kell véghez vinni, a' szerint, a' midt a' IV. Könyvnek VII. Részében a' Súly kifakasztásának módgyát le-irtam. Vagy pedig: azon ereket, szitafsák Nadállal, (minthogy ez könnyebb-is,) a' szerint, a' mint azon Részben le-irtam.

Ha pedig a' Súly-ereken vért nem vehetni, vagy a' beteg azt sajnálná: a' lábán, vagy a' bokánál, vagy a' lába-fején az hüvelykénél, vágjanak eret, annak a' tűrű seprős vérnek kitisztulására.

Vagy pedig: A' bal-Iszárán, az ilyen nyavalyában való ember, viseljen Cauteriumot egész életében, e' nyavalyát szerző rosz nedvességeknek szüntelen fogyasztására.

Minthogy pedig e' nyavalya, többire, hoszfszas szokott lenni, és egyszeri Purgatióval való tisztulás után, hamar ismét meg-gyűl a' fok seprős nedvesség; azért, szűkfeg hogy e' nyavalyában, fetrengő ember mindenkor tarscon maga körül valami jó Pilulákat, melyekből edgy holnapban kétfer, vagy minden héten egyszer, vagy ugyan minden harmad naponként estve le-fektekor, vegyen-bé. Leg-jobb ez haszonra, melyeket a' Patikában hívnak: *Pilula Tartarea Quercetani*, melyekből két poltura nyomó elég edgy-szeri bevételre.

Igen hasznos e' nyavalyában a' Kristély-is, ha szintén a' bélek meg nem szorultak, alá-felé szivárogtat-

rogtatván és szitatván az agy-velőt tűrű gőzzel (mint valami köddel) el-töltő nedvességeket, melytől gőz, oka e' nyavalyában a' fok Melancholiai Phantasiáknak.

Jó igen e' nyavalyában, a' vizek közzül: a' Borrago viz, Földi-fűst viz (Fumaria,) Cichória viz, Téli Saláta viz (Endivia.) Ísmét: Endiviával és Cichória gyűkérel, Salátá formán, Fa-olajjal való élés, jó Nád-mézessen.

Hogy pedig az ereje ne fodgyon: közbe közbe élyen élyen Likтариummal, melynek negyed része legyen Alkermes, három része pedig Borrago virágból vagy Rósából való Conserva, keverjék jól öszve, s' edgy edgy mogyorónnyit néha néha, akár éhomra, akár idő közbe, vegyen-bé belőle. Vagy csak magát az Alkermest is beveheti, vagy pedig abból edgy mogyorónnyit Gyöngyvirág vizben el-olvasztván, igyék-meg. Hasonló formán és haszonnal élhetni az *Hyacinthina-Confectio*val is.

Vagy pedig: öt Árpa-szem nyomó Ambrát, edgy kalán jó Borban vegyen-bé; a' szivét hatalmasan erősíti. Vagy, jó fele Bezoárt 5: vagy 6. Árpa-szem nyomót azon módon.

A' Táj Savójával való élés-is, igen hasznos e' nyavalyában, kiváltképpen Tavasfzsal, ha két vagy három hétig véle él ember. Vagy, így cselekedgyél: Végy Kecske-savót öt fontot, Czi-trom levét és meg-reszelt Muskotály-alma kifacsart levét, mindeniket fél fontot, Róla vagy

Viola Sirupot, vagy ezek helyén Nád-mézet két vagy három lótort, két Tyukmony fejerit belé eresztvén, fodró fával erőssen kúpülyék őszve, az után forrald-fel, és szépen szürd-meg, reggel reggel edgy edgy jó esészével vagy pöhárral, igyék-meg belőle. Vagy penig: Kecse Tejben, vessen Nád-mézet, s' azt igya: annal Jobb a' *Sacharum Rosatum*, ha azt vét belé.

Mind ezeken kívül: minden aczélos Italok, hasznosak e' nyavalyában, a' mint ezen V. Könyvnek I. Részében meg-irtam. Ímét: ugyan ezen Könyvnek IV. Részében le-irt mind külső mind belső orvolságok.

Igen dicsegetes, (noha nehezezske izü) a' Patikában: *Vitriolum Martis*, melyből 12, 15, vagy 20, Arpa-szem nyomót vegyen-bé, Papa-fü Cichória, vagy tsak Árpával főtt edgy vagy két kalán Vizben éjomra. Jó a' Sal Tartari hasonló képpen két póltura nyomót éhomra bévévén. Ímét: a' Tamariscus és ürmös vagy Papa-fü sava, azon módon. Az Ürmös fő, ürmös vízben leg jobb.

Közzönleges itala legyen a' Csipke-rófa tövével főtt Viz. Vagy: a' Patikában való *Lignum Nephriticummal*, mellyel is főzzenek Vízet, mind addig, míg a' Viz mint-edgy meg-kékül, s' azt igya. Ide tartoznak külsőképpen, minden ezen Könyvben, felyebb-való Részekben le-irt flastromok és kenetek.

Készíthetni más formán-is főtt Vízet, Kőmény gyü-

gyükérrel, Tamariscus héjjával, Földi-füsttel, Szarvas-nyelvü füvel, édes Gyükérrel, Malofa szőlővel, vagy aszszu Szilvával, annak módgya szerint.

Használ itt: az ürmös, Sállyás, Bárány-ürmös Bor-is; mindazáltal erőös Borral ne élylen. E' nyavalyában, az hoszfzas álom hasznos; e' végre: élylen néha, Mák Siruppal, vagy új Terjékkal, vagy mezei Mák vízzel. Etele, könnyü emészto legyen, leveffel inkább mint szárazzal, főttel inkább mint sem süttel. élylen. Oltalmazza igen magát, hogy béleinek semmi szorulása ne legyen; mert e' nyavalyában a' szorulás, minden orvolságnak esztét veszt. Tejes, Eczeres, Mézes, Vajbarántott eledel, mind ártalmas.

A' Scorbutus nevü nyavalyában, melynek ismeretiazon, melly ez Hypochondriacának; de nagyobb vesztettségével a' vérnek, és iny, fáj, s' fogok meg-vestettségével, csontok s' izék fájdmával, és nagy lankatsággal mutattya ki magát: azon orvolságnak módgya tartassék. De e' nyavalya, a' Tenger melyéki Lakosokat vesztetgeu inkább; nálunk penig ritka.

VI. RÉSZ.

A' Vese-fájásról és Arenáról közön-ségeesen.

Fész- A' Vese-fájás, nem mindenkor csak a' ves-
kei. sekben; hanem a' vizelletnek útain,
vagy

vagy az hójagra menő csatornájin is érzik. E fájdalomnak, fok okai lehetnek; de kiváltképpen és gyakrabban, a főveny forma vagy annál nagyobb már kővé vált fok formájú és nagyságu matéria, melyet közönségesen a Magyarok, Arenának hívnak, a Deákok pedig, Calculusnak.

Jelei. Ha a vesékben vagy a fájdalom: az, csak a vese táján hátul az hát gerenczinél győző; ha pedig a vizellet csatornáiban vagy a fájdalom, hofszára alá felé lövellik. A Kőlyika fájdalmától, ebben ismértetik meg, hogy a Kőlyikában a fájdalom az egész hasat többire el járja, és bal felől az ágyékban végeződik a kínos fájdalom. A vese fájásban pedig, egy helybe van a fájdalom, a mint mondtam.

Okai. E nyavalyának kínos fájdalmait, szerzik, azokat az érzékeny részeket érdeklő, vagy éles fővenyek, vagy pedig darabos kővek: melyek vagy a vesében szorulván, azt rágják: vagy pedig a veséből alá felé menvén, a vizelletnek hattyás csatornáját metszik; és így, e kinokat szerzik. Noha néha ezen részekben, megtoylulván és szorulván, vagy a sűrű phlegma, vagy valami alutt vér: ezen fájdalom megleszen; de ez okoktól a fájdalom, nem olly éles és metsző, hanem inkább terhes és feszítő.

Jelei. E nyavalya, maga ki-mutattya magát, gyakrabban fővenynek vagy kővetskének a vizellettal edgyütt ki-jövével. Azonban, a melly felől a vese fáj: embernek a felől való

ina,

ina, szára, meg-szokott libbadni. Ezen kívül: az illyen beteg, nem kívánja az ételt, gyomra émellyeg, görbedez, s több affele. Néha vér-vizeléssel mutattya ki magát; rend szerint pedig a vizellet tisztá e nyavalyában.

Ha pedig a kő az hójagban le-ment a veséből, vagy pedig ugyan csak az hójagban termett meg: akkor a fájdalom inkább az ágyékban van, nyilallik ágyéka, a vizellet meg-fogódik, igen nagy erőltetése után is csak tsepereg; de rendszeren a viz nem meher.

Okai. E nyavalyára, okot ad leg-inkább a belső melegség, a miá válván kővé a nedveség; az honnan, a kik természetek szerint könnyen emésztők és híg hasúak, ritkán esnek e nyavalyában. Néha e nyavalya ugyan fajra vonzón, és az olyanok nehezen épülnek egészen ki belőle.

Jelentései. Jó jel az Arenában: ha elsőben tisztá és vékony lévén a vizellet, az után vastagodik, sűrődik, és ha fővenyes matéria száll a vizelő edénynek fenekére; mert ennek sűrűdése, a nyavalya okának takaródásának jele. Egyéb aránt, ez, igen kínos nyavalya, ugymint: melly miá a vese ki-sebessedik és rothad; annak felette: rettenetes fájdalommal, alatlansággal, erőszakadással és forrózásokkal, vesztegeti a beteget.

Orvosságnai. A mi orvoslását illeti; minthogy ez, heves nyavalya, melly miá, gyakrabban a belék is meg-szorulnak: igen nagy könnyebbséget

hoz

hoz itt a' Krístély, mellyel a' szorulás meg-előz-
fere-is hasznossan élhetni minden héten kétszer;
a' Krístély pedig, csak gyenge légyen, ugymint:
Sáfrányos-Téjjel, Terpentínával, Tyukmony
szikivel, edgy kevés Székfű olajjal, vagy fejér
Lilium olajjal, vagy Ruta olajjal, vagy minde-
nikkel, annak módgya szerint, : észült.

Ha nagy az hévfég, és a' mellett, a' beteg-is
véres természetű-lejend: a' jobb karján vágjanak
eret, a' szerint a' mint az erő engedi borsátván a'
vért; mind hivesít, mind álmat hoz, mind a'
fájdalmot enyhíti

Azonban: fájdalom enyhítő orvosságokkal
kell élni mind külső mind belsőképpen. Az után:
ollyanokkal, mellyek a' vizelletnek útait lágyítsák
és tágítsák; és ha valami enyves nedvesség bé-
fogná az útát, azt fel-áztatásák: ilyenek a' fere-
dők, kövér leveflek, és lagyító flastromozások
(Cataplaszmák.) A' vizellet útait így el-készít-
vén, ugy kell osztán kő rontó s'-morsáló, és aze
ki is üző orvosságokkal élnünk, nem előbb.

Gyomrát pedig mind ezek mellett erősítgetni
kell illendő eszközökkel: minémű a' Szerecsen-
dió olaj, Menta és üröm olaj, s'-a' többi, mel-
lyeket az ő helyén le-irtam. A' nagy hévfég-
ben: Rósa vagy Viola olajat egy kevés Eczettel
őszve elegyítvén, kennyék véle a' vesék tájékát.

A' vizellet útainak lágyítására: fejér Málva
gyűkerét, fejér Lilium tövét, Viola levelét, egy-
nehány Fűgét, őszve törvén, Somkóró (Sár-kelep)
levelét

levelét és Szék-fű virágot, aprón tört s'-szírtalt
Anís és Kómény magot hozzá tévén, főzd-meg
erőssen Fa-olajos Vizben mint a' Pépet, kennyed
ruhára, és köfd-bé melegen az ágyékát s'-két ve-
seje táját véle; igen szépen lágyít.

Az után: veseje és szemérme táját, kend-meg
jól Scorpió olajjal: annál jobb, ha új Vaját,
Tyúk-háj sirt, fejér Lilium olajat, Mondola ola-
jat elegyítesz hozzá, s'-ugy kened-meg.

Vagy: A' Vereshagymát reszeld-meg, Scorpió
olajban, vagy fejér Lilium olajban, vagy Disznó-
háj sirban, vagy csak Vajban, vagy Fa olajban,
vagy mind ezekben, főzd-meg serpenyőben, mel-
lyet melegen ruhára kenvén köfd-bé a' meg-mon-
dott részeket véle.

De minthogy e' nyavalya, eredetire nézve-is,
a' lok hitván nedvességektől vagy on, mellyek, a'
nyavalya embert el-érvén, és a' test gyengülvén,
annál inkább el-bővülnek: szükség hogy közbe
közbe gyenge Laxativummal éllyen, melynek
formáit meg-láthatni e' munkában széllyel: arra
reá vigyázzván, hogy az illyen Laxativummal ak-
kor élyen, mikor a' fájdalom valamennyire szű-
nik: egyéb-aránt hasznontalan; sőt ártalmas.

Azon-közben: mind élhet aprónként belső-
képpen-is ollyakkal, mellyek a' vizellet útait lá-
gyítsák: illyen a' Patikában, *Sirupus de Althea*
F. ha gyakran edgy kalánból nyalogattya ember.
Vagy, az helyén: áfás fejér Málva gyűkeret,
meg-mosván, törd meg, főzd-meg Vizben

Kenyér-haj alatt hogy a' leve sürücske legyen, meg-szűrven, olvasz-el fél-annyi nyomó Nádmézet benne, azt nyalogassad kalánból gyakorta.

Itala legyen: Bagoly-borfóval, fejér Málva gyökérrel, Árpával, kevés édes Gyökérrel főtt Víz: annál jobb, ha edgy kevés Fa-héjjat vetz belé. Jó a' Mondola Táj-is, ha Turbolya vagy Eperj vizzel ereszted-fel, s' gyakran iszod. Mondola helyén, meg-tisztított Mogyoró belből is készíthetni. A' ki az után nem járhat: törjön egy falka Mogyoró belet-meg, eresztse fel forrás-vizzel mint a' tejet, igya gyakorta.

Igen jó az új édes Mondola olaj-is, mind a' lágyítáfra, mind a' fájdalom enyhítésére, ha mindennap kétszer edgy edgy kalánnal vagy magába vagy meleg Borban meg-iszol belőle. Annál hathatósabb, ha fele édes, fele kesetű Mondola olaj készen: csak hogy legyen új, nem régi avas.

Ha mind ezek sem szüntetik: fejér Málvából gyökereftől, Csengő kóróból, Som-kóróból, el-vagdalt disznó-Tőkből, főzzenek Feredőt, melyben mindennap ülyön kétszer, háromszor is. Ha a' Feredő mind-az-által erőtlenténé: félben kell hadni, leg-aláb fokáig nem kell benne ülni.

Jó a' fájdalom enyhítésére: Eperj vizzel Mák sirupot fel-eresztteni julep formán, edgynéhány csepp spiritus Salissal meg-savanyítani, és ugy édes csipőssön innya.

E' mó.

E' módok szzerint kell a' fájdalmat e' nyavalyának enyhíteni; de ha ugyan ezekkel sem szűnik: jele hogy nagy a' kő, melly a' vefét és vizellet útait el-fogta és fészíti; azért, olyan orvosságokra kell lépni, mellyek azt a' követ ronthatásák, morsálthatásák, olvaszthatásák, a' következő módok szzerint.

Azért: Viola siruppal, és Kő-rontó fű (Saxifraga) vizzel, vagy az helyén, Petreselyem vizzel, csinály Julepet, edgy-néhány csepp spiritus Vitriolival meg-savanyítván, azt igyad. Vagy az helyén: Czitrom levét meg a'nyi Borral öszve elegyítván, és Czukkor-candivel meg-édesítván, igyék ember.

Vagy: A' Tyukmony külső héjját meg-éget-vén fejér porrá, és abból edgy fustak nyomót vé-vén, igya-bé fejér Borban, gyakran élven véle; igen tisztíttya a' köves matériát. Vagy így: A' Tyukmony héjját és meg annyi Rák-örményt, törj öszve apró porrá, keverd jó féle Terpentinában, és formáld edgy borfónnyi Pilulákban, minden reggel s' estve végy-bé ötöt ötöt belőle.

Vagy így: Főzd-meg Vízben erőssen a' Petreselyem gyökeret, az után vés bővön Iros-vajat belé és Nádmézet, főzd öszve újolag, szokjál hozzá, egyed gyakorta; mind az hafat lágyíttya, mind a' vizellet útait tágíttya, mind penig a' követ morsállya és ki-hajttya.

Vagy így: A' Kecse-baknak vedd vérét, meg-aluván és keménnyen meg-afzván, azt, tórd porrá, e' por-

e'porból edgy fusták nyomót igyék-meg gyakran Petrefelyem vízben. Annál jobb, ha élébb, minnek-előtte vérét vennék, három vagy négy hétig a' Kecske bakot Saxifragával, Eperj levéllel, vagy Fenyő-tővis ágaival, vagy Petrefelyem levéllel tarttyák. Parafzt orvofságban, leg-hathatósabban munkálódik ez-aránt azon Baknak hugya, ha mihelyt erefzti, azon melegen iszfsza a' beteg.

Jó a' Muharczás vagy Paponyás (Alkekengi) Bor-is: Muharcza veres gyümölcsét törd meg, tölts fejr Bort reá: az után ruhán ki-facsarván, azt igyad; hathatósan hajttya a' követ. Jó a' Mogyoró béllés Cseresznye maggal való élés-is, azon hafzonra.

Ismét: Refzeld-meg az erőfs fekete Retket, tölcs fejr Bort reá, facsard ki levét, s'-idd-meg. Jó azon végre, ha a' fáji Cyprusnak (Sabina) vizét veszed és iszod. Vagy: Refzeld-meg a' Vereshagymát, levét ki-facsarván, Nádmézeld-meg, edgy edgy kalánnal igyál belőle: jobb a' fejr színű Hagyma. Itala legyen, spiritus Salissel savanyított Eperj vagy Turbolya vagy Petrefelyem víz. Itt helye van, felyebb az III. Részben dicsért Pár-lúgokkal való élésnek-is.

Külsőképpen, igy segitsed a' köves matériának ki tisztulását: meleg kézzel, kend-meg a' vesék és szemérem táját Scorpió olajjal, sokáig kengetvén és dörgölvén a' melegen, alá-felé a' kezded. Ismét: Száraz köppölyt vagdalás nélkül a' vese tájára vetvén, vonnyák alá gyakorta az ágyé-

ka felé,

ka felé, segiti a' kö ki-menését: az után újlag kennyed Scorpió olajjal, melly, hathatósabb léfzen; ha aprón tört Körös-bogárnak porát elegyited az olajban. Vagy igy: Viasz olajat, Tégla olajat (oleum Philosophorum,) Scorpió olajat, mindenikből edgy aránt vévén, elegyits öfzve, s'-azzal kennyed.

Itt penig efsze kell venni ezek körül a' kö mor-sáló és üző-orvofságok körül: hogy, nem mind-gyárt használ egyszeri vélek való élés; hanem, sokáig kell continuálni, hogy, lassan lassan ad-hafsák-ki erejeket: mindenkor azok mellett, kenéffel és feresztéffel-is, a' meg-irt módok szertint, segitvén.

Minekutánna penig e' kinos nyavalyából egyszer fel-szabadul a' beteg: ne bizza-el magát, mintha újlag elő nem kerülne; hanem, a' mint oda fel meg-irtam, éllyen Purgatióval, a' sok seprős nedvességeket idején ki takarítván a' testből, ne legyen Arenának matériája.

A' Purgatióval való élés után: hasznos a' savanyu Viz ital, és egyéb orvofságok, mellyek a' nyálas vagy liszthez hasonló seprős matériát ki-tisztit-tyák a' vesékből, és a' vizelletnek eres útáiból. Jó e' végre: vagy minden harmad napon reggel, vagy minden héten kétfzer, jó féle Terpentínát edgy öreg mögyorónnyit, vagy annyit, mennyi edgy gesztenye, Nád-mézben kevervén, alá nyelni; igen tisztittya a' vesét. Vagy igy: Tölcsed hév vafra a' Terpentínát, az, ottugy meg-ég és ke-

és keményül, hogy, porrá törheted: e' porból edgy fusták nyomót végy. bé Turbolya vagy Petrelyem vizben.

Jó lezen haszonra, a' Muharczás vagy Paponyás Borral való élés-is. Jó a' Feredő-bányában való feredezés is: annál inkább, ha a' Vizét-is ifszod. Jó a' Mogyoró béllé, Mondola béllé, s' Turbolya vízzel készített Mondola téj-is italodra. Jó a' virágzó Disznó-babnak virágostól s' mindeneitől vizét venüi, s'-azt innya.

Ismét: A' Csipke-rósa gyümölcsét magvaitól jól ki-tisztítván főzd-meg jól Borban, Nádméz-d-meg, s'-egyeg; mind hivesít, mind vizellet indit. Jó a' Nádmézes Iros-vajjal való élés-is reggeleken. Hasznos a' Mogyoró bél, mind keferű mind édes Mondola bél, Baraczk és Cse-refznye magvok béli, ha gyakorta eszed, kivált-keppen éjómra.

Igen jó, rend szerint való italára, ha Temon-dád-fű gyűkeret főz-meg gyenge Borban, s'-azt ifszá. Vagy: a' tiszta forrás Vízét magában főzzék-meg, spiritus Salissal meg-savanyítván, azt igya. Jó a' Kecse savó italais Tavaszszal; igen tisztítja a' veséket.

Mint hogy pedig e' nyavalya a' veséknek hévségétől vészén eredett, azokat külsőkkel-is kell hivesíteni: Saláta vizet, Vizi-tők vizet, vagy az helyén, Cichória vizet és Rósa vizet, s'-edgy kevés Rósa eczetet, elegyits öfzve, öfzve túrt ruhát belé mártván, reggel s'-estve tedd a' vesékre.

Vagy

Vagy pedig: Kenyék a' vese táját mindennap kétfzer Rósa írrel, vagy Alma írrel (Pomatum.) Lapítsanak-meg edgy darab ónat, liggassák-meg, vifellye z' veséjén két felől; szép hivesse tarttva.

VII. RÉSZ.

A' Vízellésnek bontakozásáról.

Külömb. A' vízellés miá-is, fok bajoskodási van. *ségei.* A' nak gyakorta az embernek; mert néha vért vizellik, néha akarattya ellen-is el-megyén a' vizellet, néha pedig fel-akad, és igen eszi s'-rágja a' vizellet útait.

Félszei. A' vér vizellést a' mi illeti: az esik, vagy a' vesékben vagy az hójagban el-ágazott apró ereknek valami okon való vagy meg-szakadásából, vagy ki-rágattatásából. Erről szollunk itt; mert tagadhatatlan, hogy embernek más részeiről is származhatik a' vizellet útaira a' vér, és azon ki-takaródhatik: mint az oldal meg-romlásában, esésben, ütésben, e' meg-esik. De ez, nem ide-való.

Okai. Meg szakaszttya az apró eret, ha bő igen a' vér: ki rágja a' fős erős nedvesség: ki se-besíti az éles, meg tolyult, fővenyes, vagy ugyan köves matéria, az Arenában.

Jelentései. A' mi ezt illeti: Ha bővön gyakorta vért vizellik ember, veszedelmes; mert ez éppen el-szárazttya, s'-az után Víz-kórságban ejti.

Q

ejti. Vagy pedig: A' vizellő részeket ki-rothaszt-
tya, és fok gonoszt szerez.

Ha a' vérnek bőfégétől esik ez, melly meg-tet-
szik fok jelekből: mindgyárt vágjanak eret a' bo-
káján, vagy lába-fején; karjait kőcsék-meg, és a'
vért úgy fogják-el az alsó részekről; a' lépüre és
májjára vessenek edgy edgy öreg köppölyt, s' úgy
szitafsák-fel.

Orvosságai. Igen dicséretes e' nyavalyában,
a' juh-téj ital; de ennek itala után, hamar, ne
alugyék, se magát meg ne fárasztza.

Piríts-meg a' rúznél a' Rhabarbarumot, s' tórd
meg aprón, edgy fusták nyomót veres Borban
adgy-bé innya.

Cafsiában, vagy veres Rósa Likтариumban, vagy
Birs-álma Likтариumban, elegyíts edgy fusták nyo-
mó aprón tört Uti fű magot, vagy Bolus-arme-
nust, vagy Poma-gránát héját, s' azt egye-meg.

Főzzenek forrás Vizben: Tálmosó füvet, Sze-
derj-inat, Tormentilla gyűkeret, s' azt igya.
Törjék-meg aprón a' Gyantát, mindennap edgy
kés hegyre fűtöt, edgy kalán veres Borban, vagy
Sóska vízben, igyék-bé éhomra belőle. Jó a'
Spiritus Viciolival savanyított forrás Viz ital-is.

Minthogy pedig a' vér néha meg-aluszik az hó-
jagban, melly a' terhes feszítő fájdalomból meg-
tetszik: ollyankor, főzzenek fejtér Málva gyű-
keret, ahöz tegyenek edgy kevés Ecztet, Mézet,
melegen azt igya; az alutt-vért olzlattya, és a'
vizelleten ki-vízi.

Kivül,

Kivül, kőcsék veres Borban főtt Birs-alma vagy
Tölgy-fa levéllel. Kenyék a' Kenettel, mely-
nek neve a' Patikában: *Unguentum Comitisse*,
az ágyékát.

Néha, vagy a' vese vagy az hójag meg-kél,
melly miatt genyetségest vizellik ember. Ha a'
genyetség a' vesékről jó: bővebb, a' vizellettel
inkább el-elegyedik, és nem olly bűdös; de az hó-
jag minthogy hártya, arról kevés genyetség jó,
nem-is annyira elegyedik a' vizellettel: azonban,
igen bűdös.

Minthogy az hójag szüntelen nedveffedik:
nehezen tisztul az illyen genyetség. Minden or-
vosságok között, használatos e' nyavalyában a'
Terpentinával való élés: édes Gyűkeret törj-meg
aprón, abban keverj egy mogyorónyi vagy több
Terpentinát, éhomra idd-meg; így cselekedvén
mindennap.

Igen jól tisztította e' nyavalyát: a' Tép savójával
való élés, a' Méhsér, vagy ezek helyen, az Árpával
és édes Gyűkerrel főtt Viz; ezeknek valamelyi-
két igya szomjuságtól. Jó a' savanyu Vizzel, vagy
Feredő Bányának vizével való gyakor-élés-is. Jó
a' *Lignum sanctum*, *Sassafras*, és *Sassa parilla*-
val való élés-is: ezeket, a' közönséges mód sze-
rint Vizben meg-főzván, és iván.

Ezek után: annyira tisztulván a' genyetség,
(melly meg-tetszik annak keveffedéséből,) élycen
gyakorra veres Rósa Liktáriummal. Vagy: tör-
je-meg a' Tömjént, elegyítse édes Tépben, s' azt
igyá

igya gyakorta. Vagy: Uti-fű vízben fűsön hév vasat, s'-azt igya. Vagy: szedgyen Kőkény-fa mohot, főzze meg Méh-ferben, s'-azt igya.

Ha nagy a fájdalom: Igyék mezei Mák vizet; szépen enyhíti. Vagy: Tök-magot, tisztítson és törjön meg bővön, eresztse fel Uti-fű vízzel mint a' tejet, s'-azt igya gyakran.

Néha a' vizellet, akarattya ellen is el-mégyen embernek, melly kiváltképpen esik, az hójag nyakát bé-rekesztő pecsenyés húsnak meg-puhulásától, ázásától, és erőtlenttetésétől; mint ez gyakran meg-esik az igen részegesekben. Vagy: a' vizelletnek nagy élelségétől, melly, érdekelvén e' részeket, indítja a' vizelletet; de gyakrabban esik az erőtlenségből; melly ílmét, vagy a' természet hidegségétől, mint a' vén emberekben, vagy a' bő nedveségektől, mint a' gyermekekben, tapasztalható e' dolog.

A' vénekben, és részegeskedés miá el-gyengültekben: többire, gyógyulhatatlan e' nyavalya. A' gyermekekben: idővel, magától meg szűnik.

Ha a' testben bűvölködő éles évő nedveségektől vagy on: azt a' testből Purgatióval kell kitisztítani; az után, szorító és egyéb ebben próbált eszközökkel kell élni.

Jó igen a' Gyanta vagy Tömjén, akar-mellyiket törd apróra, és edgy fusták nyomót vagy kevessebbet vévén belőle, igya-bé veres Borban, vagy Kőkény-virág vízben, vagy Sóska vízben, vagy aczélos vízben.

Kivül

Kivül a' szemérmétáját, Eczetben erőssen meg-főtt Cser-fa tört hajával vagy levelével, vagy meg-tört és Eczetben (mint a' Pép) meg-főtt Cser-makk béllal, jó melegen kössék-bé.

Dicsérik itt, ha a' Csigát mind héjával edgyütt edgy új paraszt csuporban meg-égeted, porrá teszed, és valamellyik említett Vízben vagy Borban, gyakran innya adod. Hasonló-képpen élhet az égett Mogyoró béllal, égett Tyukmory héjjal, aprón tört aszszu apró Bojtorján levelével, Tyuk zúzzának belső meg-aszalt és aprón tört hártájával. Dicséretes azon formában, ha mindenestől meg-égeted a' súly vagy tövissel Dicszót, és porát innya adod gyakorta.

Rend szerint való itala legyen savanyu veres Bor, vagy Víz melyben hév aczélt egynéhányszor fűssenek és olcsanak. Vagy penig: új téglát hevics meg igen, óltsad tiszta Vízben, meg-szűrvén, azt igya izomjuságtól.

Szoktásák ezek mellett arra, ha gyermekek: hogy, lefektek, éjszélkor, és hajnalkor, vizelleni kényszerítsék.

A' vizellet fel-akadását, csepegését, és a' vizellő részeknek rágását a' mi nézi: ezeknek okai, az VI. Részben alkalmastól elő szamláltattak, a' mint hogy orvosságai is majd azok.

Ha fenn akad: annak okaira kell vigyázni; veszedelmes itt ez-aránt a' vizelletnek sokáig való tartóztatása, mint ezt néha szegyenletiben is olly helyen meg-fogja az ember. Néha ez esik az hó-

jagban

jagban való kűtől. Néha eők ez a Kőlyikában, az hójagnak száját meg nyomván a' teli bél. Néha a' pulegmás nedvességtől vagy genyetségtől meg-rakodván az hójagnak szája.

Akar mi okon legyen; de mindenkor veszedelmes az ilyen vizellet meg fogódás, melly ha heted napig tart, bizonyosan meg-öli az embert; mert ha annyi ideig semmit nem vizellik, a' vizellet vízfűza az erekre szállván, dagadást, és az agyvelőnek bódulását, hózfűzas álmod, és abból halált hoz. Annáinkáb, ha az orrán is érzi a' vizellet szagát ki-jöni, és a' ganéjlálra való erőltetést is érzi mellette s' azonban semmi nem mehet, vagy ha miatra csuklik: nem igen nagyon reménség.

Mind hasznosok e' nyavalyában, a' mellyeket az Arenában elő számláltunk: minémű a' Terpentinával akar érel akar ital formában való élés, Fenyő-magos vagy Fenyő-mag olajos ital, spiritus Salúfal savanyított forrás Viz ital, Muharczás vagy Paponyás Bor ital, kileneznek vagy tűznek edgy cséze Borban levét facsard-ki, és idd-meg. Egyéb külső, belső, az VI. Részben elő számlált orvosságok, kenések, kötések, feresztések.

Ha az hójagban való kő rekeszti-meg a' vizellet: fektetsek hanyottá, és lábait fel emelvén rázzák, hogy az hójag szájáról vízfűza mennyen a' kő; ha úgy nem lehet: ahoz való csővel (Caetherrel) vízfűza kell taszítani onnan; ottan meg-indul a' vizellet.

Ha

Ha nagy rágással vagyon, és gyakran nagy kinnal cseperegve vizellik ember, mellyet, a' vizellet útait rágó, erős, éles nedvességek, genyetségek, néha azonoktól az hójag szájának ki-sebeffedése, s' egyéb efféle szerez: az orvoslásban akkor arra kell vigyázni s' azt kell fel-keresni, a' mi annak közelebb való oka.

Jó itt is a' Purgatio, kiváltképpen purgáló satskóról egy vagy két hétig innya, és gyengén a' meggyülekezett nedvességeket így tisztogatni. Jó itt azon nedvességeket Kűstély által is kevesíteni, melly az hójag száján is tágitást és lágyítást téfzen.

Jó itt is: minden Terpentínás, Fenyő magból és Muharczából való fellyebb le-irt orvosság; Mondola téjjel való élés; Eperj és Turbolya, és Petrefelyem, viz.

Vagy: Tők, Görög és Sárga Dinnye, és Ugorka magokat, törj meg erőssen: e' vizeknek valamellyikével, crezd fel mint a' Tejet, fűzrd-meg, és gyakran igyad.

Igen jó: a' fehér Málva gyűkérrel, édes Gyűkérrel, és Árpával főtt forrás Viz ital: a' Kecsketēj savó ital: a' mezei Mák viz-ital: a' Feredő Bánya viz ital. Kűpűly-Rósa vízben Tyukmony fejerit erőssen, idd meg mindeneftől; igen enyhíti a' rágástól való fájdalmat. Ide tartoznak: minden kenések, kötések, feresztések, mellyek az VI. Részben le-irattanak.

Igen jó ez: edgy nagy veres Hagyma-réttyei közé, erefz Mondola olajat vagy Fa-olajat, fűzrd-meg

meg farátnak alatt, azon jó melegen törd-meg mint a' Pépet, és kösd-bé a' szemérme közit s'-táját véle.

VIII. RÉSZ.

A Kőszvényről és Sciaticáról, melyet Farsábanak, forgó és kerefőt csont fájdalmának is hívunk.

Fész. E' nyavalyának fészke, kiváltképpen, az *kei.* izeknek közti, azok közzé vervén-bé magát a' vérből ki-szakatt sós, nyálas, évő, rágó matéria, melly az izek mellett az hárttyákat és a' csontokat öszve kötő szőszös haj-nievelőket (ligamenta,) és inas húfokat (tendines,) keserves fájdalommal fészíti.

E' rágó nedveségek, noha mindenütt lehetnek a' testben szélllyel; de kiváltképpen, a' kéznek, lábnyk izeire, a' térd-kalátcsa alá tartanak; néha pedig, a' csipő vagy forgó csont válukskájában (acetabulum) a' farnak nagy húfai alá, furja magát, mely tulajdonképpen Sciaticának (Ischiadica) mondatik a' Magyaroknál.

Ugy ki-terjed néha e' nyávallya a' testben, hogy, minden izeket el-hat, hát-gerenczit, fő-kaponyát, áll-kapczáját, órczáját, torkát. A' kéz s'-láb fejében és a' térdben, ugyan dagadáffal, fel-verő fájdalommal s'-tűzességgel adgya-ki magát: melyben, sem alhatik, sem ehetik ember: néha az hi-

az hideg-is el-leli miatta, és egefz teste forrózik.

Okai. Belső okai e' nyavalyának: (a' mint mondám) a' nyálas nedveségeknek, az agy-velőben, ereken, májban, lépben, igen el-bővülése: mellyek ott tovább el nem férven, minden felé a' testben, az hol fészket találnak magoknak, izekre, inakra, hárttyákra, ki áradnak: melly ki-áradás miá, az ilyen részek el-áznak, fészülnek, s'-gyengülnek; sőt néha idővel meg-sűrűdvén e' nyálas matéria mint a' méz, ugy ki-tollya magát, hogy a' tag rutúl meg csomózik kívül miatta; sőt az izeket meg-tágítván a' csontokat is helyéből rettetes kinokkal ki-hánnya.

Külsőképpen, kiváltképpen az ilyen nedveségeknek el-bővülését segítik: az igen buja élet, részegeskedés gyakorlása, henye élet: mellyek miá a' belső részek, gyomor, máj, lép, el-hidegedvén s'-gyengülvén, jó főzést és jó vért nem csinálnak; hanem az eledel bennük csak fűstölög, mint a' nyers fa a' tűzön, és nagyobb részént nyállá válik. Néha ugyan örökség szerint száll a' kőszvényes szülekről a' fiakra.

Jelentései. Többire e' fájdalmak, Tavaszszal és őszszel fordulnak elő. Ha idős korban elik emberre: jól soha ki nem gyógyul belőle. Az iffiakban is ha már meg-csomósfodott: nincs reménség. A' csipő-csontban való Kőszvényben, jó jel ha alá felé száll a' fájdalom; de igen rossz ha inai és szárai fibbadnak, s'-hamar fáznak. Akar melly Kőszvényben is, nagyobb fájdalom vagy on ha az

ha az hafa kemény, könnyebb pedig ha az hafa tág és megyen. Ha pedig a' Kőszvény (melly bizonyos időben elő szokott vőlt kerülni) elő nem kerül: gyakorta más veszedelmes nagy nyavalyában veti a' beteg.

Orvosúgai. E' nyavalya, minthogy hosszú: unalmas munkát, orvoslást, és igen szoros praebendát kíván; már annyira ment, hogy ugyan belé is szokták mindgyárt hagyni ennek orvosoltatását a' Kőszvényesiek: mely miá, *Opprobrium Medicorum*, az-az: Orvosok gyalázójának, (ugymint: melynek semmit nem tehetnek,) mondatik. Mert a' ki jó borhoz, borfos étkekhez szokott, (mint többire a' Magyarok,) nem akarják megfogyatkoztatni, sem torkokat, sem inyeket; mihelt az ostor annyira tágul: nehezen veszik magokat a' Bor helyén Tejitalra, főtt Vízre, és a' szerszámos étkek helyén, Víz-levesre, s' egyéb effélékre. Nem gondolván meg ama' mondást, mely, nagyobb részére, reá illik a' Kőszvényesieknek:

Qui non vult jejunare Christo jejuna Galeno.

Ki nem fanyargattya Christuférvő magát,

Szenvedgye *Galenus* szoros Oskoláját.

Melyre nézve, talám e' rész e' munkából ki-maradhatott volna; de, hogy csorbája ez-aránt is ne legyen: jedzek egynéhány rendelést, melyeket a' Régiek is többire, mind pedig a' Mostaniak fel jedzettek.

Edgy summában azért, ennek orvoslása ez:

Hogy

Hogy, a' mondott nedvességeknek az izekre való szállását, folyását, minden tehetségével ember fogja el; a' mi már oda szállott, azt onnan oszlassa el; agyvelejét, gyomrát, májját, lépít, úgy erősfirgessé, hogy a' testben az ilyen hitván nedvesség ne bővüljön, hanem fodgyon: mely úgy lesz meg, ha a' természet olyanokkal nem terhelődik, melyekkel ne birjon. Mind ezek mellett, (mivel az, leg-szorosabb,) a' fájdalom, mennyire lehet, enyhíteni kell.

Azért, ha a' beteg ifjú-erőben és véres, a' nyavalya is még kezdésben vagon: vágjanak ottan eret a' job karján ha a' Kőszvény bal felől győtri; ha pedig a' jobb felől való részében vagon: bal felől kell vágni, annyi vért s' annyi szor bocsátván, mennyi a' nyavalya sullyához és a' beteg erejéhez képest elégedendőnek ítéltetik lenni.

A' Purgatio is a' nyavalya kezdetiben igen hasznos; mivel az, az izekre és inakra menni siető nedvességeket a' bélekre visszafizija, és a' rendes úton a' testből ki-takarítja.

E' nyavalyában pedig, a' Purgatio aránt, kettőt kell meg-tartani. Elsőben: hogy a' Purgatio jó erős legyen; mert a' gyenge csak meg-zavar-ná a' nedvességeket, és annál nagyobb kint szerezene. Másodszor: hogy mihelt azt bé-vezzi a' beteg, a' karjait és czombjait szorítsák meg ruhával, hogy a' kéz és láb izében, a' fős nedvesség, miatta fel ne háborodgyon; és fel háborodván, annál nagyobb kint ne tegyen. E' végre: Póma-gránát

gránát héjját, afzszu Tölgy-makkot, Bolus-arme-nust, meg-törvén aprón, keverd Eczetel őszve-habart Tyukmony fejeiben, melyben ruhát márt-ván, kősd-bé a' meg-mondott részeket véle. Vagy hirtelen: Eczetes Vizben márcs ruhát, s' kősd-bé jó szoroffan a' karjait s'-inait véle. Néha e' nyavalyában, a' fellyül hánytató Purgatio-is, sokat használ.

A' Purgatióval való elégegendő tisztulás után, izzadás által-is kell fogyni a' fok nedveséget. Igen jó (a' többi között) és könnyen-is szerezhető e' végre, a' keferű Lapu gyökere, főzzék-meg Borban, vagy Serben, vagy Vizben, igya melegen; mind a' vizelletet, mind a' verítéket, igen indíttya. Külsőképpen: izzadhat gőz-feredővel; vagy az helyén, kemenczéből ki-fzedett Kenyeret vagy kettőt daraboly fel azon melegen, rakjad a' beteg testé körül, s'-takard bé jól; hatalmasson izzalt és használ.

A' nagy fájdalmakban, és hogy az izokról elfogódgyék az oda fiető nedveség: jó a' Terjékel való élés, ha új és nem régi a' Terjék. Jó az hideg Köszvényben, Sassafras-fát meg-ráspolyozni, s'-annak forgását üvegben rakni, és erős égett-Bort reá töltvén ásztatni-míg az égett-Bor meg-veressedik, és abból, éhómra reggel, s'-estve lefektetkor edgy edgy kalánnal innya; a' vért igen tisztíttya.

Vagy így: Föld-epéjét (Centauria minor,) Kapotnyak gyökerét (Alarum,) mindeniket edgy-

edgy-arant vévén, főzzék-meg, tiszta Vizben, mindennap reggel éjomra melegen edgy italt igyék belőle vagy két hétig; izzaszttya, s'-tisz-títtya.

De minthogy közönségesen az ilyen betegek e' módot nem követik; hanem, mihelt a' Köszvényi fájdalmat érzik, mindjárt kónéshez, kötés-hez kapnak, melyeknek (mivel ezek után kellenek következni,) hasznát ritkán érzik. Azért, hogy e' nyavalyában ember a' külső fájdalom enyhítő eszközöknek hasznát érezhesse: a' fellyebb meg-irt módok szerint, testét eléb el-készítvén, úgy nyullyon a' külső eszközökhöz, melyek vagy a' fájdalmat enyhítsék, vagy a' tagban le-fzállott matériát oszlasfák, és lágyítván, csomósodni ne engedgyék. Melyek, minthogy sokféle Nemzetből álló Tudóffok próbája és javallása szerint, igen sokak és sok félek: rövideden némelyeket, melyek a' Magyar humorhoz közelebb esnek, elő számlállok, igen sokakat el-hagyván.

Igen jó fájdalom enyhítő csak maga-is az édes Tég, ha mihelt fejik, és még lágy-meleg, ruhát belé mártván, azzal raggattyák. Melyre nézve: fejős Juhot vagy Kecskét a' beteghez közel táplálhatni; hogy, mihelt kíváztatik, új fejt Tég legyen.

Vagy: édes Tégbentég Sáfránt, főzz Czipőbelet benne, és vagy két Tyukmon szíkiével törd őszve erőssen mint a' Pépet, melegen ruhára kenyed, s'-kősd a' fájdalmas részt véle, gyakran újítván.

ván. Fejér-Málva gyökeret is főzhetz édes Téjben mint a' Pépet, és hasonló formán élhetz véle.

Mikoron a' lába nagy ujjában érzi a' fájdalmat: az hol szokott kezdődni gyakrabban. Rósa eczet, Tyukmony fejerit, lágy Sót, kúpully őszve erőssen, gyenge len-tsepüt márcs belé, s'-kősd-bé véle.

Végy Bort s' Eczetet mindeniket edgyaránt, apróra vagdalt fejér-Málva gyökeret főzz meg benne erőssen, tégy Ros-lisztet hozzá, törd őszve mint a' Pépet, jó melegen ruhára kenvén, kősd-bé a' fájdalmas tagot véle.

A' tüzes fájdalomban, igen dicséretes, ha a' Béka-lencsét, Szék-fű virággal, és edgy kevés Árpaliszttal, Téjben meg-főzöd, véle bé-kötöd jó melegen.

Vagy így: Edgy-néhány Tyukmony szikit, Sáfrányos Vajban, lágyan főzz meg, (annál jobb, ha Rósa olajban főzöd azon formán,) és mikor szép lágyan meg fő-jó melegen ruhára kenvén, bé-kötöd véle.

Vagy így: Aprón tört Sót és Kormot, kúpully őszve Tyukmon fejerivel, mikor elsőben kezdődik a' fájdalom, ruhát belé mártván, kősd-bé véle, újítván ha meg-szárad.

Vagy így: Az ökör fark fünek virágát, szedd meg bővön, tölcs-meg edgy szoros száju üveget véle, tedd ki Nyárban a' Nap-fényre, egészen magában mint edgy olajjá válik, szűrd le más edényben az higgattyát, s'-redd-el; mikor a' szűkség

szűkség hozza, gyenge ruhát belé mártván, a' kinos részt kősd-bé véle, gyakran újítván: annál jobb lesz, ha erősségett-Bort és jó fele Sáfránt is elegyitesz hozzá.

Ísmét: Tavaszfzal, mocsáros helyen, Béka-tojást (Sperma Ranarum) szedgy bővön, annak kis lumbikban vedd vizét, melyben (mikor szűkség) gyenge ruhát mártván, takarjad véle: annál jobb, ha Timsót olvasztasz-el benne. Könnyebb így: Azon Béka-tojást meg-szedvén, kúpullyék őszve, mártsanak belé edgy falka gyenge ruhát, mellyet meg-száraztván, tegyenek-el hűvös helyre, akár mikor elő vehetni, edgy darabot (menyi szűkség) belőle metzvén, öntözzék-meg Rósa vízzel, s'-kősek-bé véle.

A' meleg Kőszvényben, ez-is jó: Törd-meg a' Gelétet, tölcs Eczetet reá, főzd-meg jól, ruhát belé mártván, kősd-bé véle.

Vagy így: Gyermekdéd Tehén-marha lábat, vagy ugyan Borjulábakat, vagdally és törj őszve, főzd-meg Vízben erőssen míg el-roshad, fenn a' Vizen lábbogó kövérit szedd-le egy edényben, tölcs-meg annyi vagy valamivel több erősségett-Bort hozzá, tégy lágy Sót is belé; az hévseget igen szíjjá ki felé, ha gyenge tolluval gyakran kened véle.

Olajos és firos eszközökkel nem igen hasznos élni e' Kőszvényes hevült tagoknak kötéseben, kenésében; mivel annál inkább hevítik.

Jó az hévség szitatóására a' Galbanetum, (noha ezzel,

ezzel, hogy tudnám, e' nyavalyában mások nem éltek,) kennyék véle tolluval, az hévfégnak kiszitatasára; fellyül, lapossan szelt ősztvér Tenhen-hússal (mellyen semmi kövér ne légyen,) kössékbe, a' fájdalom enyhítésére; minden reggel s'-estve újítani kell e' kenést és kötést. A' lágy új Sajt-is jó, kötni véle; de mielt meg-melegszik rajta: el-kell vetni s'-mást reá tenni; enyhíti a' fájdalmat.

Jó fájdalom enyhítő ez-is, hamarjában: Fejér Czipó belet, főzz-meg Sáfrányos Tébén mint a' Pépet, melegen ruhára kenven, kösd-bé véle. Vagy így: Két vagy három Tyukmony szikit, kúpully őszve erőssen erős Borral, márcs ruhát belé, és takard-bé véle. Vagy: Aprón tört Görög-fejért Eczetes Rósa vízzel keverj őszve, ruhát márcs belé, kösd-bé véle. Némellyek, apró Kutya kölyköket raknak reá, azoknak melegével enyhítik.

Jó a' fájdalom enyhítésére: az őszve süts'-melegedett Törköly, tarcsa benne a' fájdalmas kezét vagy lábát. Jó a' gyermek húgya-is, ha gyakran azon melegen molsák véle. Sótalan Vajban a' vizi Békákat főzd-meg erőssen, s' azzal kennyed. Uti-fű vízben s'-meg annyi Eb-szölő vízben, tölcs edgy kevés Eczetet, s'-vefs belé edgy darab Cámphort, azzal kennyed. Vagy így: Szalamiák spiritust, erős égett-Bort, tölcs őszve, vefs Cámphort belé, kennyed véle; igen hatható.

Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalom, így tseleked-

lekedgyél: Belénd füvet, Eb-szölőt, egynéhány Mák fejet (mindenik nyers légyen,) Fül-füvet, Viola levelet, főzz-meg Tébén erőssen: Len mag Lisztel, s' Búza lisztel, Szék-fű olajjal, törd őszve erőssen mint a' Pépet, ruhára kenven, kösd-bé véle. A' levével penig, melegen, hasznossan moshatni.

Vagy így: Jó fele Sáfrányt, ásztafs erős égett-Borban hogy szép sárga légyen, vefs belé edgy kevés Cámphort, forrald-fel, az után edgy darab Opiumot olvasz-el benne, azzal kennyed; igen hatható. A' nyers Tabák levele-is jó, ha jól meg-töröd, s'-véle bé-kötöd.

Ha a' nedveséget melly e' kínos fájdalmat szerzi, elein el-akarod valamely tagodról fordítani, hivesítőkkel, Salátával, Endiviával, kövér Porcsinnal, vagy Fül-füvel kötheted.

Vagy: Árpa lisztet Eczetes Vízben főzz-meg, két vagy három Tyuk-mony székit keverj belé, Sáfrányozd-meg, s'-kösd-bé véle.

Ha az hévfégnben a' lábod vagy kezed erei megdagattak: Nadállal (annak módgya szerint) vért szitatni belőle, hasznos igen.

Öszlatni ha akarod a' matériát melly a' dagadó Köszvényt szerzi: Oltatlan Mészet, gyermek húgyában, ölcs-meg, hadd meg-higgadni, az higgattyát le-szűrven márts gyenge ruhát belé, s'-raggadd véle.

Vagy: Nyers Borza levélre s'-virágára tölcs égett-Bort, ázzék ugy edgy éjjel, az után tölcs-fel

lumbikban, és újólág jártasd le, melyben gyenge ruhát mártván, ragaszdaz gyakran véle.

Vagy így : Szedgy az héjából ki máfzott Csigát, tégy meg annyi Sót hozzá, mind edgyütt tedd sarskóban, mellyet a' pinczében szegre akasz fel, tégy edényt alája, és a' le-csepegett le-vével kennyed.

Ezekén kívül, mind fájdalom enyhíteni, mind ofzlatni, dicsértetnek im-ezek : Buza lisztből, Sóból és Lőréből, főzz Pépet, kend ruhára, kösd-bé melegen véle.

Vagy : Bab lisztből, Borral, égett-Borral, s'edgy kevés Vajjal főzzed, azon formán élly véle. Vagy : Földi Borzának gyenge leveleit, ráncs meg Vajban, s' kössed véle. Vagy : Reszely földi-Tököt, tölts égett-Bort hozzá, s' kösd bé véle. Jó a' Süly fű gyűker-is (Radix Aronis) ha meleg Tehén ganéval erőssen őszve töröd, és véle bé-kötöd.

Vagy így, melly jobb is : Törj apró porrá aszszu veres-Rósát, Mástixot, egy kevés Cámphort, és tiszta Buza-liszttel edgyütt főzd-meg erős Borban, szüntelen kevergetvén míg Peppé válik, s' azzal kössed.

Ezek közzül, a' mellyiknek hasznát érzi, azt kövesse.

Ha meg csomóssodik : elein annak el-ofzlatására igen alkalmas az ért Sajt, mellyet régi Sódor levével főzz Péppé, mellyet ruhára kenven, kössed véle ; szépen lágyittya s'-ofzlattya. Jó ugyan

ugyan azon csomókat mindennap Bűdös-kő olajjal kenni, háromszor napjában. Jó eleinn csak a' Gummi Ammoniacum-is, Eczetben lágyíts meg, kend ruhára, és kösd-bé véle. Vagy : az a' flastrom, mellyet a' Patikában *Emplastrum Diasulphuris* hívják ; eléb mind az-által mindenkor Bűdös-kő olajjal meg-kenven.

A' mi az italt illeti : igen jó volna, a' Sarlaparillával, Lignum Sanctummal (annak módgya szerint) főtt Vizzel való élés. A' Téjjel való élés-is (a' kinek gyomra szenvedheti) dicsírtetik. Minden Tavaszszal s' Eőszszel, illendő Purgatióval éllyen. Eret vágasson. Gyomrát ottan ottan Terjékkel erősitse. A' szegény ember, Fokhagymának három fokát estve le-fektekor egészzen nyellyen el ; magával edgyütt sok phlegmát viszen ki, a' gyomrotis melegen tartya. Jó a' savanyu Vizzel való élés-is, annak idejében. A' tagok erősítésére pedig, a' Bánya-feredő. Ezekén kívül, hogy az kint kerüllye, gyakran elméjében forogjon ez négy szó : *Cibo modicus, sibi Medicus*.

A' Sciatica (*Dolor Ischiadicus*) vagy far és forgó csont fájás, munt hogy azon okokból véfszen eredetet, mellyekből a' Kőlvény, orvoslása is többire ugyan az. Itt is használ mind Purgatio, mind ér-vágás, mind izzasztás, és a' Sarlaparillával főtt vizzel való gyakor élés.

Ezek után, ugy kell ofztán külső eszközökkel nyulni a' fájó részekhez. Jó fájdalom enyhítő ez

nyavalyában a' feredés: Főzzenek feredőt, Földi-tókból, Földi-bodza gyűkérből, Sállyából Kőzvény-fűből, (Chamæpythis) Fenyő-magból, Som-kóróból, Szék-fűből; mindennap kétfzer-is belé ülhet étel előtt két órával.

Korpát, Sót, Zobot, Kőlest, melegitsenek őszve serpenyőben, facskóba rakván, azzal dörögöllyek a' fájó részeket, olly melegen az mint el-álhattya. Fenyő-magot-is tehetni köztiben, és erős borral vagy égett-borral, gyengén megöntözhetni. Kenyék jó melegen: Kapor, vagy Kőmény olajjal, Rutta olajjal vagy Szék-fű: vagy Lilium olajjal. Jó a' Scorpió olajjal való kenés is. Ismét: a' Dialthea kenet. Jó a' Róka olaj-is, Téglá olaj, Castor olaj, vagy egygyüt, vagy külön; erős égett bort-is tölthetni köztiben. Az Szappant meg-faragván, és erős égett-borral meg-lágyitván, kennyék vélle. Száraz köppölyt edgynéhányát vessenek a' fájó részekre; kennyék-bé osztán Téglá olajjal. s'-takarják-bé jól meleg ruhákkal.

Vagy így: A' Földi-bodzának tövét és leveleit tórd-meg erőssen, levét facsard-ki, tölcs-meg annyi Szék-fű olajat hozzá, főzd őszve jól s'-azzal kennyék a' fájdalmas részt: annál jobb, ha edgy kevés erős Eczetet erefztefz köztiben; inkább bé-hat.

Ez-is

Ez-is igen jó: Nyers Sallyát új hév téglán fonnyasz-meg, az után hincsmeg gyengén. Eczetel, takard-bé gyenge ruhával, s'-tedd a' betegnek fájó tompora alá, s'-ugy párollyad. Hasonló-képpen cselekedhetel az kemenczéből ki vött meleg kennyérrel, szeld ketté öntözd-meg jó égett-borral, bé-takarván tedd az fájó részéhez, és párollyad vélle.

R₃

AZ

AZ
ORVOSLAS MESTERSÉGERŐL
HATODIK KÖNYV.

Az Afzfzonyi-nemnek
nyavalyáiról.

ELSŐ RÉSZ.

Az Hó-szám meg-rekedéséről.

Jelen-tései. AZ Hó-számnak meg-rekedése vagy fenn akadása, ha rend kívül vagy: fok gonoszoknak oka; mert holott ennek minden holnapban az afzfzonyi. Nem testéből ki-takarodni (az az idő el-júván) afzfzonyoknak nagy könnyebsegekre szolgál; ugy ha (az az idő elő kerülén) meg-reked: nagy háborúkat szerez viszontag a' testben, hanemha viselőfők, vagy szoptatók; mert azokban meg-rekedvén, semmi bántódásokra nincsen, minthogy akkor a' meg-bővült vér, más haszonra fordítatik a' természetben.

Okai. Ennek meg-rekedésének, fok okai lehetnek; néha a' vérnek nagy bősege, sűrűsege, nyálafsága, és hidegsége: néha annak más felé

való

való takarodása, ugymint: orrán, száján, fülén, néha az alfelén való Süllyös ereken. Néha ennek oka: az ereknek (mellyeken ki-fzokott takarodni) meg-rekedése, bé-szorulása.

Külső okai lehetnek: hidegen és szélben való járás, (kiváltképpen akkor, mikor a' rendes folyásnak elő kellene kerülni,) hofzfzas befűlés, félelem, s' a' többi: mellyek mind hűtik és sűrítik a' vért, s' fogyatják az erőt, melly a' természet a' tisztulásra segítené. Ide való: az hideg és hidegítő ételekkel s' italokkal való élés, hofzfzas alatianság, s' többek effélék.

Jelei. Jelei e' nyavalyának: a' fő-fájás melly a' szemeit is el-fogja, vállá-közi s' dereka fájása, egész testének nehézsége s' lankatsága; az ilyen beteg: gondolkodó, szomorú, rút színű, ételt nem kíván, ottan ottan csömörlik, fokát pökdös.

Jelentései. Ebből mindenkor, ha hofzfzas talál lenni, egyéb nyavalyák is következnek: viz-kórság, s' egyéb dagadások, fuladozás, a' testben szélllyel bujdosó fájdalmak, nehéz lehellések, hurut, fő-szédelgés, ájulás, s' több effele.

Orvosságai. E' nyavalyának orvoslását, igen szükséges valami jó Purgation kezdeni, akár pilula, akár ital, akár facskó formában légyen az. Az után, az idő tájban mikor rend szerint folyni kellene: vágják-meg a' boka-eret, vagy a' nagy-láb-ujján valót mind a' két lábán: nem kell fok vért

bo.

bocsátani; mert e' csak arra való, hogy a' vért alá felélszivarogni szoktassuk az ő idejében. Dör-gölyék meleg ruhákkal a' szárait és czombjait. Moisés gyakran a' lábait: Csomborból, Bors-füből, Kakuk füből, Majoránából, fekete ü-römből főtt láb-vizzel. Feredőt is főzzenek hasonló füvekből, Kőménnyel, Kapórral, Som-kóróval edgyütt, s' feredgyék benne. A' feredés után, füstöllyék azt a' részét, ilyen formán: Aprón vagdalt Fa héjat, alszú feje-Rósát és Szerecsen-dió virágot, Myrrhát, edgy tiszta parafzt fazékban vés szénre, s' mindgyárt a' feredés után fülöld véle.

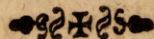
Törjék porrá a' kék Lilium gyökerét (Viola gyűkernek is hívják,) tegyenek hozzá Sáfránt, Szerecsen-dió virágot, igyék ebből a' porból két mogyorónyt reggel s' estve edgy kalán meleg Borba. Vagy így: Aprón tört Fa-héjat, Sáfránt, Szerecsen dió virágot, azon formán meleg Borban igyék. Vagy: a' nyers kék Lilium gyökerét reszeld-meg, levét fatsard-ki, három annyi Bort hozzá töltvén és jól meg-Sáfrányozván, két két kalánnal estve s' reggel igyék belőle. Ezek után az italok után mindenkor járjon, sétállyon, meleg házban edgy darabig.

Vagy: Csinálly Feredőt a' meg-mondott mód szerint: mellyekhez, Méh-füvet, Isten-fáját és Ifópot is tehetni; a' Feredőből ki-kelvén; apró porra tört Castoreumot edgy fusták nyomót, egy csészé jó Borban kevervén, igya-meg jó melegen. Igen

Igen jól segiti (az hol ki telik) a' Fa-héj vizzel való élés-is. Vagy pedig: a' Babirt törjék-meg, főzzék-meg Borba, azt igya a' szegény Rend gyakran.

Vagy így: Végy egy egy fusták nyomó Gyan-tát és Fa-héjat, két poltura nyomó Sáfránt, törd őszve apró porrá, ennek harmad részét vedd-bé egyszor egy kalán meleg Borba; (jobb estve bé-venni.) A' szegény Rend: főzzön Borban Tyukmony pirofsító Gyűkeret (Rubia) bővön, hogy a' Bor tiszta verefs légyen, melegen azt igya gyakran: kivált mikor a' rendes idő elő kerül. Jó igen a' Lavendula virág is, törd apró porra, keverd Mézben, s' egyed gyakorta. Jó a' meleg természetűeknek, a' Bor-kövel savanyított levekkel való élés-is. Jó igen hamarjában csak a' savanyu Kovász-is, ha úgy nyersen fét Diónyt meg-eszik benne; mert ez, a' vért vékonyította és forrallya, s' a' ki menésre készíti. Igen hasznos a' Bagoly-borsó-is, ha meg-főzöd, és levét iszod gyakran.

Ezekon kívül: a' vérnek meg-eredését segiti a' meleg házban való lakás: melegítő, szerzám-os, álllyás, fenyő magos étkekkel való élés: álllyás, rosmarinos, vagy örmény gyűkeres Bor. Gyakorta járjon, testét ingassa, ne heyerjen.

II. RÉSZ.

A Vér-folyásról.

Okai. NÉha a' fellyebb le-irt nyavalyával, ellenkező módon vagyon a' dolog; mert azon vér, felettébb foly: rendit s' idejét meg nem tartván, ottan ottan el-ered. Ennek oka gyakrabban: a' vérnek rend kívül való hévsege, vékonysága, és bősege, vagy valami okon való fel-forrása, mint ez valami nagy erőltetésben gyakran meg-esik, úgy-mint: az idétlen szülésben, és nehézen szülésben-is. Néha pedig: az ér-szakadáستól, vagy az érnek a' fős nedvességektől való ki-rágattatásától. Meg-esik ez, a' mértékletlen buja élettől-is, és egyéb okoktól, úgy-mint: veréstől, eséstől, s'-a' többi.

Jelentései. E' nyavalya-is mindenkor többeknek egyszer-s' mind oka; mert a' kinn e' vagyon: étel kívánása elvész miatta, nem emészt jól, erőtlenedik, színe vész, gyakran lassú Hideglelés formán meg-forrózik; néha belőle dagadozás és puffadozás-is következik; ísmét: gyakorájulás, elhalás; néha nyavalya ki-rontás: és abból bizonyosan halál.

Orvosságai. A' mi e' nyavalyának is orvoslását nézi: igen reá kell okaira vigyázni, s' azokhoz képest az orvoslást így vagy amugy alkalmaztatni. Ha azért a' vérnek bőségétől vagyon: a'

karján

karján vágjanak eret; hogy azzal az alá felé rohanó vért visszafordítsák, és arról a' kár-tévő útról el-fogják. A' jobb-csecsi alá, vessenek egy öreg üveg köppölyt, szárazon, vagdalás nélkül; hogy a' vért szíjja fel-felé.

Azonban: karjait kössek-meg valami kendővel erőssen: (de nem az ér-vágáskor,) dörgöllyek tagait meleg ruhákkal; mert mind ezek a' vért azokról az útakról el-fogják. A' vérnek hévességét: hűvelsítő és fűritő orvosságokkal kell temperálni, meg-igazítani: mint a' Vér-pökéről és Orr-vére járásról oda-fel a' II. és III. Könyvben tanítottam. Ezeken kívül: szakadott ér szorító és forrasztó orvosságokkal élni mind belső s' mind külsőképpen, az ő helyek s' rendek szerint.

A' vért meg-állító eszközök, noha sok Nemzetségek s' azokban sok Tudóssak meg-jedzési szerint, sokak: némelyek (melyek) kívált-képpen könnyen szerezhetők) így következnek.

Vér bocsátást s' egyebet (a' mint meg-irtam) el-követvén: aszszu Cser-fa levelet vessenek eleven szénre, és az ágyéka-táját azzal fűstöllyék, annak módgya szerint. Belső-képpen: edgy edgy fűsták nyomó Bolus-Armennist, Uti-fű vizben, vagy Pap-erfzenye nevű fű vizben, igyék bé az ilyen beteg gyakran. Jó csak magánosan is a' vad Mák virág vizét, vagy Papi-erfzenye fű vizét, innya gyakran. Hasonlóképpen: a' Portulaca vagy kővér Porcsin-fű vize itala-is hasznos.

Vagy:

Vagy : (hakényeffebben akarod,) Julepet igen jól csinálhatni (jó izűt is) Portulaca Sirupból és Pap-erzfénye-fű (Burfa Pastoris) vizből. Jó minden Birsalmából készűlt is belsőképben, sűtve, főve, annak sirupja, liktáriumja &c.

Ismét: Savanyu veres Borban ólts-meg edgynéhányszor tűzes aczél, abból edgy csészével vévén, tégy belé aprón tört Gummi-Arabicumot és veres Borban meg-asztatott Dragacantumot mindeniket edgy sűták nyomót, jól elegyíts-el benne, és jó reggel (még az ágyban lévén) igyabé az ilyen beteg mindenestől.

Jó (külsőképben) a' Feredő is, mellyet főzenek: Salamon pecsétiből (Gyenge gyűkernek is hívják) gyűkerestől s'-levelestől, Tormentillából, Cser-fa levélből, Uti-fűből, Eger-fűből (Auricula Muris,) Tál-mosó fűből (Equisetum.) Kivűl ágyékát kennek: Birs-alma olajjal, vagy Rósa olajjal, vagy (mindenek felett) azzal a' Kenettel, mellyet a' Patikában Gróffné Irának hívnak, (Ungventum Comitissæ.) Májja és veséje táját kennek Camphoros Rósa írrel. Egyék gyakorta veres Rósa liktáriumot. Vagy: Igyék Vér-követ Uti-fű vizben, minden nap kétszer.

Vagy így: Pergely-meg eleven szénen edgy Szerecsen-diót, úgy hogy meg ne égjen, tórdmeg mind, igya-meg veres Borban vagy savanyu fejer Borban éjomra. Vagy: edgy pergelt Szerecsen-diónak felét, tórd-meg, egye-meg higan sűlt

sűlt Tyukmonyban; felét penig Vajban kevervén, és egy Dió-héjban tévén, kőssék a' köldökére. Hasonló erőn vagy a' Gyantában, az égett Szarvas szarvában, ha meg-töröd s'-Uti-fű vizben iszod. Márcs-meg meleg Eczetben a' spögyiát, ki facsarván levét, nyirkossan s'-jó melegen tegyék az ágyékára.

Nem csinos, de valóban hathatós orvosság e' nyavalyában a' Szamár ganéja: meg-aszalván, s'-törvén, adgyák-bé innya Uti-fű vizben, vagy veres savanyu Borban. Vagy külsőképben: Eczetes Vizzel azon ganét higics-meg, ruhát belé mártván, kősség-bé az ágyékát véle. Fűstöllyék az ágyékát Juh vagy Szamár ganéval, meg-aszalván, s'-szénre vetvén: vagy égett vizi Békának sűstivel, vagy Ló körömmel, azonképpen.

Kömény magot, Szerecsen-dió virágot, Mastixot, Tömjént, Gyantát, egy-arányu mértékben vévén, tórd mind apró porrá, szitáld-meg, és az egész háta-gerenczit Mezzel kend-meg, és a' porral hincsed-bé, fellyűl takard-bé estve le-fektekör, tíz étfzakán hállyon így, meg-érzi hasznát.

Vagy így: A' Tyukmony héját tórd apró porrá, abból edgy sűták nyomót jó hajnalban mindennap igyék-bé Uti-fű vizben. Jó ez is: A' Bába-kalácsa gyűkerét (Chamaeleon) főzzék-meg forrás Vizben, igya annak a' levét. Jó az Oltó-is, ha két poltura nyomót veres Borba meg-iszol belőle.

Igen jó az Uti-fűnek, Eger-fark fűnek, Csalán-

nak ki-facsart leve : akar-mellyikből edgy csészé-
vel Mézely vagy Nádmézely-meg, és igyad. Jó
igen a' Cser fa gyenge jövését meg-szedni, vizét
venni, és azt inni. Igen dicséretes e' nyavalyá-
ban a' Dió-fa virága-is, aszald és törd meg, abból
(a' mikor szükség) egy sülták nyomót igyál-bé
meleg Borban. Azon mértékben és formában,
az alízú Spikinárdal is élhetni hasznosan. A'
tüzes aczelt egynéhányszor, fűféd az édes Tej-
ben, s'-azt igyad; a' vért fűrti, és fős évő erejét
el-vészi.

Bolus-Armenust és Gelétet törj őszve, keverd
őszve egy-néhány Tyukmony fejrivel erőssen,
márcs belé gyenge len-csepűt, köld-bé a' két csi-
pőjét és köldökét véle. Vagy pedig: Főzd-meg
a' gyenge Csalán leveleit Borban erőssen míg el-
rothad, azzal jó melegen köld-bé az ágyékát.
Szárait-is mofsák gyakran Csalánból főtt láb-
vizben.

III. R É S Z.

A' Gyermekek-vesztéséről vagy Idétlen- szüléséről.

Okai. EZ Idétlen szülés (tudni illik: mikor a'
természetnek szülésbéli határa előtt meg-
elik a' szülés,) sokakra ugy reá szokik; hogy há-
romszor négyyszer-is edgy-más után, vagy idejéb-
ben, vagy későbbben, magzatnyokat el-vesztik.
Ennek

Ennek oka pedig, néha az Anyának minden ré-
szeiben vagy on, néha a' mádrájában vagy méhében
csak, néha pedig magában a' magzatban.

Az Anyában, ennek többire, más egyéb nyava-
lyák az okai, ugymint: Has menés vagy folyás,
nagy Hurut, Arena, Süllő, Vér folyás; és egyéb
mind belső s'-mind külső erőltetések, ugymint:
esés, ütés, ugrás; ismét: phlegmás nedvességek-
kel a' testnek egészszén el-bővülése, étlenfeg, alat-
lanság, hosszús bű, fejelem. Néha ennek oka a'
mértékletlen buja élet is; mellyek osztán, mind
a' méhet, mind a' magzatot erőltethetik: és az
Idétlen-szülésre készíthetik. Ezt igen segíti a'
nedves és meleg Téli; ha utánna mindgyárt szá-
raz és hideg-szeles Tavasz következik, akkor
Nyárra kelve e' veszélytől igen felhetnek a' Ne-
hezessek.

Külömbiségei. Néha ez Idétlen-szüléssel, a'
magzat, eleveenségben: néha pedig holtan szü-
letik. Jelei pedig mellyekből meg-ismértetik
hogy az Anya méhében meg-holt a' magzat,
ezek: Ha az Anyának emlői hirtelen száradnak,
apadnak: Ha a' magzat mozgása szűnik: Ha az
Anyá edgyik oldaláról a' másikra fordulván, a'
terheis utánna fordul, mint valami kő: Ha az An-
nya szemei bé-esnek, ábrázattya barnul, orra hűl,
s' ajakai szederjessednek: Ha a' vizelés és emész-
tés gyakran erőlteti: Annál inkább ha ez és több
jelek, nem csak külön, hanem egyfzer s'-mind is
benne fel-találtnak.

Jelen.

Jeletései. Veszedelemes jelek, (mellyek mindön láttatnak, az Anya-is a' magzattal oda lesz,) ezek: Ha az Anya az erőkódásban gyakran elájul: Ha tagait nem bírja, és akár-mit hamar ottan kezd felejteni: Ha a' szóra nem igen felelhet: Ha nem eszik: Ha ottan ottan görcs fogja tagait; Ha edgy-is e' jelek között nem látszik, bizhatni hozzája.

Akar-mint első penig a' dolog; de e' nyilván vagyon, hogy az Idétlen-szülésben nagyobb veszedelemben forog mindenkor az Anya, mint a' Rendes-szülésben; (ugyan-is, az éretlen gyümölcs, nehezebben szakad-le.) De ha a' Nyavalya ki-ronttya miatta: nem igen van ott reménység. Ísmét: Ha nagy Vér-folyással s' egyszer-s' mind ájulással vagyon. Veszedelemesebb penig mindenkor azokon, a' kik többé nem szültek. Egyébképpen másokban, a' kik többször-is szültek, (kiváltképpen ha az első holnapokban esik) nem igen veszedelemes.

Orvosságai. A' mi e' gonoszoknak orvoslása illeti: erre addig kell vigyázni, míg meg nem esik a' nyavalya; mert az után ezt késő orvoslani. Azért: az okokra igen reá kell vigyázni, melyek e' veszélyt szerzik: és azokat, igen kell kerülni. Kiváltképpen a' kinn egyszer meg-esett, másfzszor jobban vigyázzon magára: annál inkább, hogy az ilyenekre reá szokott tartani. Mindenféle erőltetéstől azért, emeléstől, erős hágástól, ugrástól,

stól, ójja magát. Erősítse ellenben mind belsőkkel mind külsőkkel magát.

Ha igen bűvölködik vérről: (minthogy annak bővege hamar el-csapja a' gyenge terhet;) vágjanak éret rajta, kivált harmadik s' negyedik holnapban, kétfzzer-is háromszor is, ha kívántatik. Ha penig phlegmás nedveségekkal bővös: az is igen szép gyengén azon holnapokban tisztittassék ki. De, minthogy az erős Purgationnak itt helye nincsen: izzasztó eszközökkel kell inkább fogyni azokat a' testből.

Azonban: erősítéinek okáért, hogy a' méh erősödjék, élylen azokkal, melyeket a' Vért-folyásról ezen VI. Könyvnek II. Részében leírtam. Jó igen az Uti fű magvát meg-szedni, és az ilyen szükségre készen tartani: aprón megtörvén, abból (mikor kívántatik) 2, 3, poltura nyomót be-adni, Borban, Tyukmonyban, vagy Etek lévben. Itala légyen Tormentillával vagy égetett Szarvas szarvával főtt Víz.

Etelében a' fűszerezések között leg-jobb a' Szerecsen-dió és virága. Mastixot vagy Töm-jént gyakran nyeljen-el, csak ny tőretlen. Igen dicserik e' nyavalyában a' Sas-követ (Lapis Aëtites, vagy Aquilinus,) akar nyakában, akar a' köldöke táján viseltye. Jó ezen végre a' Magnes kö-is, ha a' köldökén viseli. Ísmét: Rósa pogácsát öntözzenek-meg meleg Borral, hincsek-meg jól tört Szerecsen-dióval, kössék melegen a' köldökére. Vagy: A' kövér Berbécset mihelt megnyúzzák,

nyúzzák, hájját ki-vévén, azon jó melegen borítsák az hasára a' betegnek : és felyül takarják-bé egyébbel.

Válta közire, csecsi alá, két vékonyára, vessenek szárazon nagy öreg köppölt, [mellyet Ventosának hívnak,] hogy a' terhet szijja fel-felé. Azonban : dörgöllyék karjait meleg ruhával. Mind erősiteni, szoritani, és a' forró vért tartóztatni, jó a' vad Mák Sirup, ha belőle Uti-fű vízzel Julepet csinálnak, és gyakran iszja ember kalámmal.

Ismét : Póma-gránát héját, Csere-makkot, Gesztenye héját, Szőlő magot, meg-áfszalván törj apróra, főzd-meg veres Borban, mint a' Pépet : és ruhára kenvén, köld-bé a' köldöke táját véle; Vagy: ezeket darabossan főzd-meg Borban, márts spongyiát [újat jobb] belé, és ki-facsarván, nyirkossan s'-melegen, tedd a' köldökére.

Azon porokat, Terpentinával, Viaszfal, s'-edgy kevés Bárany-fadgyuval őszve olvasztván s'-elegyítván, Flastromot csinálhatz véle azon végre; s'-azon helyre téven: annál jobb, ha Szerecsen-dió is lesz köfzte.

Dicsirik igen a' Tyukmony héját-is, ha apró porrá-török, és gyakran iszja-bé az ilyen beteg Uti-fű vízben. Az hol kaphatni mindenek felett, jó a' Karmasin szint festő mag (Grana Kermes,) őszve törvén edgy kevés Mastixal vagy Tömjénnel, adgyák enni higan sült Tyukmonyban: ezzel igen

igen élnek e' nyavalya ellen az Olasz aszfszonyok. Jó a' Kaláris por-is. Gyöngy virágoségett. Borban innya, kivált ha az hidegtől vagy on e' veszfély : és olyankor a' Szerecsen-dió olajjal-is köldökét és köldöke táját kenni igen jó.

Ha e' nyavalya, ijedéstől esik : Jó a' vad fekete-Cserefsznye vizét innya gyakran. Jó az Hársfa virág viz-is, és egyéb szű erősitők, melyek ide-fel az ő helyekben le vannak írva. Ha az Hasfolyástól esik: annak-is a' szerint kell elleneállani, a' mint felyebb le-irtam. Ha pedig Alkermesszel szű erősiteni éltetik e' nyavalyában : az, nélegyen Pésmás.

IV. RÉSZ.

A szülés körül való dolgokról, s'-az után következhetőkéről való tanácsadás.

A' szülésnek ideje előtt-is, főt még viselés és teher nélkül-is, fok bajoskodási szoktanak lenni az aszfszonyi-Nemnek; ugymint: hirtelen el-halás, färgulás, nehezen lehellés vagy lélegzés, nagy fő-fájások, &c. a' mellyekről (többire) már az ő okaiban szólottunk. Midőn azért ilyen bajok vagyon : ottan ottan igyanak Tsába-ire fű (Pimpinella) vizet, meg-fäfrányozván és nád-mézelvén. Jó (az helyyén) a' Sállya és Pólé (Pulegium) viz-is, ázonképpen. Ismét:

Rosmarint, kevés örmény-gyűkeret Borban áfsz. tatván, abból igyék mindennap; ez (annak idejében) a' szüléstis segíti. Jó a' Levisticum magis, Melissavagy vad Méh fű vizben (mellyet Dobro-nicának is hívják) meg törvén és iván.

Ha a' kebele kezd fájni, (a' mint gyakran meg-efik viselés kívül-is,) és meg-kezd kelni: Fejér-Málva gyűkeret Fa-olajban főzz-meg, és kösd-bé véle. Akar: új édes Tehén-sajtot kőls rea; és mihezt meg melegszik rajta, kőls mást reá. Ha mek-dagad és igen fáj: Tyúk-húr fűvet főzz meg Vajas Vizben, és kösd-bé véle melegen. Ha ki-akar fokadni: Borza virágot főzz-meg Fa olaj-ban, s' azzal kösd. Vagy: Fa-olajjal Juh ganéj elegyits mint a' Pépet, s' azzal kösd-bé. Vagy: Apró Bojtorján levelét Mézben és Vajban ráncs-meg, s' kössed véle. Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalma: Vizi-tormát (Derécének-is (: Becabungá:) hívják) melly a' források mellett Télben-is zöldellik, főzz-meg Eczetben, s' azzal kössed. Ha a' tsecs bimbója kél meg: fejér Vi-aszfuszat, Mondola olajjal, vagy Fa-olajjal, ol-vasz öszve, s' azzal kenyed. Jó igen a' Poryka hájjával vagy kövérivel is kenni, és tiszta lágy Vi-aszfuszal fellyül bé-körni. Ha meg-hafadoz: A' Sóska-fának (Berberis) belső sárga haját meg-aszálván, törd-meg, s' azzal hincsed. Ha Fené-től félted, szederjessédvén: Boros Vizben főzd-meg az Eb nyelvű fűnek (Cynoglossa) levelét, s' azzal kössed. Ha a' mádrája és hasa fel-fuval-

kodik

kodik terhe előtt: (mint ez is meg-efik, Cubi-mot (Cubebe) törj aprón, azt igya meleg Borban. Kivül: Kőmény és Kapor magot bő-vön meg-törvén, és meleg Tehén ganéval öszve gyurván, s' ruhára kenven, jó melegen egéfszen véle borítsák-bé.

A' mádra fájdalmiban; kivált ha az helyéből ki-mozdul, és hidegseggel vagy on: Kenyék a' köldöke táját Szerescsen dió olajjal. Vagy pe-nig: Edgy Tyukmonyat egéfszen hejástól főzz-meg Vajban míg meg-feketedik és ég a' Tyuk-monny edgy serpenyőben: azt a' Vajat önts ki edgy tálban Rósa vizben, s' mosd-meg, abból végy annyit mennyi fél dió héjban fér, aprón tört Szerescsen-dióval bővön elegyits öszve, mellyet a' fél dió héjában rakván, kösd a' köldökére éjjelre, virattig mind be-szijja; ez, a' nádrát mind melegíti, s' mind helyére fel-szijja.

Ha edgyfzer s' mind Kólikai fájdalom járja a' vékonyait: (a' mint ez is gyakran meg-efik, Me-leg ruhával az hasát gyengén meg-dörgölvén, ken-nyék-bé Galbanetummal, s' takarják-bé meleg ruhákkal; Ha azt nem kaphatni: Szék-fű virágát, Kapor és Kőmény magot, törjenek meg aprón, meg-szítálván, a' tűznél erefszékúj Vajba, mely-ben gyengelen csepűt mártván, jó melegen tegyék a' köldökére; fekügyék úgy hanyatta egy óráig. Jó igen ez is paraszt orvosságba: A' Tyúk-gané fejérit, adgyák meg innya Borban.

Ha a' méhe miá fuladoz, lélegzetet nehezen

veszen, és mint edgy el-hal: Keserű Lapu levéllel köfsék. bé a' talpait: hasát Borban főtt Majoránával és Szű vagy Szurok fűvel (Origanum). Füstöllyék az orra allyát Kén-gyertyával: vagy égett Fogoly-madár tolla fűstível.

Immár vífelős lévén; ha azt akarja, hogy a' terhe le ne szakadgyon, és hogy mádrája vagy méhe erősfödgyék a' terh vífelésre: Hideg vízzel néha-néha farscsokát és ágyékát hívefsitse: és estve le-fektekor edgy itak hideg Vízet igyék: reggel pedig éhomra edgy-néhány keserű Mondola vagy Barack magot egyék meg; erőfsítik ezek a' terhét. Azonban: mindent őszve ne egyék; kivált igen nedves eledelt, fok gyümölcsöt és nyersfeket, és a' mellyek fok szelet csinálnak, sem pedig igen fű-szerfzámossakat.

Kilenczedik holnapban: gyakorollya testét járásban, kivált az idő közelítvén. Mondola vagy Liliom olajjal kennyék mindennap, vagy csak veres Hagymával jól őszve főzött Fa-olajjal, a' szülés könnyebítésére. Ismét, azon végre: Aprón tört Fa-héjal egyék higan fűlt Tyukmónyat mindennap éhomra. Vagy: Igyék Fa-héj vizet; (a' kitől mint ki telhetik.) Ruháival magát ne szorítsa. Hasára vigyázzon, hogy meg ne szorullyon; mivel kettős léfzen a' kinnya; élylen azért (az időben) gyengén haftlágító eledel-ekkel. Feredhetik is kevesset, feje. Málvából főtt feredőben gyenge melegen. A' feredőből ki-kelvém: ismét kenesse magát a' most mondott Olajokkal.

A' szülésnek tellyes ideje el-júvén is: fokot vajulzik néha az ilyen beteg, és rettenetes fájalmakat s' azokkal járó egyéb kínos nyavalyákat szenved miatta. Azért: azoknak könnyebbítésére, és a' szülés könnyítésére kell gondot víselni.

Vegyék azért a' Tyúknak epéjét, (jobnak tarttyák a' fekete Tyúkét) és kennyék-meg a' köldökét véle; igen segít. Eövedzek által Kigyó bőrel mellyet le-fzokott vetkezni a' Kigyó. Sz. János gyűkerét (Polypodium) köfsenek a' talpára. Adgyanak enni, Sáfránnyal, Fa-héjal, és Szerecsen-dió virággal szerfzámozott Boros levett. Vagy: mihelt a' fájdalom fogja, igyék feje. Liliom vizet: Edgy kalán étek lévén adgyák-bé innya a' feje. Liliom belső fargáját. Szű erőfsíteni pedig. Gyöngyvirág vizet, vagy Fa-héj vizet igyék. Főzzék-meg a' fekete űrmöt Vajas Vízben, és jó melegen tegyék a' gyomrára. Ha ugyan ezek nem segítik: szíjjon az orrában valami prűszkölőt; igen hathatóssan segít. Körtvély-fa gyöngyöt Borban igyék; alig van annál jobb. Azonban: Kenegések annak módgya szerint. Igen hathatóssnak dicsirik a' Martiusban fogott Nyul szemét; szépen vegyék ki egéfszen, hogy a' benne való nedveség ki ne folyon: borfolyák meg erőssen, és tángyéron szárazfzák-meg: szűkfegnek idején, azon borfóssan, (a' szeme-fényével belől fordítván) köfsék az hasára, akar (azon módon) a' feje-lágýára; igen mozdittyá. Ha a' szülés után a' mássa (Secundina) lassan mozdul: mind

mind ezek annak mozdítására hasznosnak. Ha a' szülés után nagy a' fájdalma: Rosmarint, vagy Majoránát, vagy Szurok-füvet (fekete-Gyopárt,) főzzenek-meg Vajas Borban, s' kölsékbé véle. Levisticumot törd-meg, levét ki facsarván, meg annyi Bort töls hozzá, Nádmézeld-meg, és jó csészével igyék-meg belőle; igen segiti.

Ha terhétől meg szabadul; hogy ereje jöjjön: Hörpögeffen jó Sáfrányos Boros leveft. Igen ójja magát, hogy hideg és szél ne réje; másképpen a' minek ki-kellene takarodni, tisztulni, fennakad és reked; azonban, rágás, tekerés, forrózás, s'-több effele következik miatta. Légyen meleg helyen, jó lepel alatt; sőt az hazát, akkor nyuzott gyenge-meg Berbécs hájjal, igen hasznos bé-fedni; ez, a' természet melegét szépen segiti. Kennyék az hasát, Kőmény, Kapor, vagy Ruta olajjal: vagy Lúd, vagy Récze hájjal. Vagy: Szék-fű virágot édes Téjben meg-főzvé. kölsék-bé véle. Vagy: Pecz olajjal meheg Téhén-ganét őfzve elegyítvé, s'-ruhára kenvén, melegen kölsék véle.

Ha nagy a' szülés után az Has-tekerés: Edgynéhány veres-Hagymát meg-tisztítván, főzz-meg erőssen, törd-meg mint a' Pépet, és aprón tört Kapormagot és Szék-fű virágot elegyics hozzá, és azon Hagyma lével erezd-fel, melegen ruhára kenvén, köld-bé a' köldöke táját véle; gyakran újítván, ha meg-szárad: Arpa lisztet, vagy megtört Len magot is, főzhetni köziben. Avagy:

fött

fött Tyukmony szikivel és sült veres-Hagymával ezeket jól őfzve törvén, csinály Flastromot, ruhára kenvén, melegen köld-bé véle.

Ha a' szülés miatt a' köldöke ki-dagad: A' Borza-fának belső zöld héját le vakarván, tölsék edgy facskóba, mellyet édes Téjben meg-főzvé, kölsék a' köldökére. Az után azon fatskót főzék veres Borban meg, s'-ugy kössék reá.

Ha a' szülés után igen foly a' matéria, annyira hogy, igen erőtlenedik miatta: A' csecsi alá, vesenek száraz köppölt vagdalás nélkül. A' gyűrűs ujját mindenik kezén, tekerék-meg selyemmel erőssen. Eperj levelét s'-gyükerét, törjék őfzve flastrom forman, kölsék bé az hasát véle. Itt mind hasznosnak, mellyeket fellyebb a' Vér-folyásról mondottam. Ha vizeleti szüntelen erőltetése következne belőle: Ürmöt, Pólet (Pulegium) főzz-meg Vizben, melegen köld-bé az ágyékát véle. Ha a' nádrája meg-szakadna: (mely a' vér-folyásból ki-tetszenék) Tyukmony fejerit tsecs téjjel küpüly őfzve, ruhát belé mártván, köld-bé az ágyékát véle.

Mind ezek között a' bajok között, hol edgyik s'-hol másik okon, forró Hideg-lelés esik gyakran az ilyen betegre, melyben az okára annak vigyáztván, azt kell el-fordítani, és a' beteget hivesítőkkel s'-erősítőkkel éltetni, annad rendi szerint.

De ha 3. heteket a' szülés után, forrózás és has-szorulás nélkül el-tölthet: az után, feredgyé

meg vagy harmadnapig mindennap. Annál jobb, ha az első feredője Borral elegy Vízből lelend. Majoránát, Melissát, veres Rósat, főzzenek benne, és Árpát s'-Zabot. A' kitől egyéb-nem lehet, főzze Zabból,

Ha teje nem lelend : igyék új Kőményről ; Vagy : főzze-meg Borba, s'-mindennap igyék egyfzer, kétfzer, jól belőle. Külsőképpen is : nyers Kőmény leveit törje őszve, s'-kősse reá. Hasznos a' Petrefelyem levele is, hasonlóképpen kötni véle. Ha a' téj benne meg-aluszik, turódzik, és meg-reked ; abbéli fájdalmat, így enyhíts-meg : A' Fodor-mentát tórd-meg, és kösd-bé véle ; Téiben, Eczetes Vízben főzd-meg. Vagy így : Eczetes Vízben főzd-meg erőssen a' Petrefelyem tövet, abban mártsspongviát, ki facsarván, jó melegen kösd-bé véle ; újítsad ha meg-hűl. Ísmét : Babot, Lencsét, törj apró porrá ; Eczet-tel, Szappannal, s'-azokkal a' porokkal, főzz lágy Pépet, ruhára kenvé, melegen kössed véle. Igen dicshetik a' Viaszfzat, tiz borsfőnyit csak ugy magában apró golyóbisban csinálván, nyelleyen-cl a' beteg, mindennap.

Ha a' téjnek nagy bősege miá, fájdalma vagy : Törje-meg a' nyakas Tök levelét és Uti-füvet őszve, s'-azzal kösse : annál jobb, ha Eczet-tel tőri őszve. A' fájdalomban : igen jó, Kappan hájjal az őrmény-gyűker levelét őszve törtni, s'-ruhára kenvé, véle bé-kötni. Vagy penig : Törjék-meg a' Lencsét, kúpüllék őszve Tyuk-

mony.

mony-fejérivel, és gyenge ruhát belé mártván, kössék-bé véle. Ha a' dagadása tűzessedik : Rósa olajjal, vagy Rósa irrel, vagy Rósa vizes Fa-olajjal, kúpüll őszve Tyukmony fejérit, aprón morfált Kenyér belet elegyits köziben, ruhára kenvé, kösd-bé véle. Vagy : Görög-széna magot törj meg aprón, meleg Tehén-ganéba kevervé, kösd-bé véle. Ha a' tűzesség után meg-keményedik, kövessedik : Káposzta levelet, Bab lisztet, aprón tört Fodor-mentát, és aprón tört fejér Málva gyűkeret, főzz-meg erőssen Vízben mint a' Pépet, ruhára kenvé, melegen kösd-bé véle ; gyakorta újítván. Így is jó : Ha a' Málva gyűkeret porrá-törvé, Fa-olajjal újolag Pép formán őszve-töröd.

Ha a' kebele ki-sebessedik : Rósa olajjal, ón edényben, ón vagy fa törővel, Rósa vízzel meg-áztatott Keményítővel (Amylum) vagy Dra-gacantummal, törj őszve erőssen, eskend-bé véle. Ha genyetségesedik ; ezzel tisztítsad : Edgy mészfely Mézet, 8, Tyukmony szikivel, s' kevés Rósa vízzel, őszve kúpüllén, raggasd véle. Hogy bé-gyógyullyon : Aprón tört Gal-lest, Csere-makkot, Gesztenye haját, Aloét, Tömjént, Gelétet, meg-szítálván szép-lágy porul, főzd őszve Borban mint a' Mézet, és azzal kenegesd. Vagy : Mírhával főtt Borral mosd ; annál jobblézen, Aloét, s'-edgy kevés bűdös Asát, melyet őrdög szarnak hívnak

(Asa foetida) belé főzni. Ha Fenének valami jelét a' szederjeseégről látod : Tarka kerti Bo-gáncsnak (Carduus Mariæ) levét facsard - ki, s' edgy-néhány elevenen meg-tört Ráknak meg-annyi ki-facsart levével elegyits őszve, verd-bé véle; ottam meg-ólttya. Vagy : Kecsegeganét törj őszve jó higan Mézzel, kend-bé véle; annál jobb, ha felyül aprón meg-tört Piskolczal (Antimonium) be-hinted. Jó igen az On olaj-is (Oleum Plumbi) ha kaphatni, kend-meg gyakorta véle.

AZ

AZ

ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL
HETEDIK KÖNYV.

Az Hideg-lelésekről.
ELSŐ RÉSZ.

A' mindennapi Hideg-lelésekről.

Fész-kei. A' Mindennapi Hideg-lelés felől tar-tyák : hogy, annak fészke volna kivált-képpen, a' gyomorban meg-gyült sok nyálas meg-vezett nedvesség; De egyátalyában, (minthogy alig hihetni, hogy a' phlegmás nedvesség ugy meg-gyuladhatna; hogy az Hideglelést, melly forrósággal-is jár, egyszer-s' mind szerzené;) inkább mondhattuk azt: hogy az ilyen Hideg, mellyet mindennapi Hideg lelésnek szoktanak hívni, kettős harmad napi Hideg inkább (*Duplex Tertianæ*) és bilissel elegy való, nyálas, meg-vezett nedvességek ennek a' matériáji.

Jelei. Ez az Hideg, éjjelre leli többire az embert; nem igen rázza, hanem csak fázlaltat-tya; nem fogja hirtelen el az hévség, mint az harmad-napiban : melly jele, hogy a' phlegma ennek

ennek rész-szerint való felszke. A' fazlalás után is, gyengén hevül az ilyen beteg; és, hol hevül, hol fázik. Nem is annyira szomjuhozik. Vízleleti semigen veres. A' gyomra tája, puffad miatta. A' mikor embert el-leli, 12. óráig legalább el-tart, míg jól fel-ereszti; mert ugyan is, ennek matériája, hasonló a' tűzön füstölő nyers fához.

Noha e' jelekben is vagyon változás; mert ha a' gyomorban meg-gyült nyálas nedvesség fős le-jend: szomjuhoztattya igen; ha azon nedvesség savanyu: éheztetia' beteget igen, és mind egyre eszik; ha édes: igen aluttya; ha izetlen: étel kívánása el-vész miatta.

Jelentései. Hoszszas szokott az ilyen Hideg-lelés lenni: és végre, néha puffadozás, néha ugyan víz-kórság, néha veszedelmes hoszszas ál-mosság, s' egyéb efféle következik belőle. Néha maga a' természet, fellyül való fok hányással, néha pedig has-menéssel orvosollja meg. Ha nappal jó emberre az ilyen Hideg-lelés: rosszabb, mint sem ha éjelen: és sokkal is alkalmatlanabb; mert éjelen ereszti fel, s' akkor kelletik osztán enni, a' midőn alunni kellene.

Orvosságai. Ennek orvoslása, majd edgy az harmadnapi Hideg-lelés orvoslásával, azon kívül, hogy e' nyavalyában, melegítő eszközökkel is élhetni; kíváltképpen pedig: ugyan meg-jedzére méltók itt is, némelly tulajdon orvosságai e' nyavalyának.

AZ

Az hasát kölsék, Borban erőssen meg-főtt Fodor-mentával és úrómmal, a' fozés után, őszve törvén, és ruháarakván, s'-melegen véle bé-köt-vén. Vegyen-bé valami jó Vomitoriumot, fellyül hánytató orvóságot, annak módgya szerint. A' bő nyálas nedvességeknek pedig emesztésére, s'-gyomor erősítésére, igen használatos ez ital:

Edgy vagy kétmarok Szék-fű virágot, fel-annyi Bárány-ürmöt, főzz-meg Vízben erőssen, míg mint-edgy fele részé a' Víznek el-apad, Nádmézeld meg jól, minden reggel éhomra edgy-edgy jó csészével igyék meg belőle. Jó igen e' nyavalyában, a' Radix Chinæ, és Lignum sanctum, ha azokkal főtt Vízet iszja mindennap a' beteg; száraztat, izzaszt, melegít.

II. RÉSZ.

Az harmadnapi Hideg-lelésről.

Fesz. AZ harmadnapi Hideg-lelés, a' bilisnek *le.* vagy sárga sárnak-bőlegétől ered, midőn a' gyomorba, májba, s'-ázok körül való részekbe, mind meg-bővül, mind meg-vész.

Külömbiségei. Ennek lelése hol rövidebb ideig tart, hol pedig tovább vetődik: a' mint matériája, vagy élesebb, vagy nem annyira éles és tüzes. Ez Hideg-lelés, néha kettős; úgy hogy, harmadnap alatt kétszer leli az-az: mindennap; a' mint az I. Részben ezt említettem.

Okai.

Okai. E' nyavalya matériájának oka mind az, valami a' sárga sárt el-bővitheti; ugymint: májnak rend kívül melegsége, meleg heves idő, iffiúi idő, hevítő ételek s' italok, a' gyomorban hamar megvesző eledetek; ugymint: gyümölcsök, tejsítek, &c.

Jelei. E' nyavalya, ilyen jelekkel vagy késszörökkel jár: Mikor kezdődik, igen meg-rázza a' beteget: az után pedig ísmét igen meg-heviti: szenvedhetetlenül szomjuhozattya: igen szaporán lehell a' beteg: nem alhatik: feje fáj: és néha, ezze nélkül is vagon. Vagon pedig más harmadnapi Hideg-lelés is, melyben mind ezek a' gonoszok meg-vannak ugyan; de gyengébben: csak hogy ísmét ennek lelése tovább tart, néha 16. néha 18. órákig. Amaz pedig, leg-felgyebb 12. órákig tartván, ki áll belőle.

Jelentései. A' mi jelentések e' nyavalyában lehetnek, kíváltképpen ezek: Az igaz harmadnapi Hideg-lelés, hétszer jó leg-felgyebb emberre egymás után; az után, vagy meg-szűnik, vagy más nyavalyává válik. E' pedig többire így vagon; hanemha ugyan valami mérgelességgel edgyütt járó lejjend.

Ha ez Hideg-lelésben, ajakra, orra, a' betegnek ki-fakad: az, a' nyavalya meg-szűnésének jó jele; mert az hévség, ott tisztul-ki. Néha pedig, Has-menéssel takarodik ki e' nyavalyának matériája, minthogy ugyan a' bilis vagy sárga sár a' fundamentoma, melly midőn a' testben meg-indul, az hafat el-csapja.

Orvos-

Orvoságai. Ennek orvoslásában, mind a' nyavalyát, mind annak okát igen kell néznünk. Maga ez a' nyavalya, nedvesítő és hivesítő orvosságokat kíván. Oka pedig és matériája: hányással, has-menéssel, ér-vágással és izzadással való oizlattartását.

Elsőben mikor e' nyavalya emberre reá jó, csak koplalással is igen jó emészteni e' nyavalyának matériáját. Ha igen szomjuzik pedig, olly hivesítő italt igyék, melly a' bilisnek hévségét is enyhítse: Illyen a' Czitrom lével savanyított főtt Víz, edgy kevés Nádmézzel öszve. Hasonló hasznú a' Viola Sirupból készített Julep, akár főtt Vizzel, akár Uti-fű Vizzel erezd fel. Avagy, csak edgy kevés Eczettel savanyíts Vízet. Nádmézeld meg, s' azt igya. Jó igen a' Cichória víz is, ha ízfűz. Annál jobb, a' Cichória gyűkérrel, Arpával, s' édes Gyűkérrel főtt Vizzel való élés.

Ne egyék az illyen beteg külfömben; hanem olly úres idejében tsak, mikor az Hideg egélszem ki áll belőle: hogy így a' természet egyszer s' mindkét felé ne vonatassék; hanem, mind az eledelnek, mind a' nyavalya matériájának emésztesére elérkezzenek. Nem kell hát akkor enni adni, mikor az Hideg reá akar jöni: noha néha olly hofszafon tart ez Hidegnek lelése; hogy, majd alig válogathatni az időben: és így, ollyankor, ehetik három órával az előtt, hogy az Hideg reá akar jöni.

T

Edgy

Edgy summában : az harmadnap Hideg-lelésben, az első el-lelés, gyenge szokott lenni : melyet koplalással kell oltani. A' második el-lelése, nehezebb : melyet külső belső hivesítőkkel kell oltani ; néha pedig, ha igen véres természetű a beteg : a' következő jőért, mindenek felett, hasznossan vághatni eret. Harmadik el-lelés, ennél-is nehezebb : és e' között s'-a' második között nagyon leg-jobb helye, mind Purgationak, mind (ha kívántatik) az ér-vágásnak. Leg-nagyobb sullyán nagyon e' nyavalya a' negyedik el-lelésben ; és az után azért, izzasztó eszközöknek, Űröm, Centauria, Pápa-fű s'ónak, s'-több efféléknek nagyon helye. Ezen túl, térni kezd többire ez Hideglelés. Ha lehet azért, mikor az Hideg reá akar jöni, az előtt két, három órával, se egyék, se igyék, se aludyék. Más Nemzetek olyankor Kristélyt vesznek-bé, nagy könnyebfégekkel és hivesfedésekkel.

Igen kedves izű és jó ital e' nyavalyában ez : Fél ejtel vagy edgy icze Vízben, vész aprón tört Fa-héjat edgy lótot, ahoz tégy mint-edgy hat lótot nyomó-Nádmézet, csak ugy hidegen izúrd-meg szépen, igya szomjuságtól.

Ha a' nyavalya matériáját akarod bolygatni : Purgatiót olykor adgy, melly nap lelni fogja, reggel éhomra. Ha kettős az harmadnap Hideglelés, ugy hogy, mindennap el-leli : olyan órát kell választani, (ha hajnalban esik-is) melly, az el-leléstől, leg-meszszebb vetődik. Némellyeket e' nya-

e' nyavalyában, igen erőltet az hányás : az ilyeneknek, fellyül hányaró orvóságot kell adni ; sőt még másoknak-is kiket nem erőltet, gyakran hamarább használ az ilyen Vomitorium. Jó itt ez-aránt a' Kapotnyak-fű (Asarum) törd-meg ennek gyűkerét aprón, abból 2, 3 vagy 4, posturanyomót (az erő szerint) adgy-bé inya edgy kevés Borban ; vagy pedig, 3, süstak nyomó gyűkerét töretlen edgy kevés Borban főzd-meg, igyameg a' Borát ; akar pedig, Arpával és Malofaszölövel vagy aszszu Szilvával főtt Vízben főzzed-meg. E' fellyül hányás pedig nem elég ; hanem azon kívül, az után negyed nappal, alól purgalót vegyen-bé. Jó itt a' Rhabarbarumból készített, akar pedig más Purgatio, annak módgya szerint.

Annyira tisztulván osztán, olyanokkal élylen, mellyek a' nyavalya matériájának meg-maradt részét emészteni segítik, s'-egyszer-s'-mind pedig hivesítenek : Illyen az apró-Bojtorján (Agrimonia), Sóska, Cichória, Téli Saláta (Endivia), sejer-űröm, Föld-epéje (Centauria), akar ezeknek vizeket külön, akar öszve elegyítve, gyakran iván éhomra : akar pedig ezeket meg-főzván, s'-levét meg-édesítván, igya azon módon aprónként.

Mind ezek mellet, ha az hasa puffad : Székfüvet, Somkórót, főzz-meg Vizzel elegyített Borban, spongyiát belé mártván s'-ki facsarván, jó melegen azzal párolyad az hasát. A' párlás után, kennyed sejer-Lilium olajjal, vagy Mondola olaj-

jal, vagy Kaporna olajjal, vagy Dialthea írrel, vagy csak veres-Hagymával őszve főtt Fa-olajjal, vagy ugyan veres-Hagymás új Disznó-hájjal, vagy új Vajjal.

Vannak még ezeken kívül némelly orvosságok, mind belsők, mind külsők: melyeket adhatni a' betegnek akkor-is, mikor szinte az Hideg háborgatni akarja, s'-borzogattya: Illyen a' jó Terjék, melyből edgy fusták nyomót edgy kalán Borban olvasz-el, mikor az Hideg reá akar jöni, igya-bé; így cselekedgyék három úttal. Az hol ezt nem kaphatni: Mézben vagy Nád-mézben rántott vagy főzött Dió-belet adgyanak ollyankor enni. Ha a' nagy hévségtől fél; minthogy a' Terjék-is melegítő: a' Terjék bé-vétele után, adgyanak r. csészé Uti-fü vizet meg-innya. De mind ezek ugy jók, ha már az előtt jól purgálódott.

Külsőképpen, kennyék a' mája táját, Rósa-eczetes, vagy csak tiszta Eczetes Fa-olajjal, vagy Spikinárd olajjal, vagy Üröm olajjal.

Igen dicsírik a' Bűdös-kő spiritust is, ha abból Uti-fü vízben, vagy kövér Porcsin (Portulca) fü vízben, hat, hét cseppet cseppentvén, bé-adgyák innya, mikor az Hideg borzogattya: annál jobb, ha edgy vagy két poltura nyomó üröm vagy Pápa-fü söt olvasztasz-el elébb a' vízben, s'-az után, meg-savanyítván, bé-adod innya. Jó igen hamarjában, ha az Uti füvet meg-törvén, levét kifacsarod, és edgy csészével ollyankor meg-íszik belőle: Eczetet-is tölthetz köziben, és meg-Sáfrá-

frányozván, add-meg innya. Dicsírik azon módon a' Szék-fü virág vizét-is bé-innya adni. Vagy így: Edgy kalán Rósa vizet, meg-annyi Uti-fü vizet, és annyi jó égett-Bort, őszve elegyítvén, igya-meg mikor reá akar jöni.

Külsőképpen: Forró Borral öntözd-meg a' Rósa pogácsát, hints-meg fellyül aprón tört Szercesen dióval, virágával, Szék-füvel és Fa-héjjal: tedd jó melegre a' májára és gyomrára edgy-aránt. Vagy így: Aprón tört Szercesen-diót virágostól, Szék-füvet és Fa-héjat bővön. Szurkos Viaz közze elegyíts a' tűznél, melyet (ha meg-hűl) ruhára kenvén, ragasd a' gyomrára.

A' Pulsusokra-is nem árt külsőket kötni; mivel ott ősztörvén helyen lévén az élet-erek, a' szüvel könnyen közlik onnan, az oda kötött orvosságok, az ő erejeket. Azért: Uti-fü levelét, Aranynyal verlengő levelét (Chelidonium minus) őszve rontván, köziben elegyics aprón tört Csálán magot, Kormot és Sót, melyet flastrom formán ruhára kenvén, mikor az Hideg reá akar jöni, kösd-bé a' Pulsusait véle; így cselekedvén három vagy négy úttal. A' gyermekeknek így cselekedgyél: Terjéket, Borfot, Scorpió-olajjal elegyics jól őszve, kösd-bé mind két-kezén a' gyűrűs ujját véle. Igen jó az Egér-fül-fü is (Auricula Muris) sóval, s'-erős eczettel mint a' pépet törd őszve, s' ruhára kenvén, kösd-bé a' Pulsusait véle. Azon módon élhetz a' kis Fül-füvel-is, avagy Egér-Csecsesel (Sedum minus) ísmét, a' Pap-erzénye füvel.

füvel. Vagy: a' Dió-fának belső héját háncs-le, és Eczetben meg-áztatván, kösd-bé véle. Vagy így: Nyul. Káposztát (Sönchus) Uti-füvet és Borza-fa jövését, Eczetbe, Söba, törd-meg, hasonlító formában. Vagy: Kormot, Sállyát, törj-őszve Tyukmony fejérben, ruhára kenven, kösd-bé véle. Vagy: Kormot, veres Hagymát, fok-Hagymát, Tyukmony-fejérivel s' Eczettel, hasonló-képpen törj-őszve.

III. RÉSZ.

A' negyed-napi Hideg-lelésről.

Ész. A' Negyed-napi Hideg-lelés, az emberben termő fekete sárnak meg-veszésétől, és bizonyos időben való fel-forrásától vagyont. Melly fekete-sárnak a' testben el bővítésére, edgy természet hajlandóbb másnál; de ugyan azért, minden, emberben találhatik. Ez, leg-közelebb, a' sárga sárnak (biliifnek) őszve sülésétől vagyont, és az emészttet eredelnek leg seprősebb részétől bővül-el. Meg-kell pedig tudni; hogy, mivel a' lép az a' rész az emberben, melly a' vérnek haszontalan seprejét meg-szűri és el-választja a' jobb vértől; mindenkor azért e' nyavalyában, a' lépnek-is nyavalyája vagyont: leg-aláb, annak erei, duetusi meg-dugálnak, a' melly miá jól meg-nem szűrhetvén a' vért, maga-is a' lép meg-dugúl és dagad; a' vér is így az ereken e' fekete sárral el-telik.

Külömb-

Külömbsegei. E' negyed-napi Hideg-lelés-is, mint az harmad-napi, hol kettős, hol hármas, úgy hogy, néha 24. órák alatt, kétszer-is el-leh embert, a' tudni illik a' nedveségeknek fel-forrása s' elgyedése magával hozza.

Jelei. Élég jele ennek ez: hogy, minden negyedik napon elő kerül; de azon kívül-is, a' több Hideg-lelésekről különbözik. Sok asítással, húzódozással kezdődik: teste nehéz embernek, mintha a' földbe járna: az után fárlaltattya, és az után úgy meg-rázza, hogy, úgy tetfzik, mint ha csontai-is őszve verődne: az után csak igen lassan lassan kezd hevülni. Se Pulsus-a nem olly szapora: se vizelleti embernek nem olly veres, mint egyéb Hideg-lelésekben szokott lenni.

Jelentései. Ez Hideg-lelés, igen hoszszas szokott lenni; és gyakrabban, ha őszszel esik emberre, rajta telet, és Tavasz-nál eléb nem-is végeződik; sőt nemelykor két esztendőre-is el-megy. Ha Nyárban esik pedig emberre: hamarab s' könnyebben használharni. Meg kell pedig tudni; hogy, ha őszszel esik, és Sz. Miklós naptól fogva jól viselnek gondot reája: e' nyavalya, Lucza napja táján el-vegeződik; de ha akkor csak el-halgattyák, éppen Gergely Pápa napig el-tart. Ez az oka, hogy mivel fok-dajkálódást, a' beteg aránt pedig szó-fogadást és türelt kíván e' nyavalya: Medicusok csufolójának hivattatik. Noha néha e' nyavalya azért hoszszas, hogy a' belső részek, máj, s' lép, meg-vesznek; és olyankor e' nya-

nyavalya, végtére, Víz-betegséggé válik. Az Öreg, hatvan éftendősön felyül, e nyavalyát nem emésztik meg; meg-halnak. Ha a kit gyakran a Nagy-nyavalya ront, s ez Hideg-lelésben esik, ki-tisztul ezzel amabból. E nyavalyában az Has-folyás, főt néha még a Vérhas-is jó; mert a sok tisztulással, a nyavalya-fészke-is apad, és meg-gyógyul: Hasonlóképpen ha az orra vére kezd járni: Vagy a Sülye az al-felén folyni. Néha e nyavalyának vagy elein, vagy az után, embert a fekete Sárgaság el-fogja: melly, jele a lépnek nagy meg-fzorulásának.

Orvosdágai. E nyavalyában, mindennek felett, az ételnek, italnak, rendi s módgya felől kell szorgalmazatosan gondolkodni; mivel e nyavalya, hoszfzas: és a Diatával, ha az jó lejend, rövidül; ha roz penig és rendeletlen, kétség nélkül hoszfzabodik.

A mellett, matériáját a nyavalyának kell ke-vefsíteni, és fészket fel-asztatni s indítani, a fűrű seprős nedveségeket áfztatván, s-higítván, s-gyengén melegítvén-is. Ezzel penig nem kell fierte banni; mert többet árt embervéle, mint használ; a Mondás szerint: *Cedit Melancholicus morbus, cedentibus Medicis.*

A Diatát azért a miilleti: könnyen emésztő és jól tápláló s kevés seprőléket hagyó eledel-ekkel élyen, mellyek nedvesítők, s kevesé me- legítők legyenek: főttek inkább és leveftek, mint sem sülték és szárazok. A Vajba és egyéb Sirba rántot-

rántottak, tellyeséggel ártalmassak e nyavalyá-
ban; ugymint: minden Tészta mivek-is. Meg-
kivántatik azért a gyermekdéd Marha húsa, akar-
mi légyen az: apró Hal: Vad, Madár hús, s több
efféle az hol ki-telik. Jó egyéb étele mellett, a
Kaporna: Olaj mag: minden Spárgából (Aspa-
ragus,) Petrefelyemből, s Répából álló eledel.
A Kőmény gyűkér-is igen jó, Liktáriumban, vagy
egyéb formában. A gyümölcsök közzül, meg-
engedtetik az Alma, Szitva, Malosa, Füge. Fű-
szerfzámul élyen Szerecsen-dióval, annak virágá-
val, Sátránnyal, Fa-héjjal. Szegény embernek,
hasznos a Korpa-cizbre, akar Kásával, akar Táj
fellel: Vajas Víz-leves: jó olajos Káposzta-le-
ves: Petrefelymes Tehen-hús lév: és minden
Borkövel savanyítottal való gyakor élés: ismét,
azhigan sült új Tyukmony.

Távoztasson minden kemény, szivos, nyálás,
és enyves eledeleket: minémű a Disznó-hús, vén
Marha-hús, Lúd-hús, s egyéb vízi Madarak. Tá-
voztassa a sok szelet, és puffadást szerző legumi-
nákat, Lencsét: Borsót, &c. Káposztát, Sajtot,
Diót, Gesztenyét, mind bé-főzött, mind fűstön
szárazított húst: ismét, a nyers eledeleket, Salá-
tának minden nemét, minden savanyut és mézest,
mellyek a fekete lárt ottan fel-mozgattyák s for-
rallyák. Itala (ha lehet) légyen igen vékony ó
Bor: melyet, ha erős, meg-vizezzen: annál jobb,
ha eléb benne, vagy Tamariscus-fa héjat, vagy
apró Bojtorján levelet, vagy Pápa-füvet, vagy Bá-
rány-

rány-ürmöt ásztat. Jó a' Salsaparillával vagy Sárfa gyökérrel főtt Viz is italára : ismét, az Árpával és Fa-héjjal főtt Viz ; annál inkább, hogy ha tüzes aczélt ölt-meg benne.

Kevesset egyék egyszer, sokkal meg-ne terhelje gyomrát ; mert, gyenge és hideg lévén, nem érkezik a' főzésére : melly miá, meg poshad, és fár lesz belőle ; s'-az Hideglelést hosszabbítja. Mennyire lehet, igen kevesset igyék ; mert e' nyavalyát, semmi ugy nem táplálja, mint a' sok nedvesség ; mert az, puffasztja, kiváltképpen a' lépet. Mikor reá akar pengi jöni, és a' mig leli : ugyan (ha lehet) teljességgel ne igyék. A' melly nap pengi leli, ha enni akar, 6. órával egyék az előtt minek-előtte lelaé. Az után, (ha lehet) se egyék, se igyék, míg ki nem áll belőle. Azonban : igen reá kell vigyázni, hogy az hafa meg-ne szorullyon ; melly ha lenne, ottan segiteni kell : melyre nézve, egyéb Nemzetek, e' nyavalyában gyakran élnek Krístélyel, igen nagy haszonnal.

Ha a' nyavalyának matériáját fel ásztatni és kevesíteni akarod ; leg-hasznosabb arra a' Folia Sennésital : főzd-meg annak módgya szerint egy kevés Anis maggal egygyütt, olvasz bővön Manát el benne, és igya-bé. Nem is jó e' nyavalyában mindgyárt erős Purgatiohoz nyulni. Azonban : a' bal karján, harmad, negyed nappal a' Purgatio után, vágjanak eret ; mind Purgatio pengi, mind Er-vágás, az Hideg-leléstől üress napon légyen. Ha pengi a' Süly folya : az, mindennél jobb

jobb volna ; ha nem foly ugyan, de arra hajlandó a' természet, melly annak dagadásából s'-vizke-tésből ki-tetfzik : Nadállal kell szitatni. Vagy pengi : a' karján való ér-vágás után harmad-nappal, vágják-meg a' lábán is a' boka-erét. Némelyek, fok próbábút, dicsirik a' Salvatella émek meg-vágását is e' nyavalyában. Nem elég pengi egyfzeri purgálás ; hanem, újobban-újobban lassan-lassan kell ostromlani ; mert e' nyavalyában, igen meg feneklik a' fár, fokára ázik-fel. Ez az oka hogy későre gyógyúl a' beteg ; mert többire edgy, két napi orvoslás után, ha mindgyárt el nem vágódik : ottan belé szokták ünni és hagyni a' betegek.

Azért : igen helyessen cselekednék az ilyen, beteg, ha valami Pilulákat készítettven, vagy minden hétben egyszer, vagy minden két hétben egyszer, vélek élne ; mert a' Pilulák, sokáig hevervén a' gyomorban, szép lassan s'-minden erőltetés nélkül főgnák fel-áztatni és a' testből ki-takarítani a' meg feneklett fárt. Ha ki pengi a' Pilulákat sajnálná : hasonló erejű Electuariat, vagy facskót melyről igyék, készíthetni. Mind könnyű, mind hasznos ez : Főzd-meg az ürmöt vizben, annak levében forraly-fel vagy fel lótt Folia Sennét, igya-meg, ugy cselekedvén minden héten, néha kétfzer-is, az Hideg-lelés előtt edgy nappal. A' kik pengi másképpen is könnyen hányhatnak, azoknak hasznosabb a' Vomitorium ; mellyel, az nap kell élni reggel, melly nap leli ; bár csak három

háromszor vagy négyszer előzze így meg ez Hideg el-lelését: érezni fogja hasznát. Leg jobb a Kapotnyak gyökere apró porrá törve, melyből edgy süsták nyomót igyék-meg egy kevés Borban. Ezek mellett, minden héten egyszer vagy kétszer, mely nap más egyéb orvossággal nem él: Kri-stélyt bé-adni igen hasznos volna, mely a' fodor-háját-is szépen tisztítaná, midőn a' seprős, nyava-lyá szerző matériát, alá felé takarodni szoktatná. Nem-is kell csak mind eggy-féle orvossággal ostromlani e' nyavalyát; mert, úgy hozzá szokik a' természet egy féléhez, hogy ofztán, semmit nem mozdít; hanem, változtatni kell.

Ezek mellett, közbe-közbe a' májnak, lépnek, meg-rekedett ductusit, ereit, nyitni kell; melyre igen alkalmas az aczélos ital: akar Borban akar Vizben, meg-hevitvén edgy néhányszor, süsék belé, s'-azt igya. E' nyavalyában azért, mind azt, el-követhetni nagy haszonnal, valamit ide-fel az ötödik Könyvben, a' májnak és lépnek daga-dásáról elő számláltam. Igen dicsíretes e' nyavalyában a' Cser-fa levelű fü (Chamædis,) Borba meg-főzvé, igya gyakorta.

Hogy pedig az izzadás által is ofzollyon e' nyavalyának matériája; mikor el-akarja lelni: edgy süsták nyomó jó Terjéket, Cser-fa levelű füvel főtt Vizben, vagy Borban el-olvásván, igya-bé, jól bé-takaróván utánna. Ha igen hevül: Uti-fü vizben kell bé-adni; ezt pedig cselekedni kell edgynéhányszor. Sokat használ néha e' nyavalyában

yában a' Sársá gyökérrel főtt Vizzel való élés-is. Vannak egyéb orvosságok is, melyek tulaj-donképpen e' nyavalyában eleitől fogva próbál-tattak; példának okáért: Végy Czukkort 3. süsták nyomót, Gyömbért 2. süsták nyomót, Cám-phort 1. süsták nyomót, törd mind ezeket jól meg porrá, edgy süsták nyomót (mikor reá akar jöni) meleg Vízben adgy-bé innya. Dicsírik a' tört Sáfránt-is, ha 1. kalán Borban, azon időben, 1. polcura nyomót bé-ízik. Hasonló erejű a' vad Ruta magva-is, azon módon kell bé-innya Borban.

Külsőképpen, kennyék egészen a' nyakától fogva alá az háta gerenczit ezzel: Terjéket, égett-Bort, Laurus vagy Spikinárd olajat őszve elegyítvén s'-melegítvén, kennyék véle, s'-takarják jól-bé: aprón tört Szeg-füvet, Borfot, Mustárt, és Castoreumot-is (hogy jobban melegítsen) elegyíthetni hozzá: tűz előtt meleg helyen kennyék, s' úgy fektessék-le; azonban, meleg réglát kettőt öntözzenek meg jó Borral, melyeket ruhában takarván, két felől tegyék az oldala mellé: annál jobb, ha talpaihoz és tenyereihez-is raknak hasonlóképpen; szép gyengén párollyá, s'-meleg-is tarttya; sőt az napokon melyeken nem leli az Hideg: feresztherik-is Tamariscus-fa ágai-val, Szarvas-nyelvű füvel, apró Bojtorjannal, ökörfark kóróval főtt Feredőben: tsak hogy ne légyen igen meleg; hanem tsak mint a' Nyári Víz. A' bokája alatt és a' kezén való Pullufokat is köfsék-

kőfsék-bé gyakran, Eczetben Pép módon erőssen őszve tört Csalán gyűkérről; vagy penig, Rutát, Borza-fa levelét, Arannyal versengőt, erőssen őszve törvén, hasonlóképpen kőfsék-bé véle. Ha feredik penig, a' Feredőből ki kelvén, egézfízen a' testét kennyék-meg ilyenképpen: Fekete ürömmel ki-fácsart levét meg annyi Fa-olajjal egygyütt főzz-meg, s' azzal kennyék. Ismét: Reszelly egy-néhány veres Hagymát, levét facsard-ki, meg annyi Fa-olajjal őszve főzvé, kennyed a' lépit véle.

Crato, ki e' seculumban, három egymás után következett Császároknak Medicusla vólt, ki fok Magyarok nyavalyája orvoslásában bóldogúl használt; e' nyavalyát, ilyen formán szokta vólt orvoslani: Meg-főzette Vizben a' Répát, azt az első levét le-szűrvén, meg új Vizet töltetett reá, mind addig főzette, míg a' Répa ugyan el-roshatt, mellyet szítán által törvén, új sótalan Vajat bó Nádmézzel tétetett belé, meg-Szegfüvezték: ezzel éltette a' beteget tizenötöd napig; minden-nap éhomra 5. vagy 6. Barack magot étetett-meg a' beteggel. Mikor az Hideg borzogatta: jól meg-irtatta Terjékes Uti fű vizzel. Minden Téjtől, Téjből valótól el-tiltotta, és minden Hal néműtől.

Vannak egyebek-is, mellyeket a' Tudóssok eleitől fogva meg-jedzettek e' nyavalyában: Illyen a' Myrrha olaj, melyből 4. cseppet, leg-sellyebb nyolczat, edgy kevés Uti fű vizben-igyek-bé

igyek-bé mikor reá akar jöni: Illyen a' vizi Tormának ki-facsart leve, meg annyi Eczettel őszve elegyítve, azon időben, két, három kálánnal, igyek-meg belőle. A' Kigyó csontyait meg-szalván, törd-meg aprón, Pápa-fű vizben vagy edgy kalán Borban igyek-meg e' porból, edgy vagy két sufták nyomót belé tévén, mikor reá akar jöni, jól bé-takaróztván utánna.

E' nyavalyában néha igen kinos fájdalma, szívenved embernek alá az háta; olyankor, csinnálly gyenge ruhából edgy hoszfű satskót, melly az háta gerenczin alá érjen: Vizben főzz Arpakását, míg meg-hafadoz, ez Arpa-kásával töltse-meg a' satskót, jó melegen a' mint el-álhattya fektetd hoszfű az háta gerenczire, jól bé-takarván.

IV. RÉSZ.

Az Hagymázról, vagy Hagymáz Hideg-lelésről.

E' Nyavalya, a' forró és dögös Hideg-leléseknek neme, mellyet a' Magyarok Hagymáznak vagy Hagymázi Hideg-lelésnek hívják. Egyéb Nemzetek hívják Magyar nyavalyának vagy Magyar Hideg-lelésnek (*Morbus Hungaricus*, *Febris Hungarica*), mivelhogy e' nyavalya elsőben Magyar országról áradott Német országra; midőn Anno 1566. II. Maximilián Császár, Szuliman

man Török Császárral Comáromnál táborba szállott volna: akkor esék e nyavalya elsőben a Német táborba, onnan juta Bécsben és az egész Német s' egyéb szomszéd országokra, és felette sok nép hala meg miatta: honnan Hadmás, mint edgy Hadmásának mondatott; mert, többen vesztenek ebben el, mint a Török miatt.

Jelek. Forró és dögös Hideg-lelés az Hagymáz; mivel, egész társaságokat szokott el-járni, mint a Pestis: és kiváltképpen Német országban nem kevessebb ember-halállal jár a Pestisnél; noha a Magyarok között, nem jegyezzük szintén annyi mérgét. Rettenetes e nyavalyában a Fő-fájás, kivált ha a beteg lárral talál bővölködni: sőt ugyan többire azon kezdődik. Nagy a gyomornak is, kiváltképpen pedig, a gyomor szájának fájása, s' kinos rágása; úgy hogy, csak gyengén sem érhetni hozzá kívül is, mindgyárt nevekedik. Gyakorta Szeplő is üt ki benne az ember testén; nem különben, mint egyéb veszedelmes betegségekben. Szája szárad, nyelve el-asz, hafadoz mint az aszszu forgacs.

Jelentései. Igen bizonytalanok e nyavalyában a jelek melyekből e nyavalyának ki menetele se-lől valamit mondhatna ember; kiváltképpen, vizzellettiből és Pulsusból majd alig vehetni valamit észre. E nyavalya, néha izzadással tér meg, néha has-menéssel. Néha, e nyavalyának matériája a vérben lévén, ide-s' rova üti magát: és a fülére szállván, Süketseget hoz, s' több effele.

Deha

De ha a vizzellettifekete, azonban nincsen semmi ereje, füle cseng, fogait csikorgattya, lélegzetet nehezen vészén; veszedelmes az állapot.

Orvoságai. E nyavalyának kezdetiben harmadnapig az ér-vágást el-követhetni, az után késő: sőt akkor elein, a forró vérnek enyhítésére s' hűvösítésére, a vér bocsátás felette szükséges: sőt a nyelve alatt való eret-is meg-vágni, igen nagy segítés. Igen meg-kell vigyázni pedig e nyavalyában, ha a mérges dögösség által akadott-e valakire, vagy pedig a benne meg-veszett rothatt nedveségektől lőtt? Az első rendbélieket, nem annyira kell purgálással erőltetni, mint izzasztással; noha ugyan gyengén meg lehet; ugymint: Mannát Folia Sennével, vagy purgáló Rósa Sirupot adni (*Sirupus Rosarum solutivus*) vagy Szilva lévben el-olvasztott Mannát. Néha csak a Kapotnyak (Asarum) gyűkér is igen jól használ.

Mindennap pedig élyen az ilyen beteg Diascordiummal, úgy, mint a Terjéssel szoktak élni; noha, bővebben vehetni-bé ebből, mint a Terjékből. Vagy pedig: (a mely e nyavalyában igen fő orvoság,) 3. borfónnyi Cämphort Nádmézzel öszve roncsolván, éhomra, 3. vagy 4. nap s' tovább-is, adgyanak bé innya edgy kalán Pápa-fű vizben. Vagy: (a ki azt nem kaphattya,) edgy mogyorónyi aprón tört Büdös-követ, erős Ecetben vagy Czitrom lévben igyék-bé 3, 4. nap, s' tovább-is éhomra. Vagy

U

penig:

penig: meg-asfalt Levisticum gyűkeret törjenek apró porrá, abból éhomra, meleg Borban vagy Pápa-fű vizben, gyakran vegyen-bé ket fusták nyomót.

Izzasztani igen jó a' Borza-fa gyümölcsnek (Liktárium formában) főzéssel öszve süritett leve (*Rob Sambuci*,) edgy Diónyt egyék-meg belőle, erőssen takarjak-bé utánna. Izzasztani penig, mindenkör jobb éjelre tíz órakoradni-bé az orvolságot. Kivül az izzadást segítik, Szék-füves, Levisticum gyűkeres Borral való kenések: Vagy, Boros lepedőben való takarás; ezek, a' pórusokat (bőrön való apró nem látszó lyukacs-kákat) meg nyitván; hogy azokonn a' dögös párák, mind ki-gőzölögjenek, mind penig veritékkel ki-tisztulnyanak. Azon végre, Borban főzhetni, vagy reszelt földi. Tököt, vagy keferű. Lapu gyűkeret.

Igen jó e' nyavalyában gyakran Pápa-fű vizben egy mogyorónyi Bolus-Armenust bé innya, akár Terra-sigillátát, vagy aprón tört Elephánt-tetemet, vagy az helyén Kan fogat, vagy a' vén Szarvas szivében termő csontot, vagy csak Rák-örményt Czitrom lévben el-olvasztván. Vagy on ezen végre készítettett igen jó por a' Patikában: *Pulvis Pannonicus ruber*, edgy fusták nyomót s' többet is Pápa-fű vizben bé-adván. Hűvösi-teni, igen jó a' Viola Julep, Czitrom Julep, Czitrom lév, Egres és minden Egreses, Eczet és minden Eczetes, Bor-köves. Jó igen a' Sal Prunellæ, mellyet

mellyet Vizben el-olvasztván, gargarisalhattyá is a' torkát véle. Vagy penig: a' Rákot törjék-meg, a' Fűl-füvet hasonló-képpen, mindeniknek levét ki-facsarván, és aprón tört Salétromot belé elegyítván, azzal mossa száját. Jó a' Nádmézes Rósa-viz-is. Jó igen a' Sóska viz-is, mind innya, mind száj mosni. Jó igen e' nyavalyában, a' spiritus Vitriolival savanyított Viz-is, itálában; a' rothatt nedvességeket jobbittya; hűvösit; ételel kívántat. Jó a' Tengeri-Szőlő és fái-Sóska Liktárium is: Medgy Liktárium: a' Medgy, nyersen s'-asfalva. Minthogy e' nyavalyában az ember májja igen hev, ez az oka hogy az illyen beteg az húst utállja: éllyen azért savanyúkkal; minthogy penig az hévsék hamar meg-szorittya az hasat: közbe-közbe éllyen Bor-köves levekkel, Alma-kásával, s' több affélével. Bort tellyeséggel ne igyék. Sós Eczettel mofsák meg a' lábait, talpait kófsék-bé az után reszelt fekete Retekekkel. Vagy: a' Galamb-ganét főzzék meg Eczetben, s'-ruhára kenván, melegen kófsék-bé a' talpait véle. Az hasára igen vigyázzanak, meg ne szorulnyon.

V. R É S Z.

Az Himlőről.

Fész. **A**Z Himlőzés, közönséges nyavalya; úgy kei. hogy, ezer ember között alig vagy on edgy,

edgy, ki valaha meg nem Himlőzött volna; melynek oka ez: mert nincsen olly Anya, ki az ő méhében olly egészséges vérrel táplálhatná magzatját, melynek valami hibája nem volna. Melly veszett vérnek, fel kell osztán a' magzatban, vagy eléb, vagy későbbre forni: és a' testenn ki kell ütni, vagy apró veres Himlővel (*Morbilli*) vagy öreg hójagossal (*Variola*) hol többel, hol kevessebbel. Honnan vagy on, hogy, más országokban igen meg vigyázzák azt a' Bábák; hogy ha a' született gyermek véres piros lezend: annak a' vériben, az el-metszett köldökön, jól ki-eresztene, s' ugy kötik meg: és az ilyen gyermek, soha nem lesz on oztán igen Himlős. Néha pedig, e' rosz vérnek fel-forrását, az idő-is segíti az ő mivoltával; innen vagy on, hogy néha bizonyos Helyben, vagy darab Tartományban, igen Himlőznek: máltt pedig akkor, semmi nincs affele.

Jelet. Az Himlőt, az Hideg-lelések sorjában teszfűk; mivel mindenkor az Himlő, forró Hideg-lelésen kezdődik; és ollyananon pedig, melynek semmi rendi nincsen: a' forrósága is hol nagyobb, hol kissébb. Az Himlőnek pedig meg-előzői szoktanak lenni: fő-fájás, vékonya fájása: főt az egész dereka fáj; mivel ott fekszik edgy nagy ér, melyben felette szokott ollyankor forrni a' vér, melly miá nagy fájdalmat érez. Néha nyughatatlan alatlanság előzi-meg: hányásra való erőltetés: néha pedig nagy álm: néha rettegések; reszketések: főt a' nyavalya-is ki-töri: reke-

rekedezés: nehéz lélegzet-vétel: néha fok prüszkölés: szemei fénlenek, könyveznek: esze nélkül befzél: orczája piros, és mint-edgy dagatt. Mind e' jelek pedig, nem mindenkor vannak meg edgy betegben egyfzer-s' mind: és, hol nagyobb, hol kissébb mértékben vannak: a' nyavalya kezdetin pedig, rend szerint, mindenkor sullyosabbak. Azt-is meg-kell pedig tudni: hogy az Himlő, nem csak a' bőrön való nyavalya; hanem a' belső részeket is el-járja: mint ez-is meg-esett, hogy, a' terhes Aszszony meg Himlőzött: és azon nyavalyában, Himlős gyermeket halva szült.

Jelentései. Jó jel az Himlőben, ha hamar s' könnyen üt ki, és mindgyárt érni kezd: ha veres vagy fejér, és hegyes. Rosz, ha ki-ütvén-is az Himlő, még-is mind-az által igen nagy a' forróság: ha nagy a' gyomor-rágás: nehéz a' lélegzés: nagy a' szomjuság: nyavalya ki-töri: hafa igen megyen: véres a' vizelet; mind veszedelmes jel. Sőt ha ki-ütvén az Himlő, ottan ísmét bé-üt: ha az Himlő szederjes, zöld vagy fekete, az hasamenése-is hasonló; majd ugyan semmi reménfeg nincsen.

Orvossági. Orvoslását a' mi illeti: Az Himlőzők körül kiváltképpen három idő-béli gondviselés kívántatik. 1. A' míg ki nem üt, melly 4. vagy 5. napokig szokott tartani forró Hideggel edgyütt. 2. Mikor ki kezd ütni: mind addig, míg meg-érik az Himlő. 3. Az Himlő meg-érése után, végig.

Az első állapotban igen reá kell vigyázni, hogy a' természetet az ő munkájában, melyel a' mérges és seprős rothatt matériát ki akarja adni, meg ne gátoljunk. Azért az öregekben, (ha tudni illik véres (: *plethoricus* :) a' beteg) nem árt első, második nap, az ér-vágás; egyéb-képpen, gyenge Purgatióval, vagy Vomitoriummal, vagy pedig Kristéllyel kell élni. A' nyelve alatt való eret-is igen hasznossan meg-vághatni. Gyenge savanyu étellel élyen a' beteg; Czitrommal savanyított Arpa-káfa lével, vagy Bor-köves lével, jól megforrott Serrel, vagy főtt Vizzel. Az hús és húsnak leve, ártalmas; mert a' vért, a' mely már is eléggé ég, annál inkább meg-gyúlasztja. Az igen savanyu és igen hivesítő is árt; mert a' vért, süríti: és, hogy ki ne üthesse, gátollya. Fű-szer-zámost se egyék; mert a' vért, annál jobban fel forrallya. Bort ne igyék; hanem Arpával, vagy Sóska gyökérrel főtt Víz: Lencsével, Szarvasnak a' szarvával is főzhetni; mivel az Himlő ki-ütélet, segitlik. Igen jó, ugyan annak segítésére: Karó-Répa magot és Czitrom magot őszve törvén, fel eresztteni Pápa-fű vizzel, és gyakran innya adni kalánnal. Szél vagy hideg ne érje. Veres lepellel lepedgyék; hogy a' szeme előtt lévő, az elme phantasiája, a' verefről, a' vért fel-indítsa: és könnyebben kiűsön az Himlő. A' forróságát, hivesítő Julepekkel kell enyhíteni; mint felyeb az Hagymázról meg-irtam.

A' második állapotban, gyenge izzasztó orvosságok.

ságokkal (*Diaphoreticis*) kell élni: és ottan-ottan, szű erősitőkkel: Alkermessel, Czitrommal, Bolus-Armennussal, s' a' többi; mint az Hagymázról meg-irtam. Purgálni, s'-eret vágni, már negyedik naptól fogva, tellyességgel nem kell, ha szintén rész szerint kívántatni látzanék-is; mivel, kétséges a' ki-meneteli. A' beteg szemeit pedig, orra lyukait és torkát, oltalmazni kell, hogy azokon ki ne űsön az Himlő. Csinály azért gyenge gyólcából facskót, mely kívül a' torkát bé-lepje, azt tölc-meg Sáfránnyal, vagy Málva-rósa virágával, és márcs-meg Csecs-téjben, s' köfd reá; ez, a' mérges matériát (a' bort meg-tágítván) magához vonnya a' torok belső részeiről ki-felé. Azonban: szorító száj-Víz (*Gargarismum*) löjjenek bé fecskendővel a' torkában; hogy a' bort belől szorítván, ne engedgye ott ki-űtni az Himlőt. Rósa-mézet, kevés Salétromot, Arpa-káfa lévben el olvasztván, mosák, fetskendgyék a' torkát belől véle. A' szemeit, hasonlóképpen kell oltalmazni: azt bé-lepő fatskóban tégy Sáfránt vagy Málva-rósát, márts-meg Rósa vízben vagy Csecs-téjben, gyakran újítva tedd a' szemére. Arannyal vagy ónnal hivesítésnek okáért szemeit dörgölhetni. Ha szemei őszve ragadnak: Csecs-téjjel vagy Arpa-káfa lével kell felásztatni. Vagy Uri-fű vízben, vagy Euphrasia vízben, tégy kevés Cámphort és Sáfránt, s' azzal mosd. Az orra lyukait pedig így oltalmazza: Csinály-illendő csapokat Santalum-fából, vagy Rósa vagy

Borza fából, melyeket márcs-meg Cámphoros Rosa vizben, s'-dugd az orra lyukában; ha őszve ragad: kennyed Mondola olajjal, vagy Csecs-Téjjel, vagy Vajjal. Ha az Himlő érni nem akar: nem árt érlelni, kenegetvén Mondola olajjal. Ha ugyan a' szemében Himlő szöknék: Galamb szárnyából edgy edgy csepp vért gyakran cseppens belé.

Az harmadik állapotban mikor varasodni kezd és szárad: nem felelmes a' dolog; csak hogy még akkor is. semmi hús néművel ne éllyen, akar mint kívánnya; hanem, egyéb levefekkel és gyümölcsökkel. Ezűft tövel nem árt fakasztani az Himlőket, hogy az Himlő helye mély ne légyen; s'-mosásak penig Bab-virág vízzel, vagy Gyenge gyűkér vízzel (Sigillum Salomonis,) vagy penig, a' Tehén ganénak vedd vizét (*Aqua omnium florum*) s'-azzal mossad; melly, mindennél jobb is. Mikor le-hullottak az Himlők, fenn járhat a' beteg az házban: és akkor éllyen gyenge Purgatióval; hogy a' benn meg maradtott rútságot (melly miatt, az Himlő után, nagy fok nehéz fekélyek szoktak következni) ki-tisztítsa. Annak utánna, szabadossabb lehet mind étele, mind itala.

VI. RÉSZ.

A' Pestisről.

Vala.

VAlamint-hogy a' dögötség, a' rothadástól vagy meg-vezéstől különbözz, a' mennyiben a' rothadás gyakorta méreg nélkül vagyon; de a' dögötség, soha nincsen: Így a' Pestis-is igen különbözz egyéb forró Hideg-leléstől: Mert a' Pestis, egyedül csak a' mérges nedvességektől vagy gőzölgésektől származik, melly méreg után nem mindenkor következik a' rothadás. Ez a' Pestis-béli dögötség penig elsőben is a' testben való nedvességekben esik belé, egélszfen s'-hirtelen meg-vezvén azok a' béléjek származott, vagy néha ugyan bennek termett méreg miatt. Noha mindazáltal meg kell vallani, hogy gyakorta a' Pestishez rothadás is járul; mivelhogy a' mi bennünk való nedvesség igen könnyen meg-vezs s'-meg-rothad; ugy hogy, néha éléb vagyon a' rothadás, az után következik a' dögötség; innen vagyon, hogy fokszor a' közönséges forró Hideg-lelésből, dögös Hideg-lelés léfzen; ha, vagy ételben, vaga italban, vagy egyébként vétkezik a' beteg; vagy penig a' rendeletlenség miatt az orvoslásban talál vétek lenni: innen vagyon másodszor, hogy, leg-gyakrabban a' köz rendben (kik aláb-való étellel itallal élnek) kezdődik-el a' Pestis. Néha penig éléb esik a' dögötség belé a' testben, s'-az után következik a' rothadás a' nedvességekben; mint mikor közönséges Dög-halál vagyon, melynek mérges dögösége külső-képpen bé-szivódván a' testben, ugy vezti és rothasztja-meg osztán a' nedvességeket. Innen

U5

vagyon,

vagyon, hogy gyakorta a' kikre a' Pestis esik, azokon először semmi Hideg-lelési forráság nem látszik; de az után a' meg-rothatt nedvesség meggyulván, s' magában egyenetlenül főzödvén; a' forró Hideget is néki gyúlasztja.

Ez a' mérges dögölség, a' véle együtt járó nyavalyáknak külömbfélék szerint, külömböző; mert ebből, mind Dög-halál, mind Himlő, mind Hagymáz, s' a' többi, lehetnek: sőt mind Mirigy, mind Pokolvar lehet az emberen, de ugyan nincsen Pestis: Ellenben pedig az is igaz, hogy, nem minden Pestises emberen vagyon Mirigy és Pokolvar; a' minthogy még az halál házis, nem minden halálos forró Hideg-lelésben üt ki; és ellenben, sok könnyű nyavalyákban csak a' vérnek hirtelen való fel-forrásától is ki-üt, kivált-képpen a' gyermekeken, és az olyan Aszfzonyi állatokon, kiken az hó-szám valami okból meg-állott.

Vannak mindazáltal még is a' Pestissel együtt járó olyan nyavalyák, melyek a' Pestisnek bizonyos jelei; mivel, bár más mérges nyavalyákkal, ugymint Himlővel és Hagymázzal együtt járhatnak is ezek a' nyavalyák, melyek a' Pestis mellett együtt szoktanak lenni; de ugyan a' Pestisben, sokkal csudásban és egyenetlenb' módon szokták az embert fogni. Így példának okáért: gyakorta a' Pestisben az hévség nem nagy, csak gyenge; de azonban rettenetes a' szomjuság a' betegen; Ez a' *disportio* immár vagy egyenetlenség jele, hogy a' Pestisi mérgetség emészti a' belső részeket,

nem

nem az hévség. Ellenben némelyek a' Pestisben, noha rettenetes hévségben vannak, még is nem kívánnják az italt; ez jelenti hogy a' Pestisbéli mérge el-fogta az agy-velőt: honnan vagy az, hogy ámbár meg legyen is a' szomjuságnak oka, még is nintsen a' szomjuság; mert nem veszik azt meg-tébolyodott elméjük miatt ezekben hogy szomjuhoznak. Ezenképpen egyenetlen a' fő-fajás is és egyéb Pestis-béli *accidentiák*, mely *disportio* vagy egyenetlenség, nincsen egyéb nyavalyákban: sőt még a' mérge is nem mind egy-féle a' Pestisben; mert némely Arsenicum természetű, s' akkor a' Pestises betegek (minthogy melegebb a' mérge) nagy hévségben, alatlanságban és nyughatatlanságban vannak; némely mérge pedig *Opium* természetű, s' akkor a' Pestises betegek (minthogy a' mérge alutó) igen alusznak: sőt olyanok, mint a' Gutta-ütöttek.

Ezekből ki-tetfzik, hogy akar-melly próbált fő Medicus Doctor is nem könnyen prognosticálhat a' Pestises embernek vagy életre vagy halálra, hamar vagy későbbre való ki-meneteli felől; mivel némelyekben, haláloffak a' jelek; de ugyan meg-élnek, s' meg-gyógyulnak: némelyekben ellenben igen jóra forduló jelek láttatnak, s' azonba csak hirtelen meg-halnak. Gyakorta egyszeri izzasztó ital után meg-könnyebbedik a' beteg; de ugyan lesben áll a' mérge, s' mikor ingyen sem vélnéd, ki-mutattya magát. Vannak mindazáltal itt is jó-jelek; mint: ha nem igen nagy a' for-

a' forróság : ha efze, érzékenysége meg-vagyon : ha a' Mirigy lágy, elég nagy, és fel-tornyozott hegyes; mert e' jelenti a' természetnek elégséges erejét a' méregnek ki-felé való üzésében : ha hamar ki-út a' Mirigy a' betegen : ha érni kezd : ha nincsen Pokolvar edgyütt véle; mert ha vagyon, az, a' méregnek nagy erejét jelenti : ha csak edgy, két izzadás után-is jobban érzi magát a' beteg. Nem jelentem szántszándékból a' gonosz jeleket, hogy kárt ne tegyek, meg-ijesztvén az én írásmat olvasható beteget.

E' nyavalyának oka ugy vagyon hogy Istennek a' bűnért való rettenetes ítéleti, mint Dávid idejében-is; mind azért, hogy az el sokasodott és fel-fuvalkodó Nemzetet meg-alázza ő Felsege; mind pedig kiváltképpen, hogy e' föld felett (melly egészszén az Uré) veszekedő, vér-ontást a' felett igyekező meg-sokasodott Atyafiak között meg-oltsza a' földet, és ki adgya kinek-kinek az ő részét. Demivel hogy Isten-is ő Felsege eszközkével; e' dögöt segítik igen, minden régi senyvett rothatságok, mellyek vagy a' földből, vagy a' föld színéről, iróztató bűdösséggel töltik-el a' levegő-eget. Illyen a' régi koporsóknak (kiváltképpen ha valami dögös betegségben holtanak-meg régen) valami okon, vagy akarva, vagy föld-indulás, vagy viz-mosás által valaholott lőtt fel bontása; a' mint történt Német országban Anno 1624. midőn edgy bátyának fundamentomát akarnák fel-vetni, melly okon a' temetőt éppen el-kelle

el-kelle hánni: honnan elsőben-is arra a' Várofra, az után az egész Imperiumra a' nagy Pestis ki-hata.

Ide való, ráborozásnak idején az holt testeknek meg-bűszhődése; mint midőn Roma táján hadakoznék edgy Császárr, száz-húsz-ezer ember esék-el: melly testek annyira meg-bűszhíték Olasz-országot; hogy, három hónapok alatt, többben holtanak-meg száz-ezer embereknel Pestisben. Igy a' Városokban a' izemét és ganéj dobok: a' mint ennek az árrát gyakorta fok ezer embereknek hirtelen el-vezésével fizette-meg ez előtt a' nagy Páris városa Franciában, melly-is most sokkal tisztábban tartatik. Meg-esik ez a' drágaságban-is, mikor a' nagy szűkségnek miatta mindent őszve eszik a' szegény ember; holott a' nagy Rendeknek egerei és egyéb férgek, gabonával felettéb-is bővölködnek; honnét osztán mind a' vérnek, mind pedig egyéb emberben lévő ned-vekségeknek szűkségesképpen meg-kell veszni; a' meg-rothatt rész pedig, sokkal könnyebben meg-döglök. Igy esett Galenus idejében Romában. Igy írja Julius Császár a' Mafsilia-béliek felől; hogy fok ideig a' szállott Városban lévén, és dohos gabonával élvén az emberek, ugy el-döglöttek; hogy a' dög miatt, kevés maradt bennük.

A' mi e' dögnek orvoslását illeti : bizony dollog hogy a' menyiben Istennek ítéleti, egyedül bőjtőkészel és könyörgéssel üzetik ki; és mivel bűnnek büntetése, igaz poenitencia-tartást kíván,

ván, Jerem. 3. A' menyiben pedig Isten eszközökkel él, és a' jelen való veszedelmet kerülni nem csak nem tilalmas; hanem annyira szabados, sőt törvényes dolog; hogy, ha valaki azt vakmerőképpen (a' menyiben tőle lehetne) el mulattya: Isten kékértő, vakmerő, kevély bünnőnek, méltán ítélthetik. Szükséges azért a' dögös időben, mind a' közönséges, mind pedig a' külön való gondviseles: nem különben, mint vagy az hadnak, vagy a' drágaságnak és éhségnek idején.

Leg-elsőben-is, mivel az Aërben uralkodik a' Dög, el-kell távoztatni mindent valami azt megferteztetheti. Szükség azért minden közönséges helyeket, házakat és utakat, minden rútság-tól tisztán tartani, templomot, scholát, udvart, tanácsházat, útzákat, &c. A' kútaikat kivált képpen, minthogy azokból sütünk, főzünk, mosdunk. Sőt a' meg-döglött háznak még ruháit is el kell onnan (ha lehet) tiltani. El-kell távoztatni (ha lehet) minden meg-döglöttekkel való közösködést, mulatást. azoknak házokban való bé-szállást, ruhájokban való öltözt, a' szokott halottak látogatását. Kiváltképpen az atyafi az atyafitól könnyebben meg-döglök, nagyobb lévén a' vérnek azok között hasonlósága. Sok helyeken még a' macskákat is meg-ölik; mivel observálták, hogy házról házra járván, a' dögöt el-vitték. Nagyobb az, hogy még a' küldött levél által is meg-döglött a' lakó hely.

Demind ezeket én úgy mondom, ha lehet;
mert

mert igen szemünk előtt kell viselnünk a' Keresztényi ismereteket is: Ugy kell azért magunkat a' dög-től ónunk; hogy azonban Isten s'-felebarátunk ellen ne vétsünk: melly hogy ne lehessen, ha valaha, bizony ez időben meg-kívántatnék az alamisna és a' jó rend a' Közönséges-társaságban: úgy hogy, ha a' dög miatt való halált el-kerülik szegény atyáinkiai Isten irgalmából: el-kerüllyék (méltó) az éhel való meg-halást a' mi adakozásunkból. Ha el-rekeltzyük őket, felvén a' dög-től: gondot viselteffen a' Magistratus arra rendeltetett személyek által reájok, felvén annál inkább az Istennek haragos ítéletitől. Mert egyebáránt, ha kérdi valaki: Szabad-e a' Pestistől furni? nem felelhetni egyebet; hanem: Németnek szabad, de nem Magyarak; mert amannak mind ezekben-is szép rend tartása és szokott ussua vagyon.

Ki-kell mindazáltal ez aránt venni mind a' külső mind belső tisztben lévőket, kiknek bizony ez aránt Istennek kiváltképpen és rend kívül való gondviselesére kell magokat bizni; és egyebáránt magokat (a' menyire lehet) muniálván, tisztetekhez látni még a' dögös időben-is. Egyebek, kiknek módgyok vagyon benne, miért ne mehetnének edgy helyből s'-jófságból másban tisztábban a' dög előtt? nem látom; mert noha nem ragad-el az halál, sem az a' csomo és pokol-var egyből másba nem pattan sem tűnik; de bé-szivódván el-ragad a' dög; nem-is elég az hozzá
hog

hogy az a' dög úgy nem tekeri az ember orrát, mint az el-öltött gyertya bűdősége; mert vékony, s' nem érzik elsöben; de ha el-hatalmazik, az is elég bűdös, mint ez esztendőbéli siralmas példák mutatják: sőt ellenben gyakorta efféle mérges pára igen kedves ízű, és ugyan nyallatya magát, mint a' Nyári hév holnapokban az arany bányákban támadni szokott szellő, s'-azonban csak hirtelen el-ölttya az embert; mert ennek, a' vért az emberben, sőt egyéb állatban-is meg sűrítő, sőt ugyan meg-alutó ereje vagyon. Abrahám el-futa az éhség előtt, *Teremp* 26. miért nem a' dög előtt? csak legyen hitből. Mindenikben meg-tarthatna Isten rend kívül; de nem ígérte. A' Pestis-is nem mindenkor öl-meg, igaz az, (mint a' kasza előtt fenn álva meg-marad sok fű) de meg-kinoz; az ember pedig csak a' kis-ujját is nem vágatná meg tudva. Galenus nagy ember vala, akkor kellettik vala leg-inkább szolgálatya; de még-is Romában Pestis kezdedvén, (egyéb-aránt is oda semmi kötelessége nem léven) haza voná magát Görög országban. Bolondság ott nem futni, az hol idő s' alkalmatosság vagyon a' futásra. Azonban láttyuk mindennap, a' vakmerők kik ez értelmet nevetik, mi hasznát vegyék helytelen bátorkodásoknak. A' ki pedig el-megy a' dög előtt, ugyan meszize mennyen mind-gyárt mihelt halya, s'-későre térjen visszsa, más-keppen nem sok hasznát veszi futásának: sőt magával hordozza a' dögöt, ama' vers szerint:

Hac

Hac tria tabificam tollunt Adverbia Pestem:

Mox, longè, tardè, cede, recede, redi.

Ezek a' Policiai orvoslások; noha bizony valóba Politiát kívánnak és szép szokott rendet: más-keppen mind ezek a' miket mondek, az atyafiúi szertetnek nagy sérelme és csorbája nélkül véghez nem mehernek. A' mi pedig a' természetbéli segítségket illeti ez-aránt: a' bizony dolog, hogy a' dögnek uralkodása az Aërben lévén; annak meg-tisztítására, és az Aërben lebegő mérges gőzöknek meg-emésztésére, nintsen hathatósabb esz-köz a' tűznél: a' mint-hogy még e' Világnak ama' közönséges meg-újítására is e' Világ végén, a' Természetnek nagy Urától tüz rendeltetett. Ez cselekedet a' nagy Hippocrates, ki amaz az ő ide-jében uralkodó Athenásbéli nagy Pestist, a' Város-körül és a' Városban szélllyel, nagy rakás fákat fel-gyujtatván, emészté-el. Azért, nem ártana ki-váltképpen Várakban s'-kerített Városokban, (az hol az Aër nem olly szabados, hanem meg-reked) palotáknak s'-udvaroknak közepinn, mindennap reggel s'-estve, aprón vagdalt s'-hasogatott aszszú rakás fákat meg-gyujtani: sőt mindenütt az hova több ember gyülekezik, ugymint: templomban, tanácsházban, &c. Erre leg jobb az aszszú Körös-fa, Bik-fa, Fenyő-fa; de mind ezek között (kiváltképpen a' lakó házban) leg-dicsireteesebb a' Fenyő-tövis, ilyen formán: Egy araszni hoszszan vagdallyák s'-hafogásák-meg, s'-ugy aszallyák; az után vashól mint-edgy étek

X

mele-

melegítő formát csinálván, 5, 6, darabot veszenek belé, s-gyujtsák-meg, s'-hordozzák azt langolva széllyel az házban, míg el-ég; így kell minden-nap kétszer, háromszor, többször-is cselekedni.

Füstölhetni-is az házat sokképpen: aszszu ürömmel, Sállyával, Egerfark füvel, Rosmarintal, Levendulával, aszszu Rósával, Angelica gyökérrel, Fenyő maggal-is de ezzel ritkábban, kiváltképpen a' fő-fájós emberek; mivel a' fő-fájást, sőt még a' nyavalya ki-törést-is segíti. Vannak a' gazdagabbak számára ezen usztra a' Patikákban igen jó szag tévő Tróchiscusok, Péfma pogácsak, s'-egyebek. Mivel penig a' Kénkönek és Salétromnak az Aër tisztításában igen nagy ereje vagy-on: nem ártana a' Várakban, Városokban, minden babona nélkül, öreg lövő szerzsámokat-is estve s'-reggel ki-lőni: sőt az házakban-is kevés puska-port (mennyi kárt nem tehet) fellobbantani.

Szállok már a' Diätára, melly nem egyéb, hanem amaz 6. dolgoknak, mellyeket a' Medicusok *Res non-naturales*-eknek neveznek, jó igazgatsa; mellyeket az elme kedvéért így expri-málók:

Non-naturales quas bis tria symbola dant Res Sunt: Vigilo, Somnus: Potus, Cibus: Aër, & Haustus:

Motus, & alma Quies: Excreta, Retenta: Pathema.

Az-az: Az Alvásban, Vigyázásban, Etelben, Ital-

Italban, az Emésztesben, Elme indulatiban, &c. jó rend tartás.

Kiváltképpen penig az ételben, italban, a' Pestises idő igen nagy mértékletességet kíván; mert a' testben a' mértékletlenségtől bővölködő cruditas nyers nedvesség igen hamar meg rothad, és a' dögnek taplót szolgálhat. El-kell távoztatni minden nehéz emészto eledelt; (a' mint az ember reá érkezik) mert ez, a' belső részekben, májban, lépben, fodor-hájban, &c. szorulást szerez; és a' szorulás által, ez-is rothadásra nyújt alkalmatosságot. Olyanokat kell azért választani, mellyek könnyű emésztoék, és inkább száraz hogy nem nedves természetűek, és a' mellyek a' rothadást meg gátolják. Ilyen a' közönségesek között (melyre szegény ember-is szert tehet) az Eczet: ez okon jók minden Eczetes étkek: és Méz, és minden Mézes étkek. Innen; midőn Democritustól kérlette volna edgy Király: Mi szerzette volna néki azt a' jó vénséget? így felelt: *Foris Oleum, intus Mel:* Kivül az Olaj, belőla' Méz.

A' kitől ki telik: igen hasznos ételben, a' Citrom, Narancs, Lémonya, Pomagranát, &c. Ez Olasz gyümölcsök (főképpen a' Czitrom) minden méreg ellen igen jók. Így írja Theopompus Chius, hogy: Pontusnak Tyrannussa Cliarchus igen fokakat vesztett-el méreggel, minek-előtte a' Czitromnak hasznát ki-tanólták volna; de az után semmit nem tehetet. A' szegényeknek az

Eczet mellett edgyet téfzen ez hafzonra, mind a' mezei, mind a' fai Sóska : kerti és vízi Torma. Jó az ürmös, örmény gyűkeres és fállyás ital, mindennap egyfzer, kétfzer. A' ki pedig hozzá szokhatnék : minden reggel igen hafznos volna, ha Dió belet, Rutát, Fügét, s' edgy kevés Sót, öfzve törvén. minden reggel edgy mogyorónyt benne meg ennék : vagy edgy szelet Kenyérre Iros-vajjat kenvén, aprón vagdalt Rutát vékonyon reá hintvén, azt enné meg, s' ugy menne-ki házából. De mivel Szalonásfok inkább mint Vajasok a' Magyarok : ide-aláb szóllok a' fok-Hagymáról-is. Az álmod a' mi illeri : nem kell ebben-is igen elmenni; kíváltképpen a' délit tsak el-kellene távoztatni a' ki el-fizokhatik rólla; mivel sok nyereséget, és így a' testben a' rothadásra alkalmasoságot szerez. Sőt a' kire már reá esett a' Pestis, első napon ugyan ne engedgyék alunni.

Ma ember házból ki-megyén Pestises időben : semmivel (halhet) ugy ne gyakorollya a' testét, hogy meg-melegedvén meg-izzadgyon; mert akkor könnyebben magához szijja a' test az Aërbéli mérget. Minden haragoskodás, felénk-feg, szomorkodás, és felettéb. való gondolkozás igen ártalmas; mert a' szomorúság gyűjti a' testben a' rossz nedveségeket, az harag pedig felkeveri azonokat. Más oka pedig ez : hogy a' szomorkodásban, felelemben, és gondolkozásban, sokkal restebben jár a' vér az erekben : a' mint-hogy a' Pulsus-is lassabban és későbbén vér-felolyan-

olyankor; holott pedig kevés órák alatt az egész emberi testben való vérnek (melly a' rendes testállású emberben vagyon 24. vagy 25. font nyomó, és minden órában léfzen mint-edgy négy-ezer öt-száz púlsus) által kell szűrődni a' szíven; a' szomorkodásban s'-a' többiben restebben járván a' vér, meg-tébolyodik a' szíven, és azt (a' nélkül is a' dög miatt gyengéb lévén akkor a' szívbéli erő) könnyebben el-fojtja. Innen írja Plutarchus edgy Cretabéli Thales felől : hogy az, a' mesterfeges Musika szóval üzte-el sokakról a' Pestist; De a' mi Musikánk legyen a' Sz. Dávid XCI. dik Lanttya : *A' ki a' Felséges Urnak laleozzik általmában, &c.*

A' mi az Aërnek bé-szivását nézi : alkonyodattól fogva virattig, sokkal ártalmasabb az. Annak-okaért mihezt alkonyodik : bé-tegyenek (ha Nyár volna is) minden ablakokat, s'-rekeszfizekki az éjjeli fűtő dögletet; s' mihezt azokat bé-teszik : gyűjtsanak az házban (a' meg-mondott mód szerint) Fenyő töviffet. Mikor a' Nap jók fel-jő, ki-nyithatni; mivel az Aërnek leg-jób Balsamumja a' Nap fény.

Szóllunk már a' Pestis ellen való Medicinalis orvosságokról. Nagy azoknak mind száma, mind különbsége, ugymint : fűből, virágból, fából, gyűkérből, kövekből, s'-élő állatokból való. Illyen a' fen-forgók között a' Terjék, mely, igen melegítő; de a' meleg természetűek, (véle élvén) igyanak vagy Sóska vizet, vagy Cichónia vizet reá.

Ez után a' Mithridatium, melly nem olly melegtő. A' Diascordium, melly e' nyavalyákban mind leg-nevezetesebb, mind leg-jobb. Ez után az Ovum aureum vagy Arany tyukmony, melly a' Maximilián Császár nevét viseli. Mind-ezekkel is olyan formában élhetni mint a' Terjékek. A' Pilulák közül: Pilula Ruffi, melyekben fél drachmát, vagy minden két hétben, vagy minden hónapban egyszer bé-venni embernek igen használatos, hogy a' Pestis ellen praeservallia tette. A' gyökerek közül ezek híresebbek: az Angelica, Zedoaria, Imperatoria, Bába kalátsa avagy Carlina, Tsába ire, Sz. László-füve s'-gyökere, Tormentilla, Bistorta, Petasites, Dictamnus, és a' mellyek ezekből készülnek. Ide tartozik a' Magyar Terjék a' fok-Hagyma, és Magyar Mithridatium a' veres-Hagyma; és hogy ezek mellől szaraz-lábbal el-ne mennek, le-irok egy fok-Hagyma Elixirt, Elixir alliatum, mellyet ki-ki (a' ki akar) maga számára készíthet: Végy 20. fő fok-Hagymát, tisztíts meg azokat gerezdenként, s' törd meg, tölcs reá kétfézer vagy háromszor destillált vagy le-csepegetett égett-Bort, hogy négy ujnnyira felyül haladgyon s' lábbogjon rajta, tedd egy réz vagy üveg lumbikocskában, és destilláld; midőn az le-jár, új fok-Hagymát hánny újjobban belé azonképpen mint elsőben, s' tölcs reá újjobban a' mi egyszer le-járt, így tégy háromszor; és a' mi harmadikszor le-jár, az az igaz Elixir alliatum, melyből minden reggel edgy edgy kalánnal kell bé-ven-

bé-venni vagy magát, vagy ha igen erőnek tetszik, Pápa-fű vizzel öszve elegyítvén. A' veres-Hagymának is hasznát vehetni ilyenképpen: Vájd ki a' belső réttyeit a' veres-Hagymának, tölcs meg az helyét Terjékkel, a' meg-hasított Hagymát ismét tedd öszve, és vagy vizes öszbe vagy ruhába bé-takarván, fűsd meg jó lágyan parafa alatt, az után facsard ki a' levét; egy-néhányat ilyen módon meg-sűtvén, ebben edgy kalánkával erős Ruta, vagy Calendula (Fülemile-fű) vagy Málna eczetben elegyítvén, meg-innya reggel reggel; igen nagy hasznú és erejű. Másképpen is az ilyen módon sült veres-Hagymát meg-rontani, s' flastrom formán ruhára kenni, s' jó melegen a' Mirigyre kötni igen jó, ki szijja mind a' mérget, mind pedig meg-érleli szépen. Ide való a' Millefolium vagy Eger-fark fűnek mind levele, virága, gyökere; melly közönséges mindenütt termő fűben, Isten igen titkos Pestis ellen való erőt öntött. Innen: Pestisnek idején a' Sir-áfók az egész Németh világban, egyedül Isten után csak ezzel erősítik magokat a' méreg ellen: levét ki facsartván, és Ruta eczetben meg-iván, úgy mennek ki dolgokra. Ismét: ugyan-azon süvet tőrjék öszve jól lágy Sóval, tegyék a' Mirigyre flastrom módgyára edgy kis Kovászfal edgyütt, minden mérget ki szijja. Ismét: főzzék meg erős Eczetben, csepegessék hév téglára, ruháját párollyal ezzel ember, úgy mennyen ki dögnek idején házából. Ismét: főzd meg ennek virágát, vagy leve-

lét-is ha virágát nem kaphatni, Ruta, Calendula, vagy Málna eczetben; edgy darabocská spongyiát márcs belé, kösd azt a' kezkenöd végiben, s'-azt szagold ha künn jársz.

Hires inkább mint hasznos a' Bezoar; mivel többire a' Sidók hamisága miatt kik azt hordgyák, hamis inkább mint termés a' nálunk való Bezoar melyet árulnak. Ugyan-is; holott azon a' földön-is az hol terem, nem igen bőv, s'-igen el-kapják magok az ott való nagy Rendek, és ő magok kedveskednek szomszéd Ur-baráttyaiknak-is véle: hogy lehetne illy bő nálunk csak a' mint-is vagyoni? Ha pedig szerencsére jót találhatni, (mellyet így próbály-meg: tiszta papiros-fat süroly-meg ckrétával, azon fellyül dörgöllyed a' Bezoart; ha a' dörgölés helye publikán színt vagy valamenyire fargálló színt mutat: jele jóságának,) így kell véle élni: Recipe Lapid. Bezoar gran. vij. Aqu. Cardui bened. Aceti Rutacei, utriusque drachm. vj. Theriacæ scrupul. j. Mifce. Fiat haustus.

Igen fő s'-ide tartozó orvosság (a' többiközött) a' Camphora, mind maga, mind olaja: sőt úgy tesz, hogy minden Bezoart hasznával felyl-múl. Edgy darabocskát (peld: ok: mint edgy öreg bőrfő) reggel reggel nyelen-el ember benne; mert ezt a' mi belső melegünk bennünk könnyen meg-gyújtván, anniak az ő vékony, ártalom, s'-érzés nélkül égő langja s'-tüze, a' belső mérges dögös gőzölgéseket el-emészti, vagy

ugyan

ugyan meg-égetvén, vagy pedig a' szívtől ki-felé olzlatván; és így a' rothadásnak hatalmasan el-lene-áll.

Ide való a' Myrrha, s'-abból készíttetett orvos-ságok: sőt mind azok, mellyek másképpen-is az holt testet a' rothadástól meg-szokták tartani, mind ide való, mind igen hasznosak. (Ezt mind-azáltal jól meg-gondolván: hogy, holott a' Pestises időben másképpen-is a' nehezes Afzszonyi-állatok igen könnyen el-veztik a' terheket: a' Rutától, Mirhától, Babirtól vagy Bál-fű magtól, magokat meh-őjják; mivel ezek a' vez-tést igen segítik.) Ide való a' spiritus Vitrioli, melyet vagy tiszta forrás Vizben, vagy Pápa-fű és Ruta vizben ihatni. Ide való még-is (és a' leg-jobbaknál nem aláb-való) a' Bűdös-kő, annak spiritusfa, olaja és virága. Ebből igen hathatós Balsamus készül; de Chimiai mesterseggel; azért nem is irom-le: mellyel az hónallyát, fize tájékát, háta-gerenczit, ágyékát, a' pufusokat vagy igazabb nével a' carpusokat a' kezén, kenesse ember. Igen jó ezen hasznosra a' Scorpió olaj-is.

Nem kell mind ezekkel élni; hanem élyen ki edgyel, ki mással; noha azt-is meg-kell tudni, hogy edgy-felét sem kell sokáig continuálni; hanem változtatni kell, hogy egyhez ne szokják a' természet; mert ha hozzá szokik, erőt a' nyavalyán nem vehet. Mivel pedig a' Pestis ellen való orvosságok, nagyobb részént izzasztók; szükség hogy annak módgyáról szóllyak, mint visellye

magát.

magát az izzadás alatt, a' Pestises, vagy azt kerülő ember.

Elsőben-is, ha egy-féle meg-nem izzaszt: más-fal hozzá. 2. Továb nem kell izzasztani; hanem csak a' míg ereje szenvedheti. 3. Egyszer nem elég; hanem háromszor, négyszer-is kell izzasztót venni, míg a' mérég jól ki üt. 4. A' veríték meleg ruhával kell le-törteni, hogy viszsa ne űsön. 5. Ha pedig ugyan a' bé-vött ital-után-is izzadni nem akar: a' természetet külsőképpen-is segíteni kell: Hév téglákat Eczetbe mártott ruhával kell bé takarni, azokat kell a' talpaihoz rakni: az oldala mellé pedig, meleg Vizzel teli ón paláczkokat, vagy pedig (ha azokat nem kaphatni) Tehén hójagokat meleg Vizzel teli. Avagy: a' mint a' Kenyeret a' kemenczéből ki-fzeded, azon melegen a' béli-ben vájj-ki edgy kevesset, tölcs Terjéket helyében, s'-ugy kösd a' köldökére a' betegnek, az után jól takard-bé, keményen fog izzadni tőle; de az után az a' Kenyeret jó mélyen ásd a' földben, hogy valaki meg ne dögölyék tőle s'-miatta. Ugyan azon időben, fekete-Retekkel bé kell kötni a' talpait, hogy alá-felé szíjja a' mérget a' szű tájékától. 6. Mivel az izzadás után igen el-lankad a' beteg: egyék ottan az izzadás után valami jó izű Eczetes-vagy Czitromos levét, vagy Bor-sufat, avagy Lengyel cziberét: igyék edgy jó ital Bort reá egyszer, ne többször; hanem, ha még-is szomjúzik: igyék valami jó hivesítő Julepet, Czitrom, Viola, ten-
geri-

geri-Szőlő, vagy fái-Sóska Sirapból valót; ha nem elég savanyu a' Julep: hogy mind hevesítőb mind házmos- legyen, egy-néhány tsepp Galitzkő vagy Búdóskő spiritust kell belé tseppenteni.

A' vén Szarvasnak a' szeme szegeletin őszve aszott nedvessegnél vagy kőnynél, nincsen semmi hathatós izzasztó állat, annyira hogy ugyan patak módgyára foly emberről a' veríték, ha Pápa-fű-vizben 3. vagy 4. árpa-szem nyomót meg-ízik benne. E' felől edgy régi Theomnestus nevű Ló Orvos írja; hogy midőn a' Szarvas béli-ben Geleszta terem: akkor a' természet indításából Kígyó-barlangot keres, s'-onnan a' Kígyókat orrával ki-szíjja, s'-meg-eszi; hogy pedig a' Kígyó-mérge ne ártson: ottan forráfra fíet, s'-az orrát mélyen belé dugja az hideg vízben, s'-ugy fujja-ki a' szemén a' mérget. Az a' méreggel edgyütt ki-folyt könyve ofztán, a' szeme szegeletin meg-asz erősfen, mint a' kő; és igen sík, mintha meg-pallérozták volna. De végre (mivel nehezen lát tőle) le-dögöli a' Szarvas. Török országban ez igen kedves, igen meg-is tarttya a' ki kaphatrya; úgy írják kíváltképpen az Ásiai Törökök felől.

Az izzadás után pedig, nem kell alunni hadni a' beteget; hanem minden mesterséggel álmat üzni kell: beszélgeffenek véle: orrát Ruta vagy Calendula Eczettel kenegessék, &c. Ha pedig bé-vén az izzasztó s'-egyszer-s'-mind Pestis ellen való italt, s'-a' gyomra nem szenvedé hanem kiveri: Piritott Kenyeret öntözz-meg Eczettel,
s'-jó

s'-jó melegen kösd a' gyomrára, s'-ugy add-bé újebben; s'-egyék Birs-almá Liktáriumot rá. Ha még-is szomjuhozik: Szarvasnak meg-ráspolyozott szarvát főzz-meg forrás Vizben, abban cseppencs vagy Gáliczkő, vagy Búdöskő spiritust, míg kedves izet ad néki, s'-azt igya.

De mivel ama'két nemes Praesidiumot az Er-vágást s'-a' Purgatiót el-halgattam, csudálhatná valaki. Oka ennek ez: mivel a' *Proverbium* szerint *Sacra Sacris*, ezt mindenre nem bizhatni; hanem csak ahoz-értő szemes Doctorra. 2. Mert e' mindenik ez-aránt olly *anceps* Praesidium s'-bizontalan dolog, hogy, némelly Pestisben mindenik használ; de leg gyakrabban mindenik igen ártalmas, s'-halálos, veszedelmes. Azért: (mivel nem mind Borbély az, a' kinek szelenczéje vagyon) hogy efféle irásom alkalmatosságával ember-halál ne essék: csak el-távoztassák mindeniket a' kik már meg-dögösöttek, ahoz-értő Doctör tanácsa s'-híre nélkül. 3. Mivel nagyobb részünt ártalmas ez mindenik; (a' mint meg-mondám) mert a' kinn már rajta a' Pestis, annak a' vére forróba vagyon: a' Purgatio pedig annál-is inkább fel-forralná azt a' vért. 4. Mert a' Pestis embernek minden erejét el-szakasztja: a' Purgatio pedig azt annál inkább fogyatná. 5. Mert gyakorta a' Pestissel edgyütt jár az éktelen Has-folyás, melyet a' Purgatio annál inkább segítene. Erer-is (hasznó okokért) vágni nem bátorságos; mert az ér-vágás, a' mérges vért a' szüre a'

centrumra vonná; holott ki-felé kellene azt úzni inkább. 2. Mert ez-is igen erőtlent; hanem, *ad praecantionem*, óltalomnak okáért (mivel hamarébb fog a' dög vagy *contagium* azon, a' kinek belső részei nem tiszták) mindenikkel hasznossan élni a' szerint, mint kinek-kinek az ő *temperamentuma*, *inclinatioja*, *etassa*, *sexussa*, természeti, hajlandósága, élete, ideje, s'-neme, engedti s'-kivánnya.

A' mi a' Pestissel gyakorta edgyütt járó fő-fájást, orra vére járását, nagy álmodást s'-gyakran ellenben alatlanságot, nyilallást, el-ajulást, nyelv-száradást, szű-dobogást, torok-fájást, hányást, és has-menést, s'-többet efféle, illeti: ezekről nem lehet szólnom; mert igen sokra terjedne ez irás: nem-is igen szűkség; mert csak legyünk rajta derekaszon a' fő nyavalyán: magoktól-is megszűnnek mind ezek; mind-az-által ugyan enyhíteni kell ezeket is.

Szólljunk immár mind a' Mirigyéről vagy Bubóról; mind a' Pokolvarról, melyet a' Deákok *Carbunculus*nak, mint edgy *parvus carbonak*, az ő tüzi hévlegéért, neveznek. Ezek nem egyebek, hanem a' testből ki-takarodó méregnek útjai. Ezek pedig vagy edgy helyen vagy másfelfutnak utat; kiváltképpen a' testnek ama' *naturale emunitorium*mn; az hónallyán, az ágyékba, néha a' füle-tővén.

A' Mirigyet a' mi nézi: (amaz híres Chirurgus Fabricius tanácsa szerint) szitatni kell elsőben-is a' mér-

a' mérget, flastromot csinálván (ha kaphatni) meg-tört aszszú varas-Béka porból; ha azt nem kaphatni, meg tört aszszú Angelica gyökérből, Kovászból, Terjékből, Ruta levélből és Mézből, őszve timporálván és főzven: ezeket kend ruhára, s'-kősd-bé véle; állyon rajta edgy nap vagy éjjel a' Mirigyen. Az után, hogy a' Mirigy meglágyúllyon és érék, ragaszsz *Diachylum* flastromot reá, vagy penig *Emplastrum de Meliloto*, eléb ezeket Scorpió olajjal meg-gyúrván, ruhára kenven s' ugy kötvén reá. Ha lágyúl ugyan; de meg nem fakad magáról: ottan vágásd-ki, nyomald-ki, s'-tíztsiad-ki a' genyetségtől, s'-járjon kéro beléje, hadd szivárogdogallyon-ki a' méreg: nem jó hamar bé-gyógítani, meg-lehet az után is akar-mikor.

A' *Carbunculus* vagy Pokolvart hamaréb kell kívágni, s'-késöbre kell bé-gyógítani. Erre is mindeneknek előtte ragasz Kovászból, Vájból, Tyukmony-szikiből és Mézből timporált s'-főtt flastromot; ha ezzel meg nem fakad: vettess köppölt reá tsak ugy szárazon vagdalás nélkül, hadd szijja ki-felé a' mérget, s'-ottan vágd-ki, s'-régy Terjékkal sült veres-Hagymát reá. Mivel penig a' *Carbunculus* igen szokott terülni, és gyakorta nagy darab húfok szakadnak ki belöle; hogy ne terüllyön, jó eleve meg-öltalmazdad, meg kenven a' kerületin az ép húft hivesítő kenetekkel, mellyek annak terjedő meleg mérgét el-ótsák. Igen jó a' Patikában *Unguentum*

Fuscum

Fuscum Felicis Wurtij: *Unguent. Infrigidans Galeni*: *Ungu. Album Camphoratum*: *Ungu. Jovis*: *Ungu. de Cerussa*, &c. Dicsiretes a' jóféle Orientalis Saphir kő is, ha azt a' kerületin gyakorta el-vonnyák. A' szegény ember törjön eleven Rákokat és az ház fedelén termő Fül-füvet őszve, a' levét facsarja-ki, tegyen belé edgy kevés Mézet (jobb a' Rósa-méz,) azt őszve habarván, kenye véle a' kerületit; éppen edgyet ér véle.

A' mi'e nyavalyára czélozó nyakban köthető orvosságokat, *Amuletum*okat illeti: erre sokan sokat dicsírnék: sokan fok-félékkel-is éltenek eddig; de sokan keserveffen meg-is adták az árát; mivel mind ezek méregből, Arsenicumból, Mercuriusból, csirke-Béka vagy közönséges varas-Béka porából valók. Sokan a' Borznak nyers bőriből metszenek edgy darabot szű formára, s'-azt viselik nyakokban, dicsírik-is sokan. Nemeltyek igen dicsírik a' Kénesöt: edgy mogyórót meg tűrnak, a' bélit ki vájják, az héját eleven Kénesövel meg-töltik, a' lyukát Spaniol viafzszal bécsinályák, valamely karmafin színű (mert az jobb) selyem matériába varván, nyakokba hordozzák, hogy a' szivek táján az húft érje.

Anno 1552. Lotharingia Mediomatricum nevű várofsának meg-szállásakor, a' meg-szállott Nép közzé esék a' Pestis, kik-is ezzel akkor igen hasznoffan éltenek (ilyen formán a' mint meg-írám) a' dög el-kerülésére; mihelt penig valakire

ugyan

ugyan csak reá talált élni a Pestis a ki ollyant vifelt: ottan a' mogyoró héj ketté pattant. Nemellyek (a' mint mondam) Arsenicumból s' egyéből készítenek Amuletumot; de mivel tudom mind Nagy emberekről való hallásból mind pedig olvasásból, micsoda hirtelen halál követte gyakorta azokat a' kik illyet vifeltenek, mihelt vagy a' tűz melegétől a' kemenczénél, vagy más-keppen felettéb néki talált melegedni az Amuletum: annak készítésének módgyait szántszándékból el-múlatom; mivel nem minden tudgya el-követni annak igaz mesterségét. Mert bizonyos dolog, hogy a' külső méreg hozzája ki-fizija a' belső mérget, ha a' melegnek jó proportiojában mértékében tartatik. De ki vigyáz arra, kiváltképpen ha jól ihatik a' Magyar Alexipharmacumban? Jobb (a' kitől ki-telik) vagy igaz Smaragdus, vagy Topasius, vagy Saphir, vagy Hyacinthus követ, így vifelni; mivel ha ezek szinte nem használnának is, ugyan nem ártanak (legalab) semmit. Igen jeles Amuletum telik ki a' Julius vagy Augustus melegébe fogott csirke-Bé-kákból, vagy pedig csak a' közönséges varas-Bé-kákból is: ezek helyett nem is kell mást keresni; kiváltképpé ha az hátul-fő lábainál fogva fel-akasztván a' nap melegén, valami viasz edényben, a' száján és szemén ki onthattya mérgét. Magát pedig a' meg-aszott Bé-kát tedd-el; mikor velle élni kell, ásztasd meg edgy kevés Borban, kösd a' Mirigyre, mérgét úgy ki-fizija, hog'ugyá meg-puffad a' Béka.

A' fok

A' fok között e' kevés, mutató példának légyen elég, mind a' Pestis kerülőnek óltalmazására, mind már a' Pestisben esertnek oktatására. De mivel mind ezeknek a' vélek való élésben áll az ő lelkek, s' hasznok: szölyünk immár a' vélek való élésnek módgyáról.

Tegyük fel hát példájul edgy 25. esztendő, jó egészséges, véres, tagos, piros lfiat, kit minden jelek plethoricusnak, és sangvineusnak mutatnak, kit ma reggel 7. órakor az Hideg borzogatótt; de az után hamar rettenetes forróság követte: szeme: fénlík, könyvez: fejét is fájlallya; de 9. órakor az ágyékát kezdi rettenetessen nyilaltarni; azonban közönségesen is kezdődött már az Pestis: ottan a' Medicust hivatván; de még azon kívül is vészlik ezekben a' körülötte forgók, hogy Pestis. Mit kell hát tselekedni? Ottan eret kellene rajta vágni, azt kívánván minden habitusa, s' temperamentuma; de a' fellyebb meg-irt okokért igen meg kell vizsgálni, ha a' nélkül meg-leheté. Adgyanak azért mindgyárt izzasztó italt bé nékie; de mivel meleg természetű és véres a' Legény: nem kell igen melegítő italt adni. Hanem, vegyenek Sóska és Pápa-fű vízben minde-nikben 4. lótót, Aqua theriacalíst negyed rész lótót, Czitrom, vagy Málna, vagy Viola Sirupot 2. lótót; egy kevés Bezoárt belé tévén; timporállyák-őszve ezeket, ezt egészszén edgy szer meg-iván, takarják-bé jól a' beteget utánna, egy óráig, tovább-is ugy-idzadgyon. Ha ezeket nem kap-

Y

hatni,

hatni, adgyanak-bé fél löt Terjéket Sóska vizben, vagy egyebet. A' veritéket pedig meleg ruhával le kell törteni. s' adgyanak tisztát reája. Ha a' melegben el-találna ajulni : adgyanak-szű erősítőt, Borrigo vizben Alkermest, &c. avagy edgy ital jó Bort, ha egyéb nintsen. Az izzadás után kénállyák valami borból készített eledellel, a' mint oda-fel meg-irtam. Ez után 8. óra mulva erősebb izzasztó italt adgyanak, s'-takarják-bé jól; s'-a' többit-is mindent hasonlóképpen cselekedgyenek. Nyólcz óra mulva meg-erősebbet, az az : ugyan azokban többet; azon módok és rendek szerént; ugy hogy 24. órák alatt háromszor keménnyen izzadgyon, hogy a' méreg ki felé takarodgyék jó idején, ugy mind-az-által ha az ereje szenvedheti a' fok izzadást, mivel igen erővel jár; de azonban nem-is kell igen kényeztetni veszedelmére. Másod nap ismét 24. óra alatt háromszor izzadgyon; de más izzasztók által: jó léfzen a' Borza-fa gyümölcsnek a' Robja vagy őszve-sűrűdött leve. Turbolya, vagy Pápa-fű vizben, hogy edgyhez ne szokjék a' természet. Es így (ugy gondolom) eléggé ki-takarodik a' mérgetség a' testből. Annak-utánna harmadnapra alább kell szállani, kétfzer napjában izzadván harmad napig, az után csak edgyfzer; Ugy hogy edgy hétig tartson így az izzasztó cura; azt pedig azért, hogy a' Bubó vagy Mirigy hirtelen vészsa ne űsön; melly ha lenne, igen veszedelmes: söt gyakorta halálos. Ezt pedig meg kell tartani, hogy

hogy mindenkor az izzasztó után, hivesítő és szivet erősítő Julepet kell adni, a' mint fellyebb meg-irtam: leg-alább a' Szarvas meg-ráspolyozott szarvának Decoctumát, Czitrommal vagy egyéb-bel meg-savanyítván, (a' mint ezt-is meg-irtam,) melly, szomjuságtól-is igen jó. Ha az hányás erőlteti: kívül, belől, erősíteni kell a' gyomrát. Kivül leg-jobb *Emplastrum de crusta Panis*, vagy *Emplastrum Stomachale*, ruhára vagy irhára kenvén s'-reá kötven. Edgy hét mulva jó reménség felőlle, s'-előbb-is; de mindennap azért Pestis ellen valami Antidotumot végyen-bé: füstöltesse-is magát.

A' Mirigyet penig és Pokolvart, a' meg-irt mód szerint gyógyítsak; egyéb véle edgyütt járó nyavalyákra, (mellyeket *Symptomáknak* hívunk) fő-fájásra, szű-fogásra, &c. annak illendő módgya szerint, gondot viselvén; mind addig, mig a' betegünk lábra áll Isten kegyelméből: Kinek mint minden Orvosok és orvosságok Urának, legyen dicsiret, és még az holtakban-is dicsőség, mind örökre

A M E N.

NB. Az Első Könyvnek 8-dik Részéhez (melly traktát az Igézeti forrózási-ról) való Toldalék.

Az Igézeti forrózásban, főzz-meg mennél erősebb Borban, alszszu Rosmarintot, Spikinárd és Majoránát. azzal mosogasd-meg egészszén a gyermeket; még a' fejét is, akkor, mikor le-akarod fektetni; le-fektervén rakjad-bé a' gyermeket meleg ruhákkal, alugják-el meg izzad, és szemlátomást könnyebbedik utánna.

Ha azokat nem kaphatod : Szu-füvet Majoránát, Köményt, vagy Kaprot, vagy Csombordot, vagy Kakuk-füvet, főzz-meg akár mely szegény Borban; de a' Bort égett-Borral tedd erőssé, harmada legy-e égett-Bor, ugy mosogasd és fektetd le.

Ha félsz hogy azon forrózásban a' nyavalya ki ne roncsa, (mellyetebből efzedben vehetz, ha a' gyermek ijedez,) Tégya' meg-irt füvekhez Castoreumot egy arany vagy fusták nyomót, vagy, ha azt nem kaphatz, Bafa-rósa gyűkeret, vagy Fagyöngy levelét bővön, vagy Sz. György virágát.

A' feje lágyára, égett-Borral, Sóval és Gyanta olajjal, gyurjanak savanyu poshatt Kovászt őszve pogácsa formán, és kötsék reá. Tsak az égett-Boros Kovász-is jó. Tsak nyers Borral és Sóval gyuród-is azon végre a' Kovászt, használ. Hamarjában, Föld-meg keményen a' Tyukmonyat, mofd ketté, Borsold-meg, jó melegen a' mint el-álhattya köfd a' lágyára. Ezek hathatósan fzijják ki-felé az hévséget. Azért akar az hivesítőkkel, akár e' melegítőkkel ély az Igézetben, hasznász véle. Egyéb itt az Alszfzonyok által elkövetni szokott bolondságokat, minthogy a' természetben semmi erejét nem láttuk, nem-is említettük.

TABLAJA EZ HÉT KÖNYVEKNEK.

ELSŐ KÖNYV.

A' Főnek nyavalyáiról.

I. Rész. A' Fő-fájásról	-	-	pag. I.
II. A' Fő-szédelgésről	-	-	6.
III. A' Reszketegségről, és a' kéz, láb, nyelv, s' egyéb tag el-eséséről.	-	-	11.
IV. A' Kórságról vagy nehéz-betegségről, és Nyavalya ki-rontásról.	-	-	18.
V. A' Gutta-ütésről.	-	-	27.
VI. A' bolond Hagymázról.	-	-	32.
VII. A' Nátháról, és egyéb az agyvelőről való folyásokról.	-	-	37.
VIII. Az apró gyermekek forrózásáról, melyet köz-nével Igézetnek hívnak.	-	-	43

MASODIK KÖNYV.

A' Fő némely részeinek, szemnek, fülnek, orrnak, nyelvnek, fogoknak, inynek, és toroknak nyavalyáiról.

I. Rész. A' Szem-fájásról.	-	-	45.
II. A' Szem-könyvezésről.	-	-	53.
III.	-	-	III.

III. <i>A Fül-zúgásról.</i>	56.
IV. <i>A belső Fül fájásról, melyet másképpen fõben és fülben való kelésnek is hívják.</i>	59.
V. <i>A Fül-tõve megdagadásáról.</i>	63.
VI. <i>A Süketiségrõl és nehezen-hallásról.</i>	65.
VII. <i>Az Orr-verejárásáról.</i>	67.
VIII. <i>Az Orrnak egyéb nyavalyáiról.</i>	74.
IX. <i>A Nyelvnek Békájáról és egyéb Dagadásáról.</i>	77.
X. <i>A Fog-fájásról.</i>	79.
Toldalék. <i>A gyermekek fogok hasadásáról.</i>	86.
XI. <i>Az Inynek vagy fog-kórsának nyavalyáiról.</i>	87.
XII. <i>A Nyelv és apja le-esésérõl.</i>	88.
XIII. <i>A Torok-fájásról és Torok-gyékrõl.</i>	90.

HARMADIK KÖNYV.

A' Melynek, abban a' Tüdõnek és Szûnek nyavalyáiról.

I. Rész. <i>Az Hurutról és Rekedésrõl.</i>	97.
II. <i>A Fuladozásról.</i>	104.
III. <i>Az Oldal-nyitallásról.</i>	109.
IV. <i>A Vér-pökésrõl.</i>	117.
V. <i>A Száraz-betegségrõl.</i>	122.
VI. <i>Azel-Ajulásról vagy el-Halásról.</i>	127.
VII. <i>A Szû-dobogásról.</i>	130.

NEGYEDIK KÖNYV.

A' Gyomornak és Béleknek nyavalyáiról.

I. Rész.

I. Rész. <i>A Gyomor erõtlenységérõl, Csömörreül és étel nem kívánásról.</i>	134.
II. <i>Az étel ki hányásról, nem emésztésrõl és csuklásról.</i>	141.
III. <i>A' Gyomor fájásról.</i>	146.
IV. <i>Az Has-szorulásról és Kölyikáról.</i>	153.
V. <i>Az Has menésrõl és Vér-hasról.</i>	165.
VI. <i>A' Geleisztákról közönségesen.</i>	184.
VII. <i>A' Vég-hurkában való Súlyrõl.</i>	191.

ÖTÖDIK KÖNYV.

A' Májnak, Lépnak, és Veseeknek nyavalyáiról.

I. Rész. <i>A' Májnak hévségérõl és dagadásáról.</i>	201.
II. <i>A Sárgaságról.</i>	207.
III. <i>A' Víz-Kórságról.</i>	210.
IV. <i>A' Lép-dagadásról és fájásról.</i>	220.
V. <i>Az Hypochondriaca Melancholiáról.</i>	224.
VI. <i>A' Vese-fájásról és Arénáról közönségesen.</i>	231.
VII. <i>A' Vízellésnek bontakozásáról.</i>	241.
VIII. <i>A' Kõszvényrõl és Scyaticáról, melyet Farsábanak, Forgó és Kereszt csontfájdalmánnak is hívják.</i>	248.

HATODIK KÖNYV.

Az Aszfizonyi-Nemnek nyavalyáiról.

I. Rész. <i>Az Hó-szám meg-rekedésérõl.</i>	262.
II. <i>Vér-folyásról.</i>	266.
	III.

III. A Gyermek-pesttéről vagy Idétlen-szülé-
sről. 270

IV. A Szülés körülváló dolgokról s az után
következhetőkről való tanács-adás. 275.

252 HETEDIK KÖNYV.

370 Az Hideg-lelésekről.

I. Rész. A mindennapi Hideg-lelésről. 285.

II. Az harmadnapj Hideg-lelésről. 287

III. Az negyednapj Hideg-lelésről. 294

IV. Az Hagymázról vagy Hagymáz-Hideg-
lelésről. 30

V. Az Himlőről. 307

VI. A Pest sről. 312

V É G E.

38 Egy Konting egy latnak negyed
részre vagy hat részre.

